

JAN MORRIS

VENEȚIA

„Cea mai bună carte despre Veneția care s-a scris vreodată.”
The Sunday Times



POLIROM

JAN MORRIS

VENETIA

Traducere de Laura Ciochină

POLIROM
2016



Jan Morris, *Venice*

First published in 1960 by Faber and Faber Limited

© James Morris, 1960

© Jan Morris, 1974, 1983, 1993

All rights reserved

© 2016 by Editura POLIROM, pentru ediția în limba română

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;

sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6208-1

ISBN PDF: 978-973-46-6209-8

ISBN print: 978-973-46-5870-1

Coperta: Carmen Parii

Foto copertă: © photoff/Depositphotos.com

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

JAN MORRIS (n. 1926) este scriitoare, eseistă și jurnalistă. A fost corespondent pentru numeroase publicații și a călătorit prin toată lumea. A scris șase volume despre diferite orașe și țări, un roman, două autobiografii și mai multe cărți de călătorie, dintre care menționăm: *Coronation Everest* (1958), trilogia *Pax Britannica* (1968-1978), *Conundrum* (1974), *Spain* (1988), *Hong Kong* (1988), *Sydney* (1992), *Trieste and the Meaning of Nowhere* (2001), *The World: Life and Travel 1950-2000* (2003), *Contact! A Book of Encounters* (2010).

Virginiei Morris, o fiică a Veneției

Prefață

Aceasta este a treia ediție a unei cărți pe care inițial am semnat-o James Morris.

Nu este o carte de istorie, deși include cu necesitate multe pasaje ce fac referire la evenimente istorice. Pe acestea le-am ales după criterii subiective, încorporându-le în text acolo unde mi s-a părut că s-ar potrivi cel mai bine. Cei care abordează însă istoria din perspectivă cronologică vor găsi la sfârșitul cărții un index cuprinzând date istorice și numărul paginilor la care se află acestea.

De asemenea, cartea de față nu este un ghid turistic; însă în capitolul 21 am prezentat locurile din Veneția care mi se pare că merită cel mai mult să fie vizitate. Majoritatea sunt descrise topografic. Am recurs la un limbaj artistic doar ocazional. Indexul cuprinde trimiteri la hărți însoțite de numărul paginilor respective, astfel încât fiecare clădire menționată în carte să poată fi localizată cel puțin aproximativ pe harta orașului.

În 1960, când am scris această carte, am crezut că va lua forma unui reportaj, însă nu este chiar așa. Pe vremea aceea eram corespondent străin, iar intenția mea fusese să scriu un

raport despre Veneția contemporană. Peste vreo zece ani, când am început să pregătesc prima ediție nouă, m-am gândit că aș putea pur și simplu să reactualizez toate informațiile, așa cum un redactor de ziar reface o pagină. Totuși, plimbându-mă de-a lungul canalelor și străduțelor cu cartea mea în mână, m-a cuprins rapid dezamăgirea. Mi-am dat curând seama că nu era deloc genul de carte care putea fi modernizată cu câteva tușe iscusite de cariocă, așa cum îmi imaginasem. În ediția din 1974 și în următoarea, din 1983, am modificat detaliile, dar nu prea m-am atins de aspectele generale.

S-a dovedit a fi o carte care nu are nimic în comun cu reportajul obiectiv proiectat inițial. E o descriere extrem de subiectivă, romantică și impresionistă a unei experiențe personale mai mult decât a unui oraș. Este Veneția văzută prin anumiți ochi la un anumit moment dat – la vremea aceea niște ochi tineri, receptivi mai presus de toate la stimulii specifici tinereții. Emană o stare de bine ce apare atunci când – fie-mi permisă lipsa de modestie – autorul și subiectul sunt în perfectă armonie: în cazul de față este vorba, pe de o parte, despre cel mai frumos oraș din lume, care nu cere decât să fie admirat, și, pe de altă parte, de un autor însuflețit de vitalitatea tinereții, cu vigoare fizică, plin de entuziasm, fără nicio grijă pe lume. Indiferent de lipsurile acestei cărți (și recunosc că există vreo câteva), nimeni nu îi poate nega tonul optimist. Ea respiră bucurie.

Așadar, pregătind acele revizuiți succesive, aveam sentimente contradictorii. Când am vizitat pentru prima oară acest oraș, chiar la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, încă lăsa acea impresie de izolare misterioasă, de neasemănare, care îl făcea unic în Europa de secole. Era un oraș pe jumătate exuberant, pe jumătate melancolic, dar melancolic nu din pricina unor temeri prezente, ci doar a unor vechi regrete. Îmi plăcea acest amestec de tristețe și efervescentă. Îmi plăceau semeția sa durabilă și imperială, mirosul de putreziciune și de vechi, atât de definitiv pentru caracterul orașului, excentricitatea și intimitatea lui. Pentru mine, ca și pentru atâția alți admiratori de dinaintea mea, delăsarea Veneției făcea parte din farmecul ei. Ecoul unei mingi bătute pe o străduță sărăcăcioasă, plescăitul ușor al unei vâsle sub un pod umbros reușeau să mă emoționeze și să dea o formă cadențelor vulnerabile ale inimii mele.

Până la începutul anilor '70 totul se schimbaseră. Din cauza unei mari inundații din 1966, întreaga lume își făcea griji pentru Veneția. Deși în realitate redusă, posibilitatea ca orașul să fie înghițit de ape era văzută ca o catastrofă internațională, motiv pentru care multe țări începuseră deja să investească expertiză și bani nu doar pentru a-l împiedica să se scufunde, ci și pentru a-i restaura toate clădirile și a-i conserva operele de artă. La începutul anilor '80 prindea viață o nouă Veneție, protejată, prețuită, care nu mai era autosuficientă, ci devenise o moștenire universală adoptată de întreaga lume. Deși eram conștientă de starea de exaltare

declanșată de această nouă realizare, nu reușeam să mă pătrund cu totul de ea. În primul rând, credeam că ideea de Veneția – ideea mea de Veneția, cel puțin – este incompatibilă cu lumea contemporană. În al doilea rând – deși poate e o atitudine egoistă sau chiar ridicolă –, îmi lipsea tristețea. Nu mai simțeam acea vrajă melancolică. Deși Veneția continua să fie unică, îmi lipsea patosul declinului ei. Am crezut că nu o mai iubesc.

*

A mai trecut un deceniu și iată-mă revizuiind din nou cartea. Oare m-am îndrăgostit iarăși? Poate, însă într-un mod resemnat. Veneția anilor '90 este un cu totul alt oraș și cred și-a pierdut nostalgia. Deși copleșită de presiunile turismului în masă (uneori peste 100 000 de vizitatori pe zi), frecvent împotmolită în birocrăție, incomodată de controlul politic al Romei, și-a găsit un nou loc în lume. Aproape că a dispărut vechea Veneție excentrică și neconvențională, Veneția aristocraților și a țăranilor înrădăcinați irevocabil în propriul trecut. Astăzi, se pare că mai puțin de 20 000 dintre locuitorii orașului au părinți și bunici care s-au născut în Veneția. Din punct de vedere fizic nu s-au produs mari schimbări, însă a devenit un oraș mai puțin izolat, mai prozaic și mult mai modern – un deznodământ care, la urma urmei, nu trebuie subestimat, căci în zilele ei de glorie, când era republică, Veneția a fost un simbol al modernității. Oferind mai multă

siguranță decât oricare alt oraș italian, a ajuns să fie o stațiune pentru locuitorii bogați din Roma și Milano, un oraș unde oamenii își cumpărau o a doua casă, nu neapărat inundat de persoane cu dare de mână, ci mai degrabă plutocratizat. În același timp și-a descoperit alte meniri: cel mai frumos loc în care se țin conferințe, un centru pentru studierea artelor și a tehnicilor de conservare, o investiție în domeniul imobiliar, o scenă pentru spectacole de toate tipurile, de la regate până la concerte rock.

Pe scurt, a reușit, în orice caz, să treacă peste un soi de obstacol istoric. Nici măcar nu mai aspiră să aibă importanța mondenă de odinioară, iar odată cu aspirația a dispărut și regretul. Veneția zilelor noastre este ceea ce este: o expoziție grandioasă (și supraaglomerată), care poate juca roluri necesare și onorabile, dar nu tocmai mărețe în viața noii Europe. Poți fi îndrăgostit de un astfel de loc? Uneori simt într-adevăr un fior din emoția de altădată, dar această stare nu mai apare atunci când amintirile mele sunt răscolite de licărirea caleidoscopică a unui siaj sau când simt mireasma îmbătătoare a ruinelor care se dezintegrează ori când mă cuprinde amărăciunea, ci mai curând atunci când văd vechiul oraș etalându-și din nou minunățiile, înțesat cu admiratori, zornăindu-și profiturile, afișându-și splendorile teatrale, reînsuflețit de acel vechi afrodisiac venețian – succesul.

Prin urmare, o altfel de dragoste. Nu pot pretinde că ceea

ce simt acum pentru Veneția e ceea ce simțeam atunci când am scris această carte, așa încât îmi dau seama din nou că nu o pot revizui cu adevărat. Încercarea de a da Veneției mele un nou suflu ar avea un aer fals; încercarea de a recupera anii tinereții ar fi absurdă. Aspectele neesențiale ale acestei a treia ediții – adică datele și cifrele – au fost din nou revizuite. Am lăsat însă neschimbate aspectele esențiale – spiritul, atmosfera, visarea. Deși de la an la an Veneția nu mă mai atrage cu aceeași forță năucitoare, sper ca totuși cititorii să rezoneze cu stările de exaltare trăite de mine cândva, în special acei cititori care, ajungând în Serenissima puri, tineri și exuberanți, așa cum am făcut și eu, vor recunoaște în aceste pagini propriile bucurii și vor vedea în mine o părticică din ei.

Trefan Morys, 1993

Mulțumiri

Peter Lauritzen, printre cărțile căruia se numără *Venice: A Thousand Years of Culture and Civilization*, *Palaces of Venice* și *Venice Preserved*, mi-a făcut onoarea de a arunca o privire asupra ediției anterioare a acestei cărți, ajutându-mă să hotărăsc ce trebuia într-adevăr să fie schimbat și ce să rămână așa.

A | B | C | D | E | F | G | H | I | J | K | L | M | N | O | P | Q | L

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

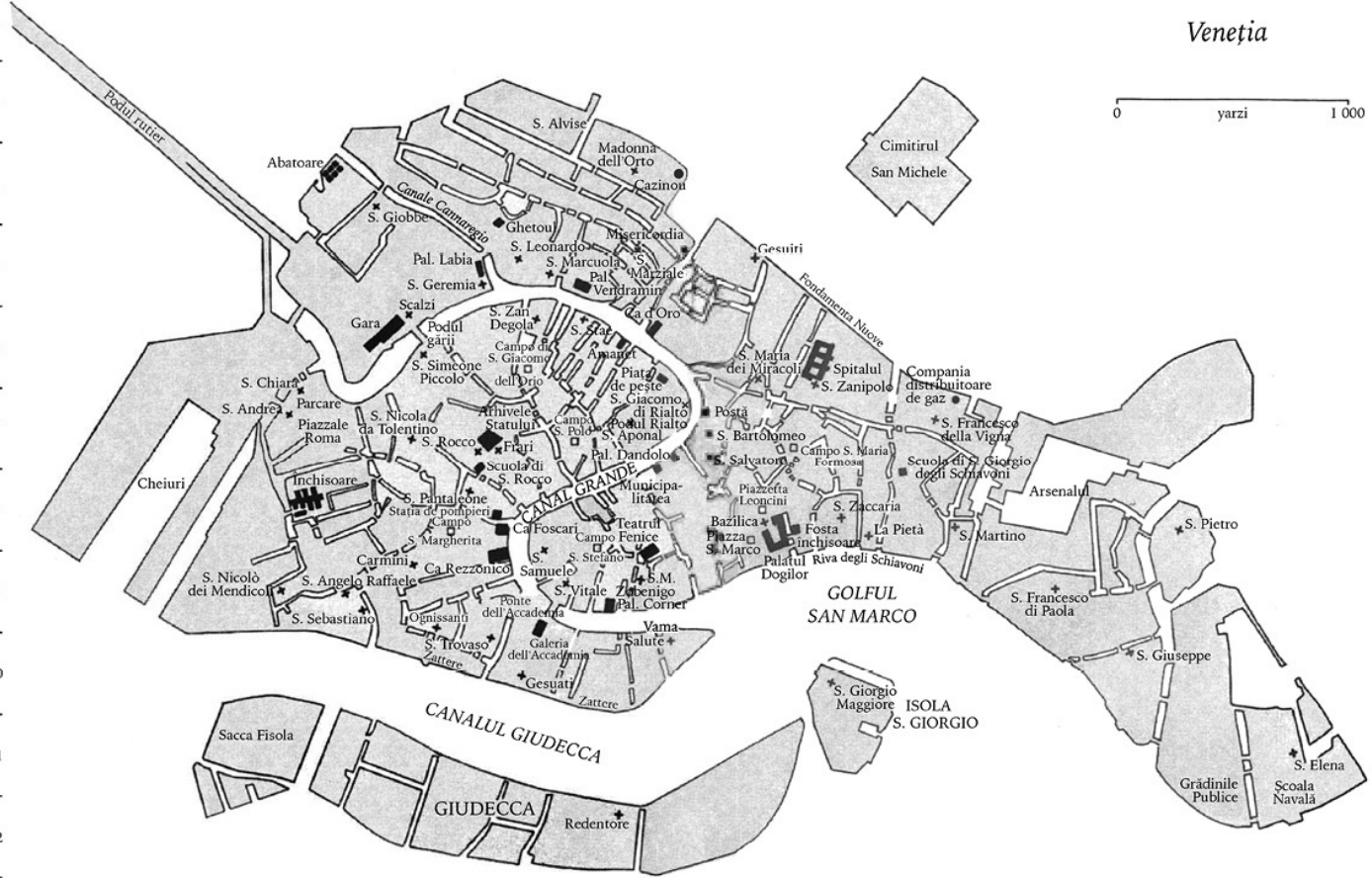
12

13

A | B | C | D | E | F | G | H | I | J | K | L | M | N | O | P | Q | L

Veneția

0 yarzi 1 000



Veneția, laguna și Lido

0 mile 5



Pământ la orizont

La 45°14'N, 12°18'E, navigatorul, călătorind de-a lungul coastei adriatice a Italiei, descoperă o deschizătură în țărmlul jos; iar dacă se îndreaptă spre vest, împins de curenții mareici, intră într-o lagună. Învolburarea furioasă a mării dispare dintr-odată. Apa din jurul lui nu e adâncă, dar e opacă, aerul are o transparență bizară, culorile sunt palide și un iz de melancolie împresoară întinderea de apă și pământul din jur. Pare o lagună albinoasă.

Reflexii iluzorii o învăluie din toate părțile, asemenea mirajelor din deșert – copaci care se clatină și măguri cufundate în ceață, corăbii fără carene, mlaștini închipuite; iar printre toate aceste imagini halucinante apa se întinde ca într-un fel de transă. De-a lungul recifului dinspre est, sate pescărești răzlețe zac pustii și neîngrijite. În apa mică de lângă mal e o învălmășeală de palisade din pari și împletituri, iar printre ele câte un om, în apă până la genunchi, caută crustacee în mâl. O barcă cu motor trece pufăind și duhnind a pește sau a benzină. O femeie de pe mal strigă la un prieten, iar vocea ei se învârtește ciudat în depărtare, estompată și distorsionată, peste mlaștină.

Sunt insule tăcute pretutindeni, acoperite de mlaștini și împrejmuite de țărmluri noroioase. Aici vezi un fort octogonal

strălucitor, dincolo un far abandonat și întunecat. Plase de pescuit căptușesc zidurile unui ostrov de pescari, iar un stol de bărci neliniștite se leagănă în zăgaz. De pe meterezele unei cazărmi aflate pe o insulă, un soldat apatic, cu chipiul tras pe ochi, face cu mâna fără prea multă tragere de inimă din ghereta lui. Dintr-o vilă dărăpănată latră furibund doi câini firoși. Pe un zid zvâcnesc niște șopârle. Uneori un miros de țară se strecoară pe deasupra apei, miros de grajd, de fân sau de îngrășământ. Alteori, în urma unei bărci fâlfâie din aripi nu un albatros, ci un fluture.

În curând, acest loc pustiu se trezește la viață și pe stâncă apar vile albe și elegante. Cooasa unui hotel uriaș se profilează pe deasupra copacilor, iar umbrele de soare viu colorate împodobesc terasa unei cafenele. Un vapor cu aburi elegant și plin de pasageri se îndreaptă spre sud. O flotilă de pescadorean iese în larg. Spre vest, mai jos de niște munți care abia se deslușesc, sclipesc argintiu niște bidoane de ulei și de undeva parcă iese fum. O șalupă galbenă, plină ochi cu PET-uri, țâșnește de lângă un debarcader asemenea unui porumbel care își ia vesel zborul de pe o arcă. Trece alene un iaht alb. Trei băieți și-au tras barca pe un banc de nisip și se bat cu mâl. Într-o magazie întunecoasă cineva sudează, iar o barcă este înălțată pe piloni la intrarea unui atelier de reparații. Se aude o sirenă; un clopot bate solemn; o pasăre mare și albă se lasă greoi pe un stâlp; și acum navigatorul, ocolind promontoriul, vede în fața lui un oraș.

E foarte vechi, foarte maiestuos și parcă adus de spate.

Turnurile lui, de o splendoare haotică, domină laguna, unele înclinându-se într-o parte, altele în cealaltă. Pe cer se profilează clopotnițe, domuri, turnulețe, macarale, velaturi, antene, creneluri, hornuri cu forme bizare și un siloz mare și roșu. Se întrezăresc flamuri și acoperișuri mâncate de vreme, coloane de marmură, canale cavernoase. Pe lângă cheiurile orașului este o vânzoleală continuă de bărci; un pachebot mare și alb alunecă spre port; nenumărate palate dărăpănate, solemne și monstruoase, se îngrămădesc spre țarm asemenea unor aristocrați invalizi care se bulucesc ca să ia o gură de aer. E un oraș diform, dar minunat; și pe măsură ce barca se apropie printre ultimele insule încununată de biserici, iar din soare răzbate țipătul unui avion cu reacție, în tot acest decor licăresc splendoarea, vechimea, mulțumirea de sine, tristețea și bucuria.

Navigatorul împinge la o parte hărțile și își pune o pălărie de pai veselă, căci a ajuns la destinația supremă: Veneția.

Estuarele a trei fluvii năvalnice au format Laguna Venețiană, aducând din Alpi aluviuni de nisip, șisturi argiloase și mâl și vărsându-se în colțul nord-vestic al Mării Adriatice. Timp de secole, separată de largul mării printr-un bastion de recife nisipoase, laguna a rămas obscură și necunoscută, străină de Pax Romana. Printre mlaștinile ei trăiau comunități răzlețe care se ocupau cu pescuitul și exploatarea sării. Uneori colindau pe aici și negustori. Câțiva dintre romanii mai bogați și generoși își construiau vile,

ieșeau la picnicuri, se plimbau sau vânau rațe pe insule. Unii istorici spun că locuitorii din Padova aveau un port pe stâncile din exteriorul lagunei; alții cred că zona era acoperită de mult mai puțină apă decât acum și că jumătate din ea era cultivată. În jurul ei, pe continent, în regiunea romană Veneto, înflorea orașe faimoase – Aquileia, Concordia, Padova, Altinum, toate având o bogată civilizație imperială. Cu toate acestea, laguna în sine a rămas în afara istoriei, învăluită în mit și în malarie.

Apoi, în secolele V-VI, dinspre nord au năvălit, în valuri succesive, goții, hunii, avarii, herulii și lombarzii, hoitarii imperiului. Interiorul țării a fost trecut prin foc și război. Barbaria și brutalitatea invadatorilor și chiar și amenințarea pe care o reprezenta erezia creștină i-au făcut pe locuitorii orașelor din regiunea Veneto să-și abandoneze casele și să se refugieze la adăpostul lagunei. Uneori, după ce trecea un val de invazie barbară, se întorceau acasă; însă treptat, de-a lungul anilor, exodul lor a luat forma emigrării. Încetul cu încetul, s-au transformat în venețieni. Unii erau ghidați spre lagună de o poruncă divină directă, conduși de episcopii lor nemaipomeniți, cu robe și potiruri. Alții vedeau semne călăuzitoare în păsări, stele și sfinți. Unii luau cu ei uneltele meșteșugului lor și chiar pietre din zidurile bisericilor. Alții erau nevoiași – însă tradiția ne asigură că „cei umili, criminalii sau cei fără de lege nu erau primiți în lagună”.

Mulți dintre aceștia se îndreptau spre insulele din nordul lagunei, mărginite de trestii și de iarbă mustind de apă (acolo

unde, de pildă, Sfântul Petru însuși le-a oferit locuitorilor din Altinum o bucată de pământ roditor). Alții se îndreptau spre zonele mărginașe, cât mai departe de pârjolurile lui Attila. Treptat, în urma a nenumărate miracole și intervenții providențiale, umilii insulari au fost copleșiți, s-au instituit drepturi de proprietate, au fost construite primele camere de consiliu, primele biserici austere. Veneția a luat naștere în condiții neprielnice, temeliele ei fiind puse de refugiați obligați să renunțe la viața pe care o avuseseră până atunci și să deprindă una nouă. Colonii răzlețe de orășeni, obișnuiți cu traiul ușor din Roma, se luptau acum cu miasmele umede și reci ale mlaștinilor (acele „exalații malarice”, cum avea să le numească Baedeker, în timp ce-și aranja agitat plasa de țânțari, 1 400 de ani mai târziu). Aceștia au învățat să construiască și să folosească bărci mici, să cunoască marea și apele mici și înșelătoare din lagună, să supraviețuiască mâncând pește și bând apă de ploaie. Și-au construit case din nuiele și răchită, acoperite cu paie și înălțate pe piloni.

Îndrumați de preoți și de vechii patricieni, au creat noi instituții bazate pe precedente romane. Fiecare așezare era guvernată de tribuni. Aceste așezări aveau să se unească treptat, nu fără gâlceavă și vărsare de sânge, într-o singură administrație condusă de un doge nonereditar, ales pe viață – „bogați și săraci supuși acelorași legi”, a spus primul dintre nenumărații sicofanți ai Veneției, „iar invidia, acest blestem al lumii întregi, nu își are locul aici”. Locuitorii lagunei au fost niște pionieri, asemenea coloniștilor din Vestul Sălbatic

sau a celor din veld. Crèvecoeur a scris cândva despre „acest om nou, americanul”, însă Goethe a folosit exact aceeași expresie pentru a-i descrie pe primii venețieni, a căror veche lume murise în jurul lor.

Începuturile lor sunt neclare și cu siguranță nu au fost pe de-a-ntregul edificatoare, așa cum ne-ar lăsa să credem primii lor apologeți. Au trecut mulți ani până când laguna a prins viață și a început să funcționeze viguros și secole până când acești oameni noi nu au mai fost învrăjbiți, s-au transformat într-o națiune și au construit grandioasa Veneție, pentru ca mai apoi să poată spune despre ei (așa cum le-au spus, semeți, regilor bizantini): „Această Veneție, pe care noi am înălțat-o în lagună, este lăcașul nostru sfânt și nicio putere, fie ea a unui împărat sau a unui prinț, nu ne poate atinge!”. Începuturile Veneției sunt neguroase și controversate și nimeni nu știe cu adevărat ce s-a întâmplat, când s-a întâmplat și dacă s-a întâmplat.

Legende sunt totuși mereu exacte, iar dacă e să ne încredem în cronicile vechi, Veneția a fost întemeiată pe data de 25 martie 421, exact la amiază. Era, conform calendarului meu, într-o vineri.

Oamenii

1. Insularii

Prin urmare, venețienii au devenit insulari și rămân insulari, niște oameni care continuă să fie aparte, încă marcați de tristețea refugiaților. Insulele mlăștinoase din laguna lor, unite de-a lungul secolelor într-o strălucitoare Republică, s-au transformat în cel mai important dintre statele comerciale, stăpâna comerțului răsăritean și puterea navală supremă din acea vreme. Mai bine de o mie de ani Veneția a fost ceva unic între națiuni, pe jumătate orientală și pe jumătate occidentală, pe jumătate uscat și pe jumătate apă, găsind punctul de echilibru între Roma și Bizanț, între creștinism și islamism, cu un picior în Europa și cu celălalt alunecând printre mărgăritarele Asiei. S-a autointitulat Serenissima, s-a înveșmântat în aur și chiar a avut propriul calendar, conform căruia anul începea la 1 martie, iar zilele începeau seara. Această semeție solitară, afișată de la adăpostul fortăreței lagunei, le-a creat vechilor venețieni o stranie senzație de izolare. Pe măsură ce grandoarea și prosperitatea Republicii creșteau, arterele lor politice se întăreau, iar fluxul amețitor al capturilor de război creștea opulența palatelor și a bisericilor lor, Veneția se învăluia tot

mai mult de vrajă și mister. Întreaga lume o privea ca pe ceva la granița dintre ciudățenie și basm.

A rămas cu încăpățănare, mai presus de orice, un oraș al apelor. Venețienii au început prin a construi niște drumuri rudimentare în insule și se deplasau călare pe măgari și cai; însă nu după multă vreme au dezvoltat sistemul de canale, bazat pe cele existente, care continuă să fie una dintre minunile fascinante ale lumii. Capitala lor, Veneția propriu-zisă, a fost construită pe un arhipelag din inima lagunei. Esplanada lor era reprezentată de Canal Grande, bulevardul central al acestui oraș, care șerpuia falnic printre nenumărate palate. Rialto era un fel de Cheapside sau Wall Street, mai întâi o insulă, apoi un cartier și în cele din urmă cel mai faimos pod din Europa. Dogii lor se deplasau cu extravagante bărci aurite, iar lângă casa fiecărui patrician aștepta, grațioasă, câte o gondolă. Veneția a evoluat ca o societate amfibie aparte, iar ușile decorate ale vilelor ei se deschideau direct spre apă.

Pe acest fundal fizic neobișnuit, venețienii au construit un stat nu mai puțin remarcabil. La început un fel de democrație patriarhală, a devenit o oligarhie aristocratică dintre cele mai ermetice, în care (după 1297) puterea era rezervată unui grup de familii patriciene. La început puterea executivă a aparținut acestei aristocrații, după care a fost preluată de Consiliul celor Zece, iar mai târziu, tot mai mult, de Consiliul celor Trei, și mai izolat și mai puțin transparent, era ales prin rotație, o dată pe lună. Pentru a menține această supremație

și pentru a preveni atât răzmerițele, cât și dictaturile personale, structura statului se sprijinea pe tiranie, o tiranie nemiloasă, impersonală și ternă, care se învăluia în mister. Uneori se întâmpla ca vreun străin, trecând pe lângă Palatul Dogilor, să dea cu ochii de doi uneltitori anonimi mutilați atârând într-un ștreang sau să audă ecoul urletelor înfricoșătoare ale celor torturați în temnițele celor Zece. Odată venețienii au găsit dimineața trei trădători îngropați de vii, cu capul în jos, printre dalele din Piazzetta, cu tălpile ieșite în afară, printre coloane. Din când în când aflau că un renumit lider național, amiral sau *condottiere* se întinsese mai mult decât îi era plapuma și fusese strangulat sau aruncat în temniță. Veneția era un fel de stat polițienesc, doar că, în loc să venereze puterea, era înspăimântat de ea și refuza s-o lase în mâinile unui singur cetățean; iar prin aceste mijloace, drepte și feroce în același timp, a supraviețuit tuturor rivalilor săi și și-a păstrat independența ca republică până la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Toate bune și frumoase până aici, însă nu mai puțin uimitoare erau bogăția și forța Veneției, de sorginte divină, așa cum le prezentau cu stăruință venețienii. Mai întâi Sfântul Teodor, iar apoi Sfântul Apostol Marcu au vegheat asupra destinului Republicii și tot felul de relicve și simboluri sfinte au contribuit la izbânzile Veneției. *Pax tibi, Marce, Evangelista Meus*. Acestea sunt cuvintele pe care un mesager divin i le-a spus Sfântului Marcu, atunci când apostolul a fost aruncat la mal pe un apocrif banc de nisip chiar în această

lagună; iar cuvintele respective au devenit deviza națională a Republicii Venețiene, un înscris călăuzitor de proveniență divină.

Era cea mai importantă putere maritimă din vremea sa, fără rival în ceea ce privește tonajul, puterea de foc și eficiența. Arsenalul ei impresionant era șantierul naval suprem al lumii, tainele lui fiind păzite cu sfințenie, cum sunt astăzi depozitele de arme nucleare; zidurile lui se întindeau pe două mile, avea 16 000 de lucrători, iar în secolul al XVI-lea, în războaiele împotriva turcilor, timp de 100 de zile, în fiecare dimineață din șantier a ieșit câte o galeră. Marina militară venețiană, din care au făcut parte oameni liberi până în secolul al XVII-lea, perioada de înflorire a sclavagismului, era un formidabil instrument de război și chiar la mult timp după ce Genova și Spania s-au afirmat ca puteri navale artileria venețiană a rămas de neegalat.

Veneția era situată la intrarea în marea vale a Padului, orientată spre est și protejată la nord de Alpi. În mod natural, făcea legătura dintre Răsărit și Apus, iar măreția ei își trăgea seva din așezarea sa geografică. Mai întâi a fost oarecum supusă Ravenei și apoi Bizanțului, însă și-a câștigat independența atât față de Răsărit, cât și față de Apus. A devenit stăpână peste Marea Adriatică și estul Mediteranei, ajungând să controleze, în cele din urmă, rutele comerciale spre Orient – Persia, India și nenumăratele mistere ale Chinei. Trăia din comerțul cu Orientul. Avea propriile caravanseraiuri în orașele din Levant: iar „tot aurul

creștinătății”, așa cum se plângea un cronicar medieval, „trece prin mâinile venețienilor”.

În Veneția începea Orientul. Marco Polo era venețian, iar negustorii venețieni, căutând noi linii de comerț profitabile, băteau centrul Asiei în lung și-n lat. Gătită cu podoabe orientale, Veneția a devenit cel mai flamboiant dintre toate orașele – „cel mai radios oraș pe care l-am văzut vreodată”, scria Philippe de Commynes în 1495. Era un paradis al mătăsurilor, smaraldelor, marmurilor, brocarturilor, catifelelor, al țesăturilor cusute cu fir de aur, al porfirului, fildeșului, mirodeniilor, parfumurilor, maimuțelor, abanosului, indigoului, sclavilor, al marilor galioane, al evreilor, mozaicurilor, al domurilor strălucitoare, al rubinelor și al tuturor mărfurilor minunate aduse din Arabia, din China și din Indii. Era ca un cufăr cu comori. În cele din urmă, Veneția a fost ruinată de cucerirea Constantinopolului de către musulmani, în 1453, care a pus capăt supremației ei în Levant, și de călătoria lui Vasco da Gama în India din 1498, ce a anulat monopolul ei asupra comerțului cu Orientul. Cu toate acestea, timp de încă trei secole și-a păstrat eleganța și fastul, iar faima ei nu s-a diminuat nici astăzi.

Nu a fost niciodată iubită. A fost întotdeauna o intrusă, mereu invidiată, mereu suspectată, mereu temută. Nu s-a încadrat în nicio categorie de națiuni. A fost un leu singuratic. A făcut comerț cu creștini și cu musulmani deopotrivă, sfidând teribilele pedepse ale papalității (este

singurul oraș creștin marcat pe renumita hartă a lui Ibn Khaldun din secolul al XIV-lea, alături de locuri precum Gog, Oman, Ținutul Pestilențial, Țara Pustie, Soghd, Tughuzghuz și Ținuturile Pustii și Reci din Nord). Era cea mai iscusită și mai lipsită de scrupule mașină de făcut bani, vădit dedicată profitului, considerând chiar și Războaiele Sfinte o investiție promițătoare și arătându-se plină de bunăvoință față de Balduin, suveranul Regatului Ierusalimului, atunci când acesta a vrut să-și amăneteze Coroana cu Spini.

În Veneția prețurile erau ridicate, condițiile impuse de ea erau dure, iar mobilurile ei politice erau privite cu atâta suspiciune, încât în cadrul Ligii din Cambrai majoritatea marilor puteri din secolul al XVI-lea s-au unit pentru a suprima „lăcomia nepotolită a venețienilor și setea lor de dominație” (și eficiența Veneției era atât de paradoxală, încât solii ei din Blois au sosit în numai opt zile cu vestea despre hotărârea Ligii). Chiar și în secolele XVII-XVIII, când, din toată creștinătatea, a fost aproape singura care le-a ținut piept turcilor triumfători, Veneția nu a fost niciodată văzută cu ochi buni de celelalte națiuni. Era precum un grifon sau o pasăre phoenix, trăind în izolare.

Iar de-a lungul secolelor, și-a pierdut supremația, neamul prinților negustori a fost slăbit, orașul și-a irosit energiile în nesfârșite conflicte și dispute pe teritoriul Italiei, devenind astfel o putere continentală – intrând în declin, în secolul al XVIII-lea, a devenit un fenomen de altă natură. În ultimul secol de independență, a fost cel mai exuberant oraș al

plăcerilor lumești, un bal mascat și o sărbătoare continue, unde nimic nu era prea îndrăzneț, prea scandalos sau prea indecent. Aici se organizau carnavaluri prelungite și lipsite de inhibiții. Curtezanele sale erau respectate. Dominoul și asul de pică erau simbolurile ei principale. Libertinii din lumea apuseană, desfrânații și simplii petrecăreți luau cu asalt teatrele și mesele sale de joc, iar persoane respectabile din întreaga Europă o priveau de la distanță, scandalizați de parcă ar fi fost Sodoma sau Gomora. Nicio altă națiune nu a mai fost consumată de un hedonism atât de febril. Veneția s-a apropiat de declin, în timpul domniei celui de-al 120-lea doge, într-un vârtej al traiului îmbelșugat și al desfătărilor, până când, în cele din urmă, Napoleon, dizolvându-i pe neașteptate guvernul ineficient, a pus capăt Republicii și astfel Serenissima le-a fost cedată cu dispreț austriecilor. „Praf și pulbere, moartă pentru totdeauna, Veneția a irosit ceea ce a câștigat.”

Această istorie națională aparte a durat un mileniu, iar constituția Veneției a rămas neschimbată între 1310 și 1796. În povestea Veneției totul este ieșit din comun. S-a născut sub semnul pericolului, a avut o viață grandioasă și nu a renunțat niciodată la individualismul ei insolent. „Niște paiate!” – așa i-a descris un curtean francez pe venețieni în secolul al XVI-lea, luându-l gura pe dinainte, drept pentru care Excelența Sa, ambasadorul Veneției, i-a ars o palmă peste obraz. Disprețul lui era totuși forțat. Pe venețieni nu puteai să-i disprețuiești, ci doar să-i antipatizezi. Sistemul lor de

guvernare, în pofida tuturor cruzimilor sale, a avut un succes răsunător și a trezit în toate categoriile de cetățeni o dragoste de țară fără pereche. Flotele lor erau incomparabile. Cei mai de seamă artiști ai vremii au înfrumusețat Veneția cu geniul lor; mercenarii cel mai bine plătiți se luptau pentru ea; cele mai mari puteri împrumutau bani de la ea și îi închiriau corăbiile; iar timp de două secole venețienii, cel puțin dintr-o perspectivă comercială, „au fost stăpâni peste splendidul Orient”. „Veneția și-a păstrat independența timp de 11 secole și îmi place să cred că și-o va păstra mereu”, scria Voltaire cu doar 30 de ani înainte de căderea Republicii, atât de specială era poziția Veneției în lume, atât de stranie, dar familiară în același timp, asemenea lui Simeon Stilitul în vârful stâlpului său, pe vremea când papii și împărații își trimiteau solii în Siria pentru a-i cere sfatul.

Veneția continuă să fie o ciudățenie. De la sosirea lui Napoleon, în pofida momentelor de eroism și sacrificiu, s-a transformat în mare măsură într-un muzeu, pe ale cărui uși se năpustesc la nesfârșit armate de turiști. Când a triumfat Il Risorgimento în Italia, Veneția s-a alăturat noului regat, iar din 1866 nu este decât capitala uneia dintre provinciile italiene; însă rămâne, ca întotdeauna, un fenomen. Rămâne un oraș fără mașini, o metropolă împânzită de canale. Continuă să-și poarte podoabele și să privească lumea cu aceiași ochi. Călătorilor încă li se pare uimitoare, exasperantă, copleșitoare, exagerat de scumpă, stridentă și, pentru a cita cuvintele unui englez din secolul al XVI-lea,

„decantată în măreție”. Venețienii au devenit de mult cetățeni italieni, dar sunt în continuare o rasă sui-generis, comparabili, așa cum spunea Goethe, doar cu ei înșiși. În esență. Veneția a fost mereu un oraș-stat, în ciuda perioadelor ei de expansiune colonială. Probabil că nu au existat mai mult de trei milioane de venețieni get-beget în toată istoria orașului; iar această insularitate impresionantă, această izolare, această impresie de excentricitate și echivoc au menținut în mod straniu caracterul venețienilor, ca și cum ar fi fost conservat sau îmbălsămat asemenea unui intestin rar.

2. Stilul venețian

Poți recunoaște un venețian după chip. Astăzi trăiesc în Veneția mii de alți italieni, însă venețianul get-beget adesea iese imediat în evidență. Probabil îi curge sânge slav prin vene sau poate austriac; nu sunt excluse nici unele rădăcini orientale din trecutul îndepărtat și, într-adevăr, venețianul neaoș nu se încadrează prea mult în stereotipul latin. Privirea din ochii lui limpezi este ursuză, dar precaută, iar gura lui are o expresie enigmatică. Are nasul foarte proeminent, ca acela al nobililor renascentiști, iar din manierele lui se degajă o șiretenie și o mulțumire de sine nesofisticate, ca ale unui om care tocmai s-a îmbogățit făcând speculă cu anghinare. În general este crăcănat (dar nu din

cauză că ar călări prea mult) și deseori palid (dar nu din cauză că nu ar sta la soare). Din când în când în privire i se furișează o licărire de dispreț viclean și zâmbește distant; în general, este un om oarecum rezervat, politicos, protocolar și îmbrăcat îngrijit. Mănușile le acoperă discret mâinile avide de bani. Venețienii adesea îmi amintesc de galezi, de evrei, uneori de islandezi și din când în când de buri, căci au acea mândrie melancolică și introspectivă a popoarelor aparte, excluse din comunitatea celorlalte națiuni. Par rezervați, suspicioși și amabili în același timp. Rareori sunt impetuoși sau fanfaroni, iar când auzi un venețian spunând *Buona sera, bellissima Signorina!* o face fără nicio plecăciune largă și fără lingușeli, cu o ușoară înclinare a capului. Pe stradă venețiențele pot să fie intransigente și să te împungă vesele în burtă cu colțul franzelei sau să-și trântescă coșul cu rufe peste picioarele tale, de vezi stele verzi. În magazine comportamentul venețienilor emană o anumită politețe stinsă, o bună-cuviință rezervată, dar plină de regrete care face parte din atmosfera orașului.

Dacă te uiți la două gospodine venețiene care se întâlnesc, vei vedea caracterul puternic al Veneției reflectat în toate gesturile lor. Se apropie una de cealaltă încrâncenate și hotărâte, având în coșuri cumpărăturile mărunte din dimineața aceea (nefiind, evident, ziua dedicată expediției săptămânale la supermarket); însă, când se zăresc, o undă de compasiune le luminează brusc fața, ca și când ar urma să se compăttimească una pe alta pentru vreo pierdere ireparabilă

sau să-și facă cine știe ce confesiuni neobișnuit de dureroase. Amândouă capătă instantaneu o expresie mai relaxată și se întâmpină una pe alta cu o serie interminabilă de saluturi, cam ca formulele înflorite și blagosloveniile cu care arabii de modă veche își întâmpină prietenii. Tonul vocii lor exprimă surprindere, dar este intim, variind în intensitate prin vacarmul din piață; și par să fie însuflețite de aceleași sentimente de compasiune și tristețe față de ceva, cam arțăgoase și resemnate și râd cu jumătate de gură. („Biata Veneție!”, suspină uneori gospodina, de la fereastra balconului; cuvintele ei nu sunt însă decât un slogan ironic; te face să te gândești la navetistul care se plânge de vreme sau la oamenii care se plâng că lumea asta a cam luat-o la vale.)

Vorbesc cinci-zece minute, dând uneori din cap îngrijorate sau mutându-și greutatea de pe un picior pe altul, iar când se despart, își fac cu mâna într-o manieră proprie, ținându-și palma dreaptă în poziție verticală, lângă umăr, și mișcându-și ușor vârfulurile tuturor degetelor. Apoi, cât ai clipi, își redobândesc expresia mercantilă și serioasă și se târguiesc pentru niște fasole cu un negustor sprinten, dar versat.

Venețienii moderni nu sunt niște oameni falnici. Sunt simpli, provinciali, afectuoși, mulțumiți de ei înșiși. Acesta este, în esență, un oraș foarte burghez. Venețienii și-au pierdut încrederea conferită de putere și le place să fie

apreciați. A fost o vreme când regi și papi se închinau în fața dogelui Veneției, iar Tițian, cel mai arogant dintre pictorii venețieni, i-a îngăduit odată plin de eleganță împăratului Carol al V-lea al Spaniei și al Austriei să-i ridice pensula pe care o scăpase pe jos. Însă pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea venețienii deja nu mai suportau să fie criticați, așa cum s-a întâmplat și cu americanii înaintea momentului lor de glorie sau cu englezii după declin. Replica dată de Giustina Renier Michiel, ultima mare doamnă a Republicii, atunci când Chateaubriand a îndrăznit să scrie un articol dur la adresa Veneției („Un oraș care sfidează legile naturii – nu poți face un pas fără să fii obligat să urci într-o barcă!”), e comparabilă cu gândirea parohială a Orientului Mijlociu. La fel de glacială ar fi și dezaprobarea unei *grande dame* venețiene de astăzi, dacă te-ai hazarda să sugerezi că unele dintre grădinile orașului ar arăta mai bine dacă s-ar intra cu foarfecele în ele.

Stilul venețian este cel mai nimerit, iar venețienii știu aproape întotdeauna cel mai bine. În biserica San Salvatore se găsește o Bunăvestire de Tițian care, având un stil mai neconvențional, i-a surprins atât de tare pe finanțatorii săi monastici, încât aceștia au declarat fără rezerve că tabloul e neterminat sau că poate nici măcar nu e făcut de Tițian; bătrânul artist s-a supărat, cum era și firesc, și a scris pe marginea de jos a picturii următoarele cuvinte mânioase, care mai pot fi deslușite și astăzi: *Titianus Fecit. Fecit*. Am empatizat adesea cu el, în confruntarea cu venețienii atoateștiutori, căci un adevărat fiu al Veneției (și cu atât mai

mult o adevărată fiică) este convins că meșteșugurile, artele și științele lumii își trag toate seva din Piața San Marco, pierzându-și din forță pe măsură ce se îndepărtează. Dacă vrei să scrii o carte, consultă un profesor venețian. Dacă vrei să înnozi o frânghie, întreabă un venețian cum să procedezi. Dacă vrei să afli cum se construiește un pod, uită-te la Rialto. Dacă vrei să înveți să faci o cafea, să înrămezi o fotografie, să împăiezi un păun, să aduci din condei un tratat, să-ți cureți pantofii, să coși un nasture la o bluză, adresează-te autorității venețiene în cauză.

„Obiceiul venețian” este etalonul bunului-simț și al conveniențelor. Dacă îi vei sugera unui venețian să prăjească peștele în pesmet, în loc de făină, va arbora un zâmbet compătimitor, mândru, dar condescendent. În magazinul cu aparate de fotografiat vânzătorul va adopta o atitudine paternă, în timp ce îți va arăta singurul mod corect în care poți focaliza un aparat Leica. „Asta e obiceiul nostru” – cuvinte prin care venețienii vor să spună nu doar că lucrurile venețiene sunt cele mai bune, ci că probabil sunt și unice. Adesea, atunci când urci într-o barcă, ți se va spune cu amabilitate că algele marine venețiene sunt alunecoase; și am auzit chiar spunându-se că apa venețiană tinde să fie udă.

Acestea sunt manifestările inofensive ale îngâmfariei comunității locale. Străinii care trăiesc în Veneția de mai mulți ani mi-au spus că au ajuns să fie foarte detașați de ceea ce se întâmplă în lume, ca și cum ar fi niște simpli spectatori; iar acest sentiment al neasemănării, care a contribuit cândva

la invincibilitatea Republicii, acum îi face pe venețieni să trăiască într-o stare de automulțumire. Asemenea rudelor sărace sau ștabilor din provincie, venețienilor le place să mediteze asupra pedigriului lor glorios, descoperindu-și rădăcini tot mai vechi, înainte de marii dogi și de înșiși tribunii Romei (familia Giustinian pretinde că se trage din împăratul Iustinian), ba chiar în negura timpurilor preistorice, atunci când primii venețieni au venit, conform diverselor supoziții, din Paflagonia, din regiunea baltică, din Babilon, din Iliria, de pe coasta Bretaniei sau direct din roua dimineții, asemenea nimfelor. Venețienilor le place să-ți povestească despre „bunicul meu, renumit pentru cultura și inteligența lui”, să te convingă că opera jucată la Teatrul La Fenice are, în general, cel mai înalt nivel calitativ și cultural din lume ori să-l descrie pe artistul venețian Vedova drept cel mai important din generația lui („Dar poate că nu ești *au fait*, ca să zicem așa, cu tendințele din arta contemporană, așa cum se manifestă ele aici, în Veneția, la Bienală?”). Fiecare venețian este un cunoscător, având o tendință puternică de a favoriza produsele locale. Ghizii de la Palatul Dogilor rareori binevoiesc să menționeze uimitoarele picturi ale lui Hieronymus Bosch aflate în apropiere de Puntea Suspinelor – la urma urmelor, el nu a fost venețian. Bibliotecile venețiene se axează pe cărți despre Veneția. Locuitorii orașului își pun pe pereți tablouri care surprind aproape întotdeauna scene venețiene. Veneția este scandalos de egocentrică, emanând un narcisism bătrânicos.

Această mândrie locală nu are nimic ofensator în ea, căci venețienii nu sunt lăudăroși, ci doar convinși, uneori chiar pătimași. Veneția modernă nu este nici pe jumătate atât de extraordinară cum le place lor să creadă. Strălucirea și vitalitatea ei depind în cea mai mare măsură de turiștii care vin aici vara, iar viața sa intelectuală este cam leneșă. Spectatorii de la operă (cu excepția celor de la balcon) sunt grosolani și neatenți, iar în serile mohorâte de iarnă puține bărci feerice mai poposesc lângă cheiul, cândva plin de splendoare, din fața Teatrului La Fenice. Concertele, cu excepția sezonului turistic, sunt în general de mâna a doua și scumpe. Faimoasele tipografii din Veneția, cândva cele mai bune din Europa, au dispărut aproape toate. Bucătăria venețiană nu are nimic ieșit din comun, măiestria meșteșugurilor venețiene variază. Vechile obiceiuri ale călătoriilor pe mare și-au pierdut de mult vigoarea de odinioară, așa încât venețianul obișnuit nu se apropie niciodată prea mult de apă și se agită teribil atunci când se stârnește o furtună. Din multe puncte de vedere Veneția este o răstoacă. Unii spun că a ajuns la capătul puterilor. Memphis, Leeds și Leopoldville sunt mai mari și mai animate. Genova manevrează de două ori mai multe vase. Liverpoolul are o orchestră mai bună, Milwaukee un ziar mai bun, în Capetown există o universitate mai bună; și orice femeie care se mai plimbă în weekend cu barca ei gonflabilă spre Chichester sau Newport își va face un nod la fel de practic ca un gondolier.

Dar aici dragostea e oarbă, mai ales dacă în familie există și o anumită tristețe. Venețienii își iubesc și își admiră Veneția cu o fervoare neobișnuită. Dacă întrebi o cunoștință: „Unde mergi?”, îți va răspunde: „În Piață”; însă dacă o întrebi de ce, nu va ști să-ți spună motivul. Merge în Piața San Marco fără un scop clar, nu pentru a se întâlni cu cineva anume, nu pentru a urmări un anumit spectacol. Pur și simplu îi place să se încheie la haină, să-și netezească puțin părul, să arboreze un aer melancolic și ușor afectat și să se plimbe vreo două ore printre somptuoasele trofee ale moștenirii sale. Un adevărat venețian nu traversează niciodată Canal Grande fără să se oprească, măcar pentru câteva clipe, pentru a-i savura splendorile. Gospodinele se mai plâng uneori că Veneția e strâmtă, înghesuită și dificilă; însă n-o să vezi o îndrăgostită mai subtil devotată protectorului său ori un idealist cauzei sale înflăcărate. Veneția este un oraș senzual, iar devoțiunea pe care o inspiră are în ea ceva fiziologic, ca și cum simpla prezență a orașului ar putea pune sângele în mișcare.

Am fost odată în Veneția în ziua în care are loc *festa de la Madonna de la Salute*, în noiembrie, când venețienii, pentru a sărbători sfârșitul unei ciume din secolul al XVII-lea, înalță un pod temporar peste Canal Grande și se îndreaptă în procesiune spre impresionanta biserică Santa Maria della Salute. Seara m-am așezat la capătul podului, o structură șubredă de bărci și lemne. (Am fost încredințată că era proiectat „după un model străvechi”, însă într-un noiembrie

din anii '30 s-a prăbușit, exact când trecea pe el Sir Osbert Sitwell.) Acolo, ridicându-mi gulerul ca să mă apăr de vântul aprig care sufla dinspre mare, i-am privit pe venețieni mergând la vecernie, câte doi, câte trei, tinerii în grupuri mai mari, înfofoliți. Dădeau impresia că ei sunt stăpâni acolo; iar pe măsură ce grupulețele de oameni o coteau pe pod și vedeau în fața lor cheiul luminat și domul uriaș al bazilicii strălucind în noapte, exclamau afectați, plescăind din limbă: „Ah, cât de frumoasă e în seara asta!” – de parcă o mătușă plăpândă, dar iubită de toți și-a pus cel mai bun capot dantelat pentru a-și întâmpina oaspeții.

Această stimă de sine garantează orizonturi înguste și interese limitate. În anii '60 mulți venețieni săraci nu puseseră niciodată piciorul în Italia continentală. Chiar și în prezent sunt mii de venețieni care nu au vizitat niciodată insulele dinspre marginea lagunei. Mai auzi câteodată despre unii care nu ar fi traversat niciodată Canal Grande și nu ar fi văzut Piața San Marco. Venețienii simpli sunt adesea extrem de ignoranți în ceea ce privește geografia și evenimentele care se petrec în lume și nici măcar cetățenii educați (ca majoritatea insularilor) nu stau prea bine cu lingvistica.

Venețienii au, într-adevăr, o limbă proprie, un dialect bogat și original, care abia acum începe să-și piardă din vigoare sub impactul cinematografului și al televiziunii. E un dialect mai greu de deslușit, dar degajat, suficient de sprinten pentru ca Goldoni să-l folosească în unele dintre cele mai

bune piese ale sale, suficient de formal pentru a fi limba oficială a Republicii Venețiene. Byron spunea că este „o dulce latină corcită”. Lingviștii care ajung aici sunt uluiți de acest hibrid dificil, derivată parțial din franceză, parțial din greacă, parțial din arabă, parțial din germană și, probabil, parțial din paflagoneză – rezultatul final fiind și mai neclar din cauza pronunției alandala și cântate. Adesea ai zice că venețienii nu rostesc niște cuvinte anume, ci doar o succesiune păstoasă de consoane pronunțate doar pe jumătate. Limbii venețiene îi sunt foarte dragi literele X și Z și ignoră, pe cât posibil, litera L, așa încât italianul *bello*, de pildă, se aude *beo*. Există cel puțin patru dicționare pentru italiană-venețiană, iar din acestea se poate observa uneori că nu există nicio asemănare între cuvintele venețiene și cele italiene. În italiană la *furculiță* se zice *forchetta*, însă în venețiană se spune *piron*. La *brutar* în venețiană se spune *pistor*, nu *fornaio*. La *ceas de mână* se spune *relozo*, nu *orologio*. Pronumele venețiene sunt *mi, ti, lu, nu, vu, lori*. Noi spunem *tu ești*, italienii *tu sei*, însă venețienii *ti ti xe*. Cuvântul venețian *lovo* înseamnă „lup”, dar și „batog uscat”.

Această limbă deosebită și plăcută este plină de forme contrase și distorsiuni bizare, iar indicatoarele stradale din oraș, scrise încă destul de des cu neaoșisme, te pot induce în eroare. De exemplu, poți căuta biserica Santi Giovanni e Paolo, așa cum apare menționată în ghidul turistic; însă pe indicatorul stradal va scrie San Zanipolo. Biserica Sant’Alvise i-a fost inițial închinată Sfântului Ludovic. Când venețienii

Spun San Stae, se referă de fapt la Sant'Eustacchio. San Stin este Santo Stefano. Sant'Aponal este Sant'Apollinare. Numele mănăstirii Santa Maria di Nazareth, folosită pe post de leprozerie, a fost preschimbat în San Lazzaretto de atât de mult timp, încât cuvântul *lazaret* a fost preluat de aproape toate limbile pământului. Nu am reușit încă să-mi dau seama care sfânt comemorează Fondamenta Sangiantoffetti și mi-a luat ceva timp până am înțeles că hramul bisericii San Zan Degolà este San Giovanni Decollato, Sfântul Ioan Botezătorul. Cel mai inexplicabil este faptul că biserica Sfinții Ermagora și Fortunato este numită de venețieni San Marcuola, nume pe care ți-l aruncă în față cu nonșalanță, dar fără nicio explicație. Spun doar că așa e obiceiul la ei.

Veneția însăși, oricât de compact ar fi orașul, este îmbibată în continuare de culori și loialități locale. Fiecare sestiere, fiecare piațetă zgomotoasă au o atmosferă aparte – ba apăsătoare, ba relaxată, ba simplă, ba sofisticată. Veneția rămâne, chiar mai mult decât Londra, o aglomerare de sate. În unul poți fi sigur că vei găsi o atmosferă primitoare, vânzători politicoși și femei prietenoase; în altul, experiența te va învăța să fii gros de obraz, căci aici oamenii pot să fie mai neciopliți și să nu lase la preț. Până și dialectul variază de la sestiere la sestiere, deși poate nu sunt decât la jumătate de milă unul de altul, iar într-un capăt al Veneției se folosesc cuvinte aproape necunoscute venețienilor din celălalt capăt al orașului. Fiecare sestiere este atât de independent de celelalte, încât numele străzilor se repetă de nu știu câte ori;

în Veneția sunt 12 străzi numite Forno și 13 Madonna.

Până în perioada modernă orașul a fost împărțit în două facțiuni rivale, Nicolotti și Castellani. Rivalitatea crâncenă dintre ele se baza pe animozități de mult uitate, datând din perioada de început a colonizării; iar conflictele dintre cele două grupări erau atât de violente, încât la mijlocul vechiului pod Rialto exista un pod basculant, ceea ce le permitea autorităților să separe cele două gloate, trăgând repede de o funie și lăsându-le astfel să se uite neputincioase una la cealaltă. Această ostilitate adânc înrădăcinată și-a pierdut treptat din virulență, fiind înlocuită de lupte simulate, regate și întreceri atletice, până în 1848, când vechii rivali s-au împăcat în cadrul unei ceremonii secrete ținute în zori în bazilica Santa Maria della Salute, ca un gest de solidaritate împotriva dominației austriece. Astăzi facțiunile au dispărut și aproape nimeni nu își mai aduce aminte de ele (deși ghidurile turistice mai fanteziste te-ar putea face să crezi contrariul); cu toate acestea, se menține încă un aer de mândrie locală, din cauza vreunei parohii sau piațete, iar uneori acest sentiment se manifestă zgomotos.

Nimic din toate acestea nu e surprinzător. Veneția este un labirint de canale și alei, întortocheate și imprevizibile, care urmează cursul unor vechi canale ce își croiau drum prin mâl, neîmbunătățite de urbaniști. Până în secolul trecut un singur pod, Rialto, traversa Canal Grande. Înainte de apariția bărcilor cu motor și a trotuarelor asfaltate era probabil extrem de obositor să te deplasezi prin Veneția, ca să nu mai

vorbim de drumul cu barca până pe continent; astfel, nu e de mirare că locuitorii din Santa Margherita, mulțumiți de prăvăliile și tavernele lor, rareori se oboseau să se mai deplaseze până în Santa Maria Formosa. Uneori vreo gospodină venețiană spune pe ton convingător că astăzi nu este varză în oraș; ceea ce vrea însă să spună este că la aprozarul de lângă Campo San Barnaba, de la care familia ei are obiceiul să cumpere încă de pe vremea primelor cruciade, a vândut în dimineața aceasta toată varza.

3. Oameni puternici

Totuși, din acest oraș mic, din rândul acestor oameni a izvorât gloria Serenissimei Republici. Se spune că în timpul celei de-a patra cruciade, în care Veneția a jucat un rol important și destul de neprincipial, populația orașului era de numai 40 000 de locuitori. În cele 13 secole cât a durat Republica, numărul lor probabil că nu a depășit niciodată 170 000. Prin urmare, în Veneția aptitudinile erau extrem de specializate. Aici s-au născut excelenți administratori, marinari, negustori, bancheri, artiști, arhitecți, muzicieni, tipografi și diplomați, însă nu și poeți, doar un mare dramaturg, iar romancierii și filosofi mai deloc. Singurul gânditor remarcabil a fost Paolo Sarpi, călugărul care a pledat pentru cauza venețiană în unul dintre cele mai înverșunate conflicte cu papalitatea și care a descoperit

contractă irisului. Cei mai curajoși generali ai Veneției erau condotierii. A avea o atitudine mai curând de adaptare decât de inovare. Vocația ei era comerțul; împrejurimile ei erau marea; avea gusturi voluptuoase; avea funcția de punte între Răsărit și Apus; era obsedată de stabilitatea politică; consolarea ei, atunci când avea nevoie de asta, era decadența; și este remarcabil cât de bine se potriveau talentele venețienilor cu nevoile orașului. Secole la rând Veneției nu i-au lipsit liderii, meșteșugarii, artiștii și negustorii de care avea nevoie, de la ambasadori vicleni până la constructorii de nave sânguincioși, de la bancheri până la arhitecți, de la Marco Polo până la Tițian și Goldoni, cel mai vesel dintre geniile minore.

Venețienii au fost întotdeauna dornici să dețină un monopol sau să obțină un profit rapid și li se dusesse vestea că sunt dispuși să vândă orice au, dacă li se oferă suficienți bani (deși în secolul al XVI-lea un duce de Mantova, râvnind la faimoasa statuie a Evei realizată de Rizzo care se găsea în Palatul Dogilor, s-a oferit să plătească greutatea ei în aur, însă fără succes). Când s-au aventurat pentru prima oară în afara lagunei, au făcut-o în calitate de comisionari, transportând produsele altora de la sursă la consumator, iar în timpul cruciadelor au profitat fără rușine de ambele tabere. În 1202, când a fost lansată a patra cruciadă, venețienilor li s-a cerut să transporte oștile francilor până în Palestina. „Venim în numele celor mai nobili baroni ai Franței”, i-au spus solii

dogelui Enrico Dandolo. „Nicio altă putere de pe pământ nu ne poate ajuta așa cum o poți face Domnia Ta; de aceea te imploră, în numele lui Dumnezeu, să te înduri de Țara Sfântă și să li te alături pentru a răzbuna disprețul arătat lui Iisus Hristos dându-le corăbii și toate cele trebuincioase, pentru a putea străbate mările”. Dogele a dat un răspuns tipic venețian: „Cu ce beneficii?”.

Nu a permis nici ca scrupulele creștine să afecteze desfășurarea expediției. Dogele urma să primească, în patru tranșe, 85 000 de mărci de argint, plus jumătate din prada de război; iar în schimb venețienii trebuiau să transporte 33 500 de cruciați în Țara Sfântă, cu tot cu cai, să-i aprovizioneze cu cele necesare timp de nouă luni și să contribuie și ei la război cu o parte din armata și flota lor. Armata francă a ajuns în Veneția la vremea stabilită și și-a așezat tabăra pe insula Lido. Corăbiile și proviziile erau pregătite, așa cum li se promisese. Venețienii, care nu prea aveau chef să participe propriu-zis la cruciadă, erau încurajați prin liturghii și procesiuni. Având vreo 90 de ani, imperturbabilul Dandolo, aproape orb, și-a declarat intenția de a conduce el însuși flota. Cu toate acestea, în momentul-cheie, cruciații nu au avut cu ce să plătească.

Având experiența contractelor neonorate, venețienii nu s-au lăsat descurajați. Mai întâi au pus sub supraveghere toate drumurile spre insula Lido pentru a se asigura că soldații nu vor fugi și apoi au impus următoarea condiție: cruciații puteau fi în continuare transportați în Țara Sfântă dacă se

Învoiau să se oprească pe drum și să înăbușe rebeliunile din câteva colonii venețiene de pe coasta dalmată, consolidând astfel rutele comerciale ale Republicii prin Marea Adriatică. Francii au acceptat aceste condiții radicale, flota a pornit în cele din urmă la drum, iar porturile dalmate au fost supuse unul după altul. Însă venețienii voiau să obțină și mai multe beneficii. Dându-și seama că docilii săi cruciați să facă altă diversiune, să amâne umilirea păgânilor și să cucerească Constantinopolul, bastionul creștinătății, cu împăratul căruia venețienii erau în conflict. Conduși de bătrânul doge orb, cruciații au atacat și au capturat cele 400 de turnuri ale orașului, l-au detronat pe rege, și-au încărcat corăbiile cu prăzile de război și au împărțit Imperiul între ei. Cruciații nu au mai ajuns în Țara Sfântă, iar căderea temporară a Bizanțului nu a făcut decât să întărească și mai mult cauza islamului. În urma simplei încălcări a unui contract, exploatată în mod inteligent de venețieni, aceștia au devenit „stăpâni absoluți peste un sfert și încă o jumătate de sfert din Imperiul Roman”. Au dobândit controlul asupra Spartei, Durrësului, Cicladelor, Sporadelor și Cretei. S-au întors acasă cu corăbiile încărcate de comori, aur, pietre prețioase, relicve sfinte, toate urmând să le transforme orașul într-o minunăție ce avea să dăinuiască în timp. De asemenea, și-au întărit supremația comercială în Levant, situație ce avea să le asigure, multe secole la rând, confortul în palatele lor grandioase.

Venețienii continuă să fie oameni de afaceri iscusiți. Negustorii, întreprinzătorii și transportatorii sunt încă renumiți pentru pragmatismul și chiar cerbicia lor („oameni îndărătnici și recalcitranți”, așa i-a descris recent un administrator din Roma). Bursa din Veneția, situată în apropierea Pieței San Marco, este condusă cu precizia solemnă caracteristică unui doge: tranzacțiile lor nu sunt tulburate de speculații nechibzuite, însă un puternic iz de oportunism se strecoară pe sub ușile cabinelor telefonice. Băncile venețiene, ale căror birouri sunt încă grupate în mod evocator în preajma Podului Rialto, acest vechi focar al prosperității, sunt organizate impecabil. Piața turistică absoarbe de la masele de vizitatori, cu o imparțialitate desăvârșită, fiecare dolar, fiecare liră sterlină și fiecare euro.

Venețienii rămân negociatori fermi, dar înțelepți. Atunci când strămoșii lor se învoiau să transporte o oaste sau să echipeze o flotă, prețurile pe care le cereau erau mari, iar condițiile impuse inflexibile, însă făceau totul în stil mare. Corăbiile lor erau cele mai bune, harnașamentele lor erau cele mai frumoase, își respectau angajamentele cu scrupulozitate. *Noi siamo calculatori* – venețienii au recunoscut asta întotdeauna despre ei –, „Noi suntem oameni chibzuiți”. Așa sunt și în prezent. Venețienii te vor lăsa mereu să plătești altă dată, rareori te vor înșela când îți dau restul și nu se supără niciodată dacă întrerupi o negociere. Sunt excelenți oameni de afaceri. Nici spiritul întreprinzător de odinioară nu a dispărut în totalitate. Există cel puțin un

hotelier în oraș care nu ar ezita să ia cu asalt zidurile Bizanțului sau să navigheze în jurul lumii, atâta vreme cât i se promite un comision pe măsură. Venețienii nu cred în destin. Într-o zi, pe Podul Accademia, un băiat vindea horoscoape ambalate în hârtie galbenă. Eram în trecere pe acolo împreună cu un om de afaceri. Acesta s-a oprit pentru a-și consulta horoscopul, după care m-a privit cu subînțeles și s-a lovit cu palma stângă peste brațul drept (înveșmântat, așa cum trebuie, într-un frumos tweed cu țesătura înspicată). „*Ăsta e horoscopul meu!*”, mi-a spus pe un ton solemn și apoi a luat-o țanțoș în direcția băncii.

Astfel de oameni de acțiune, cu spirit războinic sau negustoresc, au fost mereu sprijiniți de un grup de administratori și oficiali devotați care, odinioară, proveneau, în majoritate, din rândurile patricienilor. Prestigiul funcționarilor publici a scăzut odată cu declinul Republicii, iar moralitatea lor s-a șubrezit, așa încât administrația Veneției era acum măcinată de corupție. Cu toate acestea, elita aristocrației, adaptându-se vremurilor schimbătoare, a păstrat vii vechile valori ale integrității și ale respectului față de ceilalți și a fuzionat cu clasele profesionale. Succesorii lor, avocații, doctorii și inginerii de astăzi, continuă să fie niște oameni formidabili: chipeși și serioși, longilini și îmbrăcați sobru, cu o expresie de serenitate romană și aproape lipsiți de orice urmă de înflăcărare mediteraneeană. Birocrația rigidă a Italiei a invadat cu mult timp în urmă Veneția, însă cei mai iscusiți funcționari publici venețieni reușesc în

continuare s-o evite și să-și desfășoare activitatea în spiritul vechii Republici, adică apelând la logică, luciditate și stăpânire de sine.

Pentru a vedea astfel de oameni la capacitatea lor maximă, ar trebui să vizitați tribunalele din Veneția unde se judecă cazurile penale, situate într-un vechi palat de lângă Podul Rialto, cu vedere spre piețe. De la ferestrele lui se aud vociferările târgoveților și vocile stridente ale femeilor; undeva, o servitoare trebăluiește prin casă, cântând gutural; din direcția marelui canal răzbate vuietul bărcilor cu motor; din când în când se aude zgomotul înăbușit al unui ciocan cu abur care bate un pilon în pământul mâlos. Clădirea e puțin dărăpănată, dar are în continuare un aer de noblețe solemnă pe care i-l imprimă coridoarele întunecoase, mirosul de ceară, de vechi și de hârțoage. În fundul sălii de judecată, cu pereții lambrisați, câțiva privitori stau respectuoși în picioare, cu pălăria în mână și vorbind în șoaptă. Lângă ușă, aprodul, îmbrăcat într-un costum gri-închis, stă la birou și se joacă, dus pe gânduri, cu un creion, așa cum, în trecut, slujbașul consiliului trebuie să se fi jucat amenințător cu o pană de scris în fața instanțelor mult mai neîndurătoare ale Republicii. Iar sus, la masa înălțată din lemn de mahon negru, stau magistrații venețieni, deasupra lor tronând deviza justiției: *La legge è uguale per tutti*. Negrul sobru al robelor lor contrastează cu albul imaculat al gulereilor. Au o expresie inteligentă și enigmatică. Stau acolo, ascultând cu atenție, cu o atitudine apatică, dar potențial amenințătoare,

ușor tolăniți în scaunele lor, asemenea parlamentarilor. Unii sunt tineri, alții între două vârste și, în timp ce o interoghează pe următoarea martoră – o spălătoareasă sașie, care stă gheboșată pe marginea scaunului, prefăcându-se că nu-și găsește locul, o mincinoasă din capul acoperit cu batic până în picioarele încălțate cu niște cizme pline de glod – și își exprimă pe rând punctul de vedere, cu o politețe rece și tăioasă, par să întruchipeze însăși esența vechii Veneții, o entitate inflexibilă, dar magnifică, ale cărei reguli erau cunoscute tuturor și aplicate cu imparțialitate. (Chipurile tuturor acestor juriști pot fi ghicite în portretele magistraților și ale supraveghetorilor monetăriei, realizate în urmă cu 30 de ani, care se află acum în Ca' d'Oro.)

Republica era sprijinită și de un grup de artizani inimoși, care nu aveau responsabilități politice, dar cărora nu le lipsea încrederea în sine. Cărmuitorii Veneției, deși țineau clasa muncitoare sub control, făceau tot posibilul ca aceasta să fie mulțumită, asigurându-i porția de ceremonii religioase și hrănindu-i nevoia de apartenență la breslele meșteșugărești. Când pescarii din facțiunea Nicolotti își alegeau liderul, în fiecare an, dogele însuși era reprezentat în cadrul ceremoniei – la început de un simplu portar de la Palatul Dogilor, iar ulterior de un funcționar de seamă. În secolul al XVI-lea sticlarii, deținătorii unuia dintre monopolurile venețiene, erau atât de importanți pentru stat, încât li s-a acordat un statut propriu de patricieni și au fost

scutiți de tot felul de obligații (și, drept corolar nepărtinitor, s-a anunțat public că, în cazul în care vreun sticlar se muta în altă parte, luând cu el secretul meseriei, statul avea să trimită de îndată ucigași pe urmele lui; legenda spune că autoritățile au pus să li se scoată ochii celor doi meșteșugari care au realizat celebrul ceas din Piața San Marco, cu complicatele lui semne zodiacale, ca să nu-l mai reproducă pentru altcineva). Marii artiști și arhitecți venețieni proveneau aproape exclusiv din rândurile meșteșugarilor, deși ulterior se îmbogățeau și deveneau celebri. Pictorii adevărați erau de obicei la breasla pictorilor. Erau oameni cu caractere puternice, duceau o viață sănătoasă și trăiau mult – Veneția a fost un stat al celebrităților ajunse la vârste înaintate: Tintoretto a murit la 76 de ani, Guardi la 81, Longhi și Vittoria la 83, Longhena la 84, Giovanni Bellini la 86, Tițian și da Ponte la 88, Sansovino la 91. Mai presus de orice, Veneția depindea de navigatorii săi. Venețienii din oraș au renunțat curând să mai facă parte din echipajul propriilor corăbii, începând să se bazeze pe dalmați și pe oameni din afara lagunei. Cu toate acestea, Republica nu a dus niciodată lipsă de căpitani de vas, pescari, constructori de corăbii și artizani, toți aflați în slujba marii baze navale a Arsenalului, primul șantier naval din lume.

În mare măsură, această situație continuă și astăzi. În actuala Veneție sunt nenumărați meșteșugari meticuloși, oameni puternici și loiali în simplitatea lor, așa cum ni i-am imagina pe cei din porturile Angliei de la începutul epocii

victoriene. Muncitorii calificați din Veneția continuă să fie niște oameni admirabili, de la mecanicii din Piazzale Roma, care ghidează mașini cu pricepere manevrând cele două roți din față, până la miriadele de meșteșugari care înrămează fotografii și care probabil se simt extrem de descurajați numai gândindu-se la un nou apus contemplat de pe Podul Rialto. Meșteri iscusiți, cu mâini bătucite, lucrează afundați în rumegușul de pe șantierul naval – în dialectul venețian, *squeri* –, în mirosul greu al cazanelor cu smoală clocotită, iar bărcile sunt călăfătuite cu mănunchiuri de nuiele aprinse. Bătrâni arțăgoși, asemenea taximetriștilor londonezi, cu niște cârlige ruginite în mână, stau de-a lungul canalelor, îmbrăcați în paltoane lăbărțate și uitându-se cu ochi urduroși după gondole pe care să le ajute să acosteze. Chiar și cei care conduc bărcile cu motor ascund uneori un caracter plăcut în spatele înfățișării pompoase. Nu prea vezi polițiști mai amabili decât cei care patrulează în micile lor bărci cu motor sau se plimbă solemn în schifuri, îmbrăcați cu mantale albastre (activitate descrisă, în mod exagerat, într-un ghid turistic, drept „monitorizarea canalelor din șalupe”).

Printre toți aceștia, ca desprins dintr-un tablou de Carpaccio, plutește gondolierul, simbolul Veneției. Nu e o figură populară în rândul turiștilor din cauza prețurilor mari pe care le practică și a atitudinii sale uneori arogante. Într-adevăr, are frecvent convingeri comuniste și nu-i respectă pe ceilalți, iar deseori îi dezinformează, fără scrupule, pe străinii naivi, înșelându-i în privința tarifului („A, dar astăzi e San

Marcuola, *signor*, iar *tradiția cere* ca în ziua asta sfântă prețul biletului să fie dublu”). Cu toate acestea, mie a început să-mi placă de ei și îi admir. Pot ierta micile păcate ale unor oameni care trăiesc de pe urma unui sezon turistic ce ține patru luni și care, pe durata iernii, trăiesc de pe o zi pe alta, pescuind și făcând tot felul de munci ocazionale. Gondolierii sunt, de obicei, oameni extrem de inteligenți. De asemenea, sunt toleranți, sardonici și amuzanți, cu excepția câtorva mai morocănoși, îndeobște moșii. Adesea sunt chipeși, atrăgători și supli – mulți dintre strămoșii lor proveneau de pe coasta slavă a Istriei și din Dalmația. Gondolierii au uneori un aer rafinat și sofisticat, asemenea studenților care vâslesc pe râul Cherwell, ofițerilor de marină sau poate chiar instructorilor de schi nautic.

Gondolierii au încă un puternic simț al apartenenței la breasla lor. Organizația lor reprezintă o forță în Veneția, iar în trecut aveau propriile bănci comune, care funcționau pe baza unui sistem de riscuri mutuale. Nu cu mult timp în urmă, fiecare *traghetto* sau stație de gondole avea propria organizare, independentă de celelalte (în prezent își mențin protocolul, deși funcționarii lor sunt numiți acum de municipalitate). Astăzi, deși aproape fiecare gondolier este afiliat unei *traghetto*, toți sunt membri ai aceleiași organizații. Fiecare gondolă este privată, dar gondolierul care te plimbă nu este neapărat proprietarul gondolei respective – un drept de proprietate care adesea se moștenește în familie –, iar profitul merge la adevăratul proprietar, organizația

fiind o simplă agenție intermediară, un sistem de protecție socială, o practică obișnuită și, uneori, un organism politic. Concurența dintre gondolieri este totuși controlată cu strictețe, iar celebrele certuri dintre aceștia, îndrăgite de generații întregi de autori de literatură de călătorie, au adesea în ele ceva teatral. Alte categorii de barcagii nu sunt primiți cu brațele deschise în stațiile de gondole. Doar 50 de *sandoli* – bărci venețiene mai mici folosite la transportul pasagerilor – sunt autorizate. Celelalte, pe care le vedeți furându-le gondolierilor pâinea de la gură, sunt puse la zid și considerate „în afara legii”.

Totuși, în ciuda acestui protecționism – o veche practică venețiană –, gondolierii sunt în general oameni cu vederi largi și neașteptat de înțelegători cu ageamiii și străinii. Nu se vor enerva niciodată atunci când ambarcațiunea ta, avansând nehotărâtă în zigzag, le taie calea, iar când, în cele din urmă, te îndrepti ezitând spre chei, cu hainele ude, abia ținând în mână parâmele, cu motorul gripat, cu rama punții crăpată și cu un crac de la pantaloni rupt, gondolierii te vor întâmpina veseli, îți vor explica din nou (căci venețienii își fac treaba până la capăt) cum e cu sarea care intră în carburator și le vor transmite copiilor tăi cele mai calde salutări.

Din când în când gondolierii participă la regate, constrânși, în parte, de forța tradiției, în parte, de Biroul de Turism. În multe restaurante pline de fum vei vedea, păstrate cu grijă în vitrine, trofee și bandierele vreunui campion

care a câștigat o astfel de regată sau chiar portretul lui în ulei – se obișnuiește să li se comande artiștilor astfel de portrete. Aceste competiții au încă un anumit entuziasm popular, precum și ecourile antropologice ale unor rivalități și dușmăanii ancestrale. Purtând manșete și bentițe care se asortează cu vâslele lor colorate, concurenții, îndârjiți și concentrați, avansează vertiginos de-a lungul Marelui Canal sau plutesc ușor în jurul geamandurii din apropierea Grădinilor Publice. Îi urmează îndeaproape un convoi pestriț de ambarcațiuni – bărci cu motor, bărci cu vâsle și schifuri vechi, canoe în care vâslesc băieți aproape goi, șlepuri mari, șalupe cu motor elegante, iahturi, toate alunecând nostim pe lângă gondole. Completând acest tablou, vase cu aburi se îndreaptă greoi spre chei, involburând apa și huruind din motoare, ca într-o copleșitoare regată universitară de pe Tamisa, la jumătatea drumului spre un Putney¹ halucinant.

Cel mai frumos moment al regatei este însă mai târziu, seara, când noii campioni, încasându-și premiul în bani sau primind purcelul de lapte (premiul pe care îl primesc, prin tradiție, cei clasați pe locul al patrulea), sunt sărbătoriți de camarazii lor, gondolierii. Îi vei vedea cu pălării multicolore, cântând veseli, defilând de-a lungul Marelui Canal într-o barcă mare și gri, cu sticle de băutură înșirate pe o masă elegantă și un impresar binedispus care cântă la acordeon. Împodobită cu stegulețe care flutură în vânt, barca alunecă pe apă emanând veselie, *bonhomie* și entuziasm.

În timpul Republicii niciunul dintre acești slujbași nu îndeplinea vreun rol în conducerea statului. O mică aristocrație ereditară, ai cărei membri sunt menționați în Libro d'Oro (Cartea de Aur a nobilimii din Italia), deținea întreaga putere. Doar foarte rar mai era deschisă Cartea pentru a fi adăugat un nou membru al aristocrației, în semn de cinstire a faptelor sale de eroism pe câmpul de luptă, a loialității față de stat sau ca un fel de recompensă, firește, pur simbolică. 30 de familii au fost înnobilate pentru serviciile aduse statului în timpul războaielor împotriva Genovei, iar uneori cetățenii bogați din interiorul țării își cumpărau titluri nobiliare, așa cum ai plăti ca să devii membru al Lloyd's. Au trecut însă multe generații până când acești parveniți au fost acceptați în rândurile vechilor aristocrați, care adesea aveau o părere atât de bună despre ei înșiși – și nu fără motiv –, încât se cutremurau la gândul că, în străinătate, ar putea fi tratați ca niște oameni de rând.

Muncitorii, în schimbul activității și loialității lor, erau tratați echitabil și adesea cu generozitate, însă nu aveau nici cel mai mic privilegiu politic și rareori puteau schimba cursul evenimentelor, organizând câte o răzmeriță sau amenințând cu câte o rebeliune. În general, rămâneau surprinzător de fideli sistemului. În istoria Serenissimei Republici au existat doar trei mari revoluții, toate petrecute în secolul al XIV-lea, însă niciuna nu s-a iscat din rândurile proletarilor. Cea mai importantă dintre ele, insurecția organizată de Tiepolo în 1310, a fost declanșată de aristocrați. Legenda spune că

planurile lor au fost zădărnicate de „o bătrână din popor”, care a scăpat, de la fereastră, direct în capul stegarului, un mojar, stârnind confuzie în rândul răsculaților (întâmplarea este immortalizată în piatră, pe o placă memorială situată pe locul casei ei de pe Mercerie, principala stradă comercială din Veneția, iar o plăcuță fixată în trotuar indică punctul în care a avut loc impactul). Pe toată durata declinului prelungit al Veneției oamenii au continuat, în chip jalnic, să se mândrească cu Republica lor, iar când a sosit Napoleon, în cele din urmă, susținătorii lui înflăcărați au fost patricienii liberali, și nu plebea nemulțumită. Contesa Querini Bazon, celebra „blondă din gondolă” a lui Byron, a dansat în jurul Copacului Libertății, în Piața San Marco, îmbrăcată doar cu o tunică ateniană și ținându-se de mână cu un chipeș poet revoluționar.

Asemenea Angliei, altă oligarhie maritimă, stabilitatea și coeziunea Veneției își trăgeau seva din existența unui scop comun. Englezii simțeau că sunt „un neam de oameni fericiți”, „o frăție”, în ciuda tuturor inegalităților dintre conte și salahor. Venețienii, în perioada lor de glorie, simțeau că împărtășesc aceeași soartă și se considerau, înainte de toate, nu bogați sau săraci, privilegiați sau neprivilegiați, ci cetățeni ai Veneției. Din moment ce nu a avut niciodată o orânduire feudală, Veneția nu a fost subminată de existența armatelor private sau de obligațiile specifice vasalității, așa cum s-a întâmplat în cazul altor orașe din Italia. Deși dominați de patricieni, comercianții și muncitorii au reușit să-și

definească drepturile, iar aristocrații venețieni, deși foarte orgolioși, nu au tratat aceste clase sociale inferioare cu brutalitate sau cu dispreț. Venețienii din toate categoriile sociale se bucurau de zilele nebunești ale carnavalului, iar tinerii impetuoși din secolele XVII-XVIII, cu cluburile zgomotoase și ținutele lor fistichii, par să fi fost priviți cu un fel de toleranță amestecată cu invidie, atitudine pe care cititorii ziarelor londoneze e posibil s-o fi avut față de filfizonii de pe King's Road.

După unii observatori, faptul că venețienii erau complet la mila aristocraților a născut anumite atitudini servile care încă se observă în spiritul orașului. Eu nu sunt de aceeași părere. Într-adevăr, există în Veneția un anumit grad de supunere socială. Venețienii sunt considerați mai docili decât majoritatea italienilor și obișnuiau să fie mai ușor exploatați în străinătate, în perioada în care Italia furniza forță de muncă ieftină pentru jumătate din Europa. Uneori, un angajat îți va vorbi despre angajatori pe un ton tânguitor, dar respectuos și în șoaptă, ca și cum ar vorbi într-o biserică. Venețienii au în prezent, ca întotdeauna, un foarte mare respect pentru cei cu bani, poate chiar mai mult decât pentru cei educați.

În general, un puternic simț al egalității guvernează însă viața venețiană. Ca și în restul Italiei, orașul continuă să găzduiască deopotrivă servitori, menajere îmbrăcate în uniforme îngrijite, bucătărese cu un aer mămos, valeți silențioși. Toți venețienii au o abordare extrem de relaxată în

ceea ce privește gospodăria lor, nelipsindu-le nici un ușor servilism onctuos. Gazda ta, afișând o atitudine prietenoasă și familiară, se va așeza lângă tine la micul dejun, pentru a face conversație sau pentru a-ți da câteva sfaturi în ceea ce privește educația copiilor. Cu ocazia unei regate sau a unei serate s-ar putea să apară pe terasa ta rude și prieteni pe care nu i-ai mai văzut niciodată în viața ta, toți radiind de bucurie. Apoi, nu există pe lume o primire mai bună decât cea pe care ți-o face babysittera, după ce ai petrecut la o sărbătoare venețiană, când te întorci acasă la miezul nopții, cherchelit, dar spăsit, și o găsești alături de sora ei, monitorizând copilul prin walkie-talkie. Este posibil ca vechiul sistem să fi încurajat dezvoltarea unei anumite simplități inocente care se poate observa încă la venețieni. În caracterul lor poate fi percepută încă o oarecare docilitate, dar ei nu se simt călcați în picioare.

La polul celălalt rămân aristocrații și plutocrații Veneției. Unii descind din patricienii venețieni de altădată, iar câteva familii continuă să locuiască în palatele ancestrale ale acestora situate de-a lungul Marelui Canal și să dețină proprietăți pe continent. Mi s-a spus că, recent, văduva bogată a unui nobil l-a auzit din întâmplare pe un gondolier zicând despre ea că ar fi văduva ultimului doge – observație care, deși poate măgulitoare pentru mândria ei de venețiană, sugera că ea ar fi avut peste 180 de ani. Cu toate acestea, majoritatea familiilor din Cartea de Aur au dispărut. La

căderea Republicii erau menționate 1.218 nume, însă multe dintre vechile case fuseseră ipotecate mănăstirilor, iar când Napoleon a abolit ordinele, a abolit efectiv și familiile. Vechea oligarhie s-a dezintegrat: o comunitate de patricieni inutili și sărăciți, numită Barnabotti, exista deja în cartierul San Barnaba, iar în 1840 mai bine de o mie de membri ai vechii nobilimi primeau un ajutor de la stat.

Aristocrația venețiană modernă are astfel origini mixte. Unii dintre membrii ei sunt comercianți bogați, care cu mult timp în urmă au făcut un pas uriaș de la absența oricărei puteri la statutul de privilegiați. Majoritatea nici măcar nu au sânge venețian, ci provin din Roma sau Milano, au case în oraș și își petrec verile făcând naveta între Harry's Bar și plajele de pe insula Lido. Câțiva sunt străini. Republica Italiană nu mai acordă titluri, însă există în continuare în Veneția mulți conți, cărora, prin tradiție, li se permite să-și păstreze semnele distinctive care inspiră mai curând milă – și destule prințese și baronese care au pe cărțile de vizită nume slavone sau diademe rusești. Numele multora sunt precedate de titlul onorific *Nobile Homine* – pe scurt, „N.H.". De asemenea, în oraș sunt mulți bani, în mare parte având la bază proprietăți funciare. Apartamentele sale cele mai somptuoase nu și-au pierdut încă deloc strălucirea. Cele mai luxoase bărci cu motor sunt splendide. Spectatorii de la operă, deși lași în spate, sunt îmbrăcați extrem de elegant. Câteva familii mai au încă propriile gondole private și pot fi văzute de-a lungul Marelui Canal, în sclipirea alamei

lustruite, conduse de doi vâslași îmbrăcați în livrele strălucitoare.

Odată, la micul dejun, am lenevit uitându-mă prin cartea de telefon a Veneției ca să văd ce nume de dogi mai erau trecute în ea. Evident, cei mai mulți dintre primii au dispărut în negura legendei. Potrivit cronicarilor, dintre primii 25, trei au fost asasinați, unul a fost executat pentru trădare, trei au fost pedepsiți cu scoaterea ochilor, patru au fost destituiți din funcție, unul a fost exilat, patru au abdicat, unul a fost sanctificat și altul ucis într-o bătălie cu niște pirați. (Cu toate acestea, portretele a 75 dintre primii 76 se găsesc în Sala del Maggior Consiglio din Palatul Dogilor.) Cele mai multe dintre numele ultimilor dogi continuă să figureze în cartea de telefon. În total, între anii 697 și 1797, au fost 120 de dogi. Au avut 67 de nume diferite, funcția fiind transmisă adesea în cadrul acelorași familii, iar 39 dintre acestea apar în carte. Uneori același nume e purtat de doi sau trei reprezentanți, alteori de zece sau 12. Pare să existe un număr surprinzător de mare de contese și măcelari de cai. Foarte mulți sunt probabil descendenți ai servitorilor vechilor familii, mai curând decât ai familiilor propriu-zise. Numele primului doge nu apare; nici al ultimului. Există însă un abonat impresionant, contele *dottore* Giovanni Marcello Grimani Giustinian, care are trei nume ducale.

Mândria familială era extrem de puternică în rândul vechilor aristocrați venețieni, așa cum se poate observa vizitând muzeul din Ca' Rezzonico. Aici cineva și-a dat

osteneala să realizeze un arbore genealogic în care fiecare membru este reprezentat printr-un mic portret în ceară, în spatele unei vitrine de sticlă. Venețienii erau atât de ahtiați de genealogie, încât în bazilica San Marco există chiar un arbore genealogic al Fecioarei Maria, realizat în întregime din mozaic. Cartiere întregi din oraș erau numite după principalele clanuri, iar când se stingea unul dintre marile nume era o tragedie publică. Încă se povestește cu regret cum s-a stins familia Foscari, al cărei strămoș, dogele Francesco Foscari, a fost subiectul tragediei scrise de Byron. Numele lor încă apare în cartea de telefon, dar se presupune că neamul s-a stins la începutul secolului trecut: ultimul reprezentant pe linie masculină, un actor obscur, a murit în Londra, cele două surori ale lui au înnebunit amândouă, iar unii dintre servitorii lor lipsiți de scrupule le expuneau în fața turiștilor ca pe ultimele exemplare din familia Foscari.

Una dintre cele mai mari familii din Veneția a fost Giustinian; însă în timpul războaielor din secolul al XII-lea toți bărbații din familie, cu excepția unuia singur, au fost uciși pe câmpul de luptă sau au murit de ciumă. Singurul supraviețuitor din familia Giustinian a fost un tânăr care se călugărise și care a dus o viață austeră într-o mănăstire de pe insula Lido. Întreaga Veneție era îngrijorată că familia Giustinian s-ar putea stinge, motiv pentru care i s-a trimis papei o petiție, cerându-i-se să-l dezlege de jurămintele monahale. Papa a acceptat, iar mireanul s-a căsătorit, fără tragere de inimă, cu una dintre fiicele dogelui de la vremea

aceea și a avut nouă băieți și trei fete. După ce și-au făcut datoria cu supunere și copiii au crescut, tatăl s-a întors la mănăstire și mama a ridicat și ea o mănăstire, pe o insulă îndepărtată din lagună. În ceea ce privește Casa Giustinian, aceasta a fost mereu înfloritoare. Un membru al familiei Giustinian a fost aproape singurul venețian care a apărat demnitatea Veneției în fața intimidărilor lui Napoleon; iar astăzi mai sunt 11 palate giustiniene în Veneția, un impresionant memorial al abnegației călugărului.

Scopurile aristocrației erau ferm definite în perioada de declin a Republicii, iar toate aceste familii de patricieni aveau anumite obligații de îndeplinit. Nu existau ranguri nobiliare. Ori erai patrician, numele tău figurând în Cartea de Aur, ori nu (când austriecii au preluat conducerea, patricienii care doreau puteau deveni conți). Fiecare nobil venețian era, de fapt, în slujba statului, fără să fie plătit pentru asta. Viața sa se supunea unor reguli stricte – care decretau chiar, de exemplu, ce haine poate purta, așa încât uneori vedeai aristocrați scăpătați cerșind îmbrăcați în zdrențe de mătase purpurie. Voltaire a fost șocat când a aflat că nobilii venețieni nu puteau călători în străinătate fără permisiunea autorităților. Dacă un venețian era ales în funcția de ambasador, acesta trebuia în mare parte să întrețină ambasada pe propria cheltuială, ceea ce uneori îl ruina. Acesta a fost cazul unui bătrân nobil care a servit interesele Serenissimei ca ambasador timp de 11 ani fără să primească nicio recompensă financiară. Tot ce a cerut ca răsplată a fost

să i se acorde privilegiul de a păstra un lanț de aur pe care i-l dăruise un monarh european, dar care altfel ar fi ajuns imediat în vistieria statului.

Patricienii nu aveau voie să refuze funcțiile în care erau numiți; iar în același timp pentru sistemul venețian era esențial ca oricare cetățean ce dădea semne de aroganță sau de popularitate primejdioasă să fie imediat umilit, pentru a preveni apariția dictatorilor și *pour encourager les autres*. Dacă nu executai un ordin, erai dezonorat. Dacă pierdeai o bătălie, erai acuzat de trădare. Dacă o câștigai, devenind astfel erou național, probabil că, mai devreme sau mai târziu, erai acuzat în mod fals de vreo ofensă adusă statului. De exemplu, în secolul al XV-lea, timp de un an, generalul Antonio da Lezze a apărat orașul Scutari împotriva asalturilor turcilor, care erau atât de cumplite, încât într-o zi o pisică, furișându-se pe un acoperiș expus, a fost pe loc străpunsă de 11 săgeți odată. Atacurile erau atât de susținute, încât săgețile trase de turci au fost folosite pe post de lemne de foc timp de câteva luni. Când, în cele din urmă, el a predat însă orașul forțelor inamice net superioare și s-a întors în Veneția, a fost imediat acuzat de trădare, aruncat în temniță timp de un an și exilat pentru alți zece. În Veneția marii comandanți reprezentau mereu un risc, motiv pentru care rareori erau lăsați să se bucure prea mult de pensie, chinuiți de gută.

Mai rău, dezonoarea era adesea immortalizată în piatră. Deasupra arcadei centrale a bazilicii este imaginea unui

bărbat trist, cu turban, sprijinindu-se în cârje și rozându-și unghiile. Se spune că acesta ar fi arhitectul mării biserici, condamnat să fie disprețuit pe vecie pentru că s-a lăudat că va realiza o operă perfectă, ceea ce nu s-a întâmplat. El este doar prima dintre victime. O plăcuță fixată în caldarâmul din Campo Sant'Agostin comemorează pedepsirea lui Bajamonte Tiepolo, aristocratul care a condus rebeliunea din 1310. Un leu din fier de pe o casă din Campo Santa Maria Mater Domini înseamnă că locul respectiv a trecut sub sechestrul statului atunci când proprietarul ei a fost întemnițat. Sub arcada Palatului Dogilor există o placă memorială care amintește de surghiunirea lui Girolamo Loredan și a lui Giovanni Contarini, membri a două clanuri venețiene faimoase, pentru că au abandonat fortăreața din Tenedos în mâinile turcilor, astfel „aducând o mare vătămare creștinismului și țării lor”. Singurul doge a cărui figură nu apare printre celelalte din Sala del Maggior Consiglio este Marino Faliero, care a fost decapitat în urma unui complot menit să-l facă conducător absolut. În locul figurii sale este un spațiu gol, negru, iar sub el o inscripție lugubră: *Hic est locus Marini Faletro decapitati pro criminibus*.

Guvernul venețian a ridicat odată o placă memorială a pocăinței, exonerându-l pe patricianul Antonio Foscarini de acuzația de trădare pentru care fusese executat; această placă se află însă atât de sus printre monumentele familiei din biserica San Stae, încât nici nu se observă. În general, deși rușinea a fost expusă, meritele au fost trecute sub tăcere.

Istoricii se plâng de lipsa informațiilor privind viața personală a unor venețieni de vază, iar înainte de 1866 și de valurile de entuziasm create de Risorgimento singurul monument public aflat în aer liber era statuia condotierului Colleoni de la San Zanipolo. Astăzi se mai aduc unele corecții – există un vapor cu aburi numit după bravul general Bragadin și o dragă botezată după distinsul amiral Morosini; cu toate acestea, dacă îi ceri oricărui londonez educat să numească un venețian celebru, e posibil să-ți răspundă Marco Polo, Goldoni, Sarpi, va șovăi în privința lui Foscari, dar probabil că primele nume pe care le va aminti vor fi Tițian și Tintoretto.

Toate aceste reguli i se aplicau cu cea mai mare strictețe dogelui însuși, cel mai nefericit dintre patricienii venețieni. Era aspirantul numărul unu la gloria dictatorială, așa că, pentru a nu avea mână liberă, puterile lui au fost reduse încontinuu, de-a lungul secolelor, în așa măsură, încât în cele din urmă a ajuns aproape o parodie a monarhului constituțional, o marionetă poleită. Nu i se permitea să vorbească cu persoane străine fără să fie supravegheat și nici măcar soției nu îi putea trimite vreo scrisoare care să nu fie cenzurată. Singurele daruri pe care avea voie să le accepte erau apa de trandafiri, florile, ierburile aromatice și balsamurile; iar după 1494 figura dogelui putea apărea doar pe propriile monede, îngenunchind umil în fața Sfântului Marcu. Se născociau cele mai ingenioase metode pentru a-i limita puterea – metode care, așa cum a observat cândva

ambasadorul britanic sir Henry Wotton, „cam miroseau a mănăstire”. Dogele era ales de ceilalți membri ai Marelui Consiliu, adunarea generală a aristocraților, însă alegerea lui reprezenta un proces anevoios. Mai întâi erau trași la sorți nouă membri ai consiliului ca să selecteze 40 de electori, iar pe aceștia trebuia să-i aprobe o majoritate de cel puțin șapte. Apoi erau trași la sorți 12 din cei 40 pentru a alege încă 25, ce urmau să fie aprobați din nou de o majoritate de șapte. Nouă dintre cei 25 erau trași la sorți pentru a alege 45, cu o majoritate de șapte. 11 dintre cei 45 erau trași la sorți pentru a alege alți 41; iar aceștia din urmă, selectați astfel în patru etape din întreaga aristocrație venețiană, trebuiau să aleagă un doge cu o majoritate de cel puțin 25.

Totuși, în ciuda tuturor acestor exigențe, restricții, sancțiuni și costuri, în zilele sale de glorie Republica Venețiană nu a dus niciodată lipsă de lideri competenți, iar patricienii își îndeplineau, în general, cu mare conștiinciozitate obligațiile – unul dintre ei, a cărui viață a fost consemnată atent, a lipsit, în 30 de ani, de la o singură întrunire săptămânală a Marelui Consiliu. Semețe, romantice și adesea nobile erau numele care îmi săreau în ochi de lângă castronul cu fulgi de porumb, în timp ce răsfoiam cartea de telefon, în acea dimineață – Grimani și Morosini, Pisano și Mocenigo, Bembo, Barbarigo și Gradenigo; pe cel mai ilustru dintre ele l-am păstrat însă la sfârșit.

Dintre toți dogii, Enrico Dandolo a fost întruchiparea vie a spiritului nobil și generos, un uriaș neînduplecat, care la

vârsta de 88 de ani a cucerit bastioanele Constantinopolului și i-a avut pe nobilii franci la degetul mic. A fost unul dintre cei patru dogi din familia Dandolo, iar ruinele palatului său, o casă gotică destul de mică, se mai văd și astăzi printre cafenelele din apropierea Podului Rialto. *Oh for one hour of blind old Dandolo! Th' octogenarian chief, Byzantium's conquering foe!*, scria Byron. Figura lui străbate cronicile asemenea unui Churchill venețian, iar când a murit, a fost îngropat la fel de magnific cum a trăit, în biserica Sfânta Sofia, deasupra Cornului de Aur. (Sultanul Mehmet al II-lea i-a distrus mormântul; însă Gentile Bellini, care a petrecut câțiva ani în Constantinopol ca pictor la curtea sultanului, a adus înapoi în Veneția sabia, coiful și platoșa bătrânului războinic.) În cartea de telefon mai figura un singur Dandolo, iar terminându-mi în grabă cafeaua și chiflele, m-am pornit să-i fac o vizită în acea dimineață.

Din câte mi-am putut da seama, nu era un om bogat, lucra într-un departament municipal numit Magistratura Apei, care se ocupă cu supravegherea canalelor navigabile din Veneția. Soția și fiica lui (nu avea niciun băiat) erau amândouă de treabă și aveau tenul proaspăt. Parcă era familia unui preot de țară din Anglia. Apartamentul lui, situat în apropierea pieței San Zanipolo, era de o modestie plăcută. Însă, când Andrea Dandolo s-a aplecat pe fereastră ca să-mi facă cu mâna, de pe partea cealaltă a canalului cu apă întunecată, mi s-a părut că văd în privirea lui scânteierea unor vechi bătălii, vocea sa gravă a răsunat parcă din negura

vremii, iar în zâmbetul lui era toată mândria tristă a Veneției.

4. Adevărul – nu pentru toată lumea

Veneția are o complexitate deopotrivă fizică și spirituală, iar stabilirea cu certitudine a unor fapte petrecute în acest spațiu este extraordinar de dificilă. Nimic nu e niciodată foarte sigur. Viața este prinsă în mrejele contradicțiilor și ale excepțiilor și chiar și curioșii cei mai stăruitori, cei care par să le știe pe *toate*, sunt adesea iremediabil induși în eroare.

Trecutul Veneției, ca și prezentul ei, este astfel învăluit în plâsmuiri și iluzii echivoce, aproape pentru fiecare tradiție existând mai multe versiuni alternative. În niciun ghid turistic nu vei găsi informații care să-ți clarifice semnificația statuii Sfântului Teodor stând deasupra unui crocodil, pe o coloană din Piazzetta, alături de Sfântul Marcu – din motivul foarte întemeiat că nimeni nu prea știe care este semnificația lor: cei mai mulți autori se hazardează să includă o scurtă biografie conjecturală a sfântului, dar nu pomenesc nimic de crocodil. Trupul Sfântului Marcu, sustras din mormântul său de la Alexandria în secolul al IX-lea de doi aventurieri venețieni (aceștia au acoperit cadavrul mumificat cu piftie de porc pentru a-i ține la distanță pe musulmanii curioși), se spune mereu că este păstrat sub înaltul altar al Bazilicii; cu toate acestea, este foarte probabil să fi fost distrus în timpul unui incendiu din 976 și resuscitat fictiv din motive de

prestigiu. De ce Campo dei Mori se numește așa? Pentru că depozitul de mărfuri al maurilor era situat în preajmă, pentru că pe zidurile din piață apar figuri maure, pentru că principala familie de aici provenea din Morea, pentru că numele acesteia era Moro – alege orice variantă, nimeni nu te poate contrazice. Există diferite versiuni autorizate cu privire la cucerirea Veneției de către Aliați în 1945, așa cum reiese din compararea diverselor rapoarte incontestabil oficiale păstrate în biblioteca Ministerului de Război. Am consultat cinci cărți de referință moderne și fiecare indică altă suprafață a Lagunei Venețiene. Atunci când Napoleon a cucerit Veneția, a poruncit să se facă o anchetă privind caracterul venețienilor, la fel cum procedase și în Egipt – voia să le cunoască prejudecățile, opiniile politice, gusturile, obiceiurile. Raportul nu a fost finalizat, căci cei care au primit această sarcină au recunoscut că nu sunt în stare să stabilească adevărul.

Aparenta inconsecvență a informațiilor prezentate în diferite cărți nu este, prin urmare, surprinzătoare. În Veneția nu poți fi niciodată foarte sigur de nimic. Ciudat este faptul că, deși informațiile pot fi vădit echivoce, cei care le furnizează sunt de obicei dogmatici; căci există în stilul venețienilor ceva din falsa convingere a intrusului. Galezul spune un lucru numai pe jumătate fără să clipească. Burul își expune principiile absurde cu aerul că ar fi date statistice. Israelitului îi este greu să recunoască atunci când greșește. Slăbiciunea venețianului constă în faptul că pur și simplu

detestă să admită că nu le poate ști pe toate. Are mereu un răspuns. Nu poți să-l iei niciodată prin surprindere și nici să-l pui în încurcătură, iar dacă îl întrebi pe unde s-o iei, prin încâlceala de străduțe dosnice din Veneția, va arbora o expresie atotștiutoare și plină de sollicitudine, se va gândi bine, după care te va lua ușurel de braț și te va însoți până în cel mai apropiat punct din care să poată avea o perspectivă bună; apoi, arătând cu degetul spre labirintul de străduțe medievale din fața ta, o învălmășeală de canale, ganguri, fundături, piețe neașteptate și pasaje înșelătoare, îți va spune politico: *Sempre diretto!* – „Drept înainte!”.

Nu este vorba aici decât despre *politesse*, dar uneori venețienii sunt imprecizi în mod intenționat. Sarpi i-a mărturisit odată unui prieten: „Eu nu spun niciodată minciuni, dar nici adevărul la toată lumea”. În Veneția se comit puține infracțiuni grave, însă atmosfera din oraș e ușor tulburată de un iz iritant de imoralitate, rareori ostentativ. Hotelurile sunt scumpe, gondolele și vaporășele au prețuri exorbitante, hamalii, care îți cară geanta pe umăr de pe o străduță pe alta, te jecmănesc pur și simplu; în general toți au însă tarife legale cu care sunt pregătiți mereu să le închidă gura cârcotașilor. Venețienii nu sunt niște ageamii. Sunt oameni chibzuiți, care știu cât de mulți bani pot stoarce de la o victimă fără s-o facă să plece în Mallorca, iar farmecul lor adesea le compensează lăcomia. Sistemul Republicii Venețiene s-a așteptat la ce e mai rău de la toată lumea,

începând cu dogii – în ultimele decenii de independență, când corupția era în floare, din Arsenal dispărea anual suficient lemn cât să se construiască zece nave de război. În prezent venețienii continuă să fie la fel de cinici și presupun că și tu ești la fel. „Noi, venețienii”, spun ei, „suntem la fel ca toată lumea: unii dintre noi sunt cinstiți, alții nu”. Pe zidul unei temnițe din Palatul Dogilor cineva a scrijelit, în dialect, următorul aforism trist: „Să mă apere Dumnezeu de acela în care mă încred, că de cel în care nu am încredere mă apăr singur”.

Actele de violență sunt ceva rar în Veneția, însă orașul e plin de hoți mărunți. În secolul al XVIII-lea hoții de buzunare care se prezentau cu prada la gărzile orașului puteau păstra o parte din valoarea ei; unui călător care a întrebat care era scopul acestui sistem injust i s-a spus că „încuraja în rândul oamenilor o îndeletnicire care cere iscusință, istețime și chibzuință”. În 1576, când Tițian era pe patul de moarte, bolnav de ciumă, niște hoți i-au intrat în casă și l-au jefuit sub ochii lui, spun unii. În secolul al XV-lea un spărgător a reușit chiar să facă o gaură în zidul vesticului Bazilicii și să fugă cu o pradă uriașă (a fost spânzurat, la cererea lui – ironică –, cu un ștreang de aur). În prezent hoții venețieni sunt uneori la fel de imprudenți. Se cațără cu ușurință pe ferestrele caselor care dau spre canale, fură o geantă sau un colier și apoi dispar într-o barcă silențioasă, astfel încât marile hoteluri au paznici pe latura dinspre canale, ferestrele caselor sunt închise cu obloane solide, iar ziarele estivale sunt pline de

finlandezi jefuiți, americani dezamăgiți și englezi revoltați. „Așa le trebuie dacă *vor* să doarmă cu ferestrele deschise”, spun venețienii, veseli.

Hoții de duzină bântuie vaporășele sau patrulează canalele lăturalnice, furând ce le pică în mână. Mie mi-au șterpelit tot ce se putea desprinde din barca mea, pe Rio della Toletta: mai întâi o baliză, apoi o banchetă, apoi parâmele, chiar și podeaua, până când a rămas așa, legată de un zid, despuiată, jefuită și abandonată. Ușile de la intrare ale caselor din Veneția sunt închise cu o impresionantă varietate de încuietori, yale în care răsucești cheia de trei ori, lacăte vechi, zăvoare, lanțuri și drugii; dacă inițial acest blindaj te amuză oarecum, după ce vei locui câteva luni în oraș, vei începe să-i înțelegi utilitatea.

Deseori, și în tranzacțiile zilnice te simți tras pe sfoară de venețieni. Poate că este vorba despre un fenomen istoric. Aproape toate acțiunile întreprinse de venețieni în trecut aveau la bază motive ascunse. „*Venus* și *Veneția* sunt, fiecare în felul său, niște Mari Regine”, spunea un poet englez² din secolul al XVII-lea; „*Venus* e Regina Dragostei, *Veneția* a Diplomației”. Ca și burii, venețienii se prezentau ca aleși și călăuziți de Dumnezeu și adaptau cu pricepere simbolisme religioase la scopurile lor laice. Atunci când primii lideri ai lagunei au anunțat că Sfântul Petru le dăruise personal insula Torcello, îndemnându-i să construiască o biserică pe ea, nu a fost doar o dovadă de pioșenie: darul divin le dădea venețienilor drepturi asupra nefericiților pescari care

locuiau deja pe insulă, iar porunca de a construi o biserică era garanția permanenței lor acolo, o declarație politică.

Iar când acei venețieni curajoși au furat trupul Sfântului Marcu, în 829, este aproape sigur că au făcut acest lucru la ordinele statului. Venețienii, până atunci sub patronajul obscurului Sfânt Teodor și al crocodilului său, aveau nevoie urgentă de protecția specială a unei divinități mai deosebite – se străduiau să scape de suzeranitatea Imperiului Roman de Răsărit și a celui de Apus și își doreau un talisman zdrobitor al independenței. S-a inventat legenda naufragiului Sfântului Marcu; i s-a furat trupul; iar de atunci și până astăzi Veneția și marele evanghelist au fost nedespărțiți. Strălucitoarea Bazilică nu a fost, de fapt, decât un relicvariu, iar multe sute de ani venețienii au mers la război sub flamura Sfântului Marcu, strigând *Viva San Marco!*, înălțându-i cartea deschisă și decorând totul cu leul său înaripat (care, potrivit Cărții Apocalipsei, ar fi trebuit să aibă șase aripi și să fie plin de ochi – de jur împrejur și pe dinăuntru).

Când Bazilica a ars, iar neprețuitul trup a fost mistuit de flăcări, s-a născocit un miracol aparte; căci s-a lansat zvonul că „locul cam pe unde se aflase trupul fuse uitat”, iar în timpul unei slujbe care cerea călăuzire, s-a auzit zgomot de sfărâmături din direcția unui pilastru din apropiere, au căzut câteva pietre, au urmat câteva zgâlțâituri, după care au apărut ca prin minune mai întâi mâna, apoi brațul, apoi tot trupul sfântului! Preoții și oamenii s-au îngrămădit în jurul moaștelor, cântând din toată inima cântece de slavă și

recunoștință; ne putem imagina că dogele a zâmbit satisfăcut și a ieșit maiestos din marea biserică, îndreptându-se spre palatul său. Locuitorii din Bari, care făcuseră rost de trupul Sfântului Nicolae, motiv pentru care erau din ce în ce mai aroganți, au fost îndată tulburați de aceste vești: iar o plăcuță roșie fixată pe pilastrul din interiorul Bazilicii, lângă sfântul altar, încă marchează locul în care au reapărut moaștele.

Venețienii de altădată puteau fi foarte vicleni. Când Antonio Grimani a fost condamnat la închisoare pentru trădare, în 1500 (pierduse o bătălie), a invocat un motiv înduioșător pentru a fi iertat: oare nu fiul lui, cardinalul Grimani, dezvăluise Republicii, cu atâta loialitate, toate problemele secrete discutate în consistoriile papale, astfel încât venețienii, „cu obișnuita lor prudență, să poată avea grijă de propriile nevoi”? Chiar și Tintoretto, concurând pentru a decora Scuola Grande di San Rocco, a trișat, aducând, în loc de schițe, desene terminate. Marile ceremonii religioase și spectacolele populare organizate de stat erau menite în mare măsură să înăbușe nemulțumirile oamenilor de rând. Venețienii au fost primii care au organizat pelerinaje spre Țara Sfântă bazate pe interese strict comerciale. Carnavalurile decadenței venețiene au fost considerate de la bun început o atracție turistică profitabilă – și, cu cât deveneau mai decadente, cu atât atrăgeau mai mulți doritori de distracție. Când a murit renumitul mercenar Colleoni, în 1484, a lăsat întreaga sa avere – aproape o jumătate de milion de ducați – statului (care avea mare

nevoie de bani), cu condiția să i se ridice o statuie „în Piazza, față în față cu San Marco”. Signoria a acceptat recunoscătoare banii, însă nu a reușit să se împace cu ideea unui monument în marea Piazza, așa încât a ajuns la un compromis confortabil, tipic pentru ea. A comandat statuia și a ridicat-o într-o piață, față în față cu San Marco – dar era vorba despre Scuola Grande di San Marco, nu despre Bazilică, iar statuia se află încă acolo, în piață, lângă San Zanipolo.

Așadar, venețianul pășește prin istorie învăluit într-un ușor iz de necinste, asemenea unui jucător de crichet care are tendința să trișeze sau asemenea unui jucător de golf care nu-și poate găsi niciun partener de joc. Și în prezent contractele de închiriere sunt pline de tertipuri, menite să-i înșele pe inspectorii fiscali sau pe vreo cumnată. Declarațiile pe care ți se va cere să le semnezi sunt ridicole – că, de pildă, noul tău frigider e un cadou de la dealer sau că i-ai promis signorei să-i împrumuți pe timpul iernii căsuța ta de la țară, în Kingston Seymour, unde va folosi baia vecinului, iar în schimb, pe întreaga durată a sezonului estival, tu poți sta gratis în apartamentul de pe Canal Grande.

Însă astăzi astfel de subterfugii sunt mai degrabă nevinovate și înduioșătoare, întrucât micile înșelătorii ale venețianului sunt de obicei destul de transparente, iar bucuria acestuia, atunci când reușește să te tragă pe sfoară, are ceva simpatic în ea. El nu poartă pică și știe să piardă. Afacerile lui sunt învăluite într-un soi de mister copilăros,

având mult de-a face cu intermediari obscuri și anonimi, confidenți din culise, înmormântări ale vreunei bunici. Aceste tendințe sunt frumos ilustrate de un basoreliev în lemn al sculptorului Francesco Pianta din secolul al XVII-lea. Piesa, care poate fi văzută în Scuola Grande di San Rocco, se numește *Iscoada sau Curiozitate* și reprezintă un conspirator atât de teatral înfășurat într-o mantie, privind cu atâta jind pe sub pălăria cu boruri largi, pe deasupra antebrațului ridicat ca să-i ascundă fața, având probabil asupra lui atâtea bombe și documente secrete, încât nici cea mai amabilă bătrânică din Cheltenham sau New Hampshire s-ar putea să nu-i dea nimic de pomană dacă ar bate la ușa ei. Mă gândesc adesea la această imagine încântătoare, atunci când mă sună agentul meu de asigurări ca să-mi facă vreo mică propunere în privința primei de asigurare.

Iscoada lui Pianta ar putea reprezenta și tipul băgăciosului venețian, o figură ubicuă. Sistemul de denunțări care sprijinea autocrația Republicii i-a încurajat pe venețieni să-și bage nasul în treburile celorlalți. În mai multe zone din oraș încă pot fi văzute cutiile din piatră sau gurile de leu – *bocche di leone* – în care locuitorii orașului puneau tot felul de plângeri. Unele, ca aceea de pe strada Zattere, erau destinate exclusiv nemulțumirilor legate de obiceiurile sanitare ale vecinilor sau acuzațiilor de blasfemie și limbaj licențios. (*Bestemmiate no più e date gloria a Dio*, spune o inscripție din apropiere de Campo dei Mori – „Nu mai

blestemați și lăudați pe Dumnezeu”.) Altele erau pentru acuzații mai grave, de trădare sau conspirație, în urma cărora un om putea fi chiar executat. În zilele din urmă ale Republicii o acuzație lăsată în una dintre aceste cutii putea să aibă ca rezultat pedepsirea imediată a acuzatului fără să fie judecat, iar nimic nu ilustrează mai bine cruzimea vechii Veneții decât aceste inofensive figuri din piatră: leii zâmbitori, cu mustăți, nu par deloc fioroși; cel mai sinistru receptacol era o cutie așezată lângă o statuie comică, numită Signor Antonio Rioba, care se află și astăzi colț cu Campo dei Mori. A existat o perioadă în care așa-numiții *bravos* sau bandiții Veneției își puteau cumpăra imunitatea de la reprezentanții justiției ucigând pur și simplu alt bandit și aducând dovezi suficiente; iar faptul că venețienii au inventat impozitul pe venit nu e nicio coincidență.

Poate că nu e nerealist să vorbim de supraviețuirea a două consecințe ale acestui sistem, care sub fasciști a cunoscut chiar un nou avânt. Una din ele constă în faptul că pentru venețieni intimitatea este foarte importantă; își închid ferestrele cu obloane, își încuie ușile din dos, astfel încât poți locui săptămâni întregi la etajul unui palat fără să-i fi văzut vreodată pe vecinii de dedesubt. Astăzi au oglinzi de avertizare fixate pe pervazuri; în trecut, la etajul unde se afla salonul, erau puse zăbrele, ceea ce îi permitea proprietarului să vadă din timp ce oaspete plicticos se apropia de poarta casei (așa ceva încă există în casa lui Goldoni, lângă biserica Frari).

A doua consecință, un corolar, constă în faptul că venețienii au obiceiul să se amestece în treburile altora. Multora le place să se amestece, în cazul în care îți lași copiii să se zbenguie pe treptele de lângă apă. Vei beneficia de sfatul multor atotștiutori, dacă vei lua în barcă mai mulți pasageri decât este permis prin lege. Venețienii mor de curiozitate să știe pe unde umbli și cu ce scopuri și nu se pot abține niciodată să nu-ți spună că ai greșit sau cum ar fi mai bine să faci. Dacă ți se fură bagajul din mașina parcată în Piazzale Roma, prima reacție a venețienilor nu este să-ți găsească valiza dispărută sau să prindă hoțul, ci să-ți țină o mică prelegere privind efectele negative ale neatenției – după care, ridicându-și ochii spre cer cu un aer înțelept, vor decreta: „Of, italienii ăștia nu se dau în lături de la nimic!”, ca și cum ar vrea să fie clar că niciun venețian nu a furat vreodată nici măcar o cutie de pălării.

În ciuda tuturor ușilor închise ale apartamentelor (pe la balamalele cărora se preling vocile estompate de la televizor, în timp ce te chinui să urci scările pline de ecouri), Veneția rămâne un oraș provincial clevetitor, în care tot ceea ce faci este urmărit cu interes și cei care te vizitează sunt analizați ca la carte. Dacă mergi la picnic într-un colț mai îndepărtat al lagunei, cu siguranță cineva te-a văzut plecând pe furiș cu barca, iar seara, când te întorci acasă, traversând grădina pustie, vei vedea o dâră de lumină furtivă apărând pentru o clipă în întunericul ferecat al imobilului, ca o mărturie a vigilenței vecinilor de la doi. Cineva mi-a spus odată că

Veneția a fost un important punct de evacuare al serviciilor secrete britanice. Fără îndoială că această tendință de a fi atent la tot ce se întâmplă în jur e contagioasă, iar când e vorba de curiozitate, nimeni nu e mai venețian decât mine.

5. Despre femei

Venețienele sunt foarte frumoase și foarte vanitoase. Sunt înalte, au un mers frumos și multe dintre ele sunt blonde (în secolul al XVI-lea doamnele venețiene obișnuiau să-și lase părul în bătaia soarelui pentru a se deschide la culoare, răsfirându-și-l pe deasupra pălăriilor fără calotă, asemenea plantelor agățătoare pe un spalier). Uneori, sub pleoapele grele, ochii lor de un albastru verzui seamănă cu cei ai unui tatu abătut. Rareori vei întâlni o venețiană neîngrijită și chiar madonele și sfintele din lucrările vechilor artiști sunt de obicei îmbrăcate elegant. În afară de tot felul de ciudați și de acuareliști, cei mai șleampeți oameni pe care îi vezi prin oraș sunt aproape întotdeauna turiștii.

În general, venețienii nu sunt înstăriți, însă cheltuiesc mulți bani pe haine și podoabe și nu vei vedea nicio tânără îmbrăcată alandala, cu un pulover murdar și o fustă peticită, sau în acel neglijeu necălcat care marchează emanciparea absolută a englezoaicelor. Fetele de la universitate, care studiază fie limbi străine, fie economie și practici industriale, arată mai mult a manechine decât a studente, iar menajerele,

atunci când ies, parfumate, la plimbare, bucurându-se de weekend, s-ar potrivi perfect la cursele de cai din Ascot sau la o gală a Asociației Avocatelor.

Această preocupare pentru îmbrăcăminte este adânc înrădăcinată în spiritul venețian. Bărbații sunt și ei foarte spilcuiți, iar până nu demult obișnuiau să-și facă vânt cu niște mici evantaie și să stea sub umbreluțe de soare în Grădinile Publice – o imagine „neobișnuită pentru englezi”, așa cum a observat cu sobrietate Augustus Hare în 1896. Încă din 1299 Republica a introdus legi ce restricționau ostentația, iar mai târziu au fost promulgate faimoasele legi somptuare, ce prevedeau cu strictețe ce haine puteau purta oamenii. Aceste legi nu au avut niciodată succes, deși respectarea lor era controlată de un corp de magistrați. Atunci când patriarhul Veneției a interzis „podoabele de prisos”, un grup de femei au apelat direct la papă, care le-a redat imediat dreptul de a purta bijuterii. Atunci când Republica a interzis rochiile lungi, venețienele și-au adunat trenele în falduri complicate și încântătoare, prinse cu agrafe elegante. Atunci când s-a anunțat că nu se mai poate purta decât un singur șirag de perle, a căror valoare să nu depășească 200 de ducăți, modalitățile de eschivare erau atât de ingenioase și de nerușinate și căpătaseră o amploare atât de mare, încât magistrații s-au dat bătuți, îndreptându-și atenția dezaprobatoare în altă parte. În secolul al XVIII-lea venețienele purtau cele mai scumpe haine din Europa și numai o englezoaică, lady Mary Wortley Montagu, putea să

observe că, din moment ce la operă oricum toată lumea purta măști, nici „nu mai era nevoie să se îmbrace”.

Doamnele patriciene ale vechii Veneții, ca și femeile din haremurile arabe, nu prea se gândeau decât la haine și la copii. Moravurile venețiene se inspirau din cele bizantine, iar femeile respectabile erau atent păzite și izolate cu grijă. Închise în casă, la adăpost de orice pericol, nu erau decât niște instrumente sau jucării, un fel de cadâne occidentale; nici măcar soția dogelui nu avea nicio poziție oficială. Nicio piesă vestimentară nu era mai populară în rândul aristocraților venețieni decât absurdii saboți cu talpă înaltă, uneori chiar și de jumătate de metru, care le obligau pe soții să meargă clătinându-se și ținându-se de două slugi (și care, din moment ce au transformat înălțimea fizică într-o trăsătură dezirabilă pe plan social, probabil că au influențat tendința venețienelor din perioada modernă de a purta cu îndârjire cele mai înalte tocure în orice situație).

Doar două femei au jucat un rol mai important în istoria Veneției. Prima a fost Caterina Cornaro, care s-a căsătorit cu regele Ciprului în 1472 și a fost numită oficial „fiică a Republicii” pentru a se asigura controlul venețienilor asupra insulei; soțul ei a murit la un an după căsătorie, venețienii au preluat controlul, iar sărmana Caterina a lăncezit exilată la Asolo, semnându-se până la capătul vieții „Regina Ciprului, Ierusalimului și Armeniei, Signora di Asolo”. A doua a fost Bianca Cappello, dintr-o familie de nobili, care în 1564 a fugit cu un dregător din Florența; gestul său fusese atât de

dezonorant, încât a fost condamnată la moarte *in absentia*, însă curând avea să crească în ochii lumii, devenind mare ducesă de Toscana, când a reintrat în grațiile Veneției, fiind primită înapoi ca „fiică a Republicii”. A murit în 1587, otrăvită, însă Republica nu a jelit-o, în caz că fusese otrăvită chiar de marele duce.

Abia în secolul al XVIII-lea femeile venețiene din clasa superioară au început să se afirme și chiar și acum le împresoară adesea un aer de izolare și de anacronism. Uneori mai vezi în Veneția câte o blondă tânără și frumoasă, vâslind cu grație în propria barcă; gondolierii nici nu iau însă în calcul posibilitatea ca ea să fie venețiană, spunând într-o doară că ar fi englezoaică, americană sau nemțoaică, în funcție de naționalitatea pasagerilor lor. Cu menajerele lor, cu hainele lor mereu splendide, cu gondolierul care le așteaptă și cu dificultatea aproape insurmontabilă de a coborî dintr-o gondolă capitonată pentru a urca în alta, doamnele venețiene nu prea sunt genul care se plimbă cu barca. Multe dintre ele sunt bogate și influente (un agent imobiliar mi-a spus odată că „apartamentul de dedesubt este ocupat de o doamnă, cu soțul ei”); în oraș sunt însă puține femei care au o profesie, iar uneori, într-o ambianță atât de parfumată și de protectoare, tânjești după duritatea femeii de carieră din New York, implicată cu tot sufletul – sau, oricum, cu o parte din el – în comerțul cu fulgi de săpun.

Venețienele din alte clase sociale nu au fost atât de protejate în timpul Republicii. Soțiile și fiicele târgoveților s-

au bucurat mereu de mai multă libertate și adesea de o educație mai bună. Viața femeilor sărace era ghidată de principii egalitare inflexibile, iar în prezent venețienele care muncesc sunt adesea spirite gregare și vesele, asemenea personajelor dintr-o comedie de Goldoni, schimbând glumițe vulgare prin ghișeul de la poștă sau stând, planturoase, și croșetând de-a lungul cheiurilor. În Veneția secolului al XVI-lea, curtezanele nu numai că erau respectate și celebre, ci adesea și cultivate, iubind arta și poezia (deși la un moment dat legea a impus ca fiecare astfel de fată să aibă un felinar roșu la prora gondolei sale). Cu multe secole în urmă a existat un bordel faimos, Castelletto, la capul Podului Rialto, cunoscut în toată Europa pentru frumusețea și priceperea fetelor de acolo. Mai târziu, odată cu declinul Veneției, prostituatele au devenit curtezane, averea și respectabilitatea lor au crescut, iar ele au ieșit din bordeluri, făcând astfel ca orașul să devină faimos pentru farmecul său lasciv. Se spune că la sfârșitul secolului al XVI-lea în Veneția existau 2 889 de doamne patriciene, 2 508 călugărițe și 1 936 de târgovețe; existau însă 11 654 de curtezane, dintre care 210 au fost înregistrate scrupulos într-un catalog de un orășean preocupat de binele obștesc, împreună cu adresele și tarifele lor – sau, așa cum s-a exprimat delicat cetățeanul, „suma pe care urmează s-o plătească nobilii și alții care doresc să le între în grații”. Tariful celei mai ieftine era de un scud, cea mai scumpă cerea 30, iar conform catalogului, un vizitator neînfrânat care ar fi vrut să se bucure de toate ar fi trebuit să

plătească 1 200 de scuzi de aur.

Un venețian erudit a observat cândva că orașul său a încurajat trei rele practici necunoscute anterior în Italia – adulația, luteranismul și desfrâul; nu părea însă tocmai critic. În zilele ei de glorie, Veneția, în ciuda înclinației greu de crezut spre puritanism, era tolerantă în privința sexului. S-a observat că o temă preferată a pictorilor venețieni era apărarea femeii adultere de către Hristos și chiar și Biserica era destul de îngăduitoare cu libertinii; în secolul al XVII-lea, abia după nenumărate amânări și fără prea multă tragere de inimă, administrația Bazilicii a închis capela San Clemente din cauza lucrurilor scandaloase care se știa că se petrec în spatele altarului. În zilele de vizită călugărițe tinere și vesele puteau fi văzute în rase vădit *décolletés*, purtând perle în părul lor feciorelnic. În cele mai dezlănțuite zile ale carnavalului însuși nunțiul papal purta un domino. Capelanii familiilor priveau cu îngăduință instituția venețiană a cicisbeului, tânărul chipeș care, în anii de declin ai Republicii, obișnuia să le însoțească pretutindeni pe fiecare dintre marile doamne ale Veneției, uneori chiar ajutându-le pe slujnice să le îmbrace. Într-o zi un soț i-a spus ironic unui prieten: „Singura femeie cinstită din Veneția e cea de acolo” – și a arătat cu mâna spre o figură din piatră sculptată în perete, deasupra unui pod. Veneția a înțeles ce voia să spună, iar de atunci podul cu pricina, situat lângă biserica Frari, se numește Podul Femeii Cinstite.

Astăzi toate aceste lucruri s-au schimbat. Cu excepția

nivelurilor mai sofisticate ale lanțurilor hoteliere, în Veneția zilelor noastre păcatul își face cu greu loc. Bordelurile – „casele de toleranță” – sunt acum interzise de legea italiană, iar poliția este extrem de dură cu prostituatele. Când se mai descoperă câte un bordel de mâna a doua, ziarele o iau razna – „O operațiune strălucită, delicată și desăvârșită”, se înflăcăra *Il Gazzettino* după ce poliția se năpustise asupra unui bordel clandestin din Dorsoduro. Este adevărat că un distins diplomat străin a aflat, nu cu mult timp în urmă, că bucătarul lui avea un bordel mic, dar profitabil în consulat, la etajul al treilea; însă în Veneția nu există un cartier roșu. Adesea marinarii care coboară de pe nave și colindă orașul par nefiresc de pierduți și de stingheri, iar uneori auzi oameni de afaceri americani nemulțumiți, încercând să obțină niște ponturi de la barmanii reticenți („Cam stau pe uscat, ceea nu-mi place, înțelegi? *Comprenez, amico?* Hei?”).

Veneția zilelor noastre s-a regenerat și a scăpat de vicii și aberații publice, este un oraș în care ciudățeniile străinilor încă sunt trecute cu vederea, dar bărbații sunt în general bărbați, iar femeile de obicei se căsătoresc. Mănăstirea Penitenților, rezervată prostituatelelor cu muștrări de cuget, și-a închis de mult porțile – se află în Cannaregio, aproape vizavi de abator, iar în trecut le oferea pocăitelor un curs de reformare de cinci ani. La fel și casa femeilor decăzute, de lângă San Sebastiano, care a fost fondată de cea mai faimoasă și mai cultivată curtezană, prostituata-poetă Veronica Franco. Nu este unul dintre acele orașe dubioase, pline de fum și de

tonomate; aici cultura italo-americană, acest hibrid bătător la ochi, este ținută la distanță de apă și de tradiție. Nu cu mult timp în urmă, într-o zi de vară, pe zidurile orașului a apărut un anunț, sub egida Societății pentru Protecția Tineretului din Veneția, prin care locuitorii orașului și vizitatorii erau rugați să poarte îmbrăcăminte „în conformitate cu decența orașului nostru, care, mândru de standardul său tradițional de înaltă moralitate, nu poate accepta haine sumare sau deplasate”. Citind acest apel sobru, m-am gândit la chefurile din zilele de carnaval, la masca nunțiului și la cicisbeii afectați, la prostituate și la hedoniști și am șoptit: „*O Tempora! O Mores!*”.

În pofida acestei reformări, Veneția continuă să fie un oraș senzual, așa cum au descoperit mulți străini fermecați. Este un oraș al seducției. Aerul lui, pietrele caldarâmului scăldate în lumina suavă a soarelui, umbrele curților, discreția gondolelor negre și silențioase (care uneori, așa cum a observat Byron, „au un oarecare haz, asemenea dricurilor după ce s-a sfârșit înmormântarea”) – toate sunt impregnate de erotism și susceptibilitate. În serile de vară perechi de îndrăgostiți stau, într-o armonie desăvârșită, în Grădinile Publice, pe băncile de lângă apă; iar treptele care coboară spre Canal Grande din curtea ducelui Sforza sunt tocite de extazele trăite în lumina lunii.

6. Micii venețieni

Venețienii își iubesc copiii, uneori cu o intensitate bolnăvicioasă. Tații venețieni își poartă pruncii în brațe extrem de încântați și fără să se jeneze, iar mamele venețiene aproape că fac infarct dacă micuțul Giorgio se apropie la mai puțin de doi metri de apă. Copiii venețieni sunt îmbrăcați splendid, deși uneori destul de comic: cele mai mici fete au batiste înnodate sub bărbie, pe post de baticuț, și chiar și pruncii din ceară din biserici, înfățișându-l pe Hristos, împopoțonați cu zorzoane țipătoare, au uneori chiloței brodați cu dantelă.

Nu este un oraș tocmai potrivit pentru copii. Într-adevăr, nu există un trafic primejdios și sunt puțini ticăloși detestabili; însă Veneția este inevitabil urbană și doar copiii ce au norocul să locuiască în case cu grădină sau cei care au părinți suficient de îngăduitori ca să-i ducă în parcul aflat departe se pot bucura de verdeață. Veseli, dar vrednici de milă sunt cetele de puști pe care îi vezi distrându-se, prin piețe încinse de soare sau pe străduțe umede, cu jocurile lor venețiene de neînțeleș – miza celui mai popular dintre ele constă în precizia cu care copiii pot arunca tocul de cauciuc al unui pantof vechi; jocul este însă limitat de atâtea condiții și nuanțe subtile, încât, oricât de mult m-am străduit, nu am reușit niciodată să-i înțeleg regulile. Școlile de stat venețiene sunt excelente și nu duc lipsă de profesori, însă în general funcționează în clădiri înalte, întunecoase și supraîncălzite, împodobite în exces cu ghivece de flori. Nu există terenuri de sport sau curți și chiar și în pauza mare toți stau în clase (cel

puțin asta e imaginea sumbră pe care mi-au zugrăvit-o copiii mei), în băncile maro, mâncând un biscuit sau o portocală.

Iar după-amiaza, când se termină orele – copiii sub 10 ani au ore doar dimineața – și mamele vin să-i ia la o plimbare de-a lungul cheiurilor, îi vezi mergând liniștiți pe lângă laguna unduitoare. Hainele lor fără nicio pată intimidează, pantofii lustruiți nu au nicio zgârietură, mănușile sunt curate, iar părul le stă impecabil. În lunile de iarnă are loc un bâlci pe Riva degli Schiavoni, lângă Piața San Marco, de la care firește că nu lipsesc obișnuitele carusele, mașinuțe, lanțuri și vânzătorii de vată de zahăr, toate rotindu-se multicolor pe fundalul coșurilor și velaturilor navelor. Totul pare să contribuie la veselia generală, cu un iz puternic de mare, însă niciodată nu m-am plimbat prin acest bâlci fără să mă izbească patetismul în care e învăluit totul, atât de rezervați par să fie copiii, atât de încântați și de entuziasmați de fiecare zdruncinătură a caruselului. Mulți venețieni par să-și extenueze copiii, încărcându-i cu teme, limbi străine și matematică, punându-i să învețe până noaptea târziu, ca să nu facă familia de răs sau ca să-i pregătească pentru facultate. Micii venețieni par adesea maturi pentru vârsta lor și extrem de bine informați. Când a ars Palatul Dogilor, în 1479, singura mărturie a inscripțiilor lui Petrarca de pe ziduri a fost caietul lui Marin Sanudo, care își dăduse osteneala să copieze inscripțiile când vizitase palatul, la vârsta de 8 ani. (Mai târziu a scris o istorie a lumii în 55 de volume.)

Nu toți copiii venețieni sunt însă serioși și studioși, iar mulți sunt neobișnuit de atrăgători. Multe venețiene din clasa muncitoare își cresc copiii în spiritul unui bun-simț aspru: o singură palmă peste față de la o spălătoare binevoitoare mi-a vindecat fiul cel mare pe loc și pentru totdeauna de prostul obicei de a scuipa. În zilele caniculare din timpul verii o puzderie de copii, parcă desprinși dintr-un vechi musical hollywoodian, se aruncă în canale, tăindu-ți calea, iar câteva fete băiețoase, încântătoare pot fi văzute aproape în fiecare după-amiază afundate până peste genunchi în mâl în timpul refluxului. Cete gălăgioase de băieți defilează pe Zattere, duelându-se cu bâte sau cu florete din lemn ori luându-se la întrecere pe role; și îmi amintesc cu drag de un grup de copii care într-o după-amiază s-au urcat pe acoperișul din pânză al unei stații de vapoare de pe Canal Grande și au început să facă tumbe pe pânza elastică, aidoma unor acrobați, spre uimirea și consternarea pasagerilor care așteptau dedesubt. Fetițele din Veneția sunt dichisite din cale-afară, dar adesea adorabile; iar cu cât ștrengarii sunt mai murdari, cu atât le vor fi mai familiari turiștilor englezi, căci, pe măsură ce cobori pe scara socială, îndepărtându-te de marile palate și apropiindu-te de locuințe, și copiii sunt mai neîngrijiți, mai degajați, mai neascultători și mai dezordonați, până când, în cele din urmă, printre casele dărăpănate din cartierele sărace, vei întâlni băieți și fete cu ochii atât de albaștri, cu părul atât de blond, atât de obraznici, de prietenoși și de neîngrijiți, încât ai putea crede pentru o clipă

că ești acasă, în grădina ta, chemându-l în zadar pe Henry să se spele pe mâini și să vină la ceai sau încercând să-l faci pe Mark să se dezlipească de colecția lui de râme.

Uneori mă gândesc că venețienii iubesc animalele chiar mai mult. Nu am văzut niciodată vreun animal maltratat în Veneția. Chiar și pe vremea romanilor oamenii din Veneto erau atât de blânzi cu animalele lor, încât le repugnau spectacolele sângeroase de circ de pe atunci, preferând cursele de care. Maeștrii venețieni au immortalizat puțini copii muritori, însă aproape toți au pictat păsări și animale, de la păsările mici din tabloul lui Carpaccio *Curtezanele* până la retrieverul mare și frumos din prim-planul tabloului *Ospățul din casa levitului* de Veronese. O mulțime de cățeluși țopăie prin arta venețiană, o menajerie de lei, cămile, dragoni, păuni, cai și reptile rare. Am mers odată în Veneția la o expoziție care includea vreo 50 de portrete, toate realizate de același artist, toate executate cu meticulozitate, toate foarte scumpe și toate înfățișând aceeași pisică.

Veneția este unul dintre orașele în care domnesc pisicile, comparabil din punctul meu de vedere doar cu Londra și Alep. Este o metropolă a pisicilor. Din când în când autoritățile au încercat să mai prindă pisicile vagaboande; însă venețienii sunt atât de atașați de pisicile lor, chiar și de cele mai jigărite și mai puricoase, încât aceste inițiative au eșuat mereu lamentabil, iar animalele, scuipând și zgâriind, au fost ascunse prin curți și prin cutii până când plecau

oamenii de la salubritate. Astfel, numărul pisicilor crește de la an la an. Unele sunt excesiv de protejate, fiind lăsate foarte rar să iasă din casă; apar numai din când în când, asemenea unor călugărițe, pe balcoane închise și inaccesibile. Multe altele sunt doar pe jumătate domesticite și trăiesc din mila oamenilor, în vechi rigole ale căror grilaje au fost date la o parte de cetățeni miloși, pe sub băncile unor gondole amarate sau prin cotloanele grădinilor năpădite de buruieni. Le vezi în fiecare dimineață înfulecând măruntaie și cozi de pește, precum și *pasta* ce nu au mai putut fi mâncate, învelite în ziare, pe care oamenii le așază pe trotuar pentru ele; iar aproape în fiecare după-amiază de iarnă, vine o bătrână să hrănească pisicile din Grădinile Regale, lângă Piața San Marco, iar un bărbat cu un palton larg direcționează jetul de apă al unei cișmele din apropiere către un șanțuleț ce șerpuiește printre pietrele de pavaj, formând un fel de bazin sau scaldătoare pentru pisici.

Pisicile sunt animale stranii și uneori excentrice. Deși mănâncă tot timpul și adesea strâmbă din nas la niște spaghete lăsate pe prag, rareori se îngrașă; singurele pisici grase din Veneția (cu excepția Crăciunului, când toate iau proporții) sunt cele care prind șobolani prin biserici. Nu sunt niciodată tratate cu asprime, adesea fiind de-a dreptul cocoloșite, dar sunt de obicei foarte sperioase. Nu se cațără aproape niciodată în copaci. Nu răspund la „pis, pis”, însă, dacă mergi la statuia lui Giuliano Oberdan, la capătul Grădinilor Publice, și scoți un sunet de genul „ciuirc, ciuirc”,

de prin tufișuri își vor face apariția o armată de cozi, ca ale peștilor care se agită în năvod, iar o sumedenie de pisici vor sări în întâmpinarea ta. La o *trattoria* de pe Rio del Ponte Lungo, pe Giudecca, era o pisicuță albă cu un ochi galben și unul albastru; asta le-ar putea aminti otologilor – cel puțin așa am citit într-un articol din *The Lancet* – de moțul alb și heterocromia din sindromul Wardenburg. Pisica era probabil surdă și nu avea abilități de vânător. Se trăgea probabil din pisici sarazine, aduse ca pradă de război de vreun cruciat, pentru că astfel de anomalii sunt foarte frecvente la pisicile din Levant.

Pisicile venețiene trăiesc adesea laolaltă – ceea ce, de fapt, nu este caracteristic pentru specia lor –, trândăvind una lângă alta, iar uneori zbughind-o pe străduțe lateralnice câte patru-cinci, ca niște lupi cenușii și pufoși sau ca niște ogari. Câteodată vreun nonconformist mai curajos, indignat de astfel de „haite”, îndrăznește să le dea dreptate celor de la salubritate – în Veneția sunt prea multe pisici. În 1947 Daniele Varè, „diplomatul zâmbitor”, a depus o plângere legată de pisici în una dintre vechile cutii destinate denunțurilor. „Sunt”, spunea el, „prea multe pisici în cartierul Dorsoduro”; însă plângerea lui acolo a rămas, pentru că aceste cutii nu mai sunt golite cu secolele.

O felină venețiană a devenit celebră în întreaga lume. E vorba despre un motan care își făcea veacul prin anii 1890 pe lângă o cafenea situată vizavi de intrarea principală în biserica Frari. Până de curând, dacă beai o cafea printre

frescele din prima sală a cafenelei, aflai că oamenii încă își aminteau de motanul acela. Nini era un motan alb, exploatat cu atâta pricepere de stăpânul lui – pe de o parte, din motive care țineau de negoț, pe de altă parte, din motive de caritate –, încât turiștii din Veneția nu uitau niciodată să-l viziteze. Dacă îl rugai frumos pe chelner, acesta îți aducea un album mare, pe care îl scotea de sub espressor, după care îl ștergea de praf și te lăsa să te uiți prin el, ca să vezi cine îl vizitase pe Nini de-a lungul vremii. Printre vizitatori se numărau papa Leon al XIII-lea, țarul Alexandru al III-lea, regele și regina Italiei, prințul Paul Metternich, împăratul Menelik Salamen și Verdi. Acesta din urmă a mâzgălit în grabă câteva note din actul III al *Traviatei* (jucată, pentru prima dată și catastrofal, la Teatrul La Fenice). Când a murit Nini, în 1894, poeți, muzicieni și artiști și-au exprimat regretele, acum adunate în album, iar un sculptor i-a făcut o statueta, care se afla lângă cafenea. Într-un necrolog scria: „Nini! O nestemată rară, cea mai sinceră dintre făpturi!”. În altul se vorbea de „o nevoie nețărmurită de a plânge”. Un al treilea îl descria ca fiind „un gentleman cu blana albă, amabil cu cei mici și cu cei mari”. În album erau și un marș funerar trist și o odă lungă, *Odă la moartea lui Nini*. Horatio Brown, istoricul englez al Veneției, care a petrecut mult timp în Arhivele de Stat ale bisericii Frari, aflată lângă cafenea, și-a încheiat o poezie cu următoarele versuri:

Dulce-a fost al tău calvar,

Căci la Frari pe culoar
Conversai până în zori
Cu stafii de senatori.

Întregul album era conceput în spiritul unei satire anodine, tipic venețiană. Trebuia să te uiți foarte atent în ochii chelnerului, atunci când acesta învelea albumul în hârtie maro și îl puneă cu grijă la loc, pentru a depista o ușoară undă de amuzament.

În ceea ce mă privește, îmi plac pisicile din Veneția, care scrutează semeț împrejurimile, stând la soare la picioarele statuilor, ghemuindu-se pe scări întunecoase pentru a se feri de ploaie sau ieșind tiptil la lumina zilei din fetidele lor adăposturi subterane. Shylock le-a descris drept „necesare și inofensive”, iar Francesco Morosini, unul dintre marii dogi războinici, le prețuia atât de mult, încât a luat una cu el în campania victorioasă din Peloponez. Într-o dimineață toridă de vară, puține refugii sunt mai liniștitoare decât o grădină venețiană. Aici copacii au frunzișul des, aerul miroase a caprifoi, iar reflexiile tremurânde ale apei din canale sunt proiectate misterios de-a lungul zidurilor. Spatele palatului la care te uiți, brăzdat de ferestre, e însuflețit de tot felul de activități tihnite. La ultimul etaj o bătrână menajeră coboară un coș pe o sfoară, în așteptarea poștei de dimineață. De la altă fereastră se aude cântecul strident al unei femei de serviciu care spală pe jos în baie. În ușa apartamentului de la parter stă o fată care coase. Are o rochie neagră și un șorț alb,

modest, iar strălucirea cratițelor lustruite din bucătărie se răsfrânge pe chipul ei, ca un halou. Dinspre canale se aud un freamăt plăcut de bărci și, uneori, avertismentul gutural al unui barcagiu. În grădina de pe acoperișul unei clădiri din apropiere se vede un pictor așezat în fața șevaletului, cu pensula într-o mână și o ceașcă de cafea în cealaltă.

Înconjurându-te din toate părțile – statuare și mulțumite, cu cozile încolăcite în jurul corpului, mijind ochii în soare, una lingându-și picioarele, alta mușcând dintr-un fir de iarbă, una torcând din când în când, alta mișcându-și mustățile –, pisicile din grădină lenevesc în iarbă, negre, gri sau vărgate, asemenea unor paznici binevoitori, dar costelivi.

Odinioară, în Veneția erau mulți cai și catâri, atât de mulți, încât, în secolul al XIV-lea, legea cerea ca aceștia să poarte clopoței de avertizare. În secolul al XV-lea, dogele Michele Steno, un insașiabil donjuan, deținea 400 de cai, toți cu părul vopsit în galben. Se spune că un diplomat străin mai isteț l-a întrebat odată din ce regiune a Italiei provenea acea rasă atât de specială. Unul dintre clopotele bazilicii San Marco a fost numit *Trottoria* pentru că, atunci când suna, patricienii se suiau pe catârii lor și se îndreptau, în tropot de copite, spre Sala Consiliului. Potrivit unor teoreticieni, pe Podul paielor (*Ponte della Paglia*), de lângă Palatul Dogilor, aceștia își priponeau caii în timpul adunărilor consiliului, lăsându-le desaga plină de nutreț. Ulterior, în apropierea bisericii San Zanipolo, a fost creată o celebră școală de

călărie, în ale cărei grajduri încăpeau 75 de cai. Lângă biserica Frari își avea stabilimentul un constructor de trăsuri, de mare succes, a cărui firmă și-a continuat activitatea atât de mult timp după dispariția cailor venețieni – trășurile fiind trimise cu corăbiile în interiorul țării, către diverși clienți –, încât în majoritatea picturilor din secolul al XVIII-lea în care este înfățișată Campo dei Frari apare una dintre aceste trăsuri în fața atelierului.

Apariția în Veneția a podurilor arcuite a transformat canalele în drumuri principale, caii încetând astfel să mai fie folosiți. Se spune că ultimul bărbat care a mers călare pe Merceria a fost un prizonier, un codoș condamnat să poarte haine galbene și două coarne uriașe și să fie purtat astfel prin oraș, pe un măgar. În secolul al XVIII-lea caii deveniseră așa o raritate, încât doamna Thrale a declarat că a văzut o mulțime de oameni săraci stând la coadă și plătind pentru a vedea un cal împăiat expus în cadrul unui mic spectacol. Faptul că Veneția nu avea cai era subiect de glumă în toată lumea, iar venețienii erau cunoscuți drept călăreți lamentabili, așa cum astăzi se spune despre ei că sunt niște șoferi îngrozitori. O veche anecdotă spune că un venețian, în loc să-și prindă pintenii la călcâiul cizmelor, îi ținea în buzunar, iar odată a fost auzit spunându-i iapei sale: „Ah, dacă ai ști ce am în buzunar, ai merge de îndată mult mai repede!”. Despre alt venețian se spune că, având probleme cu un cal îndărătnic, și-a scos batista din buzunar și a lăsat-o să fâlfâie în vânt. „Deci *de asta* merge atât de încet!”, a exclamat. „Îi bate vântul

din față!” Cu un secol în urmă, deși oamenii mai puteau merge să călărească în Grădinile Publice, singurii care făceau acest lucru păreau să fie „tineri aparținând comunității evreiești”. Acum 50 de ani mai exista un cal bătrân care își petrecea lunile de vară în grădini, trăgând după el un plug sau un tăvălug pentru iarbă. Cineva mi-a povestit că în fiecare toamnă, când calul era dus cu un șlep până în Mestre, copiii râdeau de el, gondolierii îl ocărau, iar pasagerii de pe feriboturi îl huiduiau și aruncau în urma șlepuului cu mucuri de țigară. Astăzi, în Veneția nu mai există niciun cal. Dacă ai chef să galopezi puțin, trebuie să mergi pe insula Lido, unde te poți plimba călare de-a lungul plajelor.

Cu toate acestea, în Veneția sunt câțiva cai artificiali minunați. Statuia ecvestră a condotierului Sforza, ce apare în gravura lui Dürer *Cavalerul, moartea și diavolul*, a dispărut de mult din Veneția. Au rămas monumentul ecvestru dedicat regelui Victor Emanuel al II-lea, de pe promenada Riva degli Schiavoni, incomparabila statuie a condotierului Colleoni din piața San Zanipolo și, îngrămădiți într-o sală de muzeu din catedrala San Marco, cei patru cai de bronz care, timp de 700 de ani, au stat deasupra portalului principal al bazilicii și l-au impresionat pe Goethe atât de tare, încât acesta a vrut să afle ce părere are despre ei un expert în cai. Niciun cal pursânge răsfățat, niciun cal de război plin de cicatrice nu s-au bucurat de o existență atât de idilică precum aceștia patru. Originile lor nu se mai cunosc – unii spun că sunt grecești, alții că sunt romane, însă știm că au fost luați din Roma, unde

împodobeau Arcul de Triumf al lui Traian, și duși în Constantinopol, unde au fost ridicați pe turnul Hipodromului. Acolo i-a găsit Enrico Dandolo și i-a dus la Veneția. Pe drum, copita unuia dintre ei s-a rupt, iar căpitanul vasului, pe numele lui Morosini, a păstrat-o ca amintire, agățând-o ulterior deasupra ușii casei sale din Campo Sant'Agostin. Caii au fost reparați în Veneția, iar apoi instalați în fața Arsenalului. Imediat au fost însă puși la loc de cinste, deasupra portalului catedralei San Marco, și au devenit un simbol atât de puternic al mândriei și gloriei venețiene, încât genovezii, când se aflau în război cu venețienii, obișnuiau să se laude că merg să dea frâu cailor Sfântului Apostol Marcu, ceea ce însemna că intenționau să-i învingă imediat pe venețieni. Inginerii lui Napoleon i-au dat jos cu greu de pe Bazilică (fiecare cântărește aproape 800 de kilograme) și i-au dus la Paris, unde au rămas, timp de 13 ani, în Place du Carrousel. După bătălia de la Waterloo, austriecii i-au luat de acolo și i-au adus înapoi în Veneția, înălțându-i pe Bazilică, în cadrul unei ceremonii grandioase pe care, date fiind tensiunile politice din acea perioadă, venețienii înșiși au boicotat-o în liniște. În Primul Război Mondial, pentru a fi în siguranță, cei patru cai au fost încărcați pe un vapor și transportați pe apă, prin lagună, apoi de-a lungul afluenților tulburi ai fluviului Pad, sub privirile triste ale unor grupuri de săteni, până când au ajuns în grădina Palazzo Venezia din Roma, cândva reședința ambasadurilor venețieni (aici, au fost așezați alături de statuia lui Colleoni și de cea a lui

Gattamelata din Padova, monument ecvestru realizat de Donatello). În al Doilea Război Mondial au fost luați din nou din galeria lor și păstrați la loc sigur, într-un depozit.

Acum și-au părăsit belvederea pentru totdeauna, victime ale politicii de conservare a monumentelor istorice – se presupunea că îi afecta poluarea aerului –, fiind înlocuiți cu niște replici palide. Nu sunt singurul care crede că ar fi fost mai bine dacă erau lăsați la locul lor, acolo unde reprezentau cel mai glorios trofeu și cel mai nobil simbol al independenței Veneției. Aproape că nu suport să mă gândesc că sunt privați de lumina soarelui, căci mi s-au părut mereu, așa cum trebuie să li se fi părut atâtor generații de venețieni, niște ființe vii, însuflețite de geniul creatorilor lor anonimi. Deși au pribegit atât de mult, păreau, acolo sus, pe falnicele lor pedestale, veșnic tineri și viguroși. Deseori, în nopți înstelate, îi vedeam bătând cu copita în zidărie, iar odată l-am auzit nechezând pe al doilea din dreapta, un nechezat atât de antic, de viteaz și de metalic, încât crocodilul Sfântului Teodor, ridicându-și capul de sub coturnii acestuia, a răspuns cu un fel de mârâit.

În Veneția sunt mulți câini. Vei vedea deseori exemplare din rasa albă și pufoasă, cu cozi stufoase și mereu în alertă, immortalizate în picturile lui Carpaccio (cel mai faimos dintre acești câini se uită, cu un amestec de nerăbdare și afecțiune, la Sfântul Augustin, în tabloul din Scuola di San Giorgio degli Schiavoni). Sunt mulți caniși și încă mai mulți ciobănești

germani răi, ale căror botnițe, impuse de legea italiană, îi transformă în victime neputincioase ale amuzamentului pisicilor mai neastâmpărate. Într-un palat de pe Canal Grande pot fi văzuți doi terieri tibetani, iar odată am văzut un tânăr om de afaceri, stând pe vine pe Via 22 Marzo și făcându-i vânt cu servieta unui bull-terier istovit de căldură. Din fericire, există nenumărate corcitură – câini puternici, negri și independenți – care păzesc bărcile și șantierele Veneției, iar adesea pot fi văzuți pe lângă Canal Grande, stând la prora vaselor, cu cozile fluturându-le în vânt, cu capul sus, nespun de semeți și de viguroși.

Mii de crabi forfotesc prin conductele de apă ale Veneției. Milioane de furnici robotesc printre pavele. Șoarecii se înmulțesc vertiginos, iar îngrozitoarele lor siluete negre tâșnesc adesea printre picioarele tale, alergând de-a lungul coridoarelor vechi, apar dintr-odată din apa stătută a unui jgheab sau se ascund după un frigider. Nu de puține ori, conform însemnărilor Sfântului Apostol Marcu, ronțăitul șoarecilor acoperea sunetul mării orgi a Bazilicii. Odată, în mijlocul nopții, am găsit un șoarece pe pernă, iar altul a fost destul de neinspirat încât să rămână captiv în baie. Venețienii astupă cu ciment găurile de șoareci, repetând, deznădăjduiți, operațiunea în fiecare cameră, asemenea doamnei Partington, cu mopul ei³. Toți folosesc diminutivul *topolini* apropo de șoareci, ca și cum ar vrea să arate că nu sunt speriați, însă șoarecii din Veneția sunt o adevărată calamitate și reprezintă, fără îndoială, unul dintre motivele

pentru care Shylock, care nu prea poate fi considerat un iubitor de animale, tolera pisicile. Ca în fiecare port, în Veneția sunt și șobolani. Uneori mănâncă firimiturile de pâine pe care le lăsăm pentru porumbei, în balconul apartamentului nostru cu trei camere. În general însă rămân la marginea canalelor, furișându-se, înspăimântători și costelivi, dintr-o gaură în alta, sau își încheie existența îngrozitoare plutind cu burțile roz în sus, pe Canal Grande.

La un moment dat, în Veneția leii erau ținute pe post de animale de companie. În urmă cu 50 de ani, un celebru negustor ambulant obișnuia să tragă după el, pe Canal Grande, un delfin care se bălăcea în apă, în vreme ce oamenii aruncau monede de la geamuri. În 1819, un elefant a scăpat dintr-o menajerie care se afla atunci în oraș și s-a refugiat în biserica Sant'Antonino. A fost „trimis pe lumea cealaltă”, așa ne informează respectuos documentele actuale, „cu un foc tras cu o piesă de artilerie”.

Totuși, pentru majoritatea oamenilor, Veneția va rămâne mereu un oraș al păsărilor. Păsările sunt în mod inextricabil țesute în legenda orașului, înfățișate peste tot în operele artiștilor venețieni. Legenda spune că un stol de păsări i-a inspirat pe locuitorii din Altino să plece spre inima lagunei. Păsările au jucat un rol impresionant și într-o serie de viziuni care i-au inspirat pe părinții fondatori ai Veneției să construiască primele biserici din oraș – una trebuia construită acolo unde aveau să fie găsite „mai multe păsări la

un loc”, alta acolo unde aveau să fie găsiți „12 cocori stând laolaltă”. Păsările continuă să fie o prezență aparte în tezaurul venețian, de la rândunicile care ajung, cu surle și trâmbițe, la mijlocul lunii iunie (și care, înainte de apariția noilor remedii, obișnuiau să fie principalii dușmani ai țânțarilor) până la pescărușii mari și albi din lagună (pe care vremea rea îi obligă adesea să se retragă spre canalele din oraș și pot fi chiar văzuți jumuliți fără milă și puși la vânzare în piața Rialto – se spune că sunt delicioși fierți, însă doar iarna). Uneori poți vedea o vrabie de casă zburând rătăcită pe deasupra teraselor de pe acoperișuri sau ciugulind printre algele rămase la mal în urma refluxului. În câteva grădini izolate din oraș câte o găscă vioaie se plimbă țanțoș sau un păun domestic viu colorat își curăță penele cu ciocul. Mii de canari cântă prin casele venețienilor. Uneori, ferestre întregi sunt blocate de colivii îngrămădite laolaltă. Lângă biserica Frari este un magazin – un loc întunecos și cavernos – prin ale cărui uși închise auzi mereu, chiar și în liniștea adâncă a nopții, agitația micilor aripi captive și clăncăitul ciocurilor. Uneori, o lebedă sălbatică trece în zbor pe deasupra, vâslind din aripi cu mișcări imperiale, în drum spre ascunzișurile din lagună sau spre mlaștinile din Ravenna. În cartea *Călătoriile lui Marco Polo*, într-o miniatură apar niște lebede albe plutind pe apă maiestuos, chiar pe lângă catedrala San Marco.

În sfârșit, Veneția e plină de porumbei, cele mai celebre păsări din fauna orașului. Acestea sunt, prin tradiție,

respectate și protejate. Dacă vrei să mănânci la prânz un porumbel la cuptor, trebuie să mergi până în Padova sau să găsești un restaurant infect printre Dealurile Euganeene. Potrivit unora, motivul este că Dandolo, după ce a asediat Constantinopolul, a trimis vestea victoriei printr-un porumbel călător. Alții cred că la baza acestui tratament special de care se bucură porumbeii se află un vechi obicei din Duminica Rusaliilor, când în Piața San Marco se dădea drumul unui stol de porumbei. Cei care erau prinși erau mâncați pe loc, iar celor ce scăpau li se garanta imunitate permanentă, procedură care, pe termen lung, îi pune la adăpost pe toți, dat fiind faptul că porumbeii seamănă foarte mult unul cu celălalt. Oricare ar fi adevărul, porumbeilor le-a mers bine. Au supraviețuit unor epidemii violente de ciumă, boală pe care au luat-o de la ciorile negre din Levant, iar astăzi, de fapt, porumbeii nu mor niciodată, ci zboară spre lagună, scufundându-se în apă.

Majoritatea sunt gri, această monotonie cromatică fiind din când în când spartă de un semialbinos cu capul alb, iar mie mi se par puțin respingători. Cartierul lor general este Piața San Marco. Pietrele de pe Bazilică sunt acoperite cu generații întregi de găinați, iar lângă leii porfirii din nordul piațetei se află bazinul lor, în imediata apropiere a unui puț antic. Acolo, la anumite ore, se îmbulzesc cu miile, ciugulind și regurgitând pe pavaj, o fremătătoare masă gri, unii peste alții, împingându-se, înfoindu-se și mișunând, într-o frenezie dezagreabilă, pentru a ajunge la boabele de porumb și la

firimiturile de pâine. Doar câțiva porumbei delicați, bătrâni și plictisiți de viață, pitiți prin coloane sau rezemându-se cinic de câte un olan, preferă să privească de la distanță și cu dispreț voracitatea semenilor lor.

7. Spectacole și panacee

Venețienii s-au îmbogățit din comerțul cu mătăsuri, mirodenii și alte produse exotice aduse de vase comerciale din bazarele Levantului și, așa cum iubesc luxul, au și o preferință orientală pentru fast și ostentație. Această stare de lucruri a fost încurajată de înțelepții Republicii, plecând de la vechea practică *panem et circenses*. Calendarul venețian abunda în sărbători, spectacole și expoziții, începând cu marea ceremonie a *Căsătoriei Dogelui cu Marea* și terminând cu spectacolele date în cinstea zilei Sfântului Apostol Marcu, când fiecare bărbat îi oferea soției sale un trandafir roșu, simbol al fidelității eterne. Corăbii fastuoase îl escortau pe doge atunci când acesta mergea să-și îndeplinească atribuțiile ce îi reveneau cu ocazia unor astfel de ceremonii, iar carnavalul, evenimentul fundamental al vieții venețiene, era o lungă noapte excentrică.

Până în 1802, în piețele venețiene era obișnuită practica zădăririi taurilor, în cadrul căreia mai mulți câini erau ațâțați împotriva unor tauri priponiți. Aceste lupte erau uimitor de prost organizate, dacă e să ne luăm după un

tablou din secolul al XVII-lea, în care este reprezentată întreaga piață San Polo, dominată de haos, cu tauri năpustindu-se în toate direcțiile, femei împrăștiindu-se carencotro, pălării zburând pe sus, câini lătrând, iar în toată această învâlmășeală, câteva tinere frumoase, purtând măști și satinuri diafane, se plimbă cu o seninătate trufașă. Apoi, erau hilarele bătăi cu pumnii, care sublimau vechile vendete dintre clanuri și se transformau în adevărate încăierări generale. Pe Ponte dei Pugni (Podul pumnilor) sau pe podul de lângă biserica Santa Fosca încă pot fi văzute urme de pași, adâncite în pavaj, care formau tușa jocului. Se organizau regate impresionante, competiții de gimnastică, procesiuni religioase și, în trecutul mai îndepărtat, chiar turniruri. În Piața San Marco se trăgeau salve de salut cu diverse ocazii festive până când s-a descoperit că din cauza vibrațiilor se dezlipseau mozaicurile de pe Bazilică. Uneori, Republica pregătea câte un spectacol oficial de o extravaganță desăvârșită, pentru a sărbători o victorie de demult, adesea iluzorie, pentru a preveni o subversiune incipientă sau pentru a impresiona vreun demnitar aflat în vizită. Toate aceste îndeletniciri himerice sunt cele care au creat Veneției legendara sa aură în care gloria se îmbină cu grotescul.

Cea mai memorabilă gală de acest fel a fost organizată cu ocazia vizitei regelui Henric al III-lea al Franței, în 1574 – eveniment care, deși nu a avut nicio consecință politică specială, a rămas atât de adânc imprimat în memoria Veneției, încât este inclus în majoritatea listelor cu date

importante din istoria oraşului. Arcuri de triumf au fost proiectate de Palladio și pictate de Tintoretto și Veronese, iar Henric (în vârstă de 23 de ani) a ajuns în oraș într-o corabie cu 400 de vâslași slavi, fiind escortat de 14 galere. Pe măsură ce flota sa înainta de-a lungul lagunei, niște sticlari, aflați pe o plută care însoțea alaiul, fabricau tot felul de obiecte pentru a-l amuza pe rege, cuptorul lor părând un monstru marin gigantic care scotea flăcări pe gură și pe nări. După puțin timp și-au făcut apariția și alte corăbii, decorate straniu, extravagante sau alegorice, unele împodobite cu figuri de delfini sau de zei ai mării, altele înveșmântate în tapiserii opulente. Palatul Ca' Foscari, situat pe Canal Grande, fusese special pregătit în cinstea oaspetelui, împodobit cu brocarturi de aur, covoare orientale, marmură rară, mătăsuri, catifele și porfir. Așternuturile aveau broderii din mătase purpurie. Tablourile, cumpărate special sau comandate, erau semnate de Giovanni Bellini, Tițian, Paris Bordone, Tintoretto și Veronese. În vederea banchetului principal, ținut în gigantica Sală del Maggior Consiglio, legile somptuare au fost temporar suspendate și cele mai frumoase femei ale Veneției și-au făcut apariția îmbrăcate toate în veșminte albe, uluitoare, „împodobite”, așa cum ne spune un istoric, „cu bijuterii și perle mari, care le cădeau nu doar în șiraguri, pe gât, ci le acopereau și coafurile și pelerinele de pe umeri”. Meniul cuprindea 1 200 de feluri, cei 3 000 de invitați mâncau din farfurii de argint, iar mesele erau ornate cu figurine din zahăr înfățișând papi, dogi, zeități, virtuți, animale și copaci,

toate proiectate de un ilustru arhitect și modelate de un practician talentat. Când Henric al III-lea a vrut să folosească șervetul împăturit cu migală, și-a dat seama că era făcut tot din zahăr. Spre sfârșitul cinei au fost servite 300 de feluri de bomboane, iar apoi regele a asistat la primul spectacol de operă susținut vreodată în Italia. Mai târziu, regele a aflat că o galeră, ale cărei părți componente le văzuse în acea seară neasamblate, fusese montată în întregime în timpul banchetului. A fost lansată la apă în timp ce regele ieșea din palat, având la bord și un tun de șapte tone, turnat între supă și sufleu.

Potrivit unor istorici, după această vizită, sărmanul rege Henric, care se îmbrăca, de altfel, foarte simplu și căruia îi plăcea să hoinărească prin orașe incognito, nu și-a mai revenit niciodată complet, petrecându-și restul vieții într-o stare de perpetuă uluire. Numeroși alți vizitatori au fost la fel de năuciți de splendoarea și luxul Veneției. În 1610, Thomas Coryat din Somerset a scris că ar fi preferat să renunțe la patru dintre cele mai bogate moșii din comitatul său decât să nu apuce să vadă acest oraș. Unui preot milanez din secolul al XV-lea i s-a arătat dormitorul unei distinse doamne venețiene, vopsit în albastru și poleit cu aur, a cărui valoare se ridică la 11 000 de ducăți și de care aveau grijă 25 de slujnice, întreaga încăpere fiind plină de bijuterii. Când a fost însă întrebat ce crede despre dormitor, „nu am știut ce să răspund” (mărturisește el cu sinceritate), „doar am ridicat din umeri”. „Am observat adesea mulți străini”, scria cândva

un bătrân gentleman englez, „oameni înțelepți și cultivați, care, ajunși de curând în Veneția și contemplându-i frumusețea și splendoarea, au rămas atât de fascinați și de tulburați, încât ar recunoaște – și asta în gura mare – că nimic din ce au văzut înainte nu poate fi comparat cu ea”.

Astăzi, Veneția nu mai este chiar atât de somptuoasă, însă se bucură în continuare de spectacole și festivaluri. Unele sunt populare și lipsite de artificialitate, altele sunt vădit turistice, însă niciunul nu este lipsit de frumusețe și veselie. Cu ocazia marii Sărbători a Mântuitorului se construiește un pod de vase peste canalul Giudecca până la biserica Preasfântului Mântuitor, amplasată pe partea cealaltă, iar noaptea este inundată de sunetul și lumina focului de artificii. În curtea Palatului Dogilor și în Piața San Marco se țin concerte în aer liber. Încă se organizează regate, procesiuni religioase luminate de lumânări, precum și marea bienală de artă. Apoi, în fiecare an, se organizează festivalul de film, ocazie cu care poți vedea o grămadă de haine de nurcă și bărci cu motor, festival la care exhibiționiști din toată lumea dau buzna ca fluturii de noapte atrași de lumină. În fiecare noapte de vară, pe Canal Grande se aud serenade cântate de soprane cu voci tremolate și de tenori cu voci guturale. Se înclină cu toții incomod în bărci luminate de lampioane, care își fac loc printre *vaporetti*, fiind prezentați printr-o portavoce, într-o engleză americană mieroasă, iar uneori emulați de un grup de trubaduri, efectul final fiind o

disonanță de arii.

Departamentul municipal de turism, care își definește, în mod atractiv, una dintre activități drept „organizarea unor festivaluri tradiționale”, stăruie în menținerea vechilor sărbători și uneori introduce și altele noi. În Veneția aproape că nu trece nicio zi de vară în care să nu se celebreze ceva – o procesiune de clerici în jurul catedralei San Marco, un Festival al Luminilor, o Veche Sărbătoare Venețiană sau un Festival de Obiceiuri Tradiționale, Regata Secolului (pentru gondolierii în vârstă), o Iluminare Artistică a Palatelor, o Serenadă Romantică la Lumina Lunii.

Statuia Fecioarei Maria de la Fatima a fost adusă la Veneția în 1959, cu un elicopter care a aterizat în Piața San Marco. În prezent, ceremoniile venețiene încep de obicei cu o întârziere de o jumătate de oră, iar în pregătirea lor se simte influența puternică a agențiilor de turism („Iar acesta, vedeți dumneavoastră, este exact același festival la care participau dogii, respectând obiceiurile străvechi”). Totuși, în această splendoare falsă și amăgitoare poți să întrezărești uneori o scânteiere din văpaia gloriei de odinioară și să ți-l închipui pe regele Henric, străjuit de 60 de halebardieri îmbrăcați în mătăsurii, privind de la înălțimea palatului său, printre draperiile din tafta.

Venețienilor le plac în continuare spectacolele și nu le pasă de managementul care stă în spatele organizării lor. Obișnuiau chiar să fie adepți entuziaști ai acelei imitații de artă numite teatru de păpuși. Când se aud acele serenade

groaznice de-a lungul canalelor, în fiecare seară, mereu se găsesc venețieni care se apleacă înduioșați peste balcoane ca să asculte muzica și să contemple, în penumbră, legănarea, fără îndoială, romantică a prorei gondolelor. Dacă li s-ar oferi ocazia, ar urca imediat în bărci și s-ar alătura corului. Odată am ajutat la realizarea unui film de televiziune și m-au uimit dezinvoltura și plăcerea cu care venețienii s-au manifestat în fața camerelor (exceptându-i pe cei care, ascultând de un instinct irepresibil, ne-au întrebat cu cât intenționam să-i plătim). Lângă promenada Riva degli Schiavoni, departe de hoteluri, se află două blocuri lungi, asemenea unor tuneluri, între care atârnă rufe puse la uscat și care se îndepărtează de mare, îngrămădindu-se printre tot felul de case. Aici cameramanii noștri din Roma i-au solicitat pe localnici să participe la filmarea scenelor pe care ni le doream – lângă scândurile de spălat rufe, gata de treabă, încremeniți într-o bârfă pe scările caselor, aproape dezechilibrați pe prag, imobilizați în ganguri, statici la ferestre. Stăteau și așteptau răbdători, în astfel de poziții, timp de câteva minute. Se estima timpul de expunere, producătorul aproba pregătirile, scenaristul se uita puțin prin obiectiv, lumina cădea corespunzător, vasul cu aburi din fundal era încadrat frumos de hainele puse la uscat și, dintr-odată, cameramanul, apăsând pe buton, striga: *Via!* Numaidecât blocul de locatari intra într-o activitate frenetică. Gospodinele frecau cu peria, pline de zel, bârfele erau în toi, tot felul de așa-ziși trecători se perindau pe acolo grăbiți, doamne în vârstă se aplecau cu

entuziasm peste pervazul ferestrelor și o mulțime de figuranți neașteptați, pe care nu îi mai văzuserăm înainte, apăreau dintr-odată, ieșind pe uși sau venind de pe străduțe dosnice – un bătrân cu o pălărie neagră, grupuri de tineri impetuoși și un băiat îmbrăcat în clown, care, ivindu-se intempestiv dintr-un pasaj, a mers prin fața noastră târșându-și picioarele ca o cămilă, până când scenaristului i-au dat lacrimile, iar toți ceilalți au izbucnit în râs.

Venețienii nu sunt niște oameni exuberanți, însă au o lungă tradiție teatrală și le place să interpreteze roluri. Eleonora Duse s-a născut într-un vagon de clasa a doua, în timp ce trupa de teatru a tatălui ei își trăgea sufletul între reprezentații, iar Arlecchino, ca și Pantalone, au fost inventați în Veneția. Chiar termenul englezesc *zany* („nebun, trăsnet”), așa cum mi-a reamintit cameramanul în acea dimineață, vine de la numele unui personaj din teatrul venețian – Giovanni – care se purta ca un nebun.

Din când în când venețienii organizează câte un spectacol grandios în afara obișnuitului program turistic, recuperând în felul acesta ceva din vechea spontaneitate. În 1959 au fost readuse în oraș și expuse pe catafalc timp de o lună moaștele papei Pius al X-lea, unul dintre puținii suverani pontifi canonizați recent. Acest sfânt a fost patriarhul Veneției timp de șapte ani, până la alegerea lui ca papă, în 1903, iar orașul continuă să-l venereze. Efigia lui se găsește în nenumărate biserici și multe doamne în vârstă îți vor vorbi, cu ochii licărind de o afecțiune plină de respect, despre simplitatea și

bunătatea lui. Era un om sărac – purta robele predecesorilor săi pentru a nu cumpăra altele noi, iar spre sfârșitul fiecărei luni trebuia să ajungă la Monte di Pietà, casa de amanet a Veneției. Disprețuia tipicurile, prefăcătoria și lipsa de flexibilitate, motiv pentru care era mai popular în rândul oamenilor obișnuiți decât în rândul aristocraților. Odată, i-a arătat unei doamne, în timpul unei audiențe private de la Vatican, pașii unui dans venețian. Când o călugăriță i-a cerut să-i dea niște ciorapi ai lui, ca leac pentru reumatismul de care suferea, și apoi a mărturisit că se vindecase complet, papa a declarat că întâmplarea e stranie: „Eu i-am purtat mult mai mult decât ea și nu mi-au fost de niciun folos!”.

Întreaga Veneție a jelit când acest om bun a părăsit orașul pentru a se prezenta în fața consistoriului ce avea să-l aleagă papă. Există o fotografie emoționantă în care apare pășind pentru ultima oară în gondola sa, care urma să-l ducă la gară. În fundal se vede un gondolier bătrân stând în picioare, solemn, cu capul descoperit și cu vâsla în mână; un bărbat chel îngenunchează pentru a săruta mâna bătrânului preot; un băiețel, ținându-se de un stâlp, privește, cu fața palidă, din fundal. La întreaga scenă participă grupuri de femei îngrijorate, tăcute și mâhnite. Se știa aproape sigur că el avea să fie următorul papă, însă și-a cumpărat bucuros un bilet de întoarcere și a spus mulțimii următoarele cuvinte care au devenit celebre: „Nu vă fie teamă, mă voi întoarce. Mort sau viu, mă voi întoarce la Veneția!” – *O vivo o morto ritornerò!*

O jumătate de secol mai târziu, alt patriarh al Veneției

avea să devină papă, iar una dintre primele decizii ale lui Ioan al XXIII-lea, un om la fel de bun ca papa Pius al X-lea, a fost să îndeplinească promisiunea predecesorului său, înapoind oraşului corpul îmbălsămat al acestuia. O procesiune splendidă l-a condus pe Canal Grande, până la bazilica San Marco. În faţă mergeau nenumăratele gondole ale clericilor, fiecare cu un gondolier îmbrăcat în alb: un amalgam de cruci, stihare, robe purpurii, episcopi impunători şi călugări aduşi de spate, călugări armeni cu bărbi stufoase, călugări dominicani îmbrăcaţi în alb, preoţi parohi, gânditori cu ochi ageri, înţelepţi gârboviţi de ani, novici palizi, toţi zâmbind, aşezaţi comod pe locurile lor. În urma lor veneau feericele bărci veneţiene tradiţionale, cu membrii echipajelor îmbrăcaţi în livrele medievale strălucitoare. Prorele şi pupele erau împodobite cu castele argintii sau albastre. Clopotele Veneţiei băteau. Cântări bisericesti se auzeau din sute de megafoane. Steaguri, flamuri şi, din când în când, câte o carpetă fâlfâiau la ferestrele palatelor de pe marginea canalelor. Mii de şcolari, îngrămădiţi pe cheiuri şi pe poduri, aruncau în apă petale de trandafiri. Şalupele poliţiei patrulau peste tot, iar lângă Ponte dell'Accademia un reporter, într-o barcă cu motor, comenta însufleţit în staţia lui walkie-talkie.

De sub Podul Rialto a apărut, în toată splendoarea ei, galera numită *Il Bucintoro*, urmaşa magnificelor ambarcaţiuni ale dogilor (dintre care ultima, la căderea Republicii, a fost transformată în închisoare, iar ulterior

folosită ca lemne de foc). Un echipaj de marinari tineri vâslea într-un ritm funerar, fiecare lovitură de vâslă fiind anunțată de un majordom cu chipul încrâncenat printr-o bătaie de tobă. Stând pe punte, majordomul se uita fioros la vâslași și bătea în tobă cu un devotament ritualic, aidoma unui supraveghetor de sclavi de sub puntea principală. Galera înainta de-a lungul canalului, apropiindu-se de noi, lentă, greoaie și misterioasă. Aurul ei strălucea, de pupa înaltă atârnavă până în apă bogate țesături purpurii, până când, în cele din urmă, uitându-ne de la balcon, am văzut catafalcul de sub baldachinul aurit. Acolo zăcea, într-un sicriu de cristal, corpul îmbălsămat al ilustrului papă, într-o splendoare de veșminte, inele și satinuri, alunecând calm și liniștit spre Piața San Marco.

L-au dus în catedrală și l-au așezat pe Sfântul Altar, și o mulțime de pelerini s-au adunat în jurul sicriului, atingând reverențioși sticla cu degetele sau sărutând lemnul. Când ceremonia a luat sfârșit, am plecat cu barca pe urmele acelor galere opulente și feerice, dincolo de Piazzetta. S-au avântat de-a lungul învolburatului canal Giudecca, asemenea unor drakkare ale vikingilor, sarcina lor fiind de acum încheiată. Pupele înalte se profilau în lumina soarelui, echipajele erau pline de sudoare, flamurile fâlfâiau în vânt, iar draperiile atârnavă greu împotriva curentului. Au trecut anevoios pe lângă un cargobot britanic mătăhălos, îndreptându-se spre malul canalului Giudecca; au trecut pe lângă feribotul din Lido și pe lângă moara de grâu părăsită de la capătul insulei;

au trecut pe lângă cocorii din Sacca Fisola, iar pe când se întuneca au ajuns la destinație. Membrii echipajelor și-au dat jos costumele strălucitoare, și-au aprins câte o țigară și toate acele ambarcațiuni fastuoase au fost trase la mal, li s-a scos tapiseria și au fost duse la adăpost până la următoarele festivități.

În spatele acestei spoieli renascentiste, al splendorii fațadelor venețiene, al femeilor frumos îmbrăcate și al bărbaților ferchezuiți, rămâne un strat de mizerie și sărăcie. În Veneția continuă să existe mahalale insalubre, în ciuda faptului că s-au construit multe locuințe, ceea ce a schimbat aspectul unor zone întregi din oraș. De asemenea, continuă să existe oameni a căror simplitate frizează primitivismul. Cu mai puțin de un secol în urmă Veneția era un oraș învăluit în folclor, așa cum poate confirma o privire fugară aruncată asupra oricărei descrieri din secolul al XIX-lea: „În Veneția semnele care prevestesc moartea sunt nenumărate și variate”, „Credința în vrăjitorie le este proprie în special femeilor”, „Diferitele clanuri din Veneția au fiecare cântecele lor bombastice”, „Cel mai bun loc unde poți asculta un povestitor din popor este printre platani din Grădinile Publice, destinație spre care se îndreaptă venețienii simpli pentru a se bucura de serile de vară”. Din câte îmi dau seama, majoritatea acestor credințe și obiceiuri pitorești au dispărut. În Veneția nu se mai poartă costume populare, și un semn tipic al gusturilor moderne este fascinația cu care, în

serile mohorâte de iarnă, oamenii se uită la televizor, în fiecare cafenea din oraș.

Totuși, din când în când, chiar și astăzi, câte o poveste bizară sau un joc de cuvinte deșucheat îți vor aminti de întortocheatele rădăcini medievale ale Veneției, un oraș de țărani crescuți lângă apă. Sunt încă venețieni care îți vor arăta luminile ce ard în fața Madonei, pe fațada dinspre Piazzetta a Bazilicii, și îți vor povesti despre băiatul brutarului omorât pe nedrept pentru crimă, în amintirea căruia (așa au presupus ei, în mod eronat, timp de secole) pâlpâie, zi și noapte, luminile remușcării. Sunt câțiva venețieni care mai cred că ghebul este un simbol al norocului. Încă pictează ochi uriași pe prorele bărcilor – sau, mai des, stele simbolice – pentru a ține ghinionul departe. Încă dau religiei lor o aură de magie și de necromanție.

Odată filmam în curtea unei mănăstiri părăsite, care acum e locuită ilegal de multe familii pripășite acolo. De-a lungul gangurilor boltite, rufele puse la uscat atârnavu deprimant, agățate în jurul unui puț vechi (prinse între ele cu sârme ca să nu cadă). În ferestrele chiliilor abandonate se vedeau oale și tigăi, iar în ceea ce mai rămăsese din sala de mese se puteau desluși paravane și toalete dărăpănate. Locul era rece și murdar, iar câțiva copiii zdrențăroși se jucau printre ruine. În curte, o tânără atârna cearșafuri la uscat. Am întrebat-o dacă îi putem face o poză, pentru a însufleți puțin scena altminteri apatică, însă, în timp ce se îndrepta amabilă spre camerele noastre de filmat, s-a auzit un țipăt

asurzitor de la o fereastră de deasupra noastră. Acolo, proțăpită pe pervaz, ca o vrăjitoare, stătea o bătrână înfricoșătoare, îmbrăcată în negru, cu o față zbârcită și pătată și cu o voce a cărei asprime îți îngheța sângele în vine. „Nu-i lăsa să facă asta!”, a țipat ea. „E ochiul dracului! Nu-i anu' de când au făcut la fel cu amărâtul de bărbatu-meu, aceeași ticăloșie, și într-o lună s-a prăpădit! Alungă-i, nemernicii! Alungă-i!” La auzul acestor vorbe cumplite, tânăra s-a făcut albă ca varul; cameramanul a rămas cu gura găscată; cât despre mine, ieșisem deja din curte și eram pe chei înainte ca ultimele ecouri ale incriminărilor bătrânei să se fi estompat printre rufele puse la uscat.

Veneția era un paradis al poțiunilor de dragoste, al alchimiștilor, al fumigațiilor, al salivațiilor survenite în urma ingerării de mercur, al băilor de aburi, al vracilor și al vrăjitoarelor care practicau magia albă. Cele mai vechi amintiri ale lui Casanova sunt cele legate de o vrăjitoare venețiană, înconjurată de pisici negre, care fierbea leacuri și rostea incantații deasupra lui pentru a-i vindeca o hemoragie nazală. (Avea și el o înclinație pentru astfel de practici. Când, în cele din urmă, venețienii l-au arestat, motivele invocate au fost, pe de o parte, ideile lui voltairiene și, pe de alta, interesul său pentru vrăjitorie.) În 1649 un doctor venețian a oferit statului un „extract de ciumă” pe care să-l răspândească în rândul turcilor, infiltrându-l în țesăturile vândute pe teritoriul inamic. Republica nu s-a folosit de invenția lui, însă, pentru a nu intra altcineva în posesia

extractului, l-a vârat imediat pe sărmanul om în închisoare. Ni se spune că puțul care alimenta Arsenalul cu apă proaspătă era mereu curat pentru că fuseseră aruncați în el doi corni de rinocer. Chiar și acum mai vezi în Veneția șarlatani care își promovează cu succes leacurile. Odată, lângă biserica San Francesco di Paola am dat peste un bărbat care pretindea că poate face unguente miraculoase din secreții de marmotă, având pe masa din fața lui două astfel de animale care stăteau abătute. Era înconjurat de piei, sticle și recomandări scrise, asemenea unui doctor. Garanta vindecarea imediată a reumatismului, a artritei, a articulațiilor țepene, a răcelilor, a apendicitei, a bătrâneții, a negilor, a pielii uscate, a căderii părului și a vertijurilor; și avea destul de mulți mușterii printre cei care ieșiseră să facă cumpărăturile de dimineață.

În Evul Mediu nici un om cu scaun la cap care vizita Veneția nu pleca fără o sticlă de Teriaca, o poțiune renumită care vindeca aproape orice (cu excepția ciumei, așa cum au fost nevoiți să recunoască cei ce o produceau). Acest panaceu conținea gumă arabică, piper, scorțișoară, anason, petale de trandafir, opiu, ambră, frunze aromatice din Levant și peste 60 de tipuri de plante medicinale. Era produs în anumite perioade ale anului, sub stricta supraveghere a statului, în niște cazane mari, lângă farmacii – în fața unei drogherii din Campo Santo Stefano încă se văd adânciturile lăsate de picioarele cazanelor. O copie palidă a acestui leac se vinde încă în Veneția, la Farmacia Capului de Aur, lângă Podul

Rialto. O pisică frumoasă și misterioasă, menținând vie atmosfera magică din jurul acestui leac, stă pe tejghea, iar Teriaca este ținută într-un borcan mare de sticlă, pe un raft de lângă perete. Ambalajul are un cap de aur pe el, cu o coroană de lauri, iar instrucțiunile spun că amestecul se va dovedi util în tratamentul unor afecțiuni „intestinale, nervoase, parazitare și stomacale”. Sub ambalaj se află un strat de hârtie maro, iar dedesubt, un recipient cilindric din metal, asemănător cu un cartuș gros, în care este Teriaca. De sub capacul acestui recipient se prelinge un lichid maro și siropos, însă nu îmi dau seama dacă e vorba despre amestecul propriu-zis sau doar despre vreo substanță adezivă; căci recunosc că nu am avut niciodată curajul să deschid capacul.

Primitivismul merge mână în mână cu murdăria. Veneția e un oraș murdar, în ciuda fațadelor ei impunătoare și a străzilor bine măturate. Există legi stricte care interzic aruncarea gunoaielor în canale – recidivarea se pedepsește cu închisoarea; cu toate acestea, se aruncă o grămadă de gunoaie pestilențiale, iar gospodinele venețiene își golesc fără probleme coșul de gunoi sau fârașul pe geam, mizeriile fiind apoi purtate de vânt prin tot orașul, în grădina vecinilor și de-a lungul străduțelor dosnice. Dacă îmi las barca o noapte sau două pe un canal lateralnic, se umple de gunoaie oribile, de la coji de portocale până la scrisori rupte, iar dacă te așezi lângă apă ca să meditezi puțin, trec prin dreptul tău,

învârtejindu-se și gălgâind, deșuri plutitoare dezgustătoare. Această situație este cauzată, pe de o parte, de faptul că sistemul venețian de scurgere este extrem de simplist, constând de obicei în țevi care ies din case direct în canale, și, pe de altă parte, de instinctele rudimentare de igienă ale venețienilor. De secole, oficialitățile venețiene se preocupă de salubritatea publică, însă cetățenii de rând aruncă tot felul de zoaie în canale cu aceeași indiferență cu care le aruncau și cei din Evul Mediu. Mi se spune că Veneția a fost ultimul mare oraș italian care a reînviat practica romană a băilor construite în interiorul casei; și, deși în general camera de primire a femeilor sărace strălucește de curățenie, curtea din spate arată adesea îngrozitor. Canalele Veneției sunt mărginite de mormane de gunoaie, și, în întreaga gamă de scrieri din literatura de călătorie, nimeni nu folosește termeni mai duri decât Herr Baedeker, care avertizează în legătură cu consumul de stridii venețiene.

Murdar este și neașteptatul lințoliu de funingine care se lasă peste oraș prin aerul străveziu al iernii, făcând ca rufele puse la uscat să nu fie niciodată imaculate. Totuși, aceasta nu este vina gospodinelor venețiene, ci a arhitecților venețieni de demult. Coșurile de fum proiectate de ei par fermecător de inofensive (cineva a scris cândva o carte despre ele) și au fost concepute special pentru a preveni răspândirea scânteilor într-oraș care adesea era devastat de incendii. Totuși, din cauza burlanelor duble și a compartimentelor interioare, curățarea lor este extrem de dificilă. Coșarii venețieni încep

de sus, bătând înăuntru legături de nuietele prinse cu sfoară, pe care apoi le trag înapoi în sus. Aceasta înseamnă că trebuie să se cațare de nenumărate ori pe acoperișuri șubrede, să se țină de cornișe vechi, să escaladeze balcoane instabile. Odată, uitându-mă pe fereastra de la dormitor, am văzut fața neagră ca smoala a unui coșar care aproape că atârna cu capul în jos de pe acoperișul de deasupra. În mână avea un mănunchi de bețe, în jurul umerilor o frânghie, iar în spatele lui se vedeau toate turnulețele, turnurile și giruetele bizare care formează decorul trudei lui; nimic din înfățișarea lui nu-mi era însă nefamiliar, căci, atunci când a zâmbit, l-am recunoscut imediat – era un membru al acelei confrerii supreme și minunate, tagma universală a coșarilor, a căror veselie învăluită în funingine a făcut ca lumea întreagă să-i îndrăgească așa de tare, încât chiar și cea mai rezervată mireasă, care nu crede în superstiții, înfășurată în mătăsurii și parfumată cu Chanel, se bucură să vadă unul la nunta ei.

8. Poi Cristiani

Venețienii nu sunt chiat atât de religioși pe cât s-ar crede având în vedere numeroasele lor biserici și originile lor mistice. „Cam la fel ca românii, poate puțin mai mult decât milanezii”, mi-a spus cândva un oficial de la Patriarhie, după ce a chibzuit bine – iar aceștia, părea el să dea de înțeles, nu

sunt deloc niște etaloane supreme. Forța credinței populare, care a ajutat Republica să treacă prin multe încercări și, aparent, încă nu-și pierduse din intensitate în urmă cu jumătate de secol, nu mai este dominantă. Astăzi nu mai participă atât de mulți oameni la marile sărbători religioase, iar vara slujbele de la Bazilică atrag, în general, mai mulți turiști decât venețieni. În unele zone din oraș, așa cum se întâmplă în general la italieni, religia se împletește cu politica, astfel încât pe zidurile magazinelor se înfruntă mânioase sloganuri catolice și comuniste; cu toate acestea, la Veneția nu se face simțită puterea preoțimii, iar creștin-democrații săi, oricât de democrați ar fi, nu sunt întotdeauna profund creștini.

Desigur, textura orașului este impregnată de simboluri creștine și fiecare cartier este cunoscut pentru propriile miracole. Lângă stația de feribot Santa Maria Zobenigo o fecioară pioasă, căreia nu i s-a dat voie să ia feribotul până la biserică, a traversat Canal Grande pășind pe apă. În Bazilică există un crucifix de lemn din care, atunci când a fost lovit de un blasfemiator, a țâșnit sânge. Când un muncitor a alunecat de pe clopotnița bazilicii San Marco, un înger l-a prins în cădere și l-a așezat cu grijă înapoi pe schele. Trimis de Sfinții Marcu, Nicolae și Gheorghe, un pescar a plecat de pe Riva degli Schiavoni, de-a lungul lagunei, într-o călătorie în timpul căreia au exorcizat o mulțime de demoni (pescarul a întrebat îngrijorat care dintre sfinți urma să-l plătească). În 1672 un sacristan bătrân și nătâng a căzut din clopotnița bisericii

Santi Apostoli, însă a fost prins în mod miraculos de minutarul ceasului, care, mișcându-se încet spre ora 6, l-a așezat în siguranță pe un parapet. În Piazzetta dei Leoncini, situată lângă Bazilică, un sclav căruia urma să i se scoată ochii a fost salvat de Sfântul Marcu, care și-a proiectat imaginea cu capul în jos în mijlocul adunării și, așa cum se poate vedea într-un celebru tablou de Tintoretto, a oprit în aer fierul înroșit. În bisericile Santa Maria dei Miracoli și Madonna dell'Orto sunt madone făcătoare de minuni, iar statuia Fecioarei Maria din biserica San Marziale a venit de bunăvoie la Veneția, pe mare, de la Rimini.

Faimoasa icoană a Fecioarei Nicopeia din Bazilică, una dintre numeroasele de acest gen presupuse că au fost pictate de Sfântul Luca, continuă să fie venerată; despre o pictură aparținându-i, zice-se, lui Giorgione, păstrată odinioară în biserica San Rocco, s-a crezut multă vreme că are puteri miraculoase; și în toate zonele orașului sunt moaște, sanctuare și statui tămăduitoare. Aproape fiecare biserică venețiană este împodobită cu ofrande votive sub formă de inimi de argint. Un credincios care s-a rugat la icoana pictată de Giorgione, nu știm pentru ce neazuri, a comandat, în semn de recunoștință, o reproducere în marmură a acestei picturi – gestul său dovedindu-se a fi profetic, căci în prezent pictura a fost mutată în Scuola di San Rocco din apropiere, iar în biserică a rămas doar copia votivă. Un alt credincios recunoscător a atârnat o pușcă lângă o pictură reprezentând-o pe Maica Domnului, în apropiere de capela familiei Mascoli

din Bazilică; și acum este tot acolo, dar nimeni nu pare să-i cunoască povestea.

În orașul propriu-zis sunt 107 biserici – câte una la 2 000 de locuitori –, dintre care mai funcționează vreo 80. Veneția, inclusiv suburbiile de pe continent și insulele, adăpostește 24 de mănăstiri de călugări și 30 de mănăstiri de maici, din cel puțin 13 ordine diferite. În Veneția sunt în jur de 230 de preoți, conduși de un patriarh care în prezent este aproape întotdeauna cardinal și căruia, în țările occidentale, îi corespund ca titulatură doar patriarhii Lisabonei și Indiilor de Vest. Au fost 51 de episcopi ai Veneției și 144 de patriarhi, iar dintre aceștia trei au devenit papi și 17 cardinali. Mai mult de 100 de sfinți apar în numele străzilor din oraș, de la Sfântul Iulian Martirul, despre care acum se crede că de fapt nu a existat, până la San Giovanni in Oleo – Sfântul Ioan Evanghelistul, despre care se spune că a ieșit viu și nevătămat dintr-un cazan cu ulei fierbinte în care îl aruncase împăratul Domițian. Există biserici ale Sfântului Moise și ale Sfântului Iov, iar Maica Domnului este cinstită într-o serie de eponime splendide: Sfânta Maria a Crinului, a Mângâierii, a Sănătății, a Grației, a Grădinii, a Călugărilor; Sfânta Maria cea Aromitoare, cea Frumoasă, cea Procesională, Sfânta Maria Maica Domnului.

Toate aceste manifestări de pietate par să reprezinte însă o ordine pe cale de dispariție. Doar ghizii mai vorbesc cu aparentă convigere despre miracolele din Veneția, iar tinerii venețieni povestesc adesea vechile întâmplări cu un zâmbet

duios, dar și superior. Într-adevăr, Romei nu i-a fost niciodată ușor să controleze Veneția. *Veneziani, poi Cristiani* – așa se descriau locuitorii ei –, mai întâi venețieni și abia apoi creștini. „Mântuiește-ne pe noi, Iisuse Hristoase!”, cânta corul bazilicii San Marco în Evul Mediu. „Iisuse, stăpânește! Iisuse, biruiește! Iisuse, poruncește!” Totuși, răspunsul nu era tocmai ortodox, căci cealaltă jumătate de catedrală răspundea: „Luminăției și Excelenței Sale, Dogele, Sănătate, Cinste, Viață și Victorie Veșnice!”.

„Ești venețian?”, l-am întrebat odată pe un dominican cucernic în biserica San Zanipolo. „Nu, slavă Domnului!”, mi-a răspuns, cu o urmă de recunoștință sinceră în glas. Cetățenii acestui oraș sunt mai duri, mai sceptici și mai sofisticați decât țărani de pe continent. *The Show-Me State* este o veche poreclă a statului Missouri, sugerând tendința de a căuta cu atenție calul de dar la dinți; ar putea descrie la fel de bine și Veneția. Republica nu a fost niciodată feudală și sistemul ei politic nu s-a lăsat niciodată intimidat de clerici. A fost o vreme, la începutul secolului al XVII-lea, când Veneția ezita dacă să treacă la protestantism (sir Henry Wotton, ambasadorul englez, încercând de zor s-o convingă în acest sens). De mai multe ori în istoria sa a fost pusă sub acuzație sau excomunicată de papă; în primul deceniu al secolului al XVII-lea, în perioada cât Paolo Sarpi a fost consilierul teologic al dogelui, conflictul cu Sfântul Scaun s-a adâncit atât de mult, încât Veneția a ajuns să susțină drepturile statului secular, iar doi episcopi zăceau în temnițele din Palatul

Dogilor.

Unii dintre pictorii săi erau cunoscuți pentru extravaganța lor aproape păgână și pentru imaginația lor exaltată. Veronese chiar a fost chemat în fața inchișitorilor Sfântului Tribunal pentru că inclusese „câini, bufoni, nemți beți, pitici și alte lucruri necuviincioase” într-un tablou intitulat *Cina cea de taină*. El a răspuns că și-a luat „aceeași libertate pe care și-o iau poeții și nebunii”, iar inchișitorii au părut să accepte asta, oarecum amuzați. I-au ordonat să „corecteze” pictura, însă el a schimbat doar titlul operei, iar în prezent tabloul se află expus în Accademia, sub titlul *Ospățul din casa levitului*, cu tot cu pitici, nemți, câini și toate celelalte. („Ce reprezintă figura celui căruia îi curge sânge din nas?”, l-au întrebat inchișitorii în timpul interogatoriului. „E un servitor căruia îi curge sânge din nas pentru că a avut un accident”, a răspuns afabil artistul.)

Căci în perioada sa de glorie Veneția se supunea papalității doar când îi convenea. Preoții parohi erau aleși de enoriași, sub supravegherea statului, iar Suveranul Pontif era doar înștiințat cu privire la numirea lor. Episcopii erau numiți de Senat și nici măcar patriarhul nu putea convoca sinodul fără permisiunea dogelui. Toți preoții trebuiau să fie venețieni din naștere și niciodată nu puteau fi siguri că vor avea parte de privilegiile obișnuite; în secolul al XV-lea unii clerici acuzați de diferite fapte imorale erau băgați în niște cuști și atârnați de turnul clopotniței bazilicii San Marco, și uneori rămâneau acolo chiar și un an, trăind doar cu pâine și

apă, alteori murind de foame, reprezentând astfel una dintre principalele atracții turistice ale orașului. Marele Consiliu al Veneției se întrunea în fiecare duminică și în zilele de sărbătoare, iar politicile sale în privința comerțului cu sclavi și a relațiilor cu musulmanii au sfidat în mod repetat decretele papale. În secolul al XV-lea, un grup de misionari creștini care se rătăciseră prin Balcani au ajuns în cele din urmă să fie vânduți pe piața venețiană de sclavi; iar atunci când da Gama a descoperit ruta maritimă spre India, venețienii l-au îndemnat în mod deschis pe sultanul Egiptului să le declare război portughezilor, oferindu-se să-i pună la dispoziție lemnul necesar pentru construirea corăbiilor, constructori de nave, călăfătuitori, făuritori de tunuri și ingineri constructori de nave maritime. Între prioritățile venețienilor, Veneția era fără îndoială pe primul loc.

Adevărata catedrală a orașului (până în 1797) a fost San Pietro di Castello, din jumătatea estică a Veneției; însă bazilica San Marco – capela privată a dogelui – reprezenta de fapt adevăratul său centru spiritual. În timpul marelui interdict, în 1606, un preot, conștient de mândria venețienilor, dar nevrând nici să încalce ordinul papei, a anunțat că așteaptă ca Sfântul Duh să-i spună dacă să officieze slujba sau nu; guvernul republican i-a răspuns că Sfântul Duh deja îi spusese ce trebuie să facă – să-i spânzure pe cei care nu se supuneau. „Îngenunchează, rogu-te”, i-a cerut un senator venețian din secolul al XVIII-lea unui oaspete englez, atunci când întreaga congregație din Bazilică a căzut în

genunchi pentru a primi hostia. „Eu nu cred în transsubstanțiere”, a răspuns englezul. „Nici eu”, i-a spus senatorul, „dar ori îngenunchezi, ori poștește afară din biserică!”.

Bisericile din Veneția au avut așadar suișuri și coborâșuri. Înnegrita Capelă a Rozariului din biserica San Zanipolo, care a ars în 1867, a fost distrusă în mod deliberat de niște „antireligioși”, îți spun pe un ton lugubru călugării. Biserica San Girolamo a fost cândva transformată în fabrică de cărămizi, iar din clopotniță ieșeau valuri de fum. Biserica Sant'Elena a fost folosită ca fierărie. În secolul al XV-lea, biserica San Bartolomeo a fost folosită ca școală pentru funcționari. În secolul al XIX-lea, biserica Santa Marina a fost folosită pe post de tavernă, iar un vizitator a povestit că, alergând între clienți și bar, servitorii puteau fi auziți strigând: „O carafă de vin alb în Capela Maicii Domnului! Încă un rând în Sfântul Altar!”. Biserica Madonna dell'Orto a fost, la rândul ei, grajd, magazie pentru paie și depozit de praf de pușcă. Biserica San Vitale este acum galerie de artă, delirantele sale opere abstracte fiind vegheate, de deasupra sfântului altar, de un Carpaccio învăluit de o splendoare serenă. Biserica San Leonardo este acum sala de repetiții a orchestrei municipale, fiind împodobită cu o grămadă de fotografii ale unor maeștri cu favoriți, morți de mult. Pe Giudecca se află o biserică funcționând pe post de fabrică, alta pune la dispoziție o serie de galerii pentru Accademia, iar o a treia este sală de cinema în Campo Santa Margherita.

Biserica San Basso a fost transformată în sală de conferințe. San Vio este deschisă o singură zi pe an, de hram. Santa Maria Maggiore este o parte a închisorii.

Unele dintre cele mai frumoase biserici venețiene – San Zanipolo, San Marcuola, San Lorenzo, San Pantaleone – nu au mai fost terminate, așa cum arată fațadele lor de cărămidă. Multe altele au dispărut. Patru biserici au fost demolate, din ordinul lui Napoleon, pentru a face loc Grădinilor Publice. Alta, realizată de Palladio, a dispărut sub fundația gării. Ruinele altele zac sub marile mori roșii din extremitatea vestică a insulei Giudecca, iar rămășițele altele încă zac lângă docuri. Sant'Aponal a fost odată scoasă la licitație; la fel și San Paternian, însă, pentru că nu a cumpărat-o nimeni, a fost demolată pentru a face loc statuii din Campo Manin. O coloană bizantină din apropierea podului gării este tot ce a mai rămas din biserica Santa Croce, care dă și astăzi numele unuia dintre sestierele venețiene. Încă din 1173 venețienii au fost puși sub interdict papal pentru că modificaseră biserica San Geminiano fără permisiunea papei – intenția lor fusese să îmbunătățească imaginea Pieței San Marco; în cele din urmă biserica a fost demolată de Napoleon, însă se spune că, în varianta finală, arăta exact ca biserica San Maurizio, de lângă Ponte dell'Accademia. În anii 1860 niște italieni iconoclaști au cerut insistent chiar demolarea bazilicii San Marco întrucât, sătui până peste cap să fie tratați ca niște custozi într-un muzeu național, voiau să demoleze toată Italia veche și s-o ia de la zero.

Astăzi ce a fost mai rău probabil că a trecut. E posibil ca preotul de la Patriarhie să-ți spună, oftând sugestiv, că Veneția e un oraș religios *prin tradiție*; însă măcar credința nu mai este tratată cu atâta ostilitate. Procesionile religioase nu mai sunt luate în răs, așa cum ne spune Wagner că erau chiar și în 1858 (în parte, fără îndoială, pentru că mulți preoți colaborau cu stăpânirea austriacă). La Veneția Biserica se bucură de respect. Clădirile ei sunt de obicei imaculate și nu prea întâlnești acea igrasie și acea paragină prezentate cu atâta savoare în vechile ghiduri turistice protestante. Mai multe biserici nefolosite au fost restaurate, iar activitățile Bisericii, de la cluburi de tineret până la reviste, se impun de la sine. Patriarhul este unul dintre cei mai importanți oameni ai Veneției, și majoritatea cetățenilor, chiar și agnosticii, nutresc sentimente puternice față de el. De cardinalul Sarto, care a devenit papa Pius al X-lea, îmi amintesc cu drag toți, în special oamenii mai săraci. Nu se poate spune același lucru și despre unul dintre succesorii lui. „Nouă, venețienilor, ne plac oamenii *înțelegători*”, ți se va spune, „ne plac oamenii simpli, oamenii de treabă” – iar în acest punct femeia cu care stai de vorbă, ridicându-și privirea dinspre rufe pe care le spală, îți va zâmbi lung și dulceag, încercând să transmită compasiune, înțelegere, modestie. „Însă cardinalul ăsta nu era deloc așa, era mereu *così*, of!” – și cu această interjecție mușcătoare și guturală își va ridica din nou privirea, însă de data aceasta cu chipul încremenit într-o expresie de semeție

indescriptibilă, cu ochii strânși a dispreț și cu bărbia înainte. „A, nu, nu, nu, nu ne-a plăcut de el – însă apoi, *guarda*, a venit cardinalul Roncalli, papa Ioan al XXIII-lea, ah, *așa de diferit...!*” Iar de data aceasta zâmbetul ei dulceag va fi atât de intens, ochii atât de plini de admirație, trupul atât de copleșit sub povara compătimirii, încât nici nu va mai fi în stare să-și termine fraza, își va șterge fața cu colțul șorțului și se va reîntoarce spre chiuvetă, tăcută. Patriarhii Veneției nu trec neobservați.

O mare parte din culoarea și bogăția orașului este dată de biserici – nenumăratele clădiri splendide, procesiunile, festivalurile și tezaurele, fumul de tămâie și muzica orgilor, ce răzbate prin uși mascate de draperii în piețe cufundate în semiîntuneric, miile de călugări care își mușcă buza de jos cu smerenie în timp ce umblă la cerșit sau se cațără ca niște adevărați atleți pe cabluri amețitoare pentru a aprinde lămpile bisericii Frari. În Veneția preoții sunt omniprezenți și îmi amintesc cu deosebită plăcere de dimineața din Duminica Floriilor când, îndreptându-mă spre Zattere, am dat în vecinătatea cheiului peste niște măicuțe încolonate, roz în obraji, îmbrăcate în negru, cu bonete albe, care, sporovăind vesele, se îndreptau grăbite spre casă, ținând în mână ramuri de palmier. În după-amiezile de duminică bisericile sunt pline de elevi nedisciplinați, de vocile stridente ale adolescenților și de glăscioarele metalice ale fetițelor care citească catehismul; și aproape toate vaporețele venețiene au câte un mic crucifix pe peretele din cabina cârmaciului.

Cu toate acestea, în Veneția Biserica nu înseamnă doar strălucire și frumusețe. Își are originea în Bizanț, seva credinței ei fiind naționalismul; iar uneori, în timpul celor mai ceremonioase slujbe din bazilica San Marco, se simte prezența copleșitoare a unui trecut oriental, învăluit în marmură, negură și mătase. Însăși bazilica San Marco este un edificiu barbar, asemenea unui mare pavilion mongol al plăcerilor sau unei fortărețe din Turkistan. Iar uneori chiar și slujbele ținute aici amintesc de barbari, oricât de reverențioase și de frumoase ar fi.

În fiecare an, în Săptămâna Luminată, patriarhul și clericii săi scot din tezaurul bisericilor cele mai prețioase relicve și le arată oamenilor, plini de solemnitate. Această ceremonie străveche te duce cu gândul la Orient. Are loc seara, când Piazza e cufundată în întuneric, iar luminile slabe din Bazilicii se reflectă misterios în mozaicurile aurite ale acoperișului. Enoriașii mișună înapoi și încolo prin semiîntunericul din naos, neștiind încotro să se uite. Un paracliser cu tricorn, cu o sabie de argint și cu o față de om care are slujba asta din tată-n fiu stă lângă un pilastru cu o atitudine autoritară, desprinsă parcă din secolul al XVIII-lea. Orga se aude încetșor din galeria ei, uneori psalmodiază niște voci bărbătești, alteori se aude o hărmălaie bruscă dinspre piață, atunci când cineva deschide ușa bisericii. Totul e murmur și licăriri.

O străfulgerare aurie și argintie dinspre un culoar, un foșnet de veșminte apretate, zornăitul unei cădelnițe, după

care prin mulțime înaintează, învăluită în fum de tămâie, procesiunea patriarhală. Precedată de slujitori bisericești agitați, care îi deschid drumul printre membrii congregației, procesiunea înaintează prin biserică încet și anevoios. Un baldachin aurit cu o tapiserie veche se leagă deasupra mitrei patriarhului, iar preoții merg în jurul lui, solemni și cu pași târșâiți, purtând faimoasele moaște ale Sfântului Marcu (păstrate în cadre de aur, casete bătute cu pietre prețioase, crucifixe, monstranțe medievale). Nu se vede foarte bine, căci mulțimea se tot îngrămădește, iar atmosfera e apăsătoare; însă, pe măsură ce preoții trec încet, zărești odăjdii și relicvarii, o cruce incrustată cu un straniu suvenir sacru, un fragment de os într-un glob de cristal, obiecte ciudate, împodobite, elaborate, legându-se și plutind pe deasupra oamenilor în timp ce bătrânii care le poartă avansează poticnindu-se spre altar.

Este un ceremonial oriental, de o splendoare vagă și exotică. Atunci când te întorci pentru a ieși din biserică, toate acele obiecte sfinte sunt așezate pe marginea amvonului și toți acei preoți gravi stau îngrămădiți în spate, asemenea unor înțelepte păsări cărunte. Fumul de tămâie se învolbură în jurul lor; biserica e inundată de mișcări lente și licăritoare; iar afară, în Piazza, când deschizi ușa, venețienii petrecăreți colindă cafenelele, captivi în micul lor univers, asemenea celor care vând Coca-Cola sub privirea disprețuitoare a Sfinxului.

Chiar dacă venețienii nu sunt întotdeauna pioși, sunt în general de treabă. Asemenea altora care câștigă bine, au fost mereu recunoscuți pentru generozitatea lor față de săraci. Cele cinci mari școli ale Veneției, dintre care Scuola Grande di San Rocco este în prezent cea mai renumită, funcționau ca asociații caritabile fondate pentru a îndeplini „acte de caritate pentru popor”; și chiar și baronul Corvo, în perioada în care se simțea doborât de deziluzii, a fost nevoit să admită că, atunci când venea vorba de cauze caritabile, venețienii erau extrem de generoși. Cerșetorii autohtoni din oraș sunt tratați cu indulgență, iar polițiștii, calmi, rareori le cer să elibereze zona. Seara, lângă Ponte dell'Accademia stă o bătrânică simpatică, înfocolită în șaluri, care are mulți protectori fideli. Mai este un bătrân gârbovit care bântuie pe străduțele de lângă Santo Stefano și care poate fi văzut adesea, mutându-se dintr-un loc în altul, în timp ce cântă un cântecel la chitară. Pe insula Giudecca, în diminețile de duminică, își fac apariția în vecinătatea cheiului vreo doi țărani care seamănă cu niște fauni, cântând la cimpoaie și la un fluier de lemn. Un personaj comic foarte cunoscut în Zattere este un bărbat cu o șapcă de pânză și un palton lung, albastru, ce apare din senin printre mesele de pe terasele cafenelelor și, proțăpindu-se pe picioarele crăcănate, cu capul dat pe spate, scoate din buzunar o partitură muzicală și începe să zbiere neinteligibil o arie discordantă și spasmodică, însă cântată cu atâta siguranță de sine, încât se găsesc mereu câțiva naivi care urmăresc absorbiți linia

melodică de parcă ar fi adevărați cunoscători. Odată l-am rugat pe acest om să-mi arate partitura și am descoperit că era o pagină din *Simfonia a IX-a* de Beethoven, pe care o ținea invers, aproape lipită de abdomen.

Bănuiesc că venețienii, al căror spirit de clan este încă puternic, pot fi uneori mai puțin toleranți cu vagabonzii pe care nu îi cunosc. Din când în când mai vezi țigănci care au ajuns în oraș de pe continent, cu fustele lor lungi și multicolore, și care colindă piețele, văicărindu-se, cu câte un copil în brațe, întinzând mâna slăbănoagă la cerșit. Eu, personal, am o slăbiciune pentru țigani, însă venețienii se vede că nu se prea dau în vânt după ei și nu le dau de pomană. Odată am ajuns să cerșesc și eu în Veneția. Într-o seară mohorâtă de iarnă mi s-a stricat motorul de la barcă și aveam nevoie de câteva lire pentru a lua feribotul spre casă. Mi-am spus că, fără îndoială, providența avea să aibă grijă de mine într-un oraș întemeiat pe baze atât de divine; și într-adevăr, nu după mult timp s-a apropiat de mine un bărbat care făcea parte dintr-un ordin al călugărilor cerșetori, pe care îl văzusem adesea cărând saci din casă în casă și care acum se întorcea la mănăstirea lui din apropiere. L-am oprit și l-am rugat să-mi împrumute 100 de lire până a doua zi; însă răspunsul pe care l-am primit a fost rece și plin de suspiciune; rece a fost și pragul de la intrarea în mănăstire, unde eu și familia am fost abandonați fără speranță; întortocheate au fost căile pe care s-a cerut în van consimțământul abatelui; morocănos a fost portarul care ne-

a spus să plecăm de acolo și să așteptăm în biserică de alături; șoptită a fost sfada călugărilor care reverbera până în naos, acolo unde ne aflam noi; repezită și nepoliticoasă a fost purtarea călugărului care s-a îndreptat în sfârșit spre mine pieziș, ca și cum nu dorea să vină prea aproape, și mi-a vârât în mână o monedă așa cum i-ai da un os unui terier în care nu poți avea încredere; neplăcută a fost și senzația mea când m-am întors, a doua zi dimineață, pentru a le da banii înapoi, că portarul care i-a luat cu dezinvoltură, sub portalul inscripționat cu un *memento mori* zeflemitor, mai mult ca sigur i-a băgat în buzunar.

Însă, dacă atunci aveam mai mult cinism, acum nu mai simt chiar așa, căci am ajuns să cunosc Veneția mai bine și nu mă îndoiesc că, dacă în acea seară aș fi intrat într-o tavernă murdară din zona docurilor și i-aș fi spus păsul meu păcătosului nebărbierit din spatele barului, mi-ar fi împrumutat banii pe loc și mi-ar fi oferit și un pahar de vin alb acru. Compasiunea este într-adevăr un sentiment puternic în rândul venețienilor simpli. În secolul al XVIII-lea ideea de durere era atât de inacceptabilă pentru ei, încât chiar și personajele dintr-o piesă de teatru, dacă se întâmpla să fie omorâte, trebuiau să facă repede o reverență postumă, pentru a liniști publicul îngrijorat, și să-i accepte strigătele pline de compătimire: *Bravi i morti!* În esență, acesta e un oraș melancolic, iar locuitorii săi mereu dau din cap, plini de milă, atunci când li se oferă noi dovezi emoționante că lumea este tristă. Când un turist din Bologna s-a înecat într-o seară

în Canal Grande, a doua zi pe menajera mea aproape că o podidea plânsul; iar când trece un convoi funebru care se îndreaptă spre cimitirul San Michele, îi poți auzi pe privitori murmurând îndurerați: „Oh, bietul de el, o, a murit sărmanul – ah, uite-l cum se duce, uite cum se duce la San Michele, *il povero!*”.

Vremea rea este și ea prilej de întristare; la fel și soarta bieteii Veneției, odinioară atât de puternică; uneori vreo nenorocire petrecută în alt colț al lumii – un accident de tren în Uruguay, eșecul unei conferințe, o prințesă nemăritată sau un sportiv descalificat – face ca, pentru o clipă, în ochii venețienilor să apară o urmă de emoție puternică. După moartea vreunui văr de-al doilea durerea este intensă și uneori persistă luni sau chiar ani, așa încât numai dacă se pomenește ceva despre cimitir este suficient pentru ca o expresie de tristețe să se imprime pe fața celor îndoliați; și ori de câte ori venețiana își amintește de dragul ei unchi Carlo care, așa cum probabil ai aflat de mult, și-a dat obștescul sfârșit pe 18 septembrie 1936, simplul gând la unchiul Carlo face ca toate treburile din ziua respectivă să fie suspendate temporar.

Această blândețe are în ea ceva morbid. Venețienii sunt fascinați de moarte, de orori, de închisori, de ciudați și de malformații. Le place să vorbească, cu un amestec de silă și oroare, despre insulele cu spitale și ospicii care împresoară Veneția aidoma unei incantații și să ilustreze cu gesturi înfricoșătoare violența unora dintre nefericiții internați

acolo. Au fost extrem de dezamăgiți atunci când corpul iubitului lor papă Pius al X-lea, care zăcea pe catafalc, în sicriul de cristal, s-a dovedit a avea pe față o mască aurită (era mort de 40 de ani și toți voiau să vadă în ce stare este).

Există ceva oriental și în predictibilitatea emoțiilor lor. Un fel de etichetă sau de formalitate face ca ochii Mariei să se umple instantaneu de lacrimi atunci când îi amintești de sărmana ei rudă, ca și cum durerea simțită de ea nu ar fi decât un ritual străvechi, asemenea unor bocitoare tocmită la o înmormântare egipteană. La Veneția, ca oriunde în Italia, există obiceiul de a anunța decesele lipind afișe prin magazine și cafenele, adesea însoțite și de o fotografie; iar durerea celor pe care îi poți vedea uneori distribuind aceste anunțuri este studiată și extrem de contagioasă, așa încât, după plecarea lor, pentru câteva clipe întreaga cafenea este cuprinsă de mâhnire și chiar și șuieratul expresorului se aude înăbușit.

În Veneția viața are o anumită doză de sentimentalism, ceea ce surprinde la un oraș cu un caracter atât de puternic. Spectatorii venețieni au de obicei o slăbiciune pentru perdanți, iar într-o regată cel care iese pe ultimul loc este întotdeauna ovaționat cu bunăvoință. Odată am asistat la urmările unei încăierări între doi tineri, lângă Podul Rialto. Unul era zvelt și chipeș, așezase mai multe pachete lângă el, pe treptele de piatră, și era podidit de lacrimi; celălalt era un pescar bronzat, vânjos și îndesat, un băiat gotic, cu o voce puternică și pumni de fier. Tânărul mai subțirel cerea

mulțimii din jur să facă dreptate, expunându-și nemulțumirile cu glas tremurător, scoțându-și din când în când cămașa din pantaloni pentru a le arăta tuturor vânătăile. Pescarul se agita ca un leu în cușcă, croindu-și drum din când în când printre spectatori și proferând înjurături, ba scuipând, ba îmbrâncindu-și adversarul cu dispreț, ba maimuțărindu-l. Eu țineam cu ticălosul ăsta necioplit, un venețian din vechea școală; mulțimea însă se adunase protectoare în jurul celuilalt, și o femeie înlăcrimată l-a însoțit, în murmurele pline de compasiune ale celor din jur, peste Rialto, la adăpost de pericol. Un singur bărbat privea totul cu detașare, părând să aibă aceeași poziție ca și mine. Era un pitic, un omuleț îmbrăcat în negru, cu o beretă pe cap, care stătea pe vârfuri, în spatele mulțimii, zgâindu-se printre umerii oamenilor agitați din fața lui; însă mă înșelam, căci, atunci când ni s-au intersectat privirile și i-am zâmbit cu o complicitate vinovată, s-a uitat la mine fioros, așa cum ai privi un matricid lipsit de remușcări sau un om vestit pentru înclinația sa către cruzimea față de prunci.

În Veneția sunt mulți astfel de pitici și cocoșați, așa cum remarcă de secole unii observatori, iar lumea se poartă frumos și cu ei (deși a existat o superstiție potrivit căreia nu trebuia să te apropii la mai puțin de 30 de pași de un șchiop, ceea ce probabil a contribuit la reticența lordului Byron de a ieși în Piazza în timpul zilei). Mulți dintre ei sunt paracliseri sau oameni de serviciu în biserici și aleargă ca niște gnomi surâzători printre umbrele altarelor. Există de asemenea o

gamă largă și variată de personaje pitorești – femei cu eșarfe fluturânde și fuste nepotrivite vremii, bărbați ale căror voci furioase răsună în noapte de pe parapetele podurilor. În Veneția artiștii sunt autentici și se adună în taverne, într-o atmosferă plină de veselie, mâncând cât șapte. În serile de primăvară, un grup de fete, aparent nebune, dansa în apropiere de Canal Grande, sub fereastra mea, iar uneori, în toiul nopții, se întâmplă să auzi vreun iubitor de operă solitar cântând înflăcărat din *Tosca* de la pupa unui vaporeș. Veneția a fost mereu vizitată de individualiști convinși, de la George Sand, îmbrăcată cu pantaloni strâmți la Danieli, până la masivul Orson Welles, în Harry's Bar; ei nu i-au tulburat însă niciodată pe venețieni, obișnuiți de mult cu extremele comportamentului uman. În secolul al XV-lea, în perioada de glorie a autocrației venețiene, un bine-cunoscut exhibiționist obișnuia să se afișeze într-o gondolă, de-a lungul canalelor, înjurând regimul și cerând eradicarea totală a tuturor aristocraților de pretutindeni. Nu i-a făcut nimeni nimic, căci chiar și rigidul Consiliu al celor Zece avea o slăbiciune pentru excentricitate.

În mod curios, în Veneția te poți îmbăta fără ca acest lucru să provoace ostilitatea localnicilor. Deși majoritatea venețienilor get-beget nu prea mai gustă obscenitățile, devenind mai rezervați și mai convenționali, seara auzi adesea bețivi gălăgioși. Deseori e vorba despre străini sau despre marinari de la docuri, însă zarva lor răsună printre zidurile înalte și de-a lungul canalelor orașului, uneori

hărmălaia fiind îngrozitoare în toiul nopții. În Veneția mai poți vedea câte un individ azvârlit afară dintr-un bar, în timp ce dă din mâini și vociferează împleticit, ca în filme; iar când beau niște vin, studenții venețieni încep să cânte plini de exuberanță. Odată am auzit doi bețivi sub geamul meu, la ora 4, într-o dimineață de mai, și când m-am uitat spre Rio San Trovaso i-am văzut trecând într-o gondolă. Stăteau așezați pe fundul bărcii, tropăind, bătând darabana în bănci, cântând și strigând incoerent, cât îi ținea gura, cu voci răgușite; la prora gondolei, vâslind calm, reținut și cu îndemânare, un gondolier cărunt îi conducea spre revărsatul zorilor.

9. Minoritățile

Datorită toleranței sale pragmatice, Veneția a fost mereu un oraș cosmopolit, în care Orientul și Occidentul se amestecă și în care (așa cum spunea, pe bună dreptate, Shakespeare) „la comerțul și profitul statului contribuie toate națiunile”. La puterea și structura Republicii au contribuit coloniști de multe rase, așa cum se poate vedea în tablourile maeștrilor, care adesea înfățișează mauri și turci cu turbane amestecați în mulțime, iar uneori chiar și gondolieri negri. Veneția, în perioada ei de apogeu comercial, semăna cu un bazar sau cu un caravanserai, în care grecii, evreii, armenii și dalmații aveau cartierele lor, iar germanii și turcii emporiile lor. Una dintre coloanele Palatului Dogilor ilustrează această

diversitate, deoarece pe un capitel, unul lângă altul, se află mai multe chipuri: al unui persan, al unui roman, al unui tătar, al unui grec, al unui ungar, al unui egiptean bărbos și al unui got surprinzător de inofensiv. (Totuși, nu trebuie să ne imaginăm că pe vremuri venețienii își făceau prea multe iluzii în privința egalității. După colț, pe alt capitel, apar încă opt chipuri: șapte sunt hidoase și unul frumos, iar acest „portret diafan, meditativ și distins”, spune Ruskin, „extrem de rafinat din toate punctele de vedere”, este menit să exprime „superioritatea caracterului venețian față de cel al altor nații”.)

Dintre toți acești rezidenți străini, cei mai rezilienți au fost evreii, care în Veneția medievală s-au bucurat de o poziție oscilând între protecție și persecuție. Au venit în oraș pentru prima oară în 1373, refugiindu-se de pe continent, iar la început au fost obligați să locuiască (sau cel puțin așa par să creadă majoritatea istoricilor) pe insula Giudecca, care este posibil să fi fost numită așa după ei sau pornind de la cuvântul *judicato*, însemnând că a fost „adjudecată” ca loc potrivit pentru evrei, vagabonzi și pungășii. În secolul al XVI-lea a fost înființat pentru ei primul ghetou, în partea de nord-vest a orașului, pe locul unei topitorii dezafectate – se crede că *ghetto* e cuvântul din venețiana medievală care însemna „topitorie” –, și toți evreii, cărora li s-au adăugat refugiații din războaiele Ligii din Cambrai, au fost obligați să trăiască acolo.

Trebuiau să poarte o anumită piesă de vestimentație (mai

întâi o pălărie galbenă, ulterior una roșie); li se percepeau mereu taxe, invocându-se tot felul de pretexte; trebuiau să plătească bani grei pentru permisul de rezidență, pe care trebuiau să-l reînnoiască frecvent dacă voiau să rămână în continuare în oraș. Ghetoul era izolat complet de restul orașului prin ziduri fără ferestre, iar la apusul soarelui porțile sale erau încuiate. După lăsarea serii niște gărzi creștine (plătite, firește, de evrei) aveau grijă ca nimeni să nu intre sau să iasă din ghetou. Însă, deși evreii erau atât de drastic supravegheați și storși de bani, în Veneția se bucurau de o siguranță fizică mai mare decât în oricare alt loc din Europa. Venețienii se foloseau de ei. O dată sau de două ori au apărut obișnuitele zvonuri despre evreii care ardeau prunci; în 1735 funcționarii oficiali desemnați să se ocupe de treburile evreilor au fost nevoiți să raporteze că ghetoul era falimentar. De-a lungul secolelor, evreii venețieni, protejați de violența populației sau de fanatismul religios, au cunoscut perioade de prosperitate și prestigiu.

În secolul al XVII-lea, doamnele din ghetou erau descrise ca purtând „haine superbe, bijuterii, lanțuri de aur și inele bătute cu pietre prețioase... și având, asemenea prințeselor, minunate trene lungi susținute de servitoare al căror rol era doar acesta”. Henric al VIII-lea a consultat un înțelept evreu venețian în privința divorțului său de Catherine de Aragón. Unii rabini din Veneția erau celebri în toată Europa, iar printre turiști devenise deja o practică obișnuită să asiste la o slujbă în sinagoga din ghetou. Napoleon a desființat ghetoul

în 1797, iar în 1848, când venețienii s-au revoltat împotriva conducătorilor austrieci, liderul lor era pe jumătate evreu. Tot evreiască a fost și forța intelectuală care a dat Republicii incredibila stabilitate financiară.

S-a observat adesea o afinitate între venețieni și evrei – o aptitudine comună în ceea ce privește acumularea de bani, același umor ironic, același sentiment de excludere națională. Un turist englez a scris despre „purtarea evreiască” a preoților din bazilica San Marco. Altcineva s-a referit la convingerea cu care pictorii venețieni i-au înfățișat pe patriarhii din Vechiul Testament. Astăzi nu se mai poate spune cine este evreu în Veneția. Lordul Fisher, care avea simpatii față de israeliții britanici, obișnuia să spună că fețele celor din triburile pierdute erau, fără îndoială, diferite de ale celorlalți evrei, „altfel nu s-ar fi pierdut”; sunt însă mulți bărbați venețieni al căror chip serios și meditativ are un aer evreiesc surprinzător, ce amintește de comerțul Veneției cu Levantul și infuziile de cultură orientală (și de sânge oriental) care au îmbogățit orașul de-a lungul secolelor.

În Veneția mai sunt vreo 800 de evrei. Unii continuă să trăiască în cele trei cartiere ale ghetoului, *Vecchio*, *Nuovo*, *Nuovissimo* – Vechi, Nou și Foarte Nou; se spune că, atunci când soldații lui Napoleon au deschis porțile, oamenii din ghetou erau atât de slăbiți, încât nu mai aveau putere să se mute, așa că au rămas acolo. Mult mai mulți trăiesc în alte zone ale orașului. Majoritatea sunt cetățeni aparținând clasei de mijloc, care muncesc – doar câțiva sunt foarte bogați – și

au în continuare un puternic simț al comunității. Casele înalte și înghesuite din ghetou sunt tot sărăcăcioase, iar canalul din spatele lor, de-a lungul căruia patrulau bărcile gărzilor, este mai mereu plin de murdărie și gunoaie; totuși, există un azil de bătrâni confortabil, o sală de întruniri bine dotată și un mic muzeu interesant. Cimitirul evreiesc de pe insula Lido, cândva locul unde călărea Byron și se hârjoneau adolescenții libertini, este în prezent foarte bine îngrijit. Dintre cele cinci sinagogi din ghetou – una construită inițial pentru evreii levantini, una pentru sefarzi, una pentru cei italieni și una pentru cei germani –, în două încă se țin slujbe (alta funcționează ca parte a muzeului, iar restul se află în blocuri înalte și inaccesibile).

Dacă vizitezi o sinagogă în timpul Paștelui evreiesc, poți vedea cât de îngrijiți, de ageri și de gregari sunt evreii venețieni în prezent. Rabinul, gârbovit și înțelept, stă pe podiumul său înalt. Aprodul își poartă pălăria șmecherește. Câteva femei bine îmbrăcate se uită în jos din loja ovală, aflată aproape de tavanul sinagogii. Partea în care stau bărbații e cufundată în liniște și devoțiune. Partea în care stau femeile e animată de rochii multicolore și pălării înflorate, de zarva copiilor îmbrăcați în haine apretate, de sușoteli vesele și de o adiere de parfum (poate „Ca' d'Oro”, numit așa după un palat situat pe Canal Grande, sau poate „Nopti venețiene”, ce are pe ambalaj o gondolă albastră și o pereche de îndrăgostiți). Atmosfera din jur e degajată, plină de viață și este emoționant să-ți amintești, în timp ce portarul

te conduce politicios spre ieșire, în lumina soarelui de afară, că te afli în mijlocul primului dintre toate ghetourile triste din lumea asta.

Înainte de a părăsi însă acest loc, merită să citești două inscripții de pe zidurile din jurul ghetoului. Una din ele este o declarație prin care se face cunoscută intenția magistraților Republicii de a suprima păcatul blasfemiei comis atât de evreii practicanți, cât și de cei convertiți. „Astfel, au poruncit ca această proclamație să fie săpată în piatră, în cel mai umblat loc al ghetoului, pe toți cei care se fac vinovați de blasfemie păscându-i spânzurătoarea, biciuirea, butucul de ocnaș, galerele și temnița. Excelențele Lor se oferă să primească pări secrete și să-i răsplătească pe pârători cu o sută de ducați, care urmează să fie luați de la împricinat.”

Cealaltă inscripție aparține epocii moderne și amintește faptul că, dintre cei 8 000 de evrei italieni care și-au pierdut viața în al Doilea Război Mondial, 200 erau venețieni. De pe prima placă, evreii au înlăturat, probabil la căderea Republicii, imaginea leului Sfântului Apostol Marcu, simbol al servituții lor. A doua placă a fost însă pusă acolo de ei.

La celălalt capăt al orașului, dincolo de Piața San Marco, se afla cartierul grecesc al Veneției, cândva prosper, bogat și încrezător. În urmă cu doar un secol, colonia grecească a început să dea culoare orașului, având propriile locuri de întâlnire, restaurante și cafenele în Piazza. Pe vremuri, Veneția le era cumva supusă împăraților bizantini și, chiar

dacă mai târziu venețienii au intrat în conflict cu Constantinopolul și au pus la cale căderea temporară a Imperiului Bizantin, Serenissima a fost mereu apropiată de lumea grecească și influențată de felul ei de a fi. Grecii – băcani și cămătari în Levant – erau cămătari și în Veneția, iar înainte de introducerea vizelor și a licențelor de import au prosperat ca mici întreprinzători. Câteva secole, credința lor religioasă a pendulat între Roma și Constantinopol. La un moment dat, un episcop a făcut un joc dublu atât de evident și cu atâta stângăcie, încât a fost excomunicat simultan de papă și de patriarhul ecumenic. Guvernul rareori intervenea, întrucât prezența prosperilor negustori greci era bine-venită, și până în 1781 Biserica Greacă din Veneția a menținut o relație precară cu Roma, de care s-a desprins complet abia după ce Napoleon a proclamat libertatea de gândire în întreaga Veneție.

În perioada de glorie a coloniei, în Veneția erau 10 000 de greci. Atunci când turcii le-au copleșit țara, școala înființată de ei, Școala Flanginiană, a devenit unul dintre cele mai importante centre ale culturii grecești în străinătate. Longhena a proiectat clădirea școlii, care există și acum, iar Lombardo a construit în apropiere biserica San Giorgio dei Greci. Multe dintre cele mai frumoase curtezane venețiene erau de origine greacă. În secolele XVI-XVII vinurile grecești se beau la cele mai mari festinuri venețiene. După căderea Constantinopolului, un număr semnificativ de greci extrem de bogați au căutat refugiu în orașul lagunar, iar când

dinspre politică bătea un vânt favorabil, unii dintre ei reușeau să dețină vile și grădini în Morea.

Nici măcar astăzi în Veneția nu te simți departe de Grecia. Pe lângă tezaurele bizantine din oraș și substratul grecesc al istoriei și culturii lui, aproape în fiecare zi de vară poți vedea un vapor grecesc, alb și elegant – o boare egeeană – pornind în călătorie odată cu marea matinală sau îmbarcându-și distinșii pasageri înveșmântați în blănuri, pentru a-i duce într-o croazieră arheologică. În Veneția există un Consulat al Greciei și un Institut Grec de Studii Bizantine. Uneori, în sezonul estival, unul dintre prodigioșii magnați greci coboară de pe iahtul său și se plimbă prin Piața San Marco, alături de încântătoarea lui amantă sau de soția resemnată. Îl urmează îndeaproape căpitanul, în uniforma lui imaculată, și secretarele elegante. Întreaga imagine face ca impunătoarele porticuri din Piața San Marco să fie străbătute de viziunea desăvârșită a negustorilor care odinioară plecau în aventuri comerciale.

Colonia supraviețuiește, deși s-a redus la aproximativ 50 de membri. Aceștia pot fi văzuți, aproape toți, alături de câțiva rezidenți ruși, asistând în zilele de sărbătoare la slujbele din biserica San Giorgio dei Greci și practicându-și acum nestingheriți religia. Slujbele de aici sunt frumoase, liniștite și misterioase, iar sunetul lor se contopește cu pâlparea slabă a luminii ce învăluie icoanele sclipitoare și crucile de aur. O mare parte din slujbă este ținută, conform ritualului grecesc, într-un altar interior, ferit de ochii

congregației; însă în biserică oamenii își exprimă devoțiunea cu o impresionantă lipsă de inhibiții, străbătând naosul câte unul, făcându-și cruce, cu mișcări elaborate, și îngenunchind în fața unui crucifix; intră în sanctuar, aparent neanunțați, pentru a primi, fiecare în parte, binecuvântarea preotului; dezinvoltura neobișnuită cu care intonează imnurile nu are totuși nimic superficial sau ireverențios. Când preotul apare de după draperiile altarului, cu potcapul său negru și barba bogată, și înaintează grav de-a lungul naosului, tămâindu-i pe enoriași, toți se pleacă smeriți, lăsându-se învăluiți în fumul de tămâie, așa cum arabii obișnuiau să-și parfumeze bărbile.

În Veneția au mai rămas și câțiva armeni. Aceștia au o mănăstire faimoasă pe una dintre insulele din lagună. Au și o biserică, Santa Croce degli Armeni, înghesuită undeva pe Strada Armenilor, în apropiere de San Giuliano. Armenii au constituit cea mai veche comunitate de străini din Veneția. La începutul secolului al XII-lea erau deja stabiliți aici, iar poziția lor s-a consolidat când un doge, care se îmbogățise în țara lor, le-a cedat o parte din avere pentru a construi în Veneția un cartier armenesc. Armenii erau negustori, finanțatori, cămătari, proprietari de case de amanet (își plăteau deponenții în bani, dar și în vin alb, așa cum și zilierii negri din Cape Town erau plătiți cu mici cantități de băuturi alcoolice). Se spune că imigranții armeni sunt cei care au adus pentru prima dată ciurma în Veneția, însă nu au fost niciodată hărțuiți sau persecutați din această cauză. În Veneția, așa cum a observat un englez în secolul al XVI-lea,

nu avea nicio importanță „dacă erai turc, evreu, protestant, papistaș sau dacă credeai în diavol și nimănui nu-i păsa dacă erai sau nu căsătorit și dacă mâncai carne sau pește acasă la tine”.

Pe Strada Armenilor încă locuiesc câțiva armeni, iar în diminețile de duminică, vreo șapte sau opt, majoritatea femei, pot fi văzuți în biserică, asistând la slujbă. (Biserica Armenească, cea mai veche din lume, este astăzi împărțită de catolici și ortodocși. Armenii din Veneția țin de Roma.) Biserica lor este o construcție mică și bizară. Clopotnița, acum tăcută, este înconjurată de clădiri înalte și coșuri de fum, încât abia se vede. Fațada ei e ascunsă discret în spatele unui șir de case și doar crucea de pe ușă arată că este vorba de o biserică. Interiorul e sărăcăcios, dar decorațiunile sunt strălucitoare, iar podeaua din pronaos este acoperită cu lespezi memoriale care preamăresc virtuțile iluștrilor armeni venețieni – „A trăit asemenea unui leu, a murit ca o lebădă și va reînvia ca o pasăre Phoenix”, spune una dintre ele. Enoriașii sunt de obicei îmbrăcați sărăcăcios și, cu toate că veșmintele preotului sunt foarte frumoase, iar slujba pe care o ține are o grație divină, tânărul și solemnul său acolit poartă probabil blugi și un pulover. Slujba degajă un aer de continuitate antică întrucât biserică Santa Croce se află acum exact pe locul oferit comunității armene de acel doge mărinimos, în urmă cu opt secole.

Germanii, ale căror legături cu Veneția sunt vechi și rentabile, au și ei biserică lor în oraș – capela luterană –, care

din 1813 ocupă un spațiu confortabil, într-o încăpere de la primul etaj al unei clădiri situate în apropiere de biserica Santi Apostoli. Numărul enoriașilor este mic, dar toți sunt bine îmbrăcați. Lumina din interior este discretă și suavă, iar pe ușă scrie: „Slujba se ține în limba germană: nu deranjați”.

Dacă sunteți în Veneția și căutați o ambianță englezească, mergeți într-o dimineață de vară la biserica anglicană St George, care inițial a fost un depozit de mărfuri de pe lângă Ponte dell'Accademia. Băncile ei sunt de obicei pline, iar bine-cunoscutele cântece vechi și moderne răsună, bombastice, dar pline de entuziasm, peste Canal Grande. Vocea monotonă a capelanului se contopește molcom cu murmurul cald al verii venețiene, iar când slujba se termină îi poți vedea, în pragul ușii, veșmântul fluturând printre pălării elegante și costume de tweed, mănuși albe și cărți de rugăciuni, copii fercheși și doamne cărora nu le lipsește nimic din arsenal – obraji îmbujorați, cârlionți mici, parfum de lavandă, coliere de perle, broșe – și care, în fiecare an, în est și în vest, reprezintă cu onoare, în străinătate, perenul spirit al Angliei.

Englezii și venețienii au fost mereu apropiați (din punct de vedere istoric, există paralele surprinzătoare între cele două popoare). În secolul al XV-lea, între Veneția și Southampton funcționa cu regularitate un serviciu de transport asigurat cu ajutorul galerelor. Vâslașii erau ei înșiși negustori, iar sub bănci aveau mărfuri pe care le vindeau, pe

cont propriu, pe străzile din Hampshire. Corăbiile venețiene acostau și la Rye, Sandwich, Deal și în alte porturi de pe coasta sudică a Angliei, acum aproape la fel de inerte ca și Serenissima. Capela privată a bisericii anglicane, menținută de sir Henry Wotton, ambasadorul Angliei, a fost una dintre cauzele celor mai aprige conflicte dintre Veneția și Sfântul Scaun. Petrarca, descriind un festival din secolul al XIV-lea, spune că printre distinșii oaspeți se aflau și câțiva nobili englezi, „tovarăși și neamuri ale regelui”, a căror călătorie la Veneția făcea parte dintr-un exercițiu de navigație. Căpitanii și soldații englezi luptau adesea pentru cauza venețiană și, în schimb, englezii angajau uneori marinari venețieni și închiriau bărci venețiene.

În secolul al XIX-lea, când Veneția trecea printr-o perioadă de stagnare, ursuzii englezi au fost cei care au întemeiat cultul romantic al orașului: Browning, printre splendorile din Ca' Rezzonico (așa cum se poate citi pe o placă de pe zid: „Deschide-mi inima și vei vedea/ Gravat în ea, Italia”); Byron, înotând spre casă, în Canal Grande, după o *soirée*, în timp ce, în spatele lui, într-o gondolă, un servitor îi ținea hainele; Shelley, privind cum soarele dispăre la apus dincolo de Dealurile Euganeene; Cobden, sărbătorit la un banchet pe insula Giudecca, fiecare invitat având câte un spic de porumb la butonieră; Ruskin, timp de 50 de ani arbitrul bunului-gust în ceea ce privește Veneția și autorul celor mai frumoase descrieri ale orașului care au fost realizate vreodată în limba engleză. În perioada victoriană, comunitatea engleză deținea

propria cireadă de 17 vaci, pe care, manifestând o indiferență imperială față de obligația de a respecta regulile, le ținea într-o grădină venețiană, iar fiecare contribuabil primea zilnic câte un pahar de lapte proaspăt.

Americanii au devenit și ei curând foarte cunoscuți în Veneția. În urmă cu un secol, înainte de a se apuca să scrie romane, W.D. Howells a scris o carte încântătoare despre acest oraș. A fost consulul Statelor Unite la Veneția, o sinecură confortabilă care îi fusese oferită drept recompensă pentru că scrisese, în preajma alegerilor electorale, o reușită biografie a lui Abraham Lincoln. Un alt consul, Donald Mitchell, a scris, sub pseudonimul „Ik Marvel”, o carte cândva celebră, *Reveries of a Bachelor*. Henry James a scris despre Veneția într-o manieră pitorească și a locuit o vreme într-o casă de pe Canal Grande. Urmând moda englezească, unii americani bogați au început să cumpere sau să închirieze palate vechi, și o doamnă generoasă a lăsat moștenire câte o casă fiecăruia dintre gondolierii ei. În perioada în care prin americanism se înțelegea tot ceea ce era liber, generos și rațional, Statele Unite se bucurau de un mare prestigiu la Veneția. Sculptorul Canova era președintele onorific al Academiei de Arte Plastice din Philadelphia, iar când o echipă de gondolieri și-a prezentat ambarcațiunile la Expoziția Mondială de la Chicago, membrii ei s-au întors apoi acasă, cel puțin așa mi s-a spus, ca niște eroi și, în urma acestei experiențe, au trăit confortabil tot restul vieții.

În prezent, verile venețiene forfotesc de turiști bogați, însă

doar câțiva plutocrați străini mai preferă să închirieze un palat în loc să stea într-un apartament de hotel cu aer condiționat. Iarna sunt foarte puțini rezidenți străini, cu excepția studenților de la universitate sau de la diverse școli de limbi străine – probabil mai puțin de o sută, majoritatea din țări anglofone. Uneori, ca să te faci să te simți ca acasă, gondolierii îți vor spune că palatul pe lângă care treci aparține unei doamne englezoaice (foarte frumoasă) sau unui diplomat american (foarte bogat), însă, în general, informațiile lor, culese în copilărie din amintirile unor predecesori pensionați, sunt extrem de neactuale.

10. Melancolia

În Veneția trecutul și prezentul se întrepătrund în mod curios, așa cum se întâmplă în mintea doamnelor foarte bătrâne, care sunt în stare să întrebe dacă nătăflețul ăla de Baldwin este încă prim-ministru, iar uneori se plâng, arțăgoase, de cât de rău sunt tratați caii de birjă. Venețienii nu și-au revenit complet după pierderea gloriei orașului, realitate pe care probabil nu au acceptat-o niciodată, așa încât, undeva, într-un cotlon al minții lor, Veneția este tot Serenissima, Mireasa Adriaticii, Ochiul Italiei, Stăpâna unui sfert și a unei jumătăți de sfert din Imperiul Roman – ranguri care par să fi variat ca gen, dar nu și ca măreție. Acest amestec de resemnare și tenacitate le dă oamenilor un aer de

melancolie, o tristețe lagunară, calmă și reținută. Melancolia contribuie din plin la atmosfera venețiană, fie că se exprimă sub forma grădinilor năpădite de buruieni, fie a versurilor nostalgice; iar un venețian a scris odată o piesă de teatru despre „melancolia fundamentală a pasiunilor sexuale”.

În urmă cu un secol, când Republica era încă vie în mintea oamenilor, spectacolul Veneției supuse era mult mai emoționant decât acum, iar englezilor, în special, le făcea plăcere să privească ruinele Serenissimei de pe culmile succesului britanic. „În istoria umanității”, observa un scriitor victorian, „trei popoare au fost cu precădere mărețe și puternice: în Antichitate romanii, în Evul Mediu venețienii și în perioada modernă englezii”. Wordsworth a afirmat cu mărinimie:

Oameni suntem și nu poate să nu ne pară rău

Atunci când însăși umbra trecutului măreț se pierde ca-
ntr-un hău.

Victorienilor care sărbătoreau înfrângerea Veneției le plăcea să tragă concluzii sentențioase din umilirea ei și vedeau în căderea Republicii fie o justificare a propriului sistem politic, fie un semn rău.

Astăzi povestea e deja veche. Lumea a dat uitării puternicele flote ale Veneției, comandantii ei formidabili și nemiloasele inchiziții. Generațiilor care au prins Auschwitzul și Hiroshima, temnițele din Palatul Dogilor nu li se mai par

atât de îngrozitoare; și însăși puterea pare o chestie atât de fragilă și de nestatornică, încât nu merită să ne irosim suflul poetic pentru a o cânta. Deși, într-o oarecare măsură, venețienii încă își jelesc, poate, imperiul dispărut, în ochii străinilor tisteța Veneției e o abstracțiune mult mai nebuloasă, o amară conștientizare a țelurilor irosite și a nobleții pierdute, o umbră a degradării, un iz de snobism găunos, îmbulzeala din muzee și banalitățile monotone ale ghizilor, împletite cu zidurile în paragină, scăldate în lumina crepusculară a iernii.

Într-o vreme oamenii aceștia au fost cea mai mare putere a Apusului. O asemenea experiență nemaipomenită nu poate fi ștearsă din viața unei comunități decât prin distrugere fizică, și peste tot în Veneția există reminiscențe ale supremației politice de odinioară, precum India Office de la Whitehall sau marea Piață Imperială din Isfahān.

Republica își trimitea ambasadori în capitalele lumii și, la rândul lor, marile puteri mențineau la Veneția misiuni extrem de importante, cu flote complexe de gondole diplomatice și splendide palate împodobite. Spiritele acestor așezăminte nu au fost încă exorcizate complet. Vechea Ambasadă a Austriei, de pe Canal Grande, se numește tot Palatul Ambasadorilor. Ambasada Spaniei este amintită în Lista di Spagna, în apropierea gării (mi s-a spus că orice stradă venețiană numită *lista* are vechi conotații diplomatice). Stradela Pavată a Pisicilor – Salizzata delle Gate

– și-a împrumutat numele, stâlcit într-un mod amuzant, de la Palatul Legațiilor Papei, situat lângă San Francesco della Vigna. Pe vremea lui Wotton, Ambasada Angliei se afla într-un palat de lângă biserica Santa Maria dei Miracoli. Ambasada Rusiei funcționa într-o casă de la intersecția dintre Rio San Trovaso și Canal Grande, care încă amintește vag (cel puțin pentru cei cu o imaginație bogată) de blănurile de zibelină și sănii. Rousseau a fost cândva secretarul ambasadorului Franței; Wotton ținea o maimuță în palat și colecționa lăute și tablouri de Tițian; înainte de declin, venețienii au apucat să schimbe câteva scrisori cu tinerele State Unite ale Americii. (Unul dintre primele Consulate Americane a fost înființat în oraș imediat după aceea, iar numele diverșilor consuli aveau o minunată notă de autenticitate: Sparks, Flagg, Corrigan, Gerrity, Ferdinand L. Sarmiento și John Q. Wood.) În perioada de glorie a Republicii a fi numit ambasador la Veneția era una dintre cele mai râvnite misiuni diplomatice.

Toate aceste splendori au pierit odată cu Republica. Declinul Veneției fusese îndelungat și dureros. A început cu marea călătorie a lui Vasco da Gama, care a zdruncinat monopolul ei asupra Orientului; însă încă trei secole Serenissima și-a păstrat independența, alunecând, ca urmare a nesfârșitelor decăderi vlăguitoare, de la putere la opulență, de la opulență la frivolitate, de la frivolitate la neputință. Vastul său imperiu mediteranean se fărâmițase – Negroponte, Rhodos, Cipru, Creta, Insulele Ionice,

Peloponesul fuseseră cōtropite de turci. În secolul al XVIII-lea Veneția era cel mai pacific stat din Europa. „Englezii întrebuițează praful de pușcă pentru tunuri”, observa un italian din acea vreme, „francezii pentru mortiere. În Veneția e de obicei umed, iar dacă e uscat, se întrebuițează pentru artificii”. Soldații venețieni erau „lipsiți de onoare, nesupuși și nu aveau veșminte – e cu neputință să amintești o faptă a lor care să le facă cinste”. Addison spunea că obiectivele politicii interne venețiene sunt „încurajarea trândăviei și a luxului în rândul nobilimii, prețuirea ignoranței și libertinajului în rândul fețelor bisericesti, perpetuarea dezbinării oamenilor din popor, îngăduirea năravurilor și a desfrâului din mănăstiri”. Veneția secolului al XVIII-lea era un model de degradare. De la 170 000 de locuitori, câți avea în perioada sa de glorie, în 1797 populația scăzuse la 96 000 (deși Asociația Venețiană a Frizerilor încă avea 852 de membri). Nu mai exista comerț, aristocrația era iremediabil vlăguită, iar pentru a supraviețui, orașul depindea de fragila bună-credință a vecinilor.

Nu e de mirare că Napoleon l-a măturat din calea sa. Venețienii, ezitanți și căutând să tragă de timp, nu i-au opus o prea mare rezistență, astfel încât el a pus capăt Republicii cu un gest precipitat: *Io non voglio più Inquisitori, non voglio più Senato; sarò un Attila per lo stato Veneto* – „Nu mai vreau inchizitori, nu mai vreau Senat; voi fi un Attila pentru statul venețian”. Neputincios, ultimul dintre dogi a fost nevoit să abdice și, întinzându-i servitorului *corno ducale*,

acoperământul pentru cap caracteristic funcției sale, a rostit următoarele cuvinte febrile: „Ia-l, nu vom mai avea nevoie de el”. (Servitorul a făcut ce i s-a spus și l-a păstrat ca amintire.) Căii auriți de pe Bazilică, leul de pe pedestalul din Piazzetta, multe tezaure din bazilica San Marco, numeroase picturi din Palatul Dogilor, o grămadă de cărți și documente valoroase – toate au fost duse la Paris, cam la fel cum atâtea dintre ele fuseseră furate de la Constantinopol. Unele diamante din tezaurul bazilicii San Marco au fost incrustate în coroana lui Joséphine și o statuie enormă a lui Napoleon a fost ridicată pe clădirea bibliotecii lui Sansovino, aflată vizavi de Palatul Dogilor. Ultimele corăbii din flota militară venețiană au fost confiscate pentru a fi folosite într-o invazie a Irlandei; însă, când misiunea a fost anulată, au fost trimise la Abukir, unde au fost scufundate de Nelson.

Marele Consiliu a desființat el însuși guvernul aristocratic venețian, cu 512 voturi pentru, 30 contra și cinci abțineri, iar cuvintele *Pax tibi Marce*, înscrise pe cartea deschisă a leului venețian, au fost înlocuite cu deviza „Drepturi și obligații ale oamenilor și ale cetățenilor”. „În sfârșit, a întors foaia”, a observat un gondolier, iar cuvintele sale au devenit proverbiale. Temnițele din Palatul Dogilor au fost deschise; însă, potrivit lui Shelley, un singur bătrân a fost găsit acolo, și acesta era mut. Până și otrăvurile Consiliului celor Trei se învechiseră și nu mai puteai omorî cu ele nici măcar o muscă.

Era sfârșitul unei ere – pentru Veneția, pentru Europa, pentru întreaga lume. Totuși, înainte ca Veneția, unită în sfârșit cu continentul, să devină o simplă capitală de provincie italiană, a mai existat o ultimă răbufnire a focului național. De sub ocupația francezilor a trecut sub cea a austriecilor; de la austrieci, înapoi la francezi; după Waterloo, din nou la austrieci; iar în 1848, când jumătate de Europă s-a răzvrătit împotriva Vienei, venețienii s-au ridicat și ei la luptă, s-au proclamat din nou Republică și i-au alungat pe ocupanții austrieci, sfidând puterea Imperiului.

Situația se schimbase drastic din 1797, iar liderii Veneției făceau parte acum din clasele de mijloc – meseriași, avocați, savanți, soldați. Modificările survenite în ceea ce privește moralitatea erau uimitoare. Președintele republicii revoluționare era Daniele Manin, un avocat pe jumătate evreu care avea același nume de familie ca și ultimul dintre dogi și era hotărât să restabilească onoarea Veneției. Guvernul instituit de el era competent, onest și popular. Nu era un simplu organism protestatar naționalist, ci o structură administrativă bine organizată, conducând Veneția ca pe un oraș-stat. Revoluționarii publicau propriul monitor oficial; au inițiat o corespondență cu guvernele britanic și francez, fără să obțină însă niciun sprijin din partea lor; și au emis propriile bancnote, care au fost acceptate aproape de toată lumea. Ziarul londonez *The Times* scria despre ei: „Veneția a găsit din nou între zidurile ei bărbați capabili să guverneze și oameni care își merită libertatea”. Cetățenii, însuflețiți de o

ultimă răbufnire a spiritului de odinioară, au făcut mari sacrificii personale pentru a sprijini această campanie curajoasă. Unul a donat un palat de pe Canal Grande, altul o proprietate de pe continent, altul un tablou de Leonardo da Vinci. O parte din ceea ce mai rămăsese din tezaurul bazilicii San Marco a fost vândut pentru a strânge fonduri de război, iar altă parte a fost topit și transformat în lingouri. Exceptându-i pe venețienii din marina militară austriacă, deja de mult demoralizați, toate grupurile populației par să se fi comportat în general onorabil; iar într-o vreme un soldat cu ochelari din Garda Civică putea fi văzut patrulând în Piazza – era însuși Manin.

Era însă o cauză pierdută. Revoluția a început în martie 1848 – Via Marzo 22, principala cale de acces în Piazza dinspre vest, a fost numită așa pentru a comemora ziua respectivă – și timp de un an Veneția a fost împresurată de austrieci. Aceștia impuseseră o blocadă strictă asupra lagunei. Proiectile austriece, lansate de pe continent, aterizau în multe zone din oraș și pot fi încă văzute, lipite unele de altele, asemenea unor bomboane cleioase, decorând monumente ale eroilor sau încastrate în fațadele unor bisericici. Proviziile se împuținau într-un ritm îngrijorător; a izbucnit holera. Fără ajutor din străinătate, venețienii nu aveau nicio șansă, iar în august 1849 generalul austriac Gorzkowsky a acceptat capitularea lui Manin și a reocupat orașul. Manin a fost silit să emigreze, împreună cu 39 dintre colegii lui, la Paris, unde și-a câștigat pâinea până la sfârșitul

vieții dând lecții de italiană unor tinere; a fost îngropat în mormântul mare, întunecat și lugubru care se află sub flancul nordic al Pieței San Marco.

Veneția a căzut într-o stare de servitute amenințătoare, boicotând tot ceea ce era austriac, chiar și fanfara militară din Piazza. La mult timp după ce triumfase Il Risorgimento, când tot restul Italiei era liber (mai puțin Roma), Veneția era încă supusă Vienei; până în 1866, după Războiul Austro-Prusac, când Bismarck a recompensat noua Italie pentru sprijinul ei înapoindu-i Serenissima. Veneția devenea parte din Regatul Italian, încetând să mai fie o entitate de sine stătătoare.

De atunci este port, centru cultural, un fel de fabrică, însă, mai presus de orice, un punct de atracție turistică. În Primul Război Mondial a fost o bază pentru operațiunile italienilor împotriva austriecilor; două treimi din populație a fost evacuată, iar din Campanilă se vedeau baloanele de observație de deasupra tranșeelor din linia întâi. În timpul regimului lui Mussolini a fost un oraș obedient fascist, locuitorii săi dându-și curând seama că era mai ușor să obții un loc de muncă și să-l păstrezi dacă urmași linia partidului. În al Doilea Război Mondial, deși în oraș au mai existat activități sporadice și uneori eroice ale partizanilor, venețienii le-au opus o rezistență serioasă germanilor doar în 1945, când deznodământul era oricum evident. În ceea ce îi privește pe britanici, când aceștia au cucerit Veneția, în

ultimele zile de dinainte de armistițiu, s-au confruntat doar cu două tipuri de opoziție: cea a gondolierilor, care cereau tarife mai mari, și cea a deținătorilor de bărci cu motor, care, nesurâzându-le ideea ca prețioasele lor ambarcațiuni să fie confiscate din nou de soldații ăia neciopliți, au făcut tot posibilul ca să le ducă pe ascuns pe lacul Como sau pe lacul Garda.

Venețienii și-au pierdut noblețea. Au fost măreți cu mult timp în urmă și nimeni nu se așteaptă să fie măreți din nou. Nu există niciun patriot ultraconservator care să se zvârcolească neputincios văzând cum este scoasă la mezat măreața lor Republică. Vastele Arhive ale Statului servesc acum doar pentru satisfacerea curiozității câtorva cercetători. Palatul Dogilor, cea mai frumoasă sală de întruniri din lume, este acum muzeu. Venețienii s-au resemnat de mult și nu au mai rămas decât o umbră a puterii de odinioară, o spoială de însemnătate, un ecou de trâmbițe (sugerat de orchestra de coarde care cântă, dezlănțuită, în Quadri, nuanța de deznădejde din zâmbetele forțate ale instrumentiștilor fiind un contrapunct la ritmul marșului *Colonel Bogey*).

Au dispărut marii diplomați, casetele stacojii, sigilate în care transportau documente, legăturile secrete, delegatul austriac în loja sa de la operă, Excelența Sa Ambasadorul Celui Mai Creștin Regat care să-și prezinte scrisorile de acreditare Ilustrei Signorii a Celei Mai Serene Republici. Astăzi în Veneția sunt doar consulat. Americanii,

argentinienii, brazilienii, britanicii, francezii, grecii, panamezii și elvețienii – toți au „consuli de carieră”; celelalte țări sunt reprezentate de italieni. Americanii au o casă de lângă San Gregorio. Britanicii au închiriat un apartament în apropiere de Accademia (trei sferturi din activitatea lor este legată de Commonwealth mai curând decât de Regatul Unit). Argentinienii și danezii își au consulatele pe Canal Grande. Francezii, pe eleganta stradă Zattere. Panamezii au o vilă pe Lido. Monegascii ocupă o casă surprinzător de dărăpănată din spatele bisericii San Barnaba. Celelalte sunt împrăștiate ici și colo prin oraș, pe străduțe dosnice și în fundături sau sus, tocmai la etajul al doilea.

Doar trei consulatate – cel american, cel britanic și cel francez – își permit propriile bărci cu motor, iar atunci când câțiva consuli latino-americani au stabilit o formulă care le permitea să folosească una în comun, aranjamentul a eșuat din cauza temperamentului evident dificil al unora dintre ei și a unor probleme de ordin economic. Doar argentinienii, francezii și panamezii mai au consulatate generale în Veneția, iar rușii nu mai au deloc, fosta lor ambasadă fiind transformată într-o pensiune surprinzător de confortabilă. Unele consulatate au responsabilități mai largi pe continent; însă misiunea corpului diplomatic din Veneția timpurilor noastre pare în mod inexorabil lipsită de substanță, iar consulii se ocupă în mare măsură cu consolarea unor turiști inconsolabili, liniștirea autorităților italiene după diverse scandaluri sordide la docuri, în paralel cu participarea la o

serie de evenimente mondene fițoase sau transmiterea unor invitații la cocktailuri pentru echipajele unor nave de război care poposesc aici.

În fiecare an, chiar înainte de postul Paștelui, orașul se bucură de câteva zile de carnaval. Recent carnavalul a devenit una dintre marile petreceri ale Europei, atrăgând mii de turiști și însuflețind hotelurile și restaurantele într-o perioadă a anului în care înainte acestea lăncezeau. Protipendada e înnebunită după carnaval, toate revistele în vogă abundă în imagini pe această temă, iar producerea și comercializarea măștilor par să ofere orașului o industrie și o formă de artă cu totul noi.

Nu cu mult timp în urmă, ecourile legendarului carnaval de la Veneția, aparent ultimele, erau totuși pline de patos. Cei care îl sărbătoreau pe atunci erau cu precădere copiii din Veneția, care își cumpărau măști și mustăți hazlii de la magazin și ieșeau să se plimbe prin oraș purtând costume: ici un diavol, colo un arlechin, o piele-roșie înaltă de trei picioare, un mic dansator spaniol, matadori, cruciate și țigăncușe rujate țipător, având coșulețe pline cu flori adevărate. Fiecare mic personaj exotic se plimba doar cu familia sa – matadorul nu avea niciun taur, prințesei spaniole nu îi cânta nimeni o serenadă, clovnul nu avea un partener cu care să facă tumbe; și defilau pe Riva degli Schiavoni dichisiți și entuziasmați, dar rezervați (căci nu s-ar fi convenit să mototolești penele unui sioux venețian sau să murdărești

o bonetă de călugăriță proaspăt spălată).

Odată, în ultima zi de carnaval, mă îndreptam spre casă, strecurându-mă printre străduțele și curțile care înconjoară asemenea unei pânze de păianjen nobila biserică franciscană Frari; iar la un moment dat, după un colț, am văzut în fața mea trei siluete mici traversând o piață. La mijloc mergea o mogâldeață slăbuță, cu un palton prea lung și încheiat în față, cu mănuși foarte curate, pălăria aranjată cu grijă, pantofii foarte lustruiți. În dreapta micuțului, ținându-l de mână, mergea un pierrot, cu moțul bălăbănindu-i-se în lumina înserării. De mâna cealaltă îl ținea o zânișoară mărunțică, abia ținându-se pe piciorușele cu ciorapi albi de bumbac, cu o fustă minusculă și o baghetă puțin strâmbă după toată emoția și agitația din acea azi. Au traversat iute piața, în tăcere și cu grijă, dispărând din raza mea vizuală; zânișoara se chinuia puțin să țină pasul, pierrotului i se năzărise să calce doar pe liniile dintre pavele, iar omulețul din mijloc încerca să mențină un echilibru precar între nonșalanță și etichetă.

Cât de mici și de respectabili par!, mi-am spus. Cu câtă grijă îi aranjase mama lor pe toți trei, pentru a trece testul privirilor scrutătoare ale vecinilor! Cât de mult se plictisiseră colindând sfioși cheiurile în lung și-n lat! Cât de puțin se regăseau în acești copii zgomotoasele carnavaluri de odinioară ale Veneției, dogii și patricienii ei ascunși în spatele măștilor, marii ei amanți, impozantele ei vase de război și măreții ei artiști! Cât de înduioșători erau micii venețieni,

hoinărind la patru ace pe străduțe!

Însă, în timp ce meditam cu atâta superioritate, am ridicat ochii și, dincolo de zidurile dărăpănate ale curții, dincolo de coșurile de fum ca vai de ele, dincolo de atenele TV și de porumbeii ghiftuiți ascunși în cotloanele lor, am văzut turnul înalt al bisericii Frari, maiestuos și trainic, ca un amiral din cărămidă roșie profilându-se pe albastrul cerului.

- [1.](#) District din sud-vestul Londrei, care, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, găzduiește competiții sportive nautice. Inițial, aceste competiții au luat amploare ca reacție la numărul crescut de vase cu abur ce îngreunau și chiar făceau imposibil canotajul pe Tamisa (n.tr.).
- [2.](#) Este vorba despre James Howell (c. 1594-1666) (n.tr.).
- [3.](#) Figură anecdotică britanică înfățișând o bătrână care încearcă să înfrunte cu mopul valurile Atlanticului ce-i inundaseră casa. Bazată pe fapte reale petrecute în Devonshire în noiembrie 1824 și relatate de presa vremii, figura doamnei Partington a devenit simbol pentru tot ceea ce înseamnă opoziție inutilă în fața unei forțe superioare (n.tr.).

Oraşul

11. Fosta insulă

Veneția e situată, așa cum îi place să se prezinte, la hotarele dintre Orient și Occident, la jumătatea drumului dintre Răsărit și Apus. Goethe o numește „piața în care se întâlnesc tărâmurile zorilor de zi cu cele ale înserării”. Într-adevăr, niciun oraș din lume nu te frapează mai puternic prin simetrie și unitate și nici prin măreția-i vădit predestinată. Pe hartă Veneția seamănă cu un pește; sau cu o lăută, așa cum i se părea lui Evelyn; sau poate cu doi șerpi încleștați într-o luptă pe viață și pe moarte; sau cu un cangur cu capul plecat, pregătit să sară. Pentru a înțelege însă topografia modernă a orașului, trebuie să arunci la gunoi planul străzilor și să urci în vârful campaniei bazilicii San Marco, deasupra agitației din Piazza. Poți să urci cu liftul; însă, dacă preferi să urci călare, ca împăratul Frederic al III-lea, există o rampă în spirală care îți stă la dispoziție.

Din vârful acestui turn înalt, de îndată ce ai scăpat de fotografii ambulante și de vânzătorii de cărți poștale ilustrate, poți vedea cât de neobișnuit de compactă și de netulburată este forma Veneției. Spre nord, dincolo de câmpia Treviso, se înalță minunații Alpi, împestrițați cu petice de zăpadă și

cufundați într-o liniște celestă; spre sud se deschide Adriatica, o mare sumbră, dar frumoasă; laguna venețiană te înconjoară de pretutindeni, mohorâtă, dar fascinantă, presărată cu insule. Orizonturile sunt largi, aerul e cristalin, vântul bate în rafale dinspre sud; iar în mijlocul tuturor acestora, înconjurată de maluri noroioase, inundată de istorie, se află Serenissima.

Grație unui paradox al perspectivei, din clopotniță nu se vede niciun canal, ci doar un talmeș-balmeș de acoperișuri de țiglă roșie, coșuri de fum, turnuri, antene, încântătoare grădini amenajate pe acoperișuri, rufe puse la uscat, sfinți sculptați și giruete elaborate; iar efectul nu este de grandoare copleșitoare, ci de intimitate medievală, ca și cum ai trage cu urechea la ce spune o gospodină din secolul al XIV-lea sau ai arunca o privire în curtea din spate a unui nobil. Nu e un oraș mare. Îl poți vedea ușor în întregime, de la un capăt la celălalt. Are vreo două mile lungime și una lățime și îl poți străbate pe jos, de la abatorul din nord-vest până la Grădinile Publice din sud-est, într-o oră și jumătate – chiar mai puțin dacă nu te deranjează să te îmbrânțești.

Populația Veneției se ridică la puțin peste 360 000 de locuitori, însă cel puțin două treimi trăiesc în noile suburbii de pe continent – marele cartier industrial Mestre și Porto Marghera, ale căror șantiere navale și petroliere lucioase se zăresc spre vest.

Orașul propriu-zis adăpostește cam același număr de locuitori ca și Lincoln sau Watford. Se spune că este construit

pe un arhipelag format din 117 insulițe (deși geologii nu par să fie prea siguri unde începe o insuliță și unde se termină un mal de mâl), iar canalele și străduțele sale urmează conturul miriadelor de mici canale naturale care înainte de venirea primilor venețieni formau o rețea complicată de vaduri puțin adânci. Subsolul este moale până la o adâncime medie de 105 picioare; temperatura medie este de 56° Fahrenheit, iar altitudinea la care se află Veneția, așa cum ne informează solemn un ghid turistic, este de șapte picioare deasupra nivelului mării.

Dacă privești dincolo de Piazza, vei observa printre clădiri o ușoară declivitate, așa cum poți vedea câteodată, dincolo de câmpiile din vestul Statelor Unite, primele indicii vagi că în depărtare se deschide un canion. Acest golf formează trei curbe strânse, dar maiestuoase, care străbat orașul, împărțindu-l în două. Este vorba despre Canal Grande, care urmează cursul unui râu numit în Antichitate *Rivo Alto* – de unde vine *Rialto*. Acest impresionant canal este traversat de trei poduri, 46 de canale secundare se varsă în el, e mărginit de 200 de palate, 48 de străduțe coboară până la el, zece biserici se înalță pe malurile lui, gara se află, strălucitoare, la un capăt, iar Bazinul San Marco la celălalt. Pentru Veneția, este Sena și, în același timp, autostrada din New Jersey, oglinda ce reflectă frumusețea orașului și calea pe care barjele cu mărfuri, în sunet de sirenă și huruit de motoare, se îndreaptă pufăind spre piețe și hoteluri. Celelalte canale venețiene par făcute de mâna omului; însă, din când în când,

majoritatea oamenilor trebuie să-și reprime impulsul de a spune că Canal Grande este un râu.

De-a lungul malurilor sale și pe Giudecca – marea insulă din apropiere – Veneția se îngrămădește în șase zone străvechi. Orașul reprezintă o înșiruire de sate, un mozaic de comunități vechi. Cândva fiecare cartier din arhipelag era o insulă separată, însă de-a lungul secolelor experiența comună le-a unit. Oriunde te-ai uita, de la înălțime, poți desluși unul dintre aceste nuclee din oraș, cu o biserică frumoasă și o piațetă spațioasă, o piață animată, magazine primitive, bănci, taverna, atracții turistice locale. Piedestalul din Campo San Luca este considerat a fi centrul Veneției, însă desăvârșirea acestor vechi așezări oglindește profunzimea deosebită a orașului; sunt puține terenuri virane sau suburbii sterile. Niciunui loc din oraș, oriunde te-ai uita, nu-i lipsesc monumentele mărețe sau caracterul puternic. Spre est se află fortificațiile Arsenalului, cu turnurile lui amenințătoare; spre nord-vest poți zări, printre casele din jur, enclava cenușie și estompată a ghetoului; la sud se întinde coasta lungă a insulei Giudecca, unde locuiesc barcagii; iar toate sestierele orașului sunt înconjurată de promenadele de pe mal, lângă care stau aliniată vase cu aburi, bărci de pescuit și gondole ce se leagănă pe apă, un transatlantic alb și elegant la Zattere, o barcă de lemn din Istria lângă Fondamenta Nuove, unde laguna se strecoară misterioasă spre insula-cimitir San Michele. Din vârful campanilei, întreaga poveste a Veneției pare simplă și evidentă și îți poți lăsa privirea să alunece de

la malurile noroioase, maronii și clisoase, ce reprezintă începuturile orașului, până la ornamentele și zăbrelele aurii ale bazilicii San Marco, mărturii ale zilelor glorioase de odinioară.

Mai departe, spre vest, dincolo de gară, un impozant pod rutier cu două benzi pe fiecare sens face legătura cu țărmul continental. Aspectul fundamental al Veneției secolului XX este că orașul nu mai e o insulă. Podul rutier și feroviar este un simbol, trist și măreț în același timp, al supremației pierdute a Veneției. În zilele ei de glorie, căile de comunicație venețiene erau exclusiv maritime și un sistem de ambarcațiuni extrem de bine organizat lega orașul de continent folosind patru rute principale: prin Fusina și canalul Brenta, spre Padova; prin Mestre, spre Udine și Austria; prin Pellestrina și Chioggia, spre Pad și Lombardia; prin Treviso, spre Friuli. Câtă vreme Veneția a fost un oraș-stat, cu fața spre mare, dificultățile ei de comunicare cu uscatul au reprezentat un avantaj. Totuși, în secolul al XV-lea, și-a creat un imperiu pe continent, leul înaripat ajungând în Padova, Ravenna, Verona, Treviso, Vicenza, Brescia, Bergamo, Belluno – jumătate de Italie, până aproape de Milano. Devenind, în cele din urmă, o putere europeană, și-a schimbat treptat perspectiva, iar în ultimele zile ale Republicii, când era atât de implicată în treburile Italiei, ideea unui pod care să facă legătura cu continentul era discutată cu însuflețire. Dogele Foscarini a cumpănit cu grijă

această perspectivă, ca modalitate de a da un impuls comercial flascului corp politic, însă până la urmă a hotărât să reînsuflețească industria sticlei și flota comercială, care lăncezeau. Se spune că Napoleon le-a ordonat inginerilor săi să studieze terenul în vederea ridicării unor picioare de pod. La începutul anilor 1840, un grup de întreprinzători italieni a înființat o companie pentru finanțarea unei linii de cale ferată spre Veneția. Iar în 1846 austriecii chiar au construit un pod. Acesta lega Veneția de Vicenza și i-a oripilat pe romanticii din totă lumea (Ruskin l-a asemănat cu „zidul scund și monoton al unui șantier naval, cu arce teșite prin care să treacă apa în timpul mării”).

Podul există și astăzi, lung de 3 000 de yarzi, susținut de 222 de arce și prevăzut cu 48 de compartimente pentru explozibili, ca să fie demolat ușor în caz de urgență. Zilnic, pe acest pod, 100 de trenuri de pasageri ajung în gara Santa Lucia, unde turiștii, la coborârea din vagoanele de dormit, sunt urcați, înainte să apuce să se dezmeticească, în gondole și duși pe Canal Grande. Au existat la un moment dat niște planuri ca trenurile să ajungă până în inima orașului; ideea era ca acestea să ocolească Giudecca pe o cale ferată suspendată și să se oprească lângă biserica lui Palladio de pe insulița San Giorgio Maggiore. Alți vizionari din secolul al XIX-lea au propus un pod dublu, care să se despartă în două la intrarea în oraș – o parte să traverseze laguna spre Lido și Chioggia, iar cealaltă să se termine pe insula Murano, în nord.

Cu toate acestea, a rămas un singur pod, timp de aproape un secol, până când calea ferată a devenit un ingredient esențial din peisajul venețian și s-a extins într-o rețea de linii secundare în vecinătatea docurilor, iar orașul s-a obișnuit cu tristul fluierat nocturn al locomotivei (care acum, din păcate, nu se mai aude din cauza huruitului bărcilor cu motor). Construirea podului rutier a fost precedată de o îndelungată controversă aprigă. Într-o tabără erau *pontisti*, partizanii progresului, care doreau legături din ce în ce mai strânse între Veneția – „în armonie cu Italia” – și lumea modernă; în cealaltă tabără erau tradiționaliștii, nostalgicii lucrurilor vechi și respectabile, care doreau să mențină Veneția cât mai neprihănită posibil și care își argumentau poziția plecând de la o impresionantă varietate de premise, de la pericolul pe care l-ar fi reprezentat un al doilea pod, ce putea opri marea, orașul căzând astfel pradă malariei, până la posibilitatea ca vibrațiile roților să slăbească fundațiile clădirilor.

Aceste două tabere ilustrau o eternă dispută venețiană: modernizarea Serenissimei sau conservarea ei. În orice carte modernă despre Veneția această problemă apare ca un laitmotiv; din fiecare pagină răzbate ideea că Veneția, așa cum o vedem astăzi, s-ar putea să nu mai dureze mult, viitorul ei fiind redus astfel la dimensiuni microcosmice. Conflictul dintre vechi și nou, dintre frumos și profitabil, dintre progres și nostalgie, dintre spirit și idei fixe ne include pe toți; iar la Veneția îl poți simți, dacă nu ești prea obsedat

de obiectivele turistice, cristalizat și sintetizat. Încă nu s-a hotărât nimic clar. Într-o primă fază chiar și Mussolini a interzis construirea unui al doilea pod, spunând că, dacă ar fi după el, ar distruge și calea ferată; cu toate acestea, în *Anno X* al dictaturii lui, 1931, *pontisti* au avut câștig de cauză, iar podul rutier a fost finalizat. Acesta are cu opt arce mai mult decât podul feroviar și se îndepărtează de el, la intrarea în oraș, terminându-se brusc în Piazzale Roma, într-un complex de parcări supraetajate înfiorător de scumpe.

Sprijinit de zidul Campanilei (nu ai cum să cazi, căci a fost fixată o plasă metalică pentru a se evita sinuciderile), gândește-te în ce fel au afectat aceste două poduri caracterul Veneției. În primul rând, au pus capăt oricărei pretenții de independență republicană insulară. Este adevărat că forțele lui Manin au deschis o breșă în podul feroviar pentru a proteja Veneția de toți cei care ar fi venit din exterior; însă e aproape de neconceput ca un oraș atât de strâns legat de continent să fi reușit să-și mențină suveranitatea – doar ca un fel de glumă sau fraudă fiscală. În al doilea rând, podurile au subminat izolarea caracterului venețian. Calea ferată a făcut ca mult mai mulți italieni de pe continent să intre în lagună; mult mai mulți venețieni au vizitat continentul; înclinația înnăscută spre introspecție a societății venețiene a fost fisurată. În al treilea rând, podurile au dat orașului un suflu nou, învigorându-l, ceea ce a dus la surprinzătoarea și neașteptata renaștere din 1848. Au stimulat comerțul, au încurajat turismul și au contribuit la reînsofleteala activității

antrepozitelor din port, care lânceau.

În sfârșit, podurile au spulberat un mit. Au risipit o parte din misterul Veneției, au expus-o turismului organizat și traficului intens, au împins-o, vrând-nevrând, către lumea modernă. Veneția a devenit o fostă insulă și așa va rămâne. Veneția zilelor noastre nu începe la intrarea în lagună, acolo unde marea scânteiază dincolo de faruri, ci aici, la pod, în spatele pompelor de benzină și al peroanelor. Când pleci din clopotniță, strângând în mână bonul de la fotograf (*Reddy in Two Hours, Garanted Perfect*¹) și făcându-ți loc cu sfială, dar ferm ca să intri în lift, însemnează-ți pe harta mentală a Veneției cu negru podurile, iar cu roșu-purpuriu canalele.

12. „Străzile acoperite de apă”

Seva vieții ajunge în Veneția pe roți – mărfurile și turiștii, chiar și bietele vite trimise la abatorul municipal; însă, odată ajunsă în gară sau în Piazzale Roma, toată această masă de oameni și de mărfuri, această armată zilnică, trebuie să-și continue drumul pe apă sau pe jos. Înainte de a vizita Veneția, Thomas Coryat a întâlnit un englez lăudăros care pretindea că „a mers prin Veneția cu poștalionul”; după cum a descoperit indignat Coryat, asta era „o minciună gogonată”. Nimeni nu a mers vreodată cu poștalionul prin Veneția, iar în oraș nici acum nu sunt drumuri în adevăratul sens al cuvântului – doar străduțe și canale. Când Robert Benchley a

ajuns pentru prima oară la Veneția, a trimis acasă o telegramă în care spunea: „Străzile acoperite de apă. Aștept sfaturi”.

Singurele roți din Veneția propriu-zisă sunt cele ale cărucioarelor împinse de hamali, ale căruțurilor de copii, ale jucăriilor sau roțile unor biciclete vechi folosite de câțiva tocilari taciturni ca forță motrice pentru tocile. Pentru a înțelege cu adevărat despre ce este vorba, du-te până la pod la revărsatul zorilor și vei vedea convoaiele de camioane și remorci așteptând în semiîntuneric să fie descărcate – în fiecare dimineață ajung aici cu zecile, bară la bară, cu șoferi somnoroși la volan, doldora de baloți și lăzi. O parte din aceste mărfuri vor fi încărcate pe vase și transportate pe mare; însă majoritatea trebuie distribuite prin Veneția, pe șlepuri, în bărci cu vâsle, în cărucioare și chiar în uriașe coșuri conice cărate în spate de oameni. Podurile din lagună au legat definitiv Veneția de continent; însă rămâne în continuare un oraș scăldat de ape, lucru de care Chateaubriand se plângea în urmă cu un secol și jumătate, dar care și astăzi l-ar irita la fel de mult.

Artera principală a Veneției este Canal Grande, iar din această șosea fără pereche se ramifică, asemenea unor vene, canalele mai mici, prin care se injectează hrana zilnică a orașului, ca insulina în organismul unui diabetic. Se spune că sunt 177 de canale, a căror lungime totală ajunge la 28 de mile. Acestea urmează vechi cursuri de apă naturale și șerpuiesc imprevizibil prin oraș, când largi, curate și

splendide, când nespus de întortocheate. Canal Grande are o lungime de două mile, o lățime maximă de 76 de yarzi și minimă de 40, adâncimea medie este de vreo nouă picioare (13 picioare în dreptul Podului Rialto, potrivit hărții Amiralității), iar traficul este continuu și animat. Alte canale venețiene sunt mult mai puțin impozante – au o lățime medie de 12 picioare și apa este cam la fel de adâncă precum în cadă. Un canal trece direct pe sub biserica Santo Stefano și se poate merge pe acolo cu gondola în timpul refluxului; altele sunt atât de înguste, încât doar bărcile cele mai mici pot trece pe ele, iar unele sunt așa de scurte, încât numele lor aproape că nu au loc pe hartă.

Utilitatea lor variază în funcție de maree, iar la rândul ei, marea depinde de perioada anului. Primăvara nivelul maxim al mării este de aproximativ șapte picioare, iar la intrarea pe Canal Grande prin Dogana fluxul și refluxul ajung, în medie, la peste două picioare. Aceste fluctuații afectează în mod drastic atât înfățișarea, cât și eficiența orașului. Este o vorbă venețiană care descrie presupusul caracter schimbător al venețienilor: „Ca marea – șase ore înaltă și șase ore joasă”. Când marea e joasă, casele venețiene își dezvăluie misterioasele subzidiri acoperite de o mazăgă verde. Atunci se vede fundul hidos al canalelor, de sub un strat de mâl și gunoaie pestilențiale, iar unele dintre canalele mai mici seacă aproape de tot, astfel încât nicio barcă cu motor nu poate să mai treacă pe acolo. Când marea curată, proaspătă și tânără năvălește dinspre Adriatica,

umflând Canal Grande și pătrunzând în toți afluenții acestuia, totul înflorește și se trezește la viață, apa ia cu asalt pragurile palatelor, mătură în calea ei șobolanii morți, păpușile stricate și cotoarele de varză, iar fiecare canal, plin ochi, freamătă de activitate. Uneori, o maree de primăvară cu totul aparte inundă Piața San Marco, iar oamenii iau gondola până la cafeneaua lor preferată sau își împing bărcile printre colonade cu ajutorul unei prăjini, o imagine foarte nostimă. Iar o dată la câteva secole canalele îngheață, așa cum se poate vedea într-o pictură încântătoare din Ca' Rezzonico, iar venețienii fac focuri pe gheață, merg cu patinele până pe insulele din lagună și, fără să se jeneze de nimeni, frig carne de vită pe Canal Grande.

Canalele au neutralizat impactul podului rutier și feroviar. Veneția nu mai este o insulă, însă, prin temperamentul lor, locuitorii ei sunt tot insulari, căci viața din orașul lipsit de șosele continuă să fie molcomă, haotică, uneori agasantă și cu totul diferită de traiul în oricare alt oraș de pe fața pământului. Oamenii de afaceri venețieni nu-și pot face apariția în mașinile lor Alfa Romeo. Micii ștregari venețieni nu pot urca, fluierând, pe biciclete. Gospodinele trebuie să ia o barcă pentru a merge la piață, iar copiii, ca să ajungă la timp la școală, trebuie să treacă peste o puzderie de poduri și să străbată un labirint de străduțe (unii părinți mai stresați îi urmăresc adesea printr-un telescop puternic instalat pe terasă).

Comerțul și traficul își croiesc drum cu chiu, cu vai pe

canalele venețiene, creând uneori o atmosferă atât de agitată și de neplăcută, încât întregul oraș, blocat și congestionat, pare să se miște cu încetinitorul. Toată organizarea vieții personale a locuitorilor este guvernată de prezența apei. Într-o zi mă aflu în compania unui cunoscut din Veneția și priveam spre Canal Grande, când, la un moment dat, aceasta a oftat din greu, a scrutat canalul de la un capăt la altul și a exclamat: „Apă! Nimic altceva în afară de apă! Măcar dacă l-ar umple până sus, aia da stradă!”.

Canalele, dintre care unele datează din secolul al IX-lea, au fost adâncite pentru a permite trecerea unor bărci mai mari; dar în același timp funcționează și pe post de canale de scurgere și se înnămolesc încontinuu. Până în secolul al XVI-lea au existat mai multe râuri care curgeau prin mijlocul lagunei, aducând cu ele atât de multe aluviuni, încât la un moment dat canalele Veneției aproape că s-au înfundat și puteai ajunge de pe continent în orașul lagunar fără să te uzi pe picioare. Apoi cursurile râurilor au fost deviate spre marginile lagunei, iar astăzi singurul mâl care mai pătrunde este cel adus de mare, însă marea îl curăță în fiecare zi. Totuși, anual, un munte de excremente ajunge în canale, iar dacă te plimbi prin Veneția la reflux vei vedea, uneori mult deasupra nivelului apei, orificiile prin care, în cel mai simplu mod posibil, cea mai mare parte din deșeurile orașului ies din locuințele oamenilor. (Astăzi multe case sunt prevăzute cu fose septice, golite periodic în niște șlepuri; însă din loc în

loc poți încă să vezi, străpungând fațadele unor vechi palate, micile closete care funcționau pe post de toalete, deșertate direct în apa de dedesubt, asemenea latrinelor exterioare prinse de carena ambarcațiunilor arabe numite *dhow*.)

În fiecare zi tone de mizerii se varsă în canale, dând cartierelor mărginașe ale Veneției acea duhoare caracteristică – ceva între iz de canal și miros de piatră putregăită – care îi scârbește pe turiștii mai sensibili, însă le provoacă venețienilor entuziaști o plăcere perversă și vinovată. Dacă adaugi la toate acestea praful, cojile de legume, materiile animale și cenușa aruncate, ilegal, în fiecare canal din balcoane și de pe scările din spatele caselor, îți poți imagina cu ușurință stratul gros de deșeuri care căptușește albia canalelor. Dacă privești de sus, de pe o terasă, atunci când apele se retrag, vei vedea o varietate extraordinară de gunoaie și resturi scufundate, care strălucesc înșelător printre alge; în plus, e îngrozitor să vezi cât de ușor se afundă în mâl o sonetă atunci când începe să bată piloți într-un canal.

Venețienii nu au fost niciodată prea îngrijorați de acest substrat. În secolul al XV-lea ardeau bețișoare aromate și îngropau în sol parfumuri și mirodenii, pentru a înlătura mirosurile; cu toate acestea, nu cu mult timp în urmă chiar și cele mai elegante familii obișnuiau să se scalde în Canal Grande și am auzit că lângă Rialto era un anunț care îi avertiza pe trecători că era „Interzis scuipatul în capul celor care se scaldă”. Chiar și în anii '80, în serile sufocante de

vară, puști murdari și băiețandri neastâmpărați de prin partea locului erau adesea văzuți sărind de pe poduri și cheiuri în apa întunecată, iar uneori puteai vedea și barcagii cu pretenții, care, având aerul unor partizani ai igienei, își spălau cănille și castroanele în apa dintr-o răstoacă.

Totuși, autoritățile civice sunt, inevitabil, obsedate de salubritatea orașului. O mare parte din deșeurile pestilențiale ale Veneției, precum mîlul, sunt spălate de maree, în lipsa căreia orașul ar fi de nelocuit – „Acolo marea urcă și coboară, spălând mizeria de prin cotloane”, spunea în secolul al XV-lea un vizitator. Restul trebuie să fie curățat de oameni. Timp de secole fiecare canal a fost golit și curățat manual cam o dată la 20 de ani (fundăturile și mai des, pentru că nu sunt spălate de maree); doar Canal Grande a scăpat – a fost golit o singură dată, în secolul al XIV-lea, când un cutremur l-a secat într-o secundă și a rămas uscat două săptămâni. Această treabă este neglijată de aproape 30 de ani, așa încât multe dintre canale sunt foarte înnămolite, iar efluențele care ajung în ele sunt nevoite să se scurgă în altă parte. La începutul anilor '90 a existat un plan de a le draga prin mijloace mecanice, însă pentru mine vechiul proces de curățare cu lopata va fi mereu una dintre experiențele venețiene de bază.

Atunci când o barcă plină de bărbați respectabili, îmbrăcați cu paltoane, apărea la ușa din spate a unei case, scriind pe pereți un număr cu vopsea roșie, pentru proprietarul casei respective era semn rău, căci însemna că urmau să golească acel canal, scoțându-i la iveală albia

oribilă. O miasmă respingătoare urma să năpădească întreaga zonă. Locuitorii închideau ferestrele cu obloane și, când ieșeau afară, mergeau grăbiți, cu batista la gură, iar jos, pe fundul canalului golit, sub porțile ornamentate și treptele de marmură ale palatelor, îi puteai vedea pe cei care trudeau în mocirlă. Construiseră acolo, jos, niște șine mici și, afundați până la genunchi în mizeria neagră și vâscoasă, o aruncau în niște vagonete care o transportau până la șlepuri. Trupurile, hainele și fețele lor erau mânjite de chestia aia, iar dacă intrai în vorbă cu ei, îți răspundeau cu o resemnare tăioasă.

De-a lungul generațiilor venețienii au dezvoltat o impresionantă varietate de bărci, pentru a profita la maximum de neobișnuitele lor drumuri. Primul lor cronicar, atunci când le-a vizitat satele înjghebate inițial pe insule, a observat că lângă fiecare casă era legată câte o barcă, așa cum alții își țineau legați caii. Astăzi venețienii obișnuiți nu sunt în general barcagii. Canalele le inspiră mândrie și, în același timp, o neîncredere profundă; totuși, uneori mai vezi câte o barcă cu motor al cărei șofer își așteaptă clientul, dar nu se obosește să-și mai amareze ambarcațiunea, ci stă pe chei, ținând-o de o frânghie, ca și cum aceasta ar fi un cal care paște, iar el, un grăjdar răbdător. În Muzeul de Istorie Naturală se află o canoe preistorică, scoasă dintr-o mlaștină din lagună, iar acum conservată în stare fosilizată. Pare veche de când lumea, însă în silueta ei înnegrită se recunosc clar liniile incipiente ale gondolei.

Dacă zbori pe deasupra mansardelor pestrițe ale Veneției, vei vedea o grămadă de ambarcațiuni plutind de-a lungul canalelor, asemenea unor corpusculi negri. Pe canalele venețiene circulă toate tipurile de bărci, în cele mai diverse scopuri, iar multe sunt specifice locului. Gondola, firește. *Sandolo*, o barcă mai mică, dar nu mai puțin elegantă, manevrată tot de un singur vâslaș care stă în picioare, cu fața spre proră. *Vaporetto*, un vaporeș ce efectuează serviciul de transport local. *Motoscafo*, adică șalupa. *Topo*, *trabaccolo*, *cavallina*, *vipera* și *bissona*, ca să nu mai vorbim de velierele semilegendare precum *barcobestia*, de ambarcațiunile ceremoniale ca *bucintoro* sau de schifurile celor două vechi cluburi de canotaj din Veneția (Querini și Bucintoro), de vioaiele bărci cu motor în afara bordului, elegantele șalupe rapide, șlepurile de gunoi, bărcile de curierat, șalupele pentru croaziere, navele RO-RO, canoele în care vâslesc studenți germani, bărcile pneumatice cu motor în afara bordului, iahturi, de schoonerele din Iugoslavia, ambarcațiunile militare, șlepurile topitoriilor, cu câte un cuptor mare la bord, bărcile tip ambulanță, bărcile funebre, bărcile pentru transportul laptelui sau chiar de imaculatele și zumzăitoarele vase de croazieră care intră în marele canal Giudecca venind din Atena, Levant sau Marea Neagră.

Pentru a vedea o secțiune transversală din această armadă vivace, îmi place să stau pe balconul meu de pe colț și să mă uit la bărcile care trec pe Canal Grande. Iată (de pildă) pufăitorul *vaporetto*, încărcat până la refuz și

spumegând la proră; o mică ambarcațiune cochetă și hotărâtă, vopsită în verde și negru. Iată și un șlep turtit care transportă fructe, încărcat cu portocale și ciorchini mari de banane; la proră stă un câine negru, semeț; un tip cu pielea tăbăcită și arsă de soare conduce ambarcațiunea într-o lehamite, ținând un picior desculț pe eche. Un cuplu în vârstă – el cu o șapcă din lână cu clape, ea cu o jachetă kaki jerpelită – conduce cu trudă un schif plin de legume spre o mică piață din oraș. Opt studenți, într-o barcă cu motor masivă, închiriată, se îndreaptă nesiguri spre Rialto, cântând neconvingător un rondo. Dintr-un canal secundar iese, avansând greoi și sunând asurzitor din sireună, un șlep gigantic încărcat cu ciment; membrii echipajului sunt acoperiți de praf alb, au coifuri de ziar (precum tâmplarul lui Lewis Carroll) și din când în când poștesc câte-o țigară – fiecare trage un fum, cârmaciul două. Un șlep încărcat cu sticle de Coca-Cola trece agale, clincănind vesel; cârmaciul poartă uniforma standard a firmei, pe care o poți vedea pe camioane din Seattle până la Calcutta, iar alchimia capitalismului a imprimat pe fața lui de venețian zâmbetul neaoș al americanului din clasa de mijloc.

Și în aval, și în amonte gondolele traversează iute Canal Grande, delicate, asemenea unor insecte de apă, făcând un viraj elegant după fiecare drum, pentru a opri cu măiestrie la debarcader. Prefectul trece mândru în șalupa lui impecabilă, împodobită cu stegulețe. Din cabina unui taxi răzbate până la mine o mireasmă de Havana și de Diorissimo, căci un

plutocrat trece spre Hotel Danieli, cu valizele din piele de porc clădite lângă șofer și nevasta blazată la pupa, înveșmântată în blănuri. La intrarea în galeria de artă Accademia, o pânză enormă – o întrepătrundere orgiastică de îngeri, brațe și picioare cărnoase – este încărcată pe un șlep robust și cârn. Vreo doi milanezi cu aer de directori trec rapid într-un *sandolo*, vâslind plini de zel, în stil venețian – pentru bogătașii care stau un timp în Veneția, vâslitul tradițional este un substitut pentru jogging, așa cum unele dintre vechile modele de bărci venețiene pot fi transformate în iahturi elegante. Dincolo de San Trovaso, întrezărindu-se în toată splendoarea sa printre case, un pachebot se îndreaptă spre dana de amarare, iar în spatele domului bisericii Salute se distinge, asemenea ramurilor unui conifer exotic, complicatul radar al unei nave de război.

Și întotdeauna, undeva pe Canal Grande, legănându-se grațios în unduirile mării, intrând semeață în lagună, înclinându-se pentru a ocoli câte un pilon sau intrând cu pintenul ei aristocratic între două palate, apare, asimetrică, vopsită în negru și împodobită cu ornamente din alamă, o gondolă cu prora ridicată – sufletul și simbolul Veneției.

După 15 secole de practică, transportul pe apă din Veneția este relaxat, dar în general eficient. Regulile de circulație nu sunt stricte, adesea fiind ignorate cu desăvârșire. În oraș limita de viteză pentru bărci este de nouă kilometri pe oră – vreo cinci mile pe oră –, însă toată lumea se așteaptă să mergi

puțin mai repede dacă poți. Bărcile cu motor ar trebui depășite pe la babord, cele cu vâsle pe la tribord; însă pe Canal Grande, care este lat, nimănui nu pare să-i pese prea mult și, oricum, gondola are o aură mistică atât de pregnantă, fiind atât de evident regina canalelor, încât, atunci când îi vezi silueta înaltă și delicată plutind spre tine, pur și simplu te dai la o parte, cu reverență. Au loc surprinzător de puține coliziuni și doar rareori vei auzi o explozie de înjurături, estompându-se în imprecății mormăite, atunci când două șlepuri se freacă unul de altul sub fereastra ta. Barcagiii din Veneția sunt vânjoși, dar toleranți și nu își fac viața grea unul altuia.

În Veneția principalul mijloc de transport de pasageri este vaporețul. Primul vaporeț, care funcționa pe bază de aburi, a apărut pe Canal Grande în 1881. Aparținea unei companii franceze care obținuse aprobarea municipalității și, acompaniat de alte șapte vase identice, cu coșuri de fum înalte, a ieșit de pe Sena și a ocolit vârful cizmei italiene, pentru a iniția primul serviciu de transport motorizat din istoria Veneției. Până atunci, pasagerii călătoriseră fie în fastuoasele gondole, fie într-o barcă publică lungă, asemănătoare cu drakkarele vikingilor, cu doi vâslași, care făcea traseul gară – San Marco (s-a mai păstrat un exemplar care poate fi văzut la Muzeul Naval al Arsenalului, iar un urmaș direct al acestui tip de barcă este în continuare folosit de luntrașii de pe Giudecca). Când a fost înființată, Società Vaporetti Omnibus di Venezia i-a alarmat pe gondolieri, care

au intrat imediat în grevă; au supraviețuit însă, și pe Giudecca, ieșind de pe Rio della Croce, se poate vedea un ex-voto, ridicat de luntrașii de pe această insulă, prin care îi mulțumesc Sfintei Fecioare pentru bunătatea cu care i-a ajutat să nu fie ruinați complet de apariția vapoarelor.

Și compania de vapoare a prosperat, iar în prezent (așa cum se întâmplă cu toate concesionările străine care au succes) a fost naționalizată și în cele din urmă transformată în Azienda del Consorzio Trasporti Veneziano – ACTV. Acum deține mai mult de o sută de ambarcațiuni – din 1952 propulsate toate de motoare pe motorină sau pe benzină, deși toată lumea continuă să le numească *vaporetti*. Cu excepția celor mai recente ambarcațiuni, întreaga flotă a fost modificată, re-proiectată, reconstruită, motoarele au fost înlocuite, așa încât fiecare ambarcațiune, asemenea unei mari catedrale, este rodul a generații de mâini dibace și iubitoare – un robinet de abur dintr-o anumită perioadă, un coș de fum din altă perioadă, o timonerie din cu totul altă perioadă, toate înfrumusețate și prevăzute cu niște colaci de salvare foarte ochioși de la începutul secolului XX. Compania deține propriile șantiere navale, în apropiere de Arsenal; și, asemenea curții zidarului de la Chartres, acestea au mereu ceva de făcut.

ACTV înregistrează pierderi, pentru că în zilele posomorâte de iarnă doar o treime din locuri sunt ocupate și pentru că tarifele practicate sunt reduse în mod artificial. Aceasta nu reflectă eficiența liniei, care este impresionantă

(deși în perioada de vârf a sezonului turistic venețienii se plâng adesea că nu au loc nici măcar în picioare în mijloacele lor de transport public). Vaporășele circulă cu o frecvență ridicată, sunt rapide și destul de confortabile și rareori vezi vreun *vaporetto* tras rușinos spre șantier de vaporul vechi și lugubru care servește drept remorcher. Membrii echipajelor sunt uneori ursuzi, însă în general se poartă amabil. În fiecare stație se află o barieră, înaltă de un metru, pentru măsurarea copiilor și calcularea biletelor la jumătate de preț; totuși, este emoționant să vezi cum adesea funcționarul de serviciu, cu o ușoară apăsare a mâinii și făcând vag cu ochiul, reușește să-i facă pe toți copiii să treacă pe dedesubt. Dacă nu ești în mod irecuperabil atașat de pitoresc, *vaporetti* au chiar un anumit farmec; căci aceste ambarcațiuni mici au un aer zburdalnic atunci când se avântă în lagună în diminețile senine și vântoase, legănându-se puternic, spintecând hotărâte apa și împrôșcând în jurul prorei, iar în mica sa cabină din sticlă cârmaciul conduce atent și serios.

Și, croindu-și loc cu îngâmfare printre acești plebei, cu o treaptă mai jos pe scara maritimă, dar cu două sau trei trepte mai sus în ceea ce privește prețul, apar în peisaj șalupele venețiene. Aproximativ 100 sunt particulare, aparținând unor firme sau familii – și uneori, impozitele fiind atât de mari, poate că aparțin în același timp și unor firme, și unor familii. Alte 150 funcționează ca taxiuri, organizate în companii cu nume sonore: San Marco, Serenissima, Salute. Sunt ambarcațiuni din lemn elegante, specifice Veneției,

construite în șantierelor din oraș (multe dintre ele situate în extremitatea estică a insulei Giudecca) și adesea dotate cu motoare britanice sau americane. Tarifele sunt mari. Sunt dichisite – au perdele cu ciucuri, bănci cu broderii, tende albe, pavilioane și din când în când câte o masă. Cele mai noi seamănă cumva cu bărcile de curse, iar cele mai vechi seamănă cu niște Rolls-Royce-uri plutitoare.

Cei care le conduc, copleșiți de cei 40 de cai-putere și de teribila vulnerabilitate a mahonului lustruit, sunt adesea nervoși și uneori surprinzător de incompetenți. Indiferent dacă este vorba despre taxiuri sau despre ambarcațiuni particulare, ei afișează un aer snob și înfumurat care nu are nimic în comun cu bonomia vulgară a barcagiilor și a pescarilor; iar uneori, când remuul lor stropește cu aroganță bastingajul unui om sărac (mai concret, eu), mi se pare că seamănă cu niște nobili nepăsători dintr-un regat blestemat și înapoiat, gonind cu caii lor negri și crunți peste pământul cultivat de un țăran.

Gondola are, fără îndoială, un caracter cu totul diferit – o barcă atât de bine adaptată spiritului acestui oraș, încât e greu să-ți imaginezi Veneția fără ea. Se spune că originea ambarcațiunii este turcă și, într-adevăr, ceva din grația și noblețea ei amintește de Cornul de Aur, de seraiuri, odalisce și pașale parfumate. De asemenea, se înrudește în mod evident cu bărcile din Malta; nu cu mult timp în urmă puteau fi uneori comparate, căci, atunci când navele din flota

britanică din Mediterana vizitau Veneția, de obicei aduceau cu ele și un barcagiu maltez, care transporta membrii echipajelor pentru o sumă modică, ocazie cu care putea fi admirată ambarcațiunea sa colorată, în formă de fluture, legănându-se provocator printre bărcile venețiene negre. Se pare că nimeni nu știe cu exactitate ce înseamnă cuvântul *gondolă*. Unii specialiști înclină să creadă că provine din grecescul *κόλδου*, „ceașcă”; alții consideră că derivă din *κύμβη*, numele grecesc al luntrei lui Charon; iar câțiva antiromantici îndrăzneți au decis că la bază ar sta un cuvânt din greaca modernă care înseamnă nici mai mult, nici mai puțin decât „midie”. Mi se pare ciudat că în lumea modernă acest cuvânt se folosește pentru a descrie doar patru lucruri: un tip de vagon de marfă; un compartiment aflat în partea de dedesubt a unui avion; telecabina; vehiculul urban al venețienilor.

Gondolele se construiesc doar în atelierele din Veneția, sufocate printre gunoaiele și fumul de pe canalele dosnice ale orașului (în unele dintre aceste ateliere, dacă plătești bine, meșterii îți pot face la comandă gondole în miniatură, delicate și frumoase, identice cu cele reale). Gondolele se construiesc din diferite tipuri de lemn – stejar, nuc, cireș, ulm sau pin – și se taie după un șablon foarte minuțios, perfecționat în urma multor modificări. Prima gondolă a fost o ambarcațiune mai puțin temperamentală, dacă e să ne luăm după vechile xilogravuri, forma sa fiind dată de practica stângace de a urca în ea pe deasupra prorei. Modelul actual s-a adaptat cu atâta acuratețe la nevoile orașului, încât

se spune că nu sunt decât două locuri, chiar și când marea e foarte joasă, prin care o gondolă nu poate trece: pe lângă Teatrul Fenice și pe lângă biserica San Stae.

Gondolele sunt extrem de rezistente. Odată, un aventurier excentric a navigat până la Trieste într-o gondolă manevrată de opt vâslași. Cândva am văzut o gondolă a cărei proră fusese complet retezată în urma unei ciocniri cu altă ambarcațiune și, cu toate acestea, încă plutea pe apă fără probleme. Am mai văzut una, salvată după ce zăcuse câteva luni sub apă și restaurată complet în câteva zile. Iar dacă se întâmplă vreodată ca gondola ta să fie remorcată de o barcă cu motor și să traverseze astfel laguna în cea mai mare viteză, cu prora ridicată, stârnind în jur valuri de spumă sărată, faptul că apa izbește puternic, dar inofensiv coca bărcii îți va arăta cât de bine e construită, asemenea unei vechi locomotive victoriene sau unui ceas moștenit de la bunici.

Gondolele pot fi și rapide. Odată, pe când mergeam cu barca mea cu motor în afara bordului, mi-a fost extrem de dificil să țin pasul cu o gondolă care se pregătea pentru o regată, mai încolo de San Giorgio. Doi gondolieri pot duce cu lejeritate doi turiști din Veneția până pe insula Burano – o distanță de șase mile – în mai puțin de două ore. O gondolă cu patru turiști vorbăreți și un vâslaș care nu se grăbește poate ușor ține pasul cu un om care merge pe marginea canalului. (Totuși, în 1662, când Republica i-a oferit regelui Carol al II-lea al Angliei o gondolă drept cadou de nuntă, trimițându-i și

niște gondolieri pentru a o manevra, Evelyn consemna că „nu se compară, în ceea ce privește viteza, cu luntrile noastre obișnuite”.)

Gondolele moderne nu au *felze*, acea cabină mică și neagră care – cel puțin pentru sufletele mai poetice – le intensifica aerul lugubru. Totuși, sunt și astăzi echipate cu covoare groase, căluți-de-mare din bronz, bănci tapisate și vâsle colorate. Toate sunt date cu un strat gros de lac negru, strălucitor – gondolele sunt negre din secolul al XVI-lea, condiție impusă de legile somptuare, însă uneori, cu ocazia unei regate, mai vezi unele vopsite în albastru strălucitor sau în galben țipător. Toate gondolele sunt la fel, cu excepția câtorva modele mai mari, care au trasee fixe, și a unora mici, ca de jucărie, folosite în diverse competiții. Dimensiunile lor sunt standard: lungimea de aproape 36 de picioare și lățimea de cinci picioare. Sunt în mod deliberat asimetrice, pentru a contrabalansa greutatea vâsleșului de la pupă, astfel încât, dacă tragi o linie imaginară prin mijlocul ambarcațiunii, o jumătate este mai mare decât cealaltă. Nu au chilă și cântăresc cam 1 300 de livre fiecare.

La proră se găsește *ferro*, un dispozitiv din fier, fabricat de obicei în orașele situate pe dealurile din Cadore. Acesta are șase dinți orientați spre înainte, unul spre pupă, iar deasupra, o lamă în formă de trompetă. Multora această emblemă li se pare extrem de romantică, însă Shelley a asemănat-o cu „un cioc anost din oțel sclipitor”, iar Coryat a descris-o vag drept „un obiect curbat, modelat sub forma

unei cozi de delfin, cu aripioarele reprezentate foarte artificial și care pare acoperit în întregime cu cositor”. Nimeni nu știe de fapt ce simbolizează. Unii spun că provine de la prorele galioanelor romane. Alții spun că este vorba despre o secure de călău. Alții cred că ar reproduce simbolul unei chei care apărea pe bărcile funerare egiptene. Gondolierii au teorii mai simple. În general, sunt de acord cu toții că acești șase dinți orientați spre înainte reprezintă cele șase districte ale Veneției, dar, când vine vorba de ceilalți dinți, nu reușesc să se pună de acord. Partea de sus poate fi un *corno ducale*, o halebardă venețiană, un crin, marea sau Podul Rialto. Dintele orientat spre pupă poate reprezenta Piața San Marco, Giudecca, Palatul Dogilor sau Ciprul. Fâșia de metal care coboară de-a lungul prorei este uneori interpretată ca fiind Canal Grande, iar alteori ca istoria Veneției. Din când în când, în bine-cunoscutul stil venețian, *ferro* are doar cinci dinți orientați spre exterior, în loc de șase, fapt care impune o reevaluare epuizantă a întregii chestiuni, iar dacă reușești să descifrezi simbolistica dispozitivului, rămâne totuși să-i stabilești funcția – dacă este pentru calcularea înălțimii podurilor, pentru echilibrarea bărcii sau dacă e, pur și simplu, ornamental. Oricum ar fi, *ferro* reprezintă o emblemă controversată, însă, în opinia mea, puține lucruri din Veneția au o mai mare forță sugestivă decât șapte sau opt dintre aceste talismane străvechi, curbate, bizare și scâteietoare, plutind pe Canal Grande, unul lângă altul, în lumina felinarelor.

Construirea unei gondole este foarte costisitoare. În plus, vara, aproape o dată la trei săptămâni, gondolele trebuie duse înapoi pe șantier pentru a fi curățate de alge și date din nou cu catran. Din moment ce în lunile de iarnă gondolierii au foarte puțin de lucru, tarifele trebuie să crească și, din când în când, Asociația Gondolierilor anunță, printr-un potop de afișe emoționante, dispariția iminentă a tuturor gondolelor din canalele Veneției, în cazul în care municipalitatea nu este de acord să crească din nou tarifele. În secolul al XVI-lea, în Veneția erau 10 000 de gondole. Astăzi sunt mai puțin de 400, însă, din moment ce o plimbare cu gondola este o experiență unică pentru oricine vizitează Veneția și aceste ambarcațiuni reprezintă în sine unul dintre cele mai atrăgătoare spectacole turistice, este puțin probabil că vor dispărea complet. Chiar și dintr-un punct de vedere strict practic, gondolele continuă să fie utile pentru venețieni, întrucât, pe Canal Grande, sunt câteva gondole care funcționează ca bacuri, trei dintre ele circulând toată noaptea (ele au niște mici cabine vesele, adesea împodobite încântător cu plante și lampioane chinezești, în care gondolierii își așteaptă clienții, uneori stând la taclale, apatici, sau jucându-se cu vreo pisică vagaboandă). Gondolierul este o parte esențială a spiritului și a stimei de sine ale Veneției. „Gondolierul”, spune un manual al municipalității, „nu poate cere, nici măcar ca bacșiș, un tarif mai mare decât cel indicat în anunțul care trebuie pus la vedere în gondolă”. Cu toate acestea, sunt impresionante

vicleșugurile pe care le născocesc gondolierii pentru a-și mări venitul și este incredibil cât de scumpe se dovedesc a fi glumele lor, informațiile bizare pe care le oferă, cunoștințele temeinice pe care le au despre sărbătorile religioase și despre vechile obiceiuri locale, anecdotele istorice neverosimile pe care le povestesc, precum și pătrunzătorii lor ochi albaștri, când, în cele din urmă, ajungi la gară.

În ceea ce mă privește, sunt gata să plătesc puțin mai mult pentru a mă bucura de dexteritatea gondolierului. La început gondola te poate surprinde prin forma de viespe și prin aerul ei puțin lugubru, însă curând te vei obișnui cu stilul ei și ți se va părea cel mai frumos mijloc de transport din lume, excepție făcând, poate, avionul cu reacție. Se spune că fiecare gondolă are personalitatea ei, unicitatea sa fiind dată de micile variații în ceea ce privește tâmplăria și ornamentațiile, iar gondolierul vâslește magistral, de parcă ar cânta cu virtuozitate la un instrument muzical. Unele dintre posturile sale sunt foarte frumoase – mai ales așa cum îl înfățișează Carpaccio, înainte de introducerea legilor somptuare, cu pantaloni strâmți, în dungi, stând în echilibru pe o pupă aurită. Există în mișcările lui acea înclinare domoală, atunci când barca trebuie să treacă pe lângă colțuri mai ascuțite, care îmi aduce inevitabil aminte de curbele luate de schiori: picioarele sunt așezate într-o poziție de balet, cu vârfurile orientate spre exterior; vâsla este înălțată la nivelul taliei; corpul se rotește cu suplețe în direcția opusă celei în care virează barca, moment în care gondola ia curba, legănându-

se și spintecând apa, mereu într-o rână, dar niciodată dizgrațioasă, iar gondolierul rămâne calm și mândru la pupă.

Atunci când face o manevră de acest fel, scoate niște strigăte de avertizare, răgușite și plictisite, ca ale unei păsări marine bătrâne și epuizate. Aceste strigăte l-au afectat atât de tare pe Wagner pe durata șederii lui în Veneția, încât este posibil să-i fi inspirat (așa cum credea el) geamătul fluierului păstorului din deschiderea actului al treilea al operei *Tristan și Isolda*. Strigătele gondolierilor sunt acel *cri de cœur* al Veneției, în așa măsură încât, în timpul alarmelor din cele două războaie mondiale, pietonii le-au adoptat și ei ca mijloace de avertizare la colțurile de stradă mai dubioase. Principalele cuvinte de atenționare sunt *premi* și *stali* – „stânga” și „dreapta” –, însă e greu să-ți dai seama cu exactitate cum anume sunt folosite. Ruskin, de exemplu, face o observație destul de vagă potrivit căreia „dacă doi gondolieri se întâlnesc într-o situație în care este necesar să se decidă pe care parte trebuie să treacă unul pe lângă celălalt, gondolierul care, în acel moment, are mai puțin control asupra bărcii sale strigă *Premi!* dacă vrea ca bărcile să treacă fiecare pe partea ei dreaptă și *Stali!* dacă preferă partea stângă”. Alți autori se mulțumesc cu explicații mai simple, considerând că, atunci când gondolierul virează la stânga, strigă *Premi!*, iar când virează la dreapta, strigă *Stali!* Baedeker, recunoscându-se neputincios în fața semioticii acestui sistem de avertizare, amintește doar de impronunțabila exclamație *A-Oel!* – care înseamnă, spune el,

bagatelizând, „Atenție!”. Poetul Monckton Milnes, referindu-se la această problemă, scrie despre strigătele gondolierilor:

Oh! se aud tot mai slab, ca o vlăguită lumină,
„Trec – *premi!* –, dar pe altcineva aștept să vină!”.

În prezent, strigătele gondolierilor par să varieze. Am auzit adesea vechile avertismente, însă, în general, impresia mea este că gondolierul din zilele noastre strigă doar *Oi!* (pentru care traducerea lui Herr Baedeker e potrivită) și cunosc un modernist care, venind dinspre Canal Grande și intrând pe San Trovaso, își duce degetele la buze, lansând un fluierat strident, dar eficient.

Manevrarea unei gondole nu este deloc o treabă ușoară. Vâslitul înapoi este aproape la fel de laborios ca și vâslitul înainte, întrucât partea mai lată trebuie ținută sub apă pentru ca prora să se mențină dreaptă. Manevrarea cu pricepere, în special în cazuri de urgență, depinde de mișcarea rapidă a vâslei, ieșind și intrând înapoi în complicatul furchet (care arată ca un ciot în formă de furcă dintr-o grădină pietrificată). Pentru a vedea această îndemânare în acțiune, stai zece minute în una dintre stațiile de *traghetto* de pe Canal Grande și privește-i pe luntrașii de la bac. Există o armonie între mișcările celor doi care manevrează gondola, o disciplină creată de o anumită legătură extrasenzorială care s-a format între ei. Când aduc bărcile la debarcader, cu o mișcare elegantă și flamboaiantă,

scot vâslele repede din furcheți pentru a le folosi pe post de frână, moment în care, odată cu micul val pe care îl stârnește gondola, vâslașii le aruncă spectatorilor de pe mal o privire fermecătoare, ca niște adevărați artiști.

Bărcile, barcagiii și știința despre bărci reprezintă jumătate din fascinația pe care o emană Veneția. Să nu îți imaginezi totuși că venețienii nu sunt interesați deloc de mașini. Acestea pot fi văzute, în orice zi, în Piazzale Roma sau pe insula Lido, însă câteodată ajung și aproape de Piața San Marco. Pe cheiuri, lângă Zattere, adesea poți vedea mașini circulând în spatele barierelor. Uneori apare câte un camion diesel care vine tocmai din München și a ajuns până în interiorul orașului lagunar. Când se celebrează un eveniment important, care de televiziune sunt parcate chiar în Piața San Marco, ascunse pe la colțuri sau pitite după colonade, ca și cum prezența lor acolo ar stânjeni. Când englezii au ajuns în Veneția, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, mergeau pe Riva degli Schiavoni cu vehicule amfibii. Deseori, mașini (și vagoane) pufăie de-a lungul lagunei, încărcate pe feriboturi, iar odată, uitându-mă pe fereastră, am văzut un camion la ușa casei vecinului, chiar pe Canal Grande. Fusesse adus acolo pe un șlep, iar șoferul stătea la volan, mâncând un sandvici.

13. Pietrele Veneției

Veneția are multe case care nu sunt situate de-a lungul canalelor și la care nu se poate ajunge cu barca, însă, dacă ai o hartă bună, o pereche de pantofi rezistenți și o dispoziție veselă, nu există niciun loc din oraș în care să nu poți ajunge pe jos. Forma și structura Veneției sunt date de canalele sale. Străzile îi întregesc țesătura asemenea unui filigran. Orașul este un labirint de străduțe, curți izolate, poduri, arcade, ganguri întortocheate, fundături, cheiuri, întunecoase, străzi laterale și piețe care apar din senin, scăldate în lumina soarelui. Veneția este mică, aglomerată și haotică. Deși canalele ei scânteiază adesea, iar peisajele lagunei sunt greu de cuprins cu privirea, de multe ori străzile din oraș îmi aduc aminte de coridoarele dintr-o veche închisoare igrasioasă, impunătoare, dar părăginită. După câteva săptămâni petrecute în Veneția începi să tânjești după munți, după pajiști sau după largul mării (deși e uimitor cum, de îndată ce ți-ai înnodat cearșafurile și ai coborât pe zid, te trezești jinduind din nou după închisoare).

Veneția are diverse tipuri de străzi și de piețe. *Fondamenta* este un chei spațios și aerisit. *Calle* este o străduță. *Salizzata* este o alee pavată, odinioară atât de rară, încât merita să fie diferențiată de celelalte. *Ruga* este o stradă pe care se găsesc magazine. *Riva* este o promenadă de-a lungul apei. *Rio terra* este un canal astupat, iar *piscina* – un fost eleșteu. Apoi mai există *crosera*, *ramo*, *sotto-portico*, *corte*, *campo*, *campiello* și *campazzo*. În Veneția există un Piazzale (Piazzale Roma, lângă parcare de mașini), două

Piazzette (de o parte și de alta a Bazilicii), însă o singură Piazza, impresionanta piață centrală a orașului, considerată de Napoleon cel mai frumos salon al Europei.

Fiecare zonă a orașului, așa cum am văzut de la înălțimea Campanilei, are în centru propria piață, denumită, în general, *campo*, pentru că, la începuturile Veneției, era un fel de câmp mlăștinos. Cele mai interesante *campi* din oraș sunt San Polo, Santa Maria Formosa, San Giacomo dell’Orio, Santo Stefano și Santa Margherita – primul este mai curând pitoresc, al doilea animat, al treilea rustic, al patrulea elegant, al cincilea plăcut și liniștit. De obicei, într-un astfel de *campo* nu se vede nici urmă de apă, canalele fiind ascunse în spatele caselor, iar totul în jur pare solid, vechi și urban. Este, așa cum ar spune ghizii turistici, „foarte caracteristic”.

Campo Santa Margherita, de exemplu, are în mijloc o clădire mică și pătrată, fără însemnătate, asemănătoare mai degrabă cu o veche primărie englezească; aici a fost cândva sediul breslei blănarilor, iar în prezent este sediul local al unui partid politic. La un capăt al pieței se află un turn vechi, odinioară o biserică, acum cinematograf, iar la capătul celălalt se vede campanila înaltă și roșie a bisericii Carmini, având în vârf statuia iluminată a Sfintei Fecioare. Între aceste trei repere prind viață toate activitățile captivante din Veneția, astfel încât *campo* se transformă într-un oraș în sine, între hotarele căruia poți găsi aproape tot ce îți trebuie pentru traiul zilnic. Într-o frumoasă și veche casă de lemn își are sediul o bancă. Mai sunt trei sau patru cafenele cu

radiourile date la maximum și o bodegă întunecoasă, frecventată de bătrâne aspre și dominată de un televizor uriaș. Pe lângă toate acestea, mai sunt un magazin cu haine second-hand, o lăptărie, mai multe băcării bine aprovizionate și o încântătoare farmacie în vechea școală, cu pereții lambrisați și nenumărate flaconașe roz. În chioșcul de ziare viu colorat, proprietarul, ițindu-se, asemenea unui șoricel, printre revistele cu staruri de cinema, își observă clienții cu interes. Merceria este învăluită în căldura emanată de articolele din lână și de ciorapii groși. Tutungiul vinde orice, de la ace de siguranță până la timbre. În fiecare dimineață, în piața de sub prelatele de pânză viu colorate, găsești cele mai diverse soiuri de pește și de legume proaspete.

Ca multe alte *campi* venețiene, nici Santa Margherita nu este un loc prea sofisticat. Cafenelele nu sunt frecventate de persoane mondene îmbrăcate elegant. Pe treptele monumentului eroilor nu stau, picior peste picior, actrițe provocatoare. Turiștii, consultându-și hărțile, trec pe aici în grabă, în drum spre locuri mult mai faimoase. Cu toate acestea, dacă vrei să guști din spiritul Veneției, nu există alt mod mai bun decât să petreci o oră sau două într-un astfel de decor, bând un pahar de vin ieftin din regiunea Veneto și contemplând viața acestei mici lumi cu totul aparte.

Din piețe se ramifică, asemenea unor rădăcini subțirele, străduțele Veneției, despre care se spune că ar fi peste 3 000.

Lungimea lor totală depășește 90 de mile, însă unele sunt atât de înguste, încât aproape nici nu încapi pe acolo. Browning a fost încântat când a descoperit una atât de strâmtă, încât nu a reușit nici să-și deschidă umbrela. Se spune că cea mai îngustă dintre ele este Ramo Salizzada Zusto, în apropiere de San Giocomo dall'Orio, care are o lățime de două picioare și jumătate și pe unde dolofanii pot trece doar dacă nu le este rușine să se întoarcă pe o parte. Străduțele din Veneția au în general nume frumoase: Aleea femeii cu zulufi; Aleea iubirii prietenilor sau a țiganilor; Canalul astupat al gândurilor; Strada largă a proverbelor; Prima alee care a ars și A doua alee care a ars, amândouă comemorând niște incendii din secolul al XVII-lea; Strada maimuței sau a săbiilor; Aleea orbilor. Nu cu mult timp în urmă, când oamenii nu erau atât de sensibili, a existat chiar o Calle Sporca – Stradela murdară.

De multe ori străduțele sunt extrem de imprevizibile, terminându-se brusc în canale adânci și întunecate, avântându-se printre arcade sau dând din senin spre un peisaj care îți taie respirația. Pot fi și înșelătoare, căci vei descoperi adesea că palatul care se profilează la capătul unei străduțe se află de fapt dincolo de un canal lat, astfel încât nu poți ajunge la el decât dacă faci un mare ocol. Aceasta înseamnă că, deși casele venețiene sunt situate la mică distanță una față de cealaltă, nu sunt neapărat învecinate, ceea ce a dus la dezvoltarea unui complicat limbaj al semnelor care le permite gospodinelor să comunice de la distanță sau să flirteze discret peste abis; odată am văzut un

tânăr ce îi trimitea bezele unei fete de pe partea cealaltă a canalului, moment în care geamul a căzut, cu un sunet ce i-a tăiat tânărului tot elanul. Misterul, ascunzișurile și romantismul străduțelor sunt întotdeauna fascinante, în special dacă înveți, precum venețienii, *andare per fodere* – „să mergi pe lângă ziduri” – sau să-ți croiești drum prin micile pasaje auxiliare ce se strecoară printre case, fără zgomot și furișate, ca niște nevăstuici urbane.

Înainte, pe străzile întortocheate și labirintice ale Veneției se organizau întreceri de atletism, iar dacă îți dezvolti tehnicile necesare de evitare și de asalt, poți prinde o chiar viteză bună. Cel mai potrivit mod de a te deplasa prin Veneția este totuși o combinație de metode, bazată pe o analiză atentă. Pe jos, poți parcurge distanța dintre Rialto și biserica Ognissanti în jumătate de oră; însă, dacă ești familiarizat cu locurile, poți lua *vaporetto* rapid până la San Samuele, apoi *traghetto* până la Ca' Rezzonico, te strecoari pe Calle del Traghetto, Calle Lunga San Barnaba, Calle delle Turchette, Fondamenta di Borgo, Fondamenta delle Eremite, Calle dei Frari, Rio degli Ognissanti – și, după vreo două minute năucitoare, ieși, gâfâind, în Campo Ognissanti.

„O iei la dreapta”, i-a spus Launcelot lui Gobbo atunci când bătrânul gentilom i-a cerut să-l îndrume către casa lui Shylock, „o iei la dreapta după primul colț, pe urmă la stânga după al doilea colț, iar după al treilea n-o mai iei nici la dreapta, nici la stânga, ci cobori drept spre casa jidovului”.

„Doamne sfinte”, a răspuns bătrânelul, „o să-mi vină greu

să nimeresc drumul”², și – o, Doamne! –, da, avea dreptate.

Cu multe secole în urmă, venețienii, uitându-se în jurul lor, observând aceste condiții mai puțin obișnuite și analizând cele mai bune modele grecești, romane și bizantine, și-au conceput propriul stil de locuință. De atunci multe gusturi efemere au înfrumusețat arhitectura lor și multe fluctuații ale destinului le-au influențat stilul, așa încât astăzi Veneția este un talmeș-balmeș de arhitectură locală, atât de îngrămădit și încărcat de clădiri, încât uneori pare o uriașă grămadă de pietre colțuroase, care se înalță haotic din apele lagunei.

Locuința venețiană clasică rămâne palatul vechii aristocrații. Astfel de clădiri sunt peste tot în oraș, pe nenumărate străduțe dosnice și prin curți izolate – în cel mai bun ghid turistic modern al Veneției se consideră că merită să fie menționate 334 de astfel de case. În spatele multor uși vechi și modeste se ascunde câte-o casă frumoasă, iar adesea vreo măcelărie sau o băcănie a fost construită în coasta unei viluțe splendide din secolul al XV-lea. Cu toate acestea, cele mai frumoase case pot fi văzute, în toată splendoarea lor, pe Canal Grande, unde se întâlnesc trei stiluri arhitecturale – bizantin, gotic și renescentist – pe care autorii de ghiduri turistice le recunosc imediat, dar care pentru mine sunt adesea greu de deosebit. Decrepitudinea unora dintre ele are un farmec aparte. Altele au fost restaurate și modificate fără milă. Unele sunt încântătoare, altele (din punctul meu de

vedere), absolut hidoase. Unele sunt simple și modeste, altele extrem de ostentative, cu porți imense, masive și cu obeliscuri urâte deasupra cornișelor. Cel puțin cele construite în stil gotic sunt caracteristice Veneției; însă, atunci când domnul Tiffany și asociații săi au vrut să-și deschidă o bijuterie pe Fifth Avenue și când comitetul Clubului Armatei și al Marinei Militare a discutat despre noul sediu de pe strada Pall Mall, toți acei domni au privit admirativ spre Canal Grande și și-au construit câte un palat venețian.

Modelul lor de bază este maiestuos, dar practic, Roma și Bizanțul reprezentând fără îndoială sursa de inspirație. O casă tipică este aproximativ dreptunghiulară, însă fațada (care dă spre canal) este mai lată decât partea din spate (care dă spre o străduță). Are patru, cinci sau șase nivele. Intrarea mare se găsea pe fațada principală, cea de pe malul apei, unde bărcile sunt legate de niște stâlpi mari vopsiți – aceasta în cazul în care nu există lângă casă un hangar pentru bărci. Ușa din dos, mai mică, dă spre o străduță sau spre o grădină împrejmuțată de ziduri înalte, adesea neîngrijită. Casele mai respectabile pot avea o curte pavată, cu o fântână în mijloc, de la care urci pe o scară largă, ca la casele din Damasc și Bagdad.

La parterul palatului se află holul și atelierul, unde, în lunile de iarnă, era adăpostită gondola familiei, trufașă, uscată și misterioasă, iar bătrânii aristocrați care făceau negoț își depozitau baloturile de mătăsuri, grămezile de fildeș, tapiseriile, parfumurile și chiar maimuțele speriate –

„din Tripoli, din Mexic și din Anglia”, cum spunea cândva Shakespeare, „din Lisabona, Coasta Berberă și India”. Primul etaj este *mezzanino*, sediul afacerilor, unde negustorii își țineau catastifele, încheiau tranzacții și îi concediau pe servitorii necinstiți. Al doilea etaj este *piano nobile*, cel mai elegant dintre toate, făcut pentru plăcerea onorabilului proprietar. Aici se află o încăpere centrală impozantă, lungă și întunecoasă, care adesea se întinde pe toată lungimea casei, cu un balcon spațios ce dă spre canal și câte un alcov de o parte și de alta, cu vedere spre apă. Din această *sala* centrală se intră, pe ambele laturi, în camere, continuând cu un labirint de băi, camere de toaletă și tot felul de birouașe.

Mai sus de *piano nobile* casa își mai pierde din grandoare, fiecare etaj devenind din ce în ce mai înghesuit, până când, în cele din urmă, după ce treci de mansardă, ieși în talmeș-balmeșul de pe acoperiș, unde vei găsi *altana*, platforma din lemn concepută inițial pentru ca doamnele venețiene să se bucure de intimitate atunci când își decolorau părul la soare, dar unde astăzi se pun de obicei rufe la uscat. Este posibil ca odinioară casa să fi fost decorată cu fresce și cu ornamentații bogate, care uneori se mai întrezăresc și astăzi, atunci când lumina soarelui cade într-un anumit fel; în prezent casele sunt de obicei roșietice, maronii sau în nuanța pietrei, înviorate în principal de piloții colorați de care se leagă bărcile, asemănători cu stâlpii bărbierilor³, de marchizele vărgate și de încântătoarele jardiniere, colivii și tot felul de plante ornamentale ciudate cu care bătrânelor venețiene le

place să-și înveselească ferestrele.

Mărturiile progresului respiră prin tencuiala și stucaturile de pe fațadele acestor case: mici detalii decorative pe care diferiți restauratori le-au lăsat în urma lor, asemenea unor scoici dintr-o grotă. Toate pervazurile sunt pline de îngerăși, heruvimi, suluri de pergament și lei, iar uneori pe acoperiș vezi niște vârfuri uriașe, piramidale, asemănătoare cu templele rupestre de la Petra. Mai ales fațada laterală a unui palat venețian poate fi extrem de încărcată cu astfel de adaosuri. Odată am cercetat fațada laterală a unei case de lângă locuința mea și am descoperit că sub turnul cu cupolă și girueta din aramă era înfrumusețată cu patru olane pentru coșuri, având trei modele diferite; 53 de ferestre, de opt forme și mărimi diferite, două dintre ele astupate și trei închise cu gratii; cadrul unei scări în spirală; 12 belciuge din fier; opt modele albe incrustate în zidărie; o placă memorială deteriorată; un ornament dreptunghiular sculptat, cu o semnificație obscură; patru contraforturi; cinci fumuri exterioare; porțiuni de cărămidă, ciment, țevi, piatră și arcade încastrate; țigle izolate; un covor atârnat la soare; o menajeră confuză la o fereastră de la etajul al treilea; și o inscripție amintind că o faimoasă actriță franceză a locuit în acea casă.

Cele mai mari dintre aceste case stranii, deși cu mult mai mici decât palatele din zona rurală ale nobililor englezi, sunt într-adevăr imense. (Proprietarii lor aveau adesea vile și pe continent: familia Pisani avea 50 astfel de vile, iar una dintre

ele, situată în Veneto, putea găzdui 150 de invitați, plus servitorii lor – avea două capele, cinci orgi, o sală de concerte, o tipografie și vreo două săli de teatru). La începuturile Veneției, toți cetățenii trăiau în case aproape identice, „ca semn al unității și egalității dintre ei în toate privințele”; mai târziu, palatele au devenit un simbol al bogăției și al succesului, modul cel mai ostentativ de a ține pasul cu familia Contarini.

Multe povești atestă cât de mândri erau proprietarii venețieni în perioada în care au ridicat aceste locuințe grandioase. În una este vorba despre aristocratul Nicolò Balbi, care era atât de nerăbdător să se mute în noul său Palazzo Balbi, încât timp de câteva luni a locuit într-o barcă, vizavi de viitoarea sa reședință; din nefericire, sărmanul Balbi a răcit și a murit înainte să apuce să se mute în palat. În altă poveste se vorbește despre un pretendent încăpățânat care, după ce i-a fost refuzată cererea în căsătorie pe motiv că nu are palat pe Canal Grande, și-a construit imediat o casă atât de impunătoare, încât, așa cum a promis, avea ferestre mai mari decât portalul casei socrului său; palatul tânărului respectiv este Palazzo Grimani, acum sediul Curții de Apel, iar al bătrânului e Coccina Tiepolo, situat aproape vizavi. O a treia poveste spune că trunchiatul Palazzo Flangini, de lângă San Geremia, a fost cândva de două ori mai mare decât în prezent, însă, atunci când doi frați l-au moștenit împreună, unul din ei, într-un acces de furie invidioasă, a dărâmat jumătatea sa. Se spune că Palazzo Venier dei Leoni a rămas

nedeterminat pentru că proprietarul imensului Palazzo Corner, aflat exact vizavi, s-a opus cu înverșunare finalizării construcției: într-adevăr, ar fi fost gigantic, așa cum sugerează o machetă de la Muzeul Correr. Se pare că palatul ducelui Sforza, de lângă Accademia, a fost conceput de acel ambițios *condottiere* mai degrabă ca o fortăreață decât ca o simplă locuință și de aceea pare nefinisat, având niște scări somptuoase, dar nefiind suficient de înalt.

Așa cum a spus cândva Gautier, Canal Grande era registrul nobilimii venețiene – „fiecare familie și-a înscris numele pe una dintre aceste fațade monumentale”. Palazzo Vendramin, în care a murit Wagner, a fost construit de clanul Loredan, apoi moștenit, pe linie aristocratică, de ducele de Brunswick, ducele de Mantova, familia Calergi, familia Grimani, familia Vendramin, ducesa de Berry (mama lui Henric al V-lea) și Duca della Grazia. În perioada de declin a Veneției, în aceste case se organizau nenumărate festivități, adesea fabuloase. În curte la Ca' Foscari aveau loc lupte între câini și tauri, iar uneori oamenii construiau platforme plutitoare pe canalele din fața intrării și organizau acolo serate dansante.

În urmă cu doar câțiva ani, în Palazzo Labia, lângă San Geremia, s-a ținut un bal atât de luxos și de splendid, încât a rămas legendar, iar magnificele petreceri de pe Canal Grande continuă să fie cele mai importante evenimente ale sezonului internațional. Totuși, dintre palatele mai mari, puține mai sunt case particulare, iar proprietarii lor, în majoritatea

cazurilor, nu sunt venețieni. Doar vreo două familii nobile și-au păstrat vechile locuințe, evitând de obicei să fie în centrul atenției publice; însă, cel mai probabil, în palatele lor locuiesc diferiți membri ai familiei, fiecare la câte un etaj, având o singură guvernantă sau menajeră care să confere o unitate respectabilă gospodăriei.

Multe alte palate sunt acum instituții: municipalitatea, care își are sediul în două clădiri, Muzeul de Artă Modernă, cazinoul de iarnă, Muzeul Franchetti, Muzeul Ca' Rezzonico, Centrul Internațional al Artei și Costumelor, sediul Bienalei, Muzeul de Istorie Naturală, prefectura, casa de amanet municipală. Unele dintre cele mai frumoase palate sunt hoteluri. În unele sunt birouri sau anticariate, în altul este un atelier de mozaicuri, două sunt saloane de expoziție pentru sticlărie venețiană. Mult mai multe sunt apartamente, majoritatea scumpe (în special cele situate la extremitatea sudică a lui Canal Grande), unele magnifice. Dreptul de proprietate asupra acestor clădiri poate fi o chestiune complicată, căci adesea sunt împărțite pe etaje, așa încât cineva deține ultimul etaj, altcineva etajul intermediar, o a treia persoană grădina și intrarea dinspre canal, iar o a patra persoană cărarea ce duce spre terenul public al străduței lateralnice. Uneori dreptul de proprietate se extinde și asupra unei părți din trotuarul din fața casei. Există în apropiere de Rialto o casă cu grădină a cărei poartă este ieșită în afară. În unghiul astfel format cu zidul proprietarii au pus o piatră în caldarâm, delimitându-se astfel, între

poartă și zid, o zonă cu o suprafață de vreo două picioare pătrate, cu inscripția: „Proprietate privată”. Odată am pășit dincolo de această barieră mistică, pe cei câțiva inchi interziși; și, așa cum era de așteptat, atât de puternică e tradiția venețiană, încât am simțit o furnicătură stranie de-a lungul piciorului, ca un soi de avertisment paranormal.

Prosperitatea unei case venețiene nu trebuie judecată în funcție de opulența porții de la intrare, în special dacă se află departe de Canal Grande. Desigur, în Veneția sunt și multe case sărace, imobile banale și uniforme, căsuțe anoste, chiar și rămășițele unor mahalale foarte sărăcicioase. Totuși, mizeria multor locuințe este doar aparentă. Poate că jos casa este rece și umedă, răvășită, părăginită sau chiar sinistră; însă, după ce ajungi înăuntru și treci de holul întunecat, cu miros de mucegai, după ce urci scările șubrede, intri pe ușa mare și neagră a apartamentului principal, traversezi vreo două coridoare mohorâte și pline de ecouri, urci din nou câteva trepte care se clatină, atunci, dintr-odată, dând la o parte o draperie groasă, te poți trezi într-o cameră extrem de luminoasă și de elegantă, captivă în acel exterior întunecat asemenea unei perle într-o scoică zgrunțuroasă. (Oricum, venețienilor le-a plăcut întotdeauna să-și petreacă timpul în aer liber, așa cum arată nenumărații cetățeni veseli pe care îi vezi, în fiecare seară de vară, în cafenelele de pe Riva sau de pe cheiuri și în trattoriile de pe lângă docuri, tricotând sau citind ziarul.)

De asemenea, nu trebuie să credem că Veneția nu are

grădini. Iarna, când peste tot acest labirint de clădiri rece și posomorât se trag obloanele, poate părea cel mai dezolant oraș, lipsit de verdeață și de sevă. Este o impresie falsă. Sute de grădini sunt ascunse printre pietrele Veneției, apărate de porți de fier și vechi ziduri de cărămidă, astfel încât abia dacă zărești câte o floare de glicină sau simți o mireasmă fugară de caprifoi. Venețienilor le plac foarte mult florile. Orașul e plin de florari și sunt florării de unde poți cumpăra esență de trandafiri comestibilă sau flori portocalii de dovlecei care se dau prin făină și se prăjesc. Din Veneția nu lipsesc nici copacii – sute de pini, aliniați ca la paradă, în Grădinile Publice ale lui Napoleon; platani minunați în mai multe piețe; arbuști de mirt, lauri, leandri, rodii, tamarisc și palmieri în multe grădini particulare. În Campo San Zaccaria există chiar, așa cum m-a asigurat cândva un cunoscător, „o sâmbovină” – informație pe care nu am putut decât s-o accept într-o tăcere respectuoasă.

Misterul și izolarea acestor grădini venețiene au un farmec aparte, căci ele sunt adesea pline de statui și sculpturi ciudate și bântuite de pisici, iar vechile fântâni năpădite de buruieni le dau un aer solemn. Pe Giudecca, cândva insula-grădină a Veneției, mai există încă una sau două grădini pline de flori care coboară până la lagună, mireasma lor grea plutind peste apă ca un nor; și chiar și în centrul orașului, unde nimic nu ar trebui subestimat, unele clădiri solemne și sinistre ascund mici umbrare încântătoare. În spatele vechii mănăstiri a Slujitoarelor Fecioarei Maria, împrejmuată de

ziduri înalte, se află o grădină de legume (de care au grijă călugărițe cu glugi pe cap și încălțate cu cizme de cauciuc), atât de mare și de bogată, încât pare un colț de Toscana, șterpelit de la o fermă și transplantat aici; iar dincolo de acoperișul scund de la Palazzo Venier se pot vedea copacii înalți și luxurianți din grădină, un loc nespus de melancolic, asemenea unei grădini de pe o plantație din sudul Americii.

Adesea, astfel de locuri nu sunt publice. Majoritatea grădinilor venețiene sunt încuiate cu grijă și inaccesibile străinilor. De-a lungul întregului țărm sudic al insulei Giudecca nu mai există decât un singur loc pe unde oamenii obișnuiți se pot plimba până în apropierea apei. Dacă vrei să le vezi la lucru pe călugărițele cu cizme de cauciuc, trebuie să convingi o gospodină mai prietenoasă de prin partea locului să te lase să urci pe acoperișul casei ei și să privești peste zidul mănăstirii. În spațiile verzi din Veneția sunt puține bănci care să te încurajeze să zăbovești, iar cele din vastele Grădini Publici, de la capătului Rivei, sunt aproape întotdeauna ocupate.

Într-adevăr, venețienii nu se preocupă prea mult de soarta grădinilor. Multe astfel de paradisuri sunt neglijate fără milă, în timp ce altele sunt aranjate fără rafinament și apoi etalate cu vulgaritate. Niște vecini ai mei, într-un acces de entuziasm, au angajat recent un grădinar peisagist pentru a le rearanja întreaga grădină, care până atunci fusese o adevărată junglă. Au cerut ca totul să fie făcut ca la carte: gazon, alee pietruită, straturi de flori, câțiva arbuști pitici și o

poartă cu embleme de alamă. Grădinarii au muncit mult și cu pricepere, iar într-o lună au creat o grădină impresionantă, cu totul nouă, curată, perfectă și pusă la punct, ca un registru contabil. După ceva vreme, când au apărut florile, am văzut-o pe stăpâna casei plimbându-se printre trandafiri, cu un catalog în mână, asigurându-se că totul ieșise așa cum comandase.

În Veneția, acolo unde o străduță întâlnește un canal, apare un pod. Podurile, așa cum a observat Evelyn, „însăilează orașul”. În Veneția sunt mai multe poduri pe milă pătrată decât în orice alt oraș din lume – peste 450, începând cu gigantul pod rutier și feroviar și terminând cu podul particular de pe Giudecca, mic și elegant, care, după ce îi deschizi poarta și îl traversezi, pășind pe scânduri, te conduce cu grijă până în Grădina Greciei. Există Podul pumnilor, Podul paielor, Podul femeii cinstitute, Podul politeții, Podul smereniei, Podul mic, Podul lung, Podul paradisului, Podul îngerului și Puntea suspinelor, pe care a stat Byron, pierdut într-o reverie sentimentală, dar amăgitoare.

Podurile arcuite au transformat canalele în șosele, însă chiar și astăzi unele sunt atât de joase și de înguste, încât gondolierul trebuie să se aplece foarte mult pe pupă pentru a putea trece pe sub ele, în timp ce pasagerii își scot pălăriile lor noi de pai și râd de ecoul vocilor lor (iar dacă treci pe sub un pod dintre acelea pe care se proiectează reflexiile unduitoare ale apei este ca și cum ai aluneca în spatele unei cascade silențioase). Ubicuitatea podurilor le-a imprimat

venețienilor acel mers sprinten, specific. De asemenea, podurile te fac să te alegi cu glezne umflate și călcâie nesigure, motiv pentru care turiștii mai puțin obișnuiți cu astfel de condiții, jurând că s-au distrat mai bine ca niciodată, se îndreaptă cu chiu, cu vai spre locuințele lor pentru a face o baie care să-i pună din nou pe picioare după ce au colindat prin oraș jumătate de zi.

Primele poduri din Veneția erau traversate atât de oameni, cât și de cai și catâri, așa încât, în loc de trepte, aveau rampe. Nu erau prevăzute cu parapete și erau construite din lemn gudronat, așa cum se poate vedea în faimoasa pictură a lui Carpaccio *Miracolul relicvelor Crucii pe Podul Rialto*. Astăzi rampele au dispărut complet, însă mai există un pod fără parapete, pe Rio di San Felice, în apropiere de Misericordia. În prezent, majoritatea podurilor mai mici au un singur arc înalt și sunt din piatră. Mai există câteva poduri drepte, construite din lemn, legate de troturar prin niște trepte, asemenea unor poduri feroviare englezești. Canalul Cannaregio este traversat de un pod cu trei arce. Lângă Piazzale Roma se află un nod descentrat de poduri, cinci structuri individuale întâlnindu-se într-o amețitoare aglomerare de trepte și direcții. Sunt și câteva poduri particulare, ce se sfârșesc brusc și semeț în fața maiestuoaselor uși de lemn ale palatelor. Podurile de fier sunt rare, unele dintre ele având origini englezești. În anumite perioade din an poți vedea chiar și pontoane, realizate de geniștii armatei italiene, din garnizoanele de pe

valea Padului. În noiembrie, un astfel de ponton este construit peste Canal Grande până la biserica Salute. În iulie, se construiește unul peste canalul Giudecca, până la biserica Redentore, pentru comemorarea altei epidemii de ciumă (timp de 30 de ore niciun vas nu poate să intre sau să iasă din portul interior al Veneției). În trecut, de Moși, se ridica un astfel de pod până la cimitirul San Michele; astăzi există însă un vaporet cu care poți ajunge în apropierea mormintelor, într-o clipită. În rest, micile poduri ale Veneției sunt atât de numeroase, atât de discrete și atât de asemănătoare între ele, încât poți traversa zece sau douăzeci în timpul unei plimbări de jumătate de oră aproape fără să le observi.

Canal Grande este traversat de trei poduri mai mari. Până în secolul al XIX-lea nu exista decât unul, Rialto – pe care toți venețienii îl numesc, meticulos, Ponte di Rialto, în amintirile lor îndepărtate Rialto fiind nu un pod, ci o zonă. În această zonă au existat mai multe poduri. Primul a fost un pod de vase. Al doilea s-a rupt în timpul revoltei conduse de Tiepolo în 1310, când răsculații au fugit dincolo de canal. Al treilea s-a prăbușit în 1444, în timpul procesiunii de la nunta marchizei de Ferrara. Al cincilea, care apare în tabloul lui Carpaccio, avea o secțiune centrală mobilă. Aceasta a fost înlăturată temporar în 1452 pentru a le permite regelui Ungariei și ducelui de Austria să treacă cu tot alaiul; iar cu timpul podul s-a șubrezit atât de tare, încât un cronicar l-a descris drept „mâncat tot de vreme, fiind o minune că încă nu s-a prăbușit”.

Al șaselea a fost subiectul unui faimos concurs de arhitectură din secolul al XVI-lea. Sansovino, Palladio, Scamozzi, Fra Giocondo și chiar Michelangelo și-au prezentat planurile (am aflat că proiectul lui Michelangelo poate fi văzut la Florența, în Casa Buonarroti). Majoritatea participanților au propus o abordare cu mai multe arcade, însă unul, Antonio da Ponte, a propus, cu îndrăzneală, o singură arcadă înaltă, sprijinită pe 12 000 de grinzi de lemn, cu o lungime de peste 90 de picioare, o înălțime de 24 și o lățime de 72. Gestul lui a fost plin de cutezanță. Antonio da Ponte era arhitect oficial al Republicii, iar signoria nu prea tolera greșelile angajaților – Sansovino a fost imediat întemnițat când, din nefericire, noua bibliotecă proiectată de el s-a prăbușit. Cu toate acestea, proiectul lui da Ponte a fost acceptat, iar construcția podului a durat doi ani. De atunci face subiectul unor controverse. La vremea respectivă multor venețieni nu le plăcea și unii râdeau de el, considerându-l un lucru de prisos, pe care nu te puteai bizui; mulți alții au obiectat atunci când frumoasa arcadă a fost încărcată cu pitoreasca suprastructură de magazine actuală; și până nu demult era la modă să-l ponegrești, considerându-l mătăhălos și nevrednic (deși mai mulți pictori celebri l-au immortalizat cu afecțiune, inclusiv Turner într-un tablou care s-a pierdut).

Din punct de vedere structural, a avut un succes deplin: în timpul răscoalelor din 1797 s-a tras chiar cu tunul de pe scările sale, pentru a împrăști mulțimea; iar în ce mă privește, nu aș schimba nici măcar o singură piatră din el.

Îmi plac vechile și bizarele statui înfățișându-i pe Sfântul Marcu și Sfântul Teodor, pe partea dinspre gară. Îmi place imaginea Bunei Vestiri de pe cealaltă parte, cu Sfântul Duh la mijloc, între înger și Fecioara Maria. Îmi plac strania spinare de balenă a podului, cocoșat deasupra piețelor, și magazinașele sale îngrămădite, ce privesc cu dârzenie spre interior. Cred că una dintre cele mai frumoase impresii pe care ți le lasă Canal Grande este atunci când cotești pe lângă piața de pește și vezi Rialto drept în fața ta, exact așa cum ți l-ai imaginat toată viața, una dintre cele mai familiare imagini din lume și unul dintre puținele monumente venețiene atinse de aripa genialității.

Încă trei secole a rămas singurul pod care traversa Canal Grande. Chiar și în 1848 soldații austrieci au reușit să evite circulația pe jos a unor elemente subversive pur și simplu închizând Podul Rialto. Apoi peste canal au mai fost construite două structuri de fier: una lângă gară și cealaltă lângă galeria Accademia. Erau drepte, masive și foarte urâte, iar Podului Accademia i se spunea uneori, cu un amestec de ironie și afecțiune, *Ponte Inglese*. Au rezistat amândouă până în anii '30, când au trebuit să fie înlocuite întrucât *vaporetti* erau din ce în ce mai voluminoase. Noul pod de lângă gară era o construcție frumoasă de piatră, mult mai înalt decât Rialto. Noul Ponte dell'Accademia avea exact aceleași dimensiuni, dar, cum nu erau prea mulți bani, a fost construit (doar până una-alta, se spunea cu voioșie) din lemn gudronat – o întoarcere la primele materiale de construcție a

podurilor venețiene.

Și iată ceva extraordinar. Doar aceste două poduri moderne traversează Canal Grande, cel mai splendid canal din lume; însă într-o zi, nu cu mult timp în urmă, am luat un *vaporetto* până la Santa Maria del Giglio, apoi am mers până vizavi, la Teatrul Fenice, după care am traversat Campo San Fantin, am făcut prima la stânga, apoi a treia la dreapta, am mers pe o străduță la stânga și am bătut la ușa celei de-a treia case de pe partea dreaptă, iar după ce chipul jovial al unei gospodine m-a cercetat de la o fereastră de deasupra, ușa s-a deschis și m-am trezit că dau mâna cu arhitectul care le-a proiectat și le-a construit pe amândouă – printre cele mai remarcabile monumente pe care și le-a închinat omul zilelor noastre.

14. Serviciile urbane

În talmeș-balmeșul orașului lor, venețienii au fost nevoiți să înglobeze toate accesoriile vieții urbane moderne. În general industria e ținută la distanță, la periferie sau pe continent, însă în interiorul orașului propriu-zis vreo două sute de mii de oameni trăiesc, votează și plătesc impozite – și este deconcertantă frecvența cu care pare să-și facă apariția perceptorul venețian, târându-și picioarele pe străduțele fortificate, cu chitanțierul după el. Ca orice alt oraș, și Veneția are nevoie de poliție, lumină, apă, salubritate, adaptând toate

tehnicile la strania și străvechea ei structură.

Venețienii de altădată obișnuiau să bea apă de ploaie și apă adusă din râul Brenta. Aceasta era direcționată către niște rezervoare complicate și purificată cu ajutorul unor filtre de nisip. Puțurile sculptate pe care le vezi în piețele venețiene reprezintă adesea doar punctele de acces la niște mari rezervoare subterane, uneori aproape cât întregul *campo*. (Unele rezervoare sunt încă pline cu apă, alimentând vegetația care se încăpățânează să crească printre pietrele de pavaj.) Din 1884 apa potabilă provine de pe continent, din izvoarele arteziene din Trebaseleghe, ajungând în Veneția printr-un sistem de țevi. Este stocată în rezervoare în apropiere de Sant'Andrea și are un gust atât de bun, încât chiar și Baedeker era dispus s-o recomande. În timpul Primului Război Mondial apeductul s-a spart undeva sub pământ și doar intervenția rapidă a inginerilor, despre care oamenilor nu li s-a spus nimic, a împiedicat o calamitate; astăzi rezervele de apă sunt abundente chiar și pe timp de secetă, iar unele dintre cișmele clipocesc vesel cât e ziua de lungă.

De la sursele sale din munți, energia electrică traversează laguna prin stâlpi de înaltă tensiune. Benzina ajunge pe șlepuri, nave și cu camioane-cisterne – în Veneția există mai multe benzinării, inclusiv una lângă San Marco și alta pe Canal Grande. Gazometrul orașului este pe lângă biserica San Francesco della Vigna din nord, departe de privirile dezaprobatoare ale puriștilor. Abatorul municipal se află

lângă gară: vitele sunt mânate la abator dimineața, de două ori pe săptămână, prin Piața Măcelarului și Aleea Măcelarilor, iar apele din jurul clădirii sunt murdare de sângele lor. Radioul și cazinoul municipal își au amândouă sediul în marele Palazzo Vendramin, ceea ce duce la o fascinantă juxtapunere de pereți antifonați, șemineuri flamboaiante, mese de joc, coloane de marmură, blănuri de hermină și jazz.

Serviciul de telecomunicații își are sediul într-o frumoasă mănăstire de lângă San Salvatore. Lugubra închisoare, păzită de leii Sfântului Marcu, se înalță în zona haotică a depozitelor de mărfuri, lângă parcare, iar cine trece pe acolo în zilele de vizită îi poate vedea, prin ușile deschise, pe bieții pușcăriași vorbind gravi, printre gratii, cu femeile lor. Ospiciul, spitalul de boli contagioase, azilul de bătrâni și sanatoriul de tuberculoși sunt situate pe niște insule din lagună. Corpul de pompieri, cu vechile sale bărci cu motor roșii strălucind timid în soare, își are sediul sub o arcadă umbroasă, în apropiere de Ca' Foscari, exact lângă Canal Grande; când sunt chemați pentru a stinge un incendiu, pornesc motoarele atât de năvalnic, încât, recent, o barcă, în febra entuziasmului, a apreciat greșit o manevră și s-a izbit de zidul lateral al unui palat, dărâmându-i colțul. Laptele este adus de pe continent în camioane și distribuit, în zori de zi, cu șlepurile, în clinchetul ușurel al sticlelor – deși în urmă cu 60 de ani, în afară de cireada englezilor, mai existau vaci în niște grajduri din Campo Angelo Raffaele și Santa

Margherita. Din Conservator, situat într-un vast palat renascentist de lângă Ponte dell'Accademia, răsună peste ape neobositele și nu foarte delicatele acorduri ale alăturilor. Serviciile fiscale își desfășoară activitatea în mănăstirea Santo Stefano, un loc mereu controversat, căci se spune că Pordenone, însărcinat aici cu pictarea unor fresce biblice, avea tot timpul la el sabia și scutul, în cazul în care Tițian, ferocele său rival, s-ar fi năpustit prin galerie.

Mai multe tipuri de poliști veghează la siguranța Veneției și la buna funcționare a lucrurilor. Sunt carabinieri, cu uniforme lor extravagante, ale căror chipuri, între caschetele purtate pe-o sprânceană și strălucitoarele plăsele ale sabiei, sunt adesea neașteptat de tinere și de inexpressive. Mai este poliția de stat, în banale uniforme gri, care se ocupă de infracțiuni. Poliția locală, cu uniforme frumoase, albastre, este responsabilă de controlul traficului, patrulând pe Canal Grande, în bărci cu motor minuscule, ca de jucărie. În Veneția nu ai nevoie de permis de conducere, însă trebuie să-ți înmatriculezi ambarcațiunea și să plătești impozite în cazul în care motorul are mai mult de trei cai-putere; de asemenea, pentru a monta stâlpi de ancorare într-un canal, în fața casei tale, ai nevoie de permisiunea autorităților. Astfel, poliția orașului pierde mult timp cu examinarea certificatelor și distribuirea documentelor, traficul fiind lăsat, în general, la voia întâmplării. Reglementările stricte anunțate înaintea tuturor ceremoniilor încep prin a fi aplicate cu destul de multă rigoare, dar după câteva ore intervine o relaxare, până

când, în cele din urmă, polițiștii, cedând în fața invariabilei atmosfere destinse a acestor ocazii, își slăbesc de tot vigilența și lasă bărcile care participă la festival să se învârtă de colo până colo într-un haos încântător, dar câteodată năucitor.

În Veneția sunt câteva semne de circulație, care le reamintesc barcagiilor limita de viteză. Există un binecunoscut semn care indică intersecția a două canale și multe care marchează sensurile unice. Există chiar și două semafoare, foarte populare printre ghizi. Barcagiii începători, ca niște gospodine din suburbie care ies la cumpărături, trebuie să învețe unde își pot parca ambarcațiunea fără să fie amendați – lângă San Marco e dificil, pe Riva e periculos (din cauza hulei), pe Canal Grande e imposibil, însă e ușor în cartierele sărace, primitive și bonome care se întind dincolo de Rialto, până la Fondamenta Nuove. Totuși, în general, polițiștii venețieni nu le dau bătăi de cap și se spune că sunt foarte căutați ca gineri.

Mult mai puțin ceremonioși sunt gunoierii, care suplimentează vomitivul natural al valurilor mării cu vreo 20 de șleपुरi cenușii cu motor. În timpul Republicii gunoierii constituiau o breaslă influentă, iar deasupra ușii bisericii Sant'Andrea, în spatele parării, a fost montată în onoarea lor o placă memorială. Într-adevăr, erau atât de importanți, încât, de îndată ce-și consolidau monopolurile familiale, angajau pe alții să muncească pentru ei, trăind astfel confortabil din profiturile câștigate. În prezent, de obicei nu se mândresc cu profesia lor și nu prea le place să fie

fotografiați în timp ce lucrează; însă sunt de o eficiență impresionantă atunci când, în sunete de sirenă și huruit de motoare, șlepurile lor intră în convoi pe Canal Grande, burdușite cu tot felul de echipamente, asemenea unor nave de război construite după un model avansat și experimental.

Flota este administrată de o întreprindere privată, contractată de municipalitate. În fiecare dimineață, o mică armată de oameni îmbrăcați în uniforme, împingând niște cărucioare metalice curate, colectează sacii de plastic de la casele venețienilor, după care se grăbesc de-a lungul străduțelor spre locul de întâlnire cu șlepurile. Motoarele huruie; gunoiul e depozitat automat în adâncurile calei; apoi șlepul se îndepărtează pufăind, cu nimic mai murdar decât o barcă ce transportă legume și nici mai urât mirositor decât o barcă de pescuit. Ruskin a descris caustic Veneția drept un Oraș Înnămolit, însă este și un Oraș Ridicat pe Gunoaie; căci toate acele deșeuri sunt duse pe insula Sacca Fisola, care se învecinează în partea de est cu insula Giudecca, și în cele din urmă, după ce sunt amestecate cu nisip, mâl și alge, sunt folosite ca bază pentru crearea unor noi insule artificiale.

Spitalul municipal al Veneției, situat în apropiere de biserica San Zanipolo, este o structură vastă și neregulată ce ocupă arcada bisericii, precum și vechea clădire a Școlii San Marco. Așadar, când intri în spital, trăiești o experiență stranie, căci pentru a ajunge la secții trebuie să treci de una dintre cele mai bizare fațade din Veneția, o minunată creație trompe-l'œil din secolul al XV-lea, plină de lei, imagini

grotești, trucuri și suprapuneri. Triajul este o încăpere înaltă și întunecoasă, cu coloane, iar cabinetele, sălile de operație și secțiile se ramifică labirintic, până către îndepărtatul chei melancolic Fondamenta Nuove, cu vedere spre cimitir. Dacă se întâmplă să greșești drumul spre dispensar, s-ar putea să te trezești în fabulosul capitol al Școlii San Marco, acum bibliotecă medicală, cu cel mai opulent tavan pe care l-am văzut vreodată. Pacienții care decedază sunt duși imediat în vechea biserică San Lazzaro dei Mendicanti, care acum face parte din spital și este deschisă doar pentru înmormântări; se remarcă, pe de o parte, prin aerul său de disperare adânc înrădăcinată și, pe de altă parte, prin faptul că aici se află un monument ridicat în memoria unei somități din secolul al XVII-lea atât de importante, încât privește în două direcții: o față veghează întregul altar al bisericii, iar cealaltă cere obediență de la toți cei ce intră în vestibul. Iar sub spital, într-un adăpost boltit, se află ambulanțele de serviciu, niște bărci cu motor albastre, puternice, care, chemate în caz de urgență, gonesc de-a lungul canalelor în țipăt de sirene, misiunea lor umanitară justificând nerespectarea regulilor de circulație.

Alte servicii urbane nu pot fi mecanizate în totalitate, păstrând unele ritualuri și convenții moștenite din Evul Mediu. De exemplu, gunoierii care curăță canalele își fac treaba ca pe vremuri, pescuind gunoiul care plutește cu ajutorul unor coșuri sau deplasându-se cu bărcile, mohorâți și înarmați cu plase și găleți; cel care curăță canalul secundar de lângă casa noastră are mereu la el, printre uneltele sale, și

o sticlă de vin – în cazul în care, mi-a spus odată cu veselie, îl părăsește entuziasmul. De-a lungul secolelor serviciul poștal s-a modificat lent. Oficiul poștal central își are sediul în imensul Fondaco dei Tedeschi, situat lângă Podul Rialto, cândva sediul negustorilor germani – adăpostea birourile, depozitele, capela și chiar niște camere de cazare pentru comercianții aflați în vizită. Clădirea a fost cândva împodobită cu fresce de Tițian și Giorgione, după ce acești doi tineri geniali au ajutat la stingerea unui incendiu izbucnit aici. Astăzi locul este sumbru și plin de ecouri și în fiecare zi din el ies aproape 100 de poștași îmbrăcați în elegante uniforme albastre, cu tolba pe umăr. Iau *vaporetto* pentru a ajunge în cartierele ce le-au fost repartizate, apoi merg repede din casă în casă, punând corespondența în coșuri coborâte pe frânghii lungi de la etajele superioare și strigând uneori, cu o voce baritonală și vibrantă, numele destinatarilor.

Începând cu secolul al XII-lea orașul a fost împărțit în șase *sestieri* sau cartiere: la nord și la est de Canal Grande, cartierele Cannaregio, San Marco și Castello; la sud și la vest, San Polo, Santa Croce și Dorsoduro (care înglobează și insulele Giudecca și San Giorgio Maggiore). În interiorul tuturor acestor zone casele sunt numerotate consecutiv, de la un capăt la altul, indiferent de colțuri, intersecții sau fundături. Cartierul San Marco, de exemplu, începe la nr. 1 (Palatul Dogilor) și se termină la nr. 5562 (lângă Podul Rialto). În orașul Veneția există 29 254 de numere de case, iar în

interiorul fiecărui sector numerotarea este inexorabilă. Străbătând toate ungherele fremătătoare, nesfârșitele fundături și curți strâmte, podurile, arcadele și piețele cu ferestre oblonite, numerotarea își urmează, rece și impasibilă, logica solemnă. Astfel, sarcina poștașului are o simplitate și o rigoare gotice. Începe la nr. 1 și continuă până ajunge la sfârșit.

Mai jos, pe Canal Grande, se află superbul Palazzo Corner della Regina. În prezent acesta adăpostește arhivele Bienalei, festivalul internațional de artă de la Veneția, însă nu cu mult timp în urmă aici era Monte di Pietà, casa municipală de amanet. Nicio altă instituție nu ar fi putut fi organizată cu mai mult tact decât aceasta. La parter, firește, se afla o sală de licitații în care domnea o oarecare efervescentă haotică, bântuită de vânători de chilipiruri cu privire aprigă și intermediari zeloși; la etaj însă, acolo unde lăsați obiectele de preț și îți primeai banii, domneau o ordine desăvârșită și o liniște deplină. Tejghelele erau discrete și sobre, ca într-o bancă de pe vremuri. Funcționarii erau politicoși. Izul de haine vechi, tinichelele ruginite și stânjeneala care caracterizează casele de amanet englezești lipseau aici cu desăvârșire. Mie Monte di Pietà îmi evoca imaginea unei modeste, dar importante societăți de credit de pe Wall Street sau poate imaginea unei asociații de heraldică.

Cu toate acestea, o casă de amanet rămâne o casă de amanet, oricât de blândă ar fi masca pe care ar purta-o; iar dacă ai zăbovi pe strada de lângă această minunată clădire, i-

ai întâlni adesea pe oamenii triști care populează lumea amanetului, bătrâni săraci cu sacoșe pline de fleacuri sau femei firave care vin grăbite și pline de speranță, încovoiate sub greutatea saltelelor și a măsuțelor de cusut dezmembrate.

Toată lumea moare în Veneția. Venețienii mor ca urmare a cursului firesc al evenimentelor, iar vizitatorii mor ca urmare a unei convenții. În Evul Mediu populația era periodic decimată de ciumă, care adesea ajungea în Veneția pe rutele comerciale levantine, și de multe ori nu se încerca stoparea ei decât prin generoase ofrande votive și prin rugăciuni. Dozele crescute de Teriaca nu reușeau să țină ciuma la distanță. O singură epidemie din secolul al XV-lea a redus populația cu două treimi; se spune că au murit aproape 50 000 de oameni în oraș și alți 94 000 în așezările din lagună. Aceste flageluri constante îi îngrijorau atât de mult pe vechii venețieni, încât au furat de la Montpellier (Franța) trupul Sfântului Rocco, considerat la vremea respectivă cel mai seamă luptător împotriva demonilor bacterieni, și au construit cinci biserici în semn de recunoștință pentru sfârșitul epidemiilor: Salute, Redentore, San Rocco, San Sebastiano și San Giobbe (împărtășind suferințele celor năpăstuiți, Iov a fost canonizat pe plan local, în zonele afectate de ciumă de pe coastele Adriaticii).

Multe fresce prețioase s-au pierdut pentru că venețienii văruiau pereții pentru a înăbuși germenii cumei, iar la un

moment dat întreaga podea a bisericii San Simeone Grande a fost laborios reconstruită și înălțată, întrucât sub dale se aflau cadavrele unor ciumați. Când Tițian a murit de ciumă, în 1576, el singur, dintre cele 70 000 de victime ale epidemiei de atunci, a fost înmormântat într-o biserică. Iar asta nu se întâmpla doar în trecutul foarte îndepărtat. Chiar și în 1836 în biserica Salute a fost instalat un felinar de argint, pentru a marca sfârșitul unei epidemii de holeră; iar când holera a atacat Veneția în timpul revoluției din 1848, imaginile suferinței erau înspăimântătoare: cadavrele erau coborâte de la ferestre direct pe șlepuri, laguna devenea o groapă comună.

De-a lungul secolelor și malaria a ucis sau a debilitat mii de venețieni, iar astăzi este ținută în frâu doar datorită noilor produse chimice (țânțarii pot transmite această boală la sfârșitul verii); și asprele ierni venețiene, cu vânturile lor năprasnice și ploile interminabile, le-au fost fatale multor pensionari bolnăvicioși. În ciuda splendidelor idile primăvăratice, clima este înșelătoare – chiar dacă, în prezent, acest lucru este compensat de relativa liniște a unui oraș lipsit de mașini. Adesea zilele par ciudat de deprimante și de enervante, de parcă aerul ar fi impregnat de tristețea Veneției. Se spune că Eleonora Duse a suferit toată viața din cauza acestor stări de disperare induse de vreme.

Însă experții declară că Veneția este neobișnuit de benefică pentru organism. „Presiunea barometrică”, se afirmă într-o broșură oficială, pe tonul pe care le vorbește

medicul bolnavilor, „este menținută la un nivel constant datorită uniformității oscilațiilor sale”. În altă broșură se spune că „testele de laborator bacterioscopice au dovedit că apa din lagună are capacitatea de a se autopurifica”. Totuși, este surprinzătoare frecvența cu care consuli și miniștri străini au murit la Veneția în exercițiul funcțiunii, pompoasele lor titluri onorifice prinzând mucegai pe pietrele de mormânt de pe insulă; și multe celebrități venite în vizită și-au dat ultima suflare la Veneția. Wagner a murit în palatul care acum este cazinoul de iarnă. Browning a murit în Ca' Rezzonico, pe fațada căruia municipalitatea a înscris faimosul său distih rimat în care și-a exprimat recunoștința față de Italia. Aici au murit și Diaghilev, baronul Corvo și fiica mai mică a lui Shelley, Clara, după o excursie pe Dealurile Euganeene complicată de faptul că Shelley a uitat să ia pașapoartele.

Un duce de Norfolk din secolul al XIV-lea, exilat din Anglia în urma unui conflict cu viitorul rege Henric al IV-lea, a fost înmormântat în Bazilică, până când urmașii lui l-au deshumat și l-au luat acasă – el se retrăsese în Italia, după cum scria Shakespeare despre el:

Pe urmă-n tihnă în Italia dânsul
S-a potolit, murind pe țărnm venet,
Și-i îngropat acolo, iară duhul
Iisus Cristos i l-a primit în ceruri⁴.

În San Zanipolo încă poți vedea mormântul lui „Odoardo Windsor, Barone Ingles”, care a murit în 1574. Scoțianul John Law, cel care a generat dezastrul financiar numit *Mississippi Bubble*, a murit în mizerie la Veneția și este îngropat în San Moisè. Dante însuși a murit în urma unui atac de malarie, de care se molipsise la Veneția. Înverșunaților moderniști venețieni le place să spună că Veneția a devenit „orașul în care oamenii vin ca să moară”. Ultimele suflete tihnite care au rămas pe baricade, inspirate de atâția predecesori iluștri, nu așteaptă decât să le vină ceasul.

Nimic nu e mai caracteristic Veneției decât cortegiile funerare care plutesc atât de frecvent pe Canal Grande, îndreptându-se spre insula-cimitir San Michele (acolo unde Napoleon a decretat să fie îngropați toți morții din oraș). Astăzi nu există decât un singur model de dric – o șalupă cu motor, albastră și simplă, cu o cabină deschisă, pentru sicriu și pentru antreprenorii de pompe funebre, și o cabină mascată de perdele, pentru rudele defunctului. Nu cu mult timp în urmă, exista o sumbră varietate de ambarcațiuni care puneau la dispoziție mult mai multe servicii de *grand-guignol*. Cea mai scumpă era o barcă cu motor de modă veche, cu prora dreaptă, cu tapițerii din belșug, brune, negre și aurii, manevrată de un dricar lugubru și implacabil. Următorul pe listă era un fel de șlep, uriaș și impunător, cu incrustații de aur, asemenea unui pat cu baldachin plutitor. Urma o barcă aurită, foarte elaborată, manevrată de trei sau

patru barcagii bătrâni, cu berete scoțiene negre; la proră un leu plângea în batistă, iar la pupă se afla minunea paradisului – un înger cu barbă. Iar cea mai ieftină era o simplă gondolă deghizată, puțin mai neagră și mai grea decât restul, cu tapișerii sumbre, manevrată de doi bărbați îmbrăcați în livrele ponosite, dar vădit funerare. Firmele de pompe funebre obișnuiau să pună în vitrină fotografii cu diverse vehicule; odată am auzit un băiețel care, uitându-se la aceste poze împreună cu sora lui, i-a spus acesteia: „Uite! Barca lui tata!”. Cuvintele lui mi s-au părut de o ambiguitate tulburătoare.

Înmormântările care au loc iarna sunt extrem de emoționante. Sicriul este adus pe chei pe un fel de măsuță cu rotile, asemănătoare cu cele de spital. Preotul tremură în odăjdiile sale prin care suflă vântul, iar rudele îndoliate sunt copleșite de tristețe. Imediat, barca funerară începe să plutească pe Canal Grande, care este învăluit în ceață. În urma ei se zăresc flori și un mic convoi de gondole funerare. Se țin aproape de mal, în umbra vechilor palate înalte (ele însele asemănătoare cu niște simboluri sepulcrale tenebroase), după care se pierd în depărtare, dincolo de ultimul canal.

Când ajunge la San Michele, procesiunea își pierde din măreție, întrucât acest cimitir continuă să fie singurul din Veneția și, deseori, ajung aici două sau trei cortegii funerare în același timp. În astfel de situații e o învălmășeală îngrozitoare de piedici de alamă și pene. Bărcile cu motor

dau înapoi, motoarele huruie, gondolierii răsucesc vâslele în furcheți, pe chei bărbații se chinuie să lege bărcile, iar rudele îndoliate se strecoară, stânjenite, printre ceilalți. E un fel de ambuteiaj funerar. Într-o dimineață însorită de vară, am văzut un astfel de *mélange*, în care o gondolă funerară extrem de sprintenă a fost proiectată pe debarcaderul San Michele, după ce s-a desprins brusc de barca cu motor complice care o remorca; rudele îndoliate au rămas mute de uimire când catafalcul împodobit cu flori a zburat pe lângă gondolele lor, aterizând apoi, cu nonșalanță, lângă debarcader.

Totuși, de îndată ce cortegiile funerare acostează, nu mai apar astfel de neplăceri, căci San Michele este administrat cu profesionalism și eficiență, iar directorul, mândru, își face apariția în minunatul său cimitir, având alura unui căpitan de vas de război priceput ce tronează pe punte ca un zeu. Biserica din capătul insulei are o frumusețe rece, austeră și palidă și este îngrijită de niște călugări franciscani cu pas ușor; la intrare este înmormântat Paolo Sarpi, iar mănăstirea de aici a fost folosită de austrieci pe post de închisoare. Cimitirul propriu-zis, mare și liniștit, este format dintr-o serie de grădini, presărate cu chiparoși și monumente îngrozitoare. Până nu demult, cimitirul era format din două insule, San Michele și San Cristoforo, însă acestea au fost unite artificial și acum întreaga zonă este înțesată cu sute de mii de morminte. Unele, închise cu porți din fier forjat, sunt adevărate monumente somptuoase, împodobite cu cupole și

sculpturi. Altele sunt așezate unele peste altele, pe niște terase înalte și moderne, ca un fișet de bibliotecă. Există un șir trist de morminte de copii, iar la intrare, în jurul mănăstirii, sunt îngropați nenumărați venețieni de vază din trecut pe ale căror lespezi sunt gravate lungi inscripții meșteșugite (peste multe dintre ele au fost mâzgălite în mod inexplicabil iscălituri și tot felul de obscenități).

Venețienii continuă să aibă un puternic cult al morții, iar turiștii obișnuiesc să se plimbe în liniște printre morminte sau să mediteze printre frumoasele straturi de flori. Multe cavouri nu sunt încă ocupate, dar au deja epitafuri și așteaptă să apară vreun deces în familie. Altele sunt atât de spațioase, atât de bine construite și atât de vizitate, încât par mai curând niște case de vacanță înspăimântătoare, amintindu-mi de ospitalierele mausolee din Orașul Morților din Cairo. În interiorul altor cavouri, după obiceiul italian, sunt puse pe pereți portretele celor decedați, ceea ce le dă mai degrabă aspectul unor săli de ședințe, acoperite cu marmură bine lustruită, așteptându-și cvorumul. În fiecare an, la modestul mormânt al lui Diaghilev vin în pelerinaj iubitori de balet. Din ce în ce mai mulți vizitatori caută obscurul mormânt al lui Frederick William Serafino Austin Lewis Mary Rolfe, „baronul Corvo”, situat pe o terasă înaltă. Potrivit registrelor Consulatului Marii Britanii, acesta a murit pe 3 octombrie 1913, în Palazzo Marcello, la vârsta de 53 de ani. În Veneția a dus o viață excentrică, scandaloasă și desfrânată, însă nu a vrut niciodată să părăsească orașul, ci,

dimpotrivă, l-a cântat în scrieri de o frumusețe inegalabilă. A murit sărac și dezonorat și a fost înmormântat (așa cum era de așteptat) pe cheltuiala fratelui său. Această multitudine de umbre se odihnesc sub copacii sumbri din cimitirul San Michele și se spune că, noaptea, o întreagă galaxie de candelice licărește pe zece mii de morminte, asemenea unor mici spirite.

În colțul estic al cimitirului San Michele se află alt cimitir, cu totul diferit. Este vorba despre un vechi cimitir protestant, asemănător cu cele din Carolina, luxuriant, neîngrijit și năpădit de bălării, umbrit de copaci rămuroși și noduroși, cu poteci pitite prin iarbă și sub generații de frunze moarte. Majoritatea mormintelor sunt năpădite de bălării și de pământ amestecat cu frunze. E interesant să rătăcești prin această dezolare fascinantă, curățând ici și colo câte o lespede sau citind câte o inscripție aproape ștearsă, ascunsă printre buruieni. În aceste morminte sunt îngropați mulți elvețieni, germani și marinari englezi care au murit pe vasele lor acostate în portul Veneției. Tot aici odihnesc o doamnă englezoaică și fiica sa, amândouă decedate, la începutul anilor '90, într-un accident de feribot, în apropiere de insula Lido, precum și câțiva americani cu nume precum Horace, Lucy sau Harriet, plus unu sau doi diplomați, în ale căror epitafuri pline de înflorituri, dar aproape ilizibile se poate desluși o pletoră de adjective precum *mărinimos*, *nobil*, *foarte respectat*, *eminent*. Tot aici odihnește un romancier englez de mult uitat, G.P.R. James, al cărui epitaf amintește ironic că

meritele sale ca scriitor „sunt cunoscute peste tot unde se vorbește limba engleză”. Mai e apoi un nefericit domn Frank Stanier din Staffordshire, ale cărui rude i-au scris un epitaf ce ar fi putut fi mai afectuos: „Ne-a lăsat în Pace, 2 februarie, 1910”.

Lucrătorii în marmură care construiesc somptuoasele mausolee din San Michele dau dovadă de un cinism îndreptățit atunci când vine vorba despre costurile pe care le implică moartea la Veneția și spun că doar bogații odihnesc în pace în mormintele lor. Într-adevăr, viața veșnică îi costă uneori foarte scump pe venețieni. Un nobil din secolul al XVI-lea și-a exprimat în testament dorința ca trei doctori celebri să-i spele corpul cu oțet balsamic și apoi să i-l înfășoare în pânze îmbibate în esență de aloe și să i-l pună într-un sicriu de plumb îmbrăcat în lemn de chiparos. Virtuțile decedatului trebuiau să fie exaltate în hexametri latini, gravați pe monumentul funerar, cu litere suficient de mari pentru a putea fi citite de la o distanță de opt metri, iar istoria familiei trebuia adăugată într-o serie de 800 de versuri, în acest scop urmând să fie solicitat un poet scump. De asemenea, trebuiau compuși șapte psalmi comemorativi, intonați de 20 de călugări lângă mormânt în prima duminică din fiecare lună, până la sfârșitul lumii. (Însă, dacă vrei să vezi cum au respectat executorii testamentari dorința lui Pietro Bernardo, du-te și uită-te la monumentul care i-a fost ridicat în biserica Frari și întreabă cât de des mai intonează călugării acei psalmi).

Venețienii mai modești au tânjit și ei mereu după un neant confortabil. „Aici, noi, venețienii săraci, devenim în sfârșit proprietari de pământ”, i-a spus o femeie lui W.D. Howells, în drum către cimitir, cu un secol în urmă. Nu e însă chiar așa. Timp de 12 ani venețienii decedați odihnesc în pace în morminte, dar apoi, dacă rudele lor nu sunt pregătite să plătească o taxă substanțială pentru a fi lăsați în continuare în cimitir, osemintele sunt deshumate imediat și aruncate într-o groapă comună; micile și jalnicele lor pietre de mormânt, epitafurile și fotografiile vor fi lăsate să putrezească într-o groapă de gunoi. Până de curând, oasele lor erau încărcate pe un vas și duse pe o insulă îndepărtată din lagună. În prezent, rămân în San Michele, iar administrația cimitirului solicită să i se aloce mai mult teren în partea de est a insulei, pentru a săpa și alte morminte.

Imaginea acestui destin anonim se reflectă de mult în atitudinea venețienilor față de moarte. Nimic nu li se pare mai comic și mai ironic decât babilonia din San Michele. Nimic nu le ațâță mai mult instinctele cinice decât prețul serenității de după moarte. „Aici ne oprim cu toții, bogați și săraci deopotrivă”, spune gondolierul într-o epigramă venețiană, în timp ce trece pe lângă San Michele. Replica pasagerului este însă caustică. „Fără îndoială”, răspunde acesta. „Toți ne oprim aici în cele din urmă, însă, până atunci, dragul meu prieten, nu te opri din vâslit.” Ca să înțelegi cât de importante sunt pentru venețieni mormintele, sicriile și urnele funerare, încearcă să le sugerezi avantajele

înmormântării în mare. „În apă!”, vor exclama venețienii, acei bătrâni lupi de mare. „Ca să te mănânce peștii și crabii!” Apoi își ridică mâinile îngroziți, nevenindu-le parcă să creadă ce au auzit, ca și cum le-ai fi sugerat să fie îngropați de vii sau arși pe rug, asemenea multor martiri venerați de locuitorii orașului.

Moartea și Veneția merg mână în mână, așa cum a arătat Thomas Mann. Curios este însă faptul că, în vreme ce aproape toată lumea ține minte înmormântările venețiene, integrându-le cu ușurință în structura vieții orașului, nunțile venețiene trec neobservate. Nu a fost mereu așa. În secolele XV-XVI miresele venețiene erau cunoscute în toată Europa pentru splendoarea rochiilor și pentru fastul nunților lor. Mergeau la altar cu pletele revărsându-se în valuri pe spate, împletite cu fire de aur. Pe cap purtau coronițe bătute cu nestemate. Aveau umerii goi, iar minunatele lor rochii strânse pe talie erau făcute din mătase și brocart țesut cu fir de aur (dacă erau văduve, erau nevoite să poarte voal, să fie îmbrăcate complet în negru și să se căsătorească la miezul nopții).

Uneori, chiar și în zilele noastre, dacă se căsătorește o prințesă sau o fiică de milionar, deși ceremonia este spectaculoasă, iar revistele abundă în fotografii, în general, nunta, spre deosebire de luna de miere, nu este privită ca o instituție venețiană și rareori figurează în folclorul ghidurilor turistice. În esență, Veneția nu este un oraș vesel.

Totuși, o nuntă pe o gondolă poate fi o imagine fermecătoare, cu voalul din dantelă al miresei căzând în valuri peste pernele catifelate, gondolierii îmbrăcați în galben, roșu sau roz, florile împachetate ermetic în celofan, mirele nespus de formal în costumul său nou-nouț și invitații venind în urmă, în bărcile lor cu motor.

Într-o dimineață răcoroasă de primăvară, am văzut un alai de nuntă ieșind din biserica Santa Maria Formosa. Mireasa era foarte frumoasă; mirele era elegant; invitații erau impozanți; bărcile erau imaculate; preotul, ieșind din biserică, cu o atitudine paternă, era vesel și pios în același timp; trecătorii care se opreau pe pod cu sacoșele de cumpărături păreau absolut încântați. Cu toate acestea, acostată exact în spatele gondolei nupțiale, aștepta o barcă a serviciilor de salubritate, mătăhăloasă și cenușie, iar căpitanul stătea cu mâinile în șolduri, în mijlocul gunoiului. Când parfumul de crin a ajuns până la el, în expresia de pe chipul lui se putea citi un amestec îndrăzneț de ironie și bunăvoință, iar când alaiul și-a continuat drumul, plutind de-a lungul canalului, cu mătășurile și panglicile roz fluturând în vânt, căpitanul a pornit motorul și, în huruitul lui înăbușit, s-a îndreptat vesel spre locul unde avea loc petrecerea.

15. Decrepitudinea

Majoritatea clădirilor din Veneția sunt foarte vechi și,

uneori, foarte decrepite. Timp de secole s-a crezut că, într-o bună zi, orașul va fi înghițit cu totul de apele lagunei. În urmă cu 15 secole s-a înălțat din mare și, pentru ca istoria sa să aibă un sfârșit estetic, mulți scriitori și artiști au simțit că Veneția trebuie să dispară tot sub ape, bolborosind și gemând. Într-un tablou celebru, Tintoretto a pictat orașul copleșit de un val uriaș. Când a murit, Rose Macaulay lucra la un roman despre scufundarea definitivă a orașului. Pentru Dickens apa Veneției este „silențioasă și neadormită, strecurându-se și încolăcindu-se asemenea unui șarpe, așteptând momentul în care oamenii se vor uita în adâncurile ei, căutând orice piatră din vechiul oraș care se proclamase stăpânul inimii ei”.

Firește că dispariția Veneției ar conferi istoriei sale o frumoasă simetrie – născută din mare și întoarsă, în cele din urmă, în adâncurile ei. Nu trebuie decât să faci un tur cu gondola și să observi fațadele dărăpănate de deasupra ta și malurile șubrede ale canalelor pentru a-ți da seama în ce stare precară se află acest vechi oraș. Multe palate dau impresia că se cocoșează și se clatină, asemenea unui duce artritic într-o hermină ponosită, și numeroase turnuri par a fi îngrijorător de înclinate. Vechea clădire a închisorii de pe Riva stă vizibil într-o rână, iar uneori, pe fundalul trandafiriu al unui apus de soare, mi se pare că aripa sud-vestică a Palatul Dogilor e pe punctul de a se prăbuși. Longevitatea Veneției depinde de lungul șir de insule, consolidate artificial, care separă laguna de Marea Adriatică și împiedică furtunile

să-i zdruncine structura delicată. Veneția trăiește asemenea unei orgolioase matroane pergaminate, adăpostită în spatele ușilor păzite de servitorii ei.

Orașul e construit pe bancuri noroioase, îmbibate cu apă (totuși, se pare că Palatul Dogilor este ridicat pe argilă, pe cea mai solidă porțiune a subsolului venețian) și se sprijină pe o pădure subterană de piloni – se spune că biserica Salute este susținută de 1 156 672 de piloni –, așa încât nu e de mirare că se mai clatină puțin din când în când. De-a lungul secolelor, structura din lemn a fost slăbită, fie din cauza eroziunii naturale, fie din cauza valurilor provocate de trecerea bărcilor cu motor, fie ca urmare a adâncirii canalelor, ceea ce a făcut ca apele lor să coboare până la un nivel pe care inginerii din vechime nu l-au prevăzut. Din când în când, câte o clădire veche, sătulă să mai țină piept timpului, vântului și eroziunii, se stinge pe picioare, năruindu-se. Astfel de prăbușiri umplu cronicile venețiene, iar vechii istorici relatează adesea, cu un sânge rece de invidiat, cum s-a dărâmat dintr-odată o biserică sau un pod celebru.

Campanilele venețiene în special au o lungă tradiție în ceea ce privește prăbușirile, iar în prezent câteva par condamnate să se surpe. Santo Stefano, San Giorgio dei Greci, San Pietro di Castello – toate se înclină puternic, iar dacă stai lipit de ele și îți lași imaginația auditivă să zboare, aproape că le auzi scârțâind din temelii. Nici măcar campanila bisericii San Giorgio Maggiore, a cărei construcție a fost finalizată abia în 1790, nu mai este dreaptă, așa cum poți vedea dacă

mergi cu barca prin lagună și faci comparație cu campanila bazilicii San Marco. Campanilele au fost printre primele construcții venețiene, inițial funcționând pe post de observatoare, clopotnițe și, câteodată, faruri. Întrucât, în ceea ce privește turnurile, moda nu se schimbă prea repede, acestea au supraviețuit, în timp ce bisericile au fost reconstruite, și au rămas astfel un fel de mărturii ale vechilor stiluri arhitecturale. În secolul al XVI-lea existau mai mult de 200 – în unele gravuri venețiene vechi orașul apare ca o imensă pădure de clopotnițe. În prezent au rămas aproximativ 170. Restul s-au prăbușit.

În secolul al XVIII-lea, când turnul bisericii La Carità, acum parte din Accademia, s-a prăvălit în Canal Grande, valul pe care l-a stârnit a fost atât de înalt, încât o întreagă flotă de gondole a ajuns pe uscat, într-o piață din apropiere. Când s-a prăbușit vechea campanilă a bisericii San Giorgio Maggiore, în 1774, a omorât un călugăr și a lăsat, așa cum a remarcat un contemporan, „un gol sumbru printre splendorile din jur”. Campanila bisericii Sant’Angelo s-a prăbușit de trei ori înainte de a fi, în cele din urmă, demolată. Campanila bisericii Santa Ternita a supraviețuit bisericii demolate și, timp de jumătate de secol, a fost folosită pe post de locuință, însă s-a prăbușit în 1882, îngropându-și temporar chiriașul sub ruine. Turnul-clopotniță al bisericii San Giorgio dei Greci s-a înclinat din clipa în care a fost construit, fiind un motiv de mare îngrijorare, cel puțin până în 1816, când s-a conceput un plan de urgență în vederea restaurării lui. După

cutremurul din 1902, campanila bisericii Santo Stefano prezenta un risc atât de mare, încât s-a construit și un mic zid de clopotniță complementar, care poate fi încă văzut deasupra acoperișurilor din Campo Santo Stefano. În 1756, când turla bisericii Carmini a fost lovită de fulger, călugării tocmai trăgeau clopotele, însă au lăsat totul baltă atât de rapid, încât unul dintre ei s-a izbit cu capul de un zid și a murit. De-a lungul timpului, cel puțin șapte campanile au fost demolate exact la timp, când deja erau pe punctul de a se prăbuși. Lângă biserica Santa Maria Zobenigo se află o clădire dreptunghiulară din cărămidă, în care își are sediul o agenție de turism și care este tot ce a mai rămas dintr-o campanilă neterminată menită s-o înlocuiască pe alta mai șubredă, dar a cărei construcție a fost oprită într-o fază incipientă din cauza epuizării fondurilor. Campanilele venețiene au avut de suferit de pe urma cutremurelor, a fulgerelor și a vânturilor năprasnice. Solul mlăștinos, plantele care cresc printre zidării, apa subterană, fundațiile netraince, cărămizile de proastă calitate – toate reprezintă amenințări la adresa echilibrului lor. Veneția este o zonă periculoasă pentru clopotnițe.

Când s-a prăbușit cea mai faimoasă dintre ele, întreaga lume a jelit. Pe Canal Grande, lângă San Marcuola, se află o stație de *traghetto* ai cărei angajați au de mult obiceiul de a înregistra evenimentele, scriind despre ele pe ziduri, cu litere mari și neuniforme. *14 Luglio 1902* (în dialect) *Ore 9.55 Cadeva la Torre di S. Marco* – „Pe 14 iulie 1902, la 9.55, s-a

prăbușit turnul bazilicii San Marco”. Nimic din întreaga istorie a venețienilor nu pare să-i fi afectat mai mult, iar despre dispariția vechii Campanile, emblema Veneției prin excelență, se vorbește încă la fel de mult ca despre căderea Republicii.

Se spune că înălțarea edificiului a început pe 25 aprilie 912, de ziua Sfântului Apostol Marcu. Acoperișul său a fost cândva îmbrăcat în alamă, pentru a funcționa ca un far veșnic, iar strălucirea acestuia se zărea de la 25 de mile. În clopotniță se aprindeau felinare de avertizare, iar în timpul războiului împotriva genovezilor cinci tunuri au fost urcate în ea. Nenumărați eroi care au participat la expediții importante se întorceau acasă în sunetele clopotelor. Numeroși criminali au murit auzind sunetul molcom al lui *Maleficio*, clopotul de rău augur. În clopotniță Galilei i-a arătat dogelui ultima sa invenție, iar de pe platforma de sub ea Goethe a văzut pentru prima dată marea. Începând cu secolul al XVII-lea, îngerul aurit de pe acoperiș este principala giruetă a Veneției.

Nimic nu părea mai trainic și mai stabil decât campanila bazilicii San Marco. Așa cum se spunea într-un ghid turistic din secolul al XVIII-lea, „nu dăduse niciodată nici cel mai mic semn că ar fi pe punctul să se încline, să se clatine sau să cedeze”. Era o parte atât de importantă a Veneției, fusese atâția ani martorul sorții schimbătoare, încât părea că avea să dureze veșnic, iar oamenii priveau turnul cu o afecțiune aproape condescendentă, numindu-l „Stăpânul”. Potrivit

zvonurilor, temelile turnului se înfingeau adânc sub pavajul din Piazza, structura lor stelară ramificându-se în toate direcțiile. Toți vizitatorii urcau în Campanilă, fie că era vorba despre un împărat ce inspecta fortificațiile din lagună, fie despre un preot renegat de pe continent, atârând de clopotniță în cușca sa de lemn. Cu toate acestea, de-a lungul anilor, asemenea unui bătrân unchi inimos, dar șubred, Campanila își pierdea din trăinicie, fără ca nimeni să știe. Fusesse în mod repetat lovită de fulger, vârful ei aurit atrăgând inevitabil catastrofele – în 1793 a fost prevăzută cu un paratrăsnet, unul dintre primele din Europa. În același timp, fusesse restaurată și extinsă fără discernământ, iar în interiorul turnului fuseseră făcute câteva modificări structurale hazardate. Secole de vânturi și de aer sărat aproape că îi pulverizaseră cărămizile. Fundația sa, deși trainică, nu era nici pe departe atât de invulnerabilă cum pretindea legenda. Deși turnul avea o înălțime de 320 de picioare, pilonii pe care se sprijinea erau fixați la o adâncime mai mică de șase picioare.

Astfel, în acea dimineață de iulie, faimosul turn a tremurat ușor, s-a clătinat, apoi s-a prăbușit încet, calm, aproape în liniște. Catastrofa fusesse prevăzută cu câteva zile înainte: salva de tun de la amiază se anulase de teamă că i-ar fi putut zgudui structura și chiar și orchestrelor din Piazza li se interzisese să mai cânte. Pe 14, imediat după răsăritul soarelui, Piazza fusesse închisă, iar venețienii, adunați în jurul pieței, așteptau agitați sfârșitul. Când s-a întâmplat, *Il*

Campanile, se spunea, *se stato galantuomo* – „Campanila s-a purtat ca un adevărat gentleman”. Absolut nimeni nu a fost rănit. Un morman de moloz a umplut colțul pieței și un nor de parf s-a ridicat deasupra orașului, ca un stâlp călăuzitor sau un giulgiu. Singura victimă a fost o pisică tărcată, despre care se spune că fusese botezată *Mélampyge*, după câinele lui Casanova. Pentru a fi în siguranță, pisica fusese scoasă din cămăruța îngrijitorului, însă a avut proasta inspirație de a se întoarce ca să termine de mâncat. Girueta în formă de înger, proiectată în Piazza, a aterizat lângă ușa Bazilicii, întâmplare ce a fost privită ca un semn miraculos care îi încredința pe oameni că biserica nu avea să fie distrusă. Nici nu a fost, întrucât o mare parte din dărâmături s-au oprit în coloana mare din sudul Piazzettei de pe care se citeau legile Republicii. Când praful s-a risipit și s-au prăbușit și ultimele resturi de zidărie, printre dărâmături zăcea intact *Marangona*, cel mai vechi clopot venețian, cel care, timp de șase secole, îi chemase pe oameni la lucru. Printre ruine au fost găsite, în stare foarte bună, câteva cămăși pe care soția îngrijitorului i le călcase cu o zi înainte.

În câteva minute dispăruse totul, iar în piață mai era doar o piramidă de cărămizi și de pietre crăpate, ca după o erupție. (Ulterior, molozul a fost aruncat în Marea Adriatică, însoțit de o coroană funerară din frunze de laur.) Am avut ocazia să cunosc pe cineva care a asistat la această tristă ceremonie și încă părea că nu-și revenise complet din șoc. „Nu v-a surprins faptul că s-a putut întâmpla așa ceva?”, l-am

întrebat. „Ei bine”, mi-a răspuns abătut, „da, a fost ceva cu totul neașteptat. Campanila era acolo de când mă știam, îmi era ca un prieten și nu m-am gândit niciodată că o să se prăbușească”.

Vestea tristă despre dispariția Campanilei s-a răspândit în toată lumea. Silueta Veneției, una dintre cele mai familiare imagini de pe pământ, se schimbase radical, iar linia orizontului era acum plată, inexpresivă și stranie, asemenea unei corăbii fără catarg. În aceeași seară, s-a reunit consiliul local, condus de un bătrân nobil venețian, contele Grimani, care a fost primar mai bine de 30 de ani. Decizia pe care consiliul a luat-o a fost de o noblețe impresionantă. Existau câțiva venețieni care credeau că reconstruirea turnului avea să coste mai mult decât merita. Multe alte voci susțineau că Piazza arăta mai bine fără el. Cu toate acestea, consiliul era de altă părere. S-a decis să se reconstruiască turnul „exact cum a fost și acolo unde a fost”, iar expresia a intrat în folclorul venețian – *Com' era, dov' era*.

Multe țări au contribuit cu bani. Roma și-a trimis cei mai mari experți. În nouă ani campanila a fost reconstruită, cu un design structural modernizat, cu 600 de tone mai ușoară, dar arătând aproape la fel. Vechile clopote distruse au fost turnate din nou la o topitorie de pe insula Sant'Elena, plătite de însuși papa Pius al X-lea, același pe care l-am văzut întorcându-se triumfător în Veneția, o jumătate de secol mai târziu. Fundația a fost fortificată cu 1 000 de piloni suplimentari. Loggetta de la baza campanilei a fost

reconstruită bucată cu bucată, la fel și leii și celelalte sculpturi din vârf. Aripile rupte ale îngerului au fost puse în atele. Noua campanilă a fost inaugurată pe 25 aprilie 1912, după exact 1 000 de ani de la data când s-au pus temeliiile celei vechi. Mii de porumbei au fost trimiși să ducă vestea în toate orașele Italiei, iar la banchetul dat în cinstea evenimentului șase invitați au purtat acele cămăși salvate dintre ruine, care fuseseră atât de abrupt și de nemilos boțite cu nouă ani în urmă.

În ciuda tuturor acestor antecedente triste, Veneția nu va pieri din cauza decrepitudinii. Palatele ei au fost de la bun început construite temeinic, de ingineri vizionari, iar fundațiile din solul mâlos au măcar avantajul unei anumite elasticități. În plus, se spune că pilonii ei subacvatici sunt pietrificați de salinitatea apei (salinitatea Mării Adriatice este cea mai ridicată din Europa). E incredibil cât de puține clădiri vechi sunt nelocuibile și cu câtă ușurință poate fi restaurat și consolidat acest oraș antic, la fel cum o frumusețe ridată este în mod repetat reîntinerită prin operații estetice, produse cosmetice și alchimia dragostei.

Inginerii nu au niciun model precis pe care să-l urmeze. În această privință, ca și în multe altele, Veneția e pe cont propriu. Metodele folosite de ea sunt îndrăznețe și, câteodată, surprinzătoare. În 1688, un inginer inventiv a reușit să îndrepte turnul înclinat al bisericii Carmini. A făcut acest lucru dând găuri în zidăria de cărămidă, pe trei fețe ale

turnului, după care a introdus prin ele niște pene de lemn și a dizolvat lemnul cu ajutorul unui acid puternic. Astfel, turnul și-a regăsit echilibrul, astupând cavitățile formate, și, în semn de recunoștință, inginerul respectiv a fost îngropat în biserică, sub o bancă. Mai înainte, în 1445, un om din Bologna, pe nume Aristotele, a garantat că va îndrepta turnul bisericii Sant'Angelo printr-o metodă știută doar de el (excavând la baza campanilei). A fost o muncă dificilă, turnul a fost într-adevăr îndreptat, însă exact a doua zi după înlăturarea schelelor edificiul s-a prăbușit, iar Aristotele, umilit, a fugit la Moscova, unde a construit o parte din Kremlin. În secolul al XIX-lea însuși Palatul Dogilor a fost renovat, printr-o remarcabilă intervenție arhitecturală, în cursul căreia câteva dintre principalele coloane ale galeriei au fost înlăturate și înlocuite cu niște piloni mai rezistenți.

În prezent multe campanile se sprijină pe stâlpi camuflați, iar unele clădiri (ca fosta biserică San Vitale) se țin pe picioare grație unor bare de fier vizibile. Palatele Veneției, atunci când au nevoie de consolidări, sunt întărite injectându-se beton în fundațiile lor, așa cum un dentist plombează un dinte cariat, dar încă bun. De Bazilică se ocupă în mod constant un consultant privat, inginerul rezident, succesorul unei lungi serii de arhitecți. Acest om instruit și dedicat cunoaște fiecare centimetru din biserică și își petrece viața concepând moduri în care să-i întărească structura fără să-i elimine vechile neregularități. Are la dispoziție o echipă formată din 40 de persoane, care lucrează tot anul, și un

atelier de mozaic de care se ocupă 12 meșteri pricepuți. Arhitectul experimentează mereu și a pus la punct o metodă de a înlocui mozaicul crăpat de pe tavan secționând zidăria pe deasupra și inserând pe acolo prețioasele fragmente. Nicio experiență venețiană nu este mai gratifiantă decât o plimbare prin întunecata Bazilică în compania profesorului Forlati, în timpul căreia să te impregnezi de grija meticuloasă, dar temerară cu care împiedică acest edificiu mitic să se prăbușească. Arhitecții Veneției, asemenea celor mai mulți dintre meseriașii ei, sunt niște oameni impresionanți și nu există nicio îndoială că vor menține acest oraș în picioare încă multe secole de-acum încolo.

Mai puțin sigur e că vor reuși să-l împiedice să se ude la picioare. Deși procesul nu este chiar atât de spectaculos cum sugerează ieremiadele, e mai mult sau mai puțin adevărat că Veneția se scufundă încet în lagună. În timpul fluxului, așa cum se poate vedea din Campanilă, laguna este acoperită aproape în întregime de apă, însă în timpul refluxului rămâne mâl aproape peste tot. Goethe s-a urcat în turn de două ori pentru a vedea diferența. În interiorul acestei vaste enclave au loc două evoluții geologice: apa crește și mâlul se afundă. Subsolul Veneției este, alternativ, dur și moale. De obicei, până la o adâncime de peste 100 de picioare este moale; urmează un strat de argilă tare, având o grosime de vreo zece picioare, iar sub acesta se găsesc straturi de turbă spongioasă, argilă nisipoasă și nisip umed. Cauza scufundării se pare că ar fi comprimarea graduală a argilei întărite –

baza stabilității Veneției. În plus, nivelul apei crește – în lagună și, de altfel, peste tot – din cauza topirii lente a gheții din Oceanul Arctic. Se spune că, la fiecare cinci ani, nivelul apei crește, în medie, cu aproape un inch. Aceasta înseamnă că – așa cum am calculat într-o după-amiază ploioasă – peste doar 1 806 ani azaleea de pe balconul meu va fi udată de Canal Grande sau că peste aproximativ un secol străzile venețiene vor fi acoperite de apă.

E poveste veche. În Veneția sunt multe locuri în care coloane și portaluri aflate cândva la nivelul solului se găsesc acum sub el – intrarea în Bazilică, de exemplu, a fost inițial la același nivel cu Piazza, însă acum este cu câteva trepte mai jos. Când se scot pavelele pentru a se instala un dren sau o conductă de apă, adesea se descoperă, la o adâncime de aproximativ un yard, rămășițele altei străzi construite în Evul Mediu, când nivelul apei din lagună era mai scăzut. Nu mai poți ține damasc la parterul unui palat de pe Canal Grande – umezeala l-ar distruge într-o săptămână. Inundațiile din Piața San Marco, cauzate de creșterea nivelului apei, sunt un prilej de divertisment modern. În februarie 1340 apele „au crescut cu trei coți, mai mult ca niciodată”, însă Piazza a rămas uscată. Coloanele Palatului Dogilor au fost adesea criticate, spunându-se că sunt „gutoase” și „îndesate”, însă erau mult mai elegante și mult mai înalte înainte ca nivelul Pieței să trebuiască să fie ridicat în jurul lor – sub pavajul actual se găsesc alte cinci mai vechi. Peste tot în oraș sunt dovezi ale creșterii nivelului apei –

coloane care au fost în mod repetat înălțate, lei de piatră ale căror mustăți sunt spălate de maree, nenumărate palate cu pereți mușegăiți. Veneția și-a ridicat de multe ori poalele pentru a nu și le uda, însă apa îi vine mereu de hac.

Fenomenul este esențialmente natural, dar și provocat de oameni. Dragarea apelor adânci de la intrarea în lagună a crescut fluxul mareelor, afectând echilibrul natural al apelor. Adâncirea canalelor din oraș, precum și curățarea lor constantă au avut același efect. Se pare că devierea cursului râurilor care obișnuiau să treacă prin lagună a determinat creșterea nivelului apei, mai degrabă decât scăderea lui. Cutremurele au contribuit la surparea straturilor de mâl, însă același efect îl au și diversele activități industriale de pe continent, precum și forarea în subsolul lagunei în căutare de gaz metan și apă dulce.

De la marea inundație din 1966, cea mai cumplită pe care a cunoscut-o Veneția, întreaga lume occidentală este preocupată să salveze orașul de la dispariție, și primul lucru care le trece oamenilor prin minte atunci când aud numele Veneției este perspectiva că s-ar putea scufunda. Restauratori și arhitecți din multe țări au venit cu soluții la problemele cu care se confruntă municipalitatea. Din Napoli până la Vancouver, se organizează baluri de caritate, licitații ezoterice și festivaluri de o eleganță extremă, toate pentru strângerea unor fonduri cu ajutorul cărora să se repare nasurile fărâmițate ale statuilor venețiene, să se învioreze culorile șterse din picturile lui Tițian și Tintoretto și să se

vindece palatele leproase. În cadrul unei reuniuni internaționale, hidrologii au hotărât că Veneția poate fi salvată de la viitoare inundații prin construirea unor ecluze la intrarea în lagună. Echipe de restauratori străini au început să lucreze la bisericile din oraș – francezii se ocupă de Salute, britanicii de Madonna dell'Orto, germanii de Santa Maria dei Miracoli, americanii de aproape toate celelalte. De pildă, au existat cetățeni din Los Angeles care, în mod cu totul neașteptat, s-au angajat să aibă grijă de biserica San Pietro di Castello, complet ignorată până atunci. Guvernul italian a alocat fonduri considerabile pentru restaurarea orașului, iar UNESCO a publicat obișnuita sa pagină cu răspunsuri la toate întrebările. Astăzi nimeni nu ar mai putea spune că Veneția este neglijată. Poate că arta și exuberanța își fac simțită prezența în oraș cu mai multă precauție decât în trecut, însă ecologia e peste tot.

Scriu toate acestea cu amărăciune, căci, cum nu îmi plac comunitățile conservate artificial, am fost mereu înclinată să cred că salvarea este mai îngrijorătoare decât amenințarea. Cu toate acestea, gândind rațional, îmi dau seama că a lăsa Veneția să se scufunde – soluția mea la temerile ei – e un îndemn de a atinge imposibila perfecțiune. Va fi salvată, să nu aveți nicio teamă în privința asta. Doar în momentele mele de fantezie egoistă o văd supunându-se destinului inexorabil, îmbrățișată, în cele din urmă, de apele cu care odinioară s-a logodit, domurile și coloanele ai aurite contopindu-se cu smaraldul valurilor, și poate, când marea

va fi joasă, îngerul de pe Campanilă va fi văzut ridicându-și degetul de aur (căci are o atitudine exortativă, aproape ecologică) deasupra bancurilor de nămol.

16. Bestiarul

Cândva, cineva a primit un premiu frumușel din partea Republicii pentru că, într-un sonet laborios, a făcut aluzie la originile divine ale Veneției. Și mie, în acest oraș, mi se amintește adesea (deși nimeni nu mă va răsplăti pentru asta) vechea zicală despre cei pe care zeii îi distrug. În deceniile care i-au precedat declinul, Veneția aproape că a luat-o razna, împleticindu-se prin interminabilul său carnaval cu o asemenea delăsare, încât un observator a spus pe un ton dezaprobat că aici „bărbații sunt femei, femeile sunt bărbați și toți sunt niște maimuțe”. Nebunia colectivă atinsese o asemenea intensitate, încât uneori vedeai o mamă alăptându-și pruncul, amândoi îmbrăcați în dominouri. În prezent Veneția este relativ sobră, cu excepția străinilor ostentativi care dau năvală în timpul carnavalului și în lunile de vară; câteodată mi se pare însă că văd printre clădirile ei – megalomanele palate de pe Canal Grande, bisericile elaborate și întunecoase, străduțele întortocheate – niște germeni sau resturi de nebunie.

Să ne gândim, de pildă, la miriadele de animale sculptate care decorează acest oraș, contribuind din plin la aspectul lui

grotesc. Deseori aceste figuri corespund unui vechi simbolism animal: iepurele de câmp reprezintă lascivitatea, vulpea șiretenia, pelicanul loialitatea, mielul blândețea, cocorul vigilența, păianjenul răbdarea. Uneori reprezintă embleme de familie – de exemplu, *riccio*, ariciul, este emblema casei Rizzo. Altele par să înfățișeze însă, cu o plăcere perversă și stranie, degenerări, cruzimi, orori și ciudățeni ale naturii. Veneția nu are grădină zoologică, însă pe zidurile ei este sculptată o întreagă menajerie smintită, căci, oriunde ai merge, aceste creaturi dezechilibrate se uită la tine de pe zidăria clădirilor: câini, crocodili, păsări, vasilști, crabi, șerpi, cămile, tot felul de monștri înspăimântători. Sunt nenumărați vulturi care par a fi făcuți din ananași. Sunt și niște dromaderi foarte ciudați (artiștii venețieni nu au reușit niciodată să reprezinte cămilele, iar cele două de pe fațada bisericii San Moisè par să aibă cap de broască-țestoasă). Pe o fântână din curtea casei lui Goldoni e sculptat un porc-spinos diform, în biserica Sant'Aponal un taur zbanghiu, iar o pasăre imaginară cu gâtul lung privește, mioapă, dinspre capătul Podului Rialto unde se află Merceria.

Majoritatea acestor animale monstruoase par să fie malefice, de la dragonii contorsionați de pe biserica-cinematograf Santa Margherita, care sunt încleștați într-o cumplită luptă pe viață și pe moarte, până la cocoșii țanțoși de pe podeaua bisericii San Donato de pe insula Murano, care cară o vulpe legată de o prăjină, așa cum ai căra în tabără un urs ghinionist. Un întreg capitel din galeria Palatului Dogilor

este dedicat unor animale care își devorează prada – un leu cu un picior de cerb, un lup cu o pasăre sfârtecată, o vulpe cu un cocoș, un grifon cu un șobolan, un urs cu un fagure de miere. În Veneția toate animalele din piatră par să roadă, să sfâșie, să se lupte, să muște, să se zbată sau să fie captive într-o încâlceală de membre, colți, blană, urechi și salivă. Dacă te uiți la mozaicul care reprezintă botezul lui Iisus din baptisteriul bazilicii San Marco, descoperi că până și apele sacre ale Iordanului sunt pline de pești-spadă. Nimic nu poate fi mai drăgălaș decât micuțele animale care apar în picturile venețiene, de la câinele cu părul creț al lui Carpaccio până la măgarul ironic din *Răstignirea* lui Tintoretto, mestecând trist, în spatele crucii, niște frunze veștejite de palmier; sculptorii venețieni au insuflat însă faunei lor un iz de paranoia, diminuând progresiv delicatețea și originalitatea până ce au atins nadirul: capul hidos, jumătate om, jumătate fiară, cu ochii bulbucați și cu limba scoasă, de pe zidul bisericii Santa Maria Formosa.

O nebunie cu totul diferită, mult mai blândă emană leii sculptați ai Veneției, detașându-se cu noblețe de celelalte sculpturi ce reflectă diverse tipuri de degradare. Când Sfântul Marcu a devenit patronul Veneției, leul a devenit animalul emblematic al orașului, și timp de un mileniu leul și Serenissima au fost inseparabili, precum China și dragonul. Pope a descris cu dispreț degenerata Veneție, un loc în care

...Cupidon încalecă leii din adâncuri;
Unde Adriatica, după ce de flote s-a despovărat,
Poartă suavul eunuc și curtezanul înamorat.

În trecutul îndepărtat leul juca roluri mai onorabile. Trona autoritar și nestăpânit pe pintenul galioanelor de luptă venețiene și fâlfâia pe stindardul Sfântului Marcu. Prietenia cu Sfântul Ieronim l-a ridicat automat pe acest bătrân învățat pe scara ierarhică a sfinților venețieni. Stătea de strajă lângă tronuri și palate, îi fixa încruntat pe prizonieri, autentifica documentele oficiale ale Republicii. Expresia lui depindea de funcția pe care o îndeplinea. Într-un oraș din Croația, după o revoltă împotriva dominației venețiene, a fost înălțat un leu cu o expresie extrem de dezaprobatoare; bine-cunoscutele cuvinte din cartea sa deschisă, *Pax tibi, Marce*, au fost înlocuite cu inscripția *Dumnezeu să se înalțe și dușmanii Săi să se împrăștie*. Cronicarii spun că în Zara, care s-a revoltat de șapte ori împotriva Veneției și a rezistat la 32 de asedii ale venețienilor, fost înălțat un leu „cu o expresie aspră, cu cartea închisă și cu coada răsucită ca un șarpe furios”. Pe o hartă a Greciei din secolul al XVII-lea leul este reprezentat avântându-se în luptă împotriva turcilor, cu aripile întinse, ținând o sabie într-o labă și având pe cap *corno ducale*. Venețienii îl respectau atât de mult, încât unii nobili chiar țineau în grădinile lor lei vii. Un scriitor din secolul al XIV-lea relatează cu entuziasm că perechea de lei din grădinile zoologice de lângă Bazinul San Marco făcuse doi pui sănătoși; aceștia

erau hrăniți, asemenea pelicanilor din Parcul St. James, pe cheltuiala statului.

Nu pot să nu mă gândesc că venețienii din vechime erau cam obsedați de lei, căci abundența exemplarelor sculptate în piatră din Veneția este aproape incredibilă. Orașul este plin de lei, lei înaripați și lei obișnuiți, lei măreți și lei neînsemnați, lei la ușa caselor, lei care suțin în spate ferestre, lei pe console, lei mulțumiți de sine în grădini, lei agresivi, lei somnoroși, lei prietenoși, lei firoși, lei rahitici, lei plini de viață, lei morți, lei putreziți, lei pe coșurile de fum, pe ghivecele de flori, pe porțile grădinilor, pe blazoane, pe medalioane, stând la pândă printre frunze, ostentativi pe coloane, lei pe stindarde, lei pe morminte, lei în tablouri, lei la picioarele unor statui, lei realiști, lei simbolici, lei heraldici, lei arhaici, lei mutilați, lei himerici, semilei, superlei, lei cu cozi foarte lungi, lei împodobiți cu pene, lei cu ochii din pietre prețioase, lei de marmură, lei de porfir și un singur leu adevărat, desenat după un model viu, așa cum spune cu mândrie artistul, neobositul Longhi, și expus în galeria Querini-Stampalia alături de restul picturilor lui în același stil. Sunt lei greci, lei gotici, lei bizantini, chiar și lei hitiți. Pe Porta della Carta, intrarea principală în Palatul Dogilor, sunt 75 de lei. Pe toate plăcuțele din fier ale caselor de asigurări apare câte un leu înaripat. Este chiar și un leu trist sub Cruce, într-o pictură din Scuola Grande di San Marco.

Cel mai impozant leu din Veneția este cel înaripat pictat de Carpaccio în Palatul Dogilor, cu o floare de ciumăfaie

lângă labele din față și cu o coadă lungă de patru-cinci picioare. Cea mai urâtă pereche de lei, cu coroane pe cap și limba puțin scoasă, se află lângă mormântul unui ambasador francez, în biserica San Giobbe, opera sculptorului francez Perreau. Cel mai ridicol leu se află în Grădinile Publice, exilat aici de pe fațada Accademiei; Minerva stă călare pe el ca o amazoană, iar pe coiful ei este cocoțată altă curiozitate anatomică: o bufniță cu genunchi. Cel mai sinistru leu este așa-numitul leu-crab, pe care îl poți găsi într-o arcadă întunecoasă de lângă biserica Sant'Aponal și care seamănă mai degrabă cu un fel de vârcolac cu pene decât cu un crab. Cel mai modest leu stă pe o coloană de lângă San Nicolò dei Mendicoli; ține în labe cartea Sfântului Marcu, dar nu a îndrăznit niciodată să ceară să i se pună aripi. Cel mai năzuros se află pe un pod, în apropiere de Santa Chiara, în spatele parării, unde un șir de trepte mușegăite coboară până la canal asemenea unei scări dickensiene în umbra Podului Londrei, iar această fiară antipatică se încruntă la tine ca o țață pedantă.

Cel mai patetic leu este un animal bătrân de pe palisada Palatului Franchetti, lângă Ponte dell'Accademia, care ține în gură, cu indiferență, o inscripție: *Labore*. Cel mai subnutrit este un leu lunguiet de pe fațada sudică a Bazilicii, cu vreo trei-patru coaste ieșindu-i prin piele. Cel mai fascinant este leul înaripat de pe coloana lui din Piazzetta, cu ochi de agate, ale cărui picioare au fost distruse când Napoleon l-a dus la Paris; Cartea Sfântă i-a fost adăugată frumușel sub labe

atunci când a fost adus la Veneția pentru prima dată din Orientul păgân, fiind transformat astfel dintr-un vasilisc sălbatic în însoțitorul unui sfânt.

Cel mai nehotărât leu este creatura de la picioarele statuii lui Manin din Campo Manin, al cărei făuritor, evident, nu știa sigur dacă aceste carnivore aveau blană sau pene sub aripi (așa cum spunea Ruskin despre alt leu cu înfățișare de mops și cu aripi acoperite cu blană, „din alte puncte de vedere stilul în care este sculptat nu este neinteresant”). Leii cei mai senili sunt cei de pe Dogana, care, în mod jalnic, își cam pierd dinții și par că trebuie neapărat să iasă la pensie. Cei care au suferit cel mai mult sunt leii de porfir din Piazzetta dei Leoncini, la nord de Bazilică, pe care generații întregi de copii venețieni i-au folosit pe post de căluți. Cei mai sinceri, care au cele mai mari șanse de succes, sunt cei doi lei ghemuiți sub frumoasa statuie ecvestră a lui Victor Emanuel de pe Riva degli Schiavoni, unul neînfricat, dar în lanțuri, celălalt liber și plin de noblețe.

Cel mai enigmatic este leul cu coamă stufoasă din fața porților Arsenalului, pe a cărui crupă sunt sculptate niște rune nordice. Cel mai încrezător este leul cel nou din fața școlii navale Sant'Elena, interzicând intrarea celor care nu au permisiunea comandantului. Cel mai athletic privește pieziș pe lângă dogele Foscari, pe Porta della Carta. Cel mai amenințător stă ghemuit pe fațada Școlii San Marco, cu labele ieșite în afară, gata să țâșnească din marmura care îl înconjoară. Cel mai reprobator privește în jos din turnul cu

ceas din Piazza, mai mult trist decât furios, ca și cum tocmai te-a văzut făcând ceva nu foarte lăudabil sub arcadă. Cel mai jovial – dar în acest caz comparațiile sunt nedrepte, căci niciun leu venețian nu e cu adevărat foarte antipatic.

Ei reprezintă un element esențial din atmosfera venețiană, un element ce trădează o obsesie excentrică, dar izvorâtă din afecțiune. Nu întâmplător exact în centrul marelui *Paradis* al lui Tintoretto din Palatul Dogilor stă, în mijlocul freneziei din jur, leul Sfântului Marcu, liniștit, discret și cuibărit lângă stăpânul său, discutând cu acest scrib sfânt – așa cum credea Mark Twain – despre ortografierea corectă a unui adjectiv.

Și bărbații Veneției se transformau în adevărate fiare atunci când puneau stăpânire pe ei nebunia politicii sau a răzbunării. Dacă vă place *grand-guignol*-ul, Veneția are foarte multe de oferit în acest sens; căci aici, dacă îl invocați, spiritul melodramei continuă să triumfe și astăzi. Pentru primii victorienți, Veneția era sinonimă cu tirania și teroarea. Metodele tănuite și neașteptate ale agențiilor secrete venețiene, controlate de Consiliul celor Zece și de Consiliul celor Trei, au îngrozit întreaga Europă și au lăsat în urma lor (acum, că nu mai riscăm să fim strangulați) o înfiorare plăcută.

Acționau în cea mai mare taină, însă făcea parte din tehnica lor să se învăluie într-o aură de oroare indescriptibilă, așa încât eseistul francez Montesquieu a spus

Într-o zi, în glumă, că „era urmărit de cei Trei”, și-a strâns catrafusele chiar în dimineața aceea și s-a întors în grabă la Paris. „Cei Zece te trimit în camera de tortură”, spuneau în șoaptă venețienii, „cei Trei te bagă în mormânt” – apoi își făceau cruce, ca o măsură de protecție pioasă, dar nu întotdeauna infailibilă. Nici măcar ambasadele străine nu se bucurau de imunitate; printre servitorii din fiecare gospodărie diplomatică erau infiltrați cel puțin doi spioni aflați în slujba statului, iar agenții celor Trei cercetau casa fiecărui trimis diplomatic, căutând pasaje secrete sau camere ascunse.

Dușmanii statului erau strangulați imediat, decapitați între cele două coloane din Piazzetta sau spânzurați între coloanele superioare de la Palatul Dogilor (se spune, în mod eronat, că două dintre ele încă sunt pătate de sângele trădătorilor). Uneori răufăcătorii erau sfârtecați în public și diverse părți din trupurile lor erau expuse în sanctuarele din lagună; este ceea ce s-a întâmplat în 1781 cu Stefano Fantoni, care își ajutase amanta să-și ucidă soțul, să-l taie în bucăți și să-l arunce prin canalele și puțurile din oraș. Câteodată totul se petrecea fără nicio explicație, iar dis-de-dimineață trecătorii observau, în drumul spre lucru, vreo două cadavre spânzurate de un picior între coloanele din Piazzetta. Dacă cineva căutat de autorități fugea din Veneția, era aproape sigur că niște asasini plătiți, extrem de eficienți, aveau să-l găsească. Dacă rămânea în oraș, urmau să se ocupe de el înspăimântătorii torționari venețieni, care aplicau cele mai

avansate și mai științifice metode din acele timpuri.

Temnițele *Piombi* (Plumburile sau mansardele) și *Pozzi* (Puțurile) s-au bucurat la vremea lor de o teribilă notorietate, cu atât mai mult după evadarea lui Casanova – pusă la cale, cred unii, întrucât Casanova era de fapt un agent secret al celor Trei. „Înțeleg, domnule”, i-a spus temnicerul marelui aventurier, în cel mai celebru capitol din cartea sa de memorii, „că vreți să aflați la ce folosește această mică unealtă. Când Excelențele Lor poruncesc să fie strangulat cineva, acesta e pus pe un scaun, cu spatele la perete și cu această zgardă în jurul gâtului; se bagă o sfoară de mătase prin găurile de la cele două capete și apoi se înfășoară pe o roată; călăul învârte de manivelă, iar condamnatul își încredințează sufletul în mâinile Domnului!”.

Casanova a găsit că metoda era foarte ingenioasă; iar temnițele din Palatul Dogilor încă sunt învăluite într-o atmosferă de urzeli tainice, în ciuda stăruinței cu care își mestecă turiștii guma când se uită prin vizetele carcerelor. („Biletul vă permite să vizitați și *Temnițele*”, spune domnul Grant Allen în *Ghidul istoric* din 1898. „Nu găsesc niciun motiv suficient de bun pentru care ați dori să profitați de această permisiune.”) Oroarea curge prin venele Veneției; nu doar pentru că temnicerii venețieni erau mai nemiloși decât cei francezi sau englezi ori pentru că *Pozzi* erau mai înspăimântătoare decât celulele din Turnul Londrei, șobolanii mai infecți și dispozitivele de strangulare mai meticuloase, ci pentru că Veneția era un oraș atât de mic,

simbolurile ei erau atât de dense și întregul aparat al autocrației medievale, atât de frumos aurit și împodobit, se afla la câteva sute de yarzi de Palatul Dogilor.

Venețienii de astăzi, influențați de această moștenire sinistră, au adesea o înclinație spre macabru. Totuși, le place ca acesta să fie autentic și nu acordă prea multă atenție simplelor superstiții, oricât de groaznice ar fi. E adevărat că Alfred de Musset, în timpul catastrofalei sale vizite, a stat în camera 13 din Hotelul Danieli, ceea ce ar putea explica de ce George Sand, cu care venise la Veneția, a fugit imediat cu un doctor tânăr și chipeș („Alfred era cam plictisitor”, spunea Swinburne, „iar George nu era un domn”); însă la Veneția nimănui nu prea îi pasă dacă varsă sarea sau dacă trece pe sub o scară – și, într-adevăr, dacă este sprijinită de un perete pe o străduță îngustă, adesea nu prea ai de ales. Există puține povești venețiene cu fantome. Se spune că Palazzo Contarini delle Figure, de lângă palatul lui Byron de pe Canal Grande, ar fi bântuit. În secolul al XV-lea era proprietatea unui risipitor incorigibil, care s-a căsătorit cu o frumoasă moștenitoare și a pierdut la jocurile de noroc mai întâi moșiile soției, apoi palatul ei și în cele din urmă chiar și pe ea; se spune că astăzi în palat se aud tot felul de ciocănituri stranii și că ușile se deschid din senin, ca și cum locul ar fi bântuit de fantomele unor agenți de vânzări. Biserica San Marcuola are și ea o poveste. Se spune că vicarul, după ce a afirmat nechibzuit de la amvon că nu crede în fantome, a fost

imediat luat cu asalt de cadavrele din curtea bisericii, care l-au înșfăcat din pat și i-au tras o bătaie zdravănă.

Cea mai faimoasă poveste de acest fel e despre o casă numită Casino degli Spiriti, situată lângă un golful dreptunghiular, în partea de nord a orașului, care până nu demult a fost o clădire pustie și dezolantă. Această casă a avut un trecut plin de suișuri și coborâșuri. Se spune că a aparținut cândva unui bonvivant cu gusturi intelectuale, care a transformat-o într-un centru al societății artistice și literare, organizând petreceri vesele în grădini; casa se află însă pe ruta procesiunilor funerare spre San Michele și se spune că a fost folosită și ca sală de autopsii – cadavrele rămâneau acolo pe timpul nopții, iar a doua zi dimineață erau duse la îngropăciune. Conform altor zvonuri, a fost cândva și un punct de desfacere a mărfurilor de contrabandă, iar contrabandiștii inventau intenționat povești sinistre despre acest loc, pentru a-i ține la distanță pe curioși. Indiferent care ar fi adevărata ei istorie, are o reputație sinistă, și povestea ei cu fantome, lungă și destul de plictisitoare, este despre un triumfi amoros, o cochetă moartă și o fantomă posesivă.

Chiar și astăzi, deși nu mai este izolat, Casino degli Spiriti încă poate părea sinistru. Unii pretind că aud ecouri tulburătoare venind dinspre această casă. Alții spun că însăși imaginea ei, singură pe promontoriul acela, îți cam îngheață sângele în vine. Cu timpul, legenda despre fantomele de aici s-a mai estompat, din toată povestea rămânând doar numele casei; însă, cu câțiva ani în urmă, doi gondolieri abjecți, care

poate zac și acum în închisoare, au jefuit o femeie, au omorât-o, au tranșat-o, au băgat-o într-un sac și au aruncat-o în apă, la doar câțiva yarzi de terasa acestei case stranii și prevestitoare de rele.

Veneția nu prea are nevoie de născociri care să-i intensifice pornirea spre tot ce inspiră oroare. Picturile și sculpturile din oraș conțin suficiente elemente macabre pentru toate gusturile – scenele vii de tortură din picturile sacre, cadavrele, ligamentele tăiate, mâinile și picioarele zbârcite și măștile funebre de metal ale nenumăratelor sale moaște, capul suspendat al lui Goliat din biserica San Rocco, fantomele zvârcolinde ale lui Tintoretto din *Judecata de Apoi*, ce poate fi văzută în biserica Madonna dell'Orto („zornăind din lanțuri și contopindu-se”, așa cum a observat cu entuziasm Ruskin, „în forme umane trunchiate, ce se târăsc, tresar și se chinuie printre buruinile putrezite”). Un membru meticulos al familiei Erizzo a decorat Palatul Erizzo, situat în apropiere de biserica Maddalena, cu tablouri în care unul dintre iluștrii săi strămoși apare tăiat de turci în două cu fierăstrăul, de viu. Dacă urci pe scara șerpuitoare din biserica Gesuiti, îți va apărea brusc în față, într-o mică vitrină, imaginea lugubră și terifiantă a Răstignirii. În San Zanipolo, în Capela Rozariului, se află statuile înnegrite și mutilate în urma incendiului care a avut loc aici.

Străzile Veneției sunt și ele pline de vechi atrocități. Pe străzile de lângă San Zaccaria au fost asasinați trei dogi:

Pietro Tradonico în 864, Vitale I Michiel în 1102 și Vitale al II-lea Michiel în 1172. În Campo San Polo, Lorenzino de' Medici, el însuși un asasin experimentat, a fost atacat de doi tâlhari pe când ieșea din biserică: i-au despiciat țeasta cu o singură lovitură de sabie. Lângă biserica Santa Fosca, Paolo Sarpi a fost înjunghiat de niște asasini angajați de papă (se spune că unul dintre ei era scoțian). A fost abandonat acolo, cu un pumnal înfipt în obraz, dar a supraviețuit în mod miraculos, după care a agățat pumnalul, ca ex-voto, în biserica mănăstirii lui, după ce mai întâi medicii l-au încercat pe un câine și pe o găină, pentru a se asigura că nu era otrăvit. La un moment dat a avut loc o crimă în Palazzo Vendramin, actualul Cazinou Municipal. În timpul Revoluției din 1848, o gloată de venețieni înfuriați l-a urmărit pe un ofițer naval austriac în unul dintre turnurile Arsenalului, forțându-l să urce cât mai sus pe scara în spirală, până când, prins în capcană, a fost ucis cu o rangă de fier, apoi lăsat să se rostogolească pe scări, plin de sânge. În biserica Misericordia, un scriitor venețian din secolul al XVII-lea a fost omorât de un preot care otrăvise hostia. Nenumăratele troițe din oraș, aflate de obicei pe la colțuri de stradă întunecoase, au fost inițial ridicate în locuri frecventate de tâlhari – pe de o parte, pentru că noaptea lumânările lor iluminau zona și, pe de altă parte, pentru că făceau apel la conștiința infractorilor. În secolul al XII-lea, barba falsă era interzisă în Veneția, întrucât foarte mulți criminali se deghizau în acest fel. Există chiar o stradă – Calle degli Assassini – lângă Santo Stefano, o biserică

sfințită de șase ori din cauză că în ea s-a făcut vărsare de sânge în mod repetat.

Sunt multe morminte venețiene care au o semnificație morbidă sau sinistră. În biserica Frari, pe un zid înalt, exact lângă absida din dreapta, pe o consolă de fier, se află un sicriu de lemn extrem de rudimentar. Se spune că îi era merit nefericitului condotier Carmagnola, a cărui armată a fost înfrântă în 1431. Apoi, Carmagnola a fost convins să se întoarcă la Veneția, unde a fost acuzat de trădare, torturat și decapitat. Însă acum osemintele lui odihnesc la Milano, iar în această cutie sinistră, pitită printre umbre și praf, se află un substitut sarcastic, dar nepotrivit – cenușa unui nobil venețian asasinat. Undeva în Santo Stefano se află mormântul altui dușman al Veneției, Novello da Carrara din Padova, care a fost capturat în bătălia din 1406 și ucis în taină, în Palatul Dogilor, împreună cu cei doi fii ai săi. A fost înmormântat în biserică cu mare pompă, la o zi după de fusese strangulat, însă nimeni nu știe unde anume se află mormântul său, deși, timp de secole, oamenii au crezut că inițialele sculptate pe mormântul unui negustor nevinovat, pe nume Paolo Nicolò Tinti, veneau de la *Pro Norma Tyrannorum*, indicând astfel locul de veci al bătrânului aristocrat.

În San Michele e îngropat pictorul elvețian Léopold Robert, care s-a sinucis în 1853, la zece ani după ce fratele său murise în același fel. Epitaful a fost scris de Lamartine, care, descriind sinuciderea drept *un accès de défaillance*⁵,

observă cu aroganță că „Michelangelo l-ar fi dominat, însă Léopold Robert i-a sucombat”. În biserica San Francesco della Vigna se află cavoul familiei Barbaro, peste care tronează blazonul ancestral – un cerc roșu pe fond argintiu. Acest blazon a fost acordat familiei Barbaro în semn de recunoștință față de amiralul Marco Barbaro, care, într-o bătălie din secolul al XII-lea, i-a tăiat unui maur o mână, i-a smuls nefericitului păgân turbanul de pe cap, a desenat pe el un cerc roșu triumfător cu ciotul brațului însângerat și l-a atârnat de vârful catargului în semn de victorie.

Printre sarcofagele din porticul Muzeului de Istorie Naturală, în Fondaco dei Turchi, se află unul fără decorațiuni și fără niciun epitaf. Acesta a aparținut cândva familiei Faliero, una dintre cele mai importante case venețiene. În 1355, Marino Faliero, pe atunci doge, a fost acuzat de trădare și decapitat pe treptele palatului său („Ați fost condamnat să vi se taie capul într-o oră”, așa l-a informat, fără menajamente, mesagerul tribunalului). Scheletul lui, cu capul între picioare, a fost expus public timp de 24 de ore, după care a fost dus cu barca, în tăcere, la biserica San Zanipolo, unde se afla pe atunci cavoul familiei Faliero. Peste sute de ani, în 1812, când cavoul a fost deschis, nefericitul doge era tot cu craniul între oasele picioarelor. Sarcofagul a fost golit și scos din biserică. Ani de zile, farmacistul spitalului civil de după colț l-a folosit pe post de dulap. Apoi a fost dus la țară, fiind folosit pe post de troacă pentru vite. Acum se odihnește, impozant și meditativ, disprețuit de toți, lângă treptele

muzeului, *sans* craniu, *sans* blazon, *sans* epitaf, dar plin de amintiri triste. Nimeni nu știe ce s-a ales de scheletul sârmanului doge.

Cel mai înfricoșător dintre toate monumentele, în virtutea amintirilor pe care le trezește, este cel închinat amiralului venețian Marcantonio Bragadin, situat pe culoarul din dreapta al bisericii San Zanipolo. Bragadin a fost un remarcabil comandant venețian care a apărat Famagusta în secolul al XVI-lea, în războiul împotriva turcilor. A rezistat vitejește, dând dovadă de multă iscusință, însă după luni de asediu a fost nevoit să se predea. Comandantul turc i-a propus niște condiții onorabile, iar Bragadin a ieșit din fortăreață pentru a semna actul de capitulare. Purta roba purpurie specifică funcției sale, era însoțit de ofițerii din statul-major și o solemnă umbrelă roșie îl proteja de soare. La început, pașa l-a primit plin de curtoazie, însă, dintr-odată, în timpul ceremoniei, turcul s-a ridicat brusc de pe scaun, l-a acuzat pe Bragadin de atrocități săvârșite împotriva prizonierilor și a ordonat ca ofițerii din statul-major venețian să fie masacrați pe loc.

Soarta lui Bragadin s-a dovedit a fi și mai cruntă. De trei ori a fost pe punctul de a i se tăia capul, când, de dragul suspansului, i se spunea călăului să se oprească. I s-au tăiat urechile și nasul, i-a fost mutilat tot corpul și, în fiecare dimineață, timp de zece zile, era pus să care coșuri pline cu pământ până la fortificațiile turcești, apoi să se oprească și să sărute pământul din fața cortului pașei. L-au atârnat de

capătul vergii unui vas și l-au lăsat acolo ore întregi. A suferit tot felul de batjocuri degradante și sadice. În cele din urmă, a fost dus în piața centrală din oraș, dezbrăcat, legat de un stâlp și jupuit de viu, puțin câte puțin, în prezența pașei. Pielea lui, umplută cu paie și acoperită, în bătaie de joc, cu umbrela roșie, a fost urcată pe o vacă și purtată pe străzi. Când, în cele din urmă, pașa a plecat triumfător spre Cornul de Aur, acest trofeu macabru atârna de bompresul corăbiei sale.

Pielea a fost păstrată, ca un memento al victoriei, în arsenalul turcesc din Constantinopol. Cu toate acestea, după o vreme, venețienii au recuperat-o. Unii pretind că a fost cumpărată, alții că a fost furată. Se spune că era încă moale ca mătasea. Au spălat-o, au sfințit-o și au pus-o într-o urnă. Astăzi, bustul lui Bragadin (măcar un *vaporetto* îi poartă acum numele) privește senin de pe grandiosul său monument din San Zanipolo. Deasupra lui, estompată, din fericire, de trecerea anilor și de umbre, se află o frescă detaliată a jupuirii sale. Lângă el, doi lei privesc fix corabia și exact deasupra capului său, dacă te uiți cu atenție, vei vedea mica urnă de piatră în care se odihnește pielea lui, îngălbenită și plină de cicatrice, ca o batistă împăturită cu grijă și păstrată într-un cufăr.

17. Arabescuri

Pe Strada Nova, în drum spre gară, se află un mic târg în aer liber, în care îmi place să mă opresc uneori, să mă sprijin de o coloană și să închid ochii. În aer plutește un miros amestecat de dulciuri, pește, piper și cuișoare. Se aude sunetul saboților, căruia i se suprapune un tumult de voci ascuțite. Rochiile fâșâie și tigăile zdrăngăne; se aud strigătele vânzătorilor ambulănți și ale tarabagiilor; un scârțâit de lemn vechi împunge ușor aerul; prelatele de pânză flutură în bătaia vântului. Uneori, latră un câine. Alteori, țipă o baborniță. În timp ce mă sprijin de coloană, aproape în stare de hipnoză, și îmi las imaginația să zboare, simt că Veneția se dizolvă în jurul meu, Apusul se transformă în Răsărit, creștinii în musulmani, italienii în arabi – și iată-mă într-o piață din Orientul Mijlociu, prăfuită și murdară, în *suk*-ul dărăpănat din Amman sau în cele de lângă marea moschee a Omeiazilor, sub soarele îndepărtat al Damascului. Aproape că aud bolborositul suav al unei narghilele în cafeneaua de alături, iar dacă mijesc ochii și mă uit la turnul bisericii Santi Apostoli, de la capătul străzii, pot să jur că îl văd pe muezin sus, în clopotniță, respirând adânc și cu smerenie, înainte de a ne chema la rugăciune.

În Veneția – așa cum sugerează orice vasilisc poleit cu aur – începe Orientul. Se spune că, atunci când Marco Polo s-a întors din călătorie, împreună cu tatăl și unchiul lui, s-a dus direct acasă la el, lângă Rialto, și a bătut la ușă. Nu l-a recunoscut nimeni (fusesse plecat aproape 20 de ani și avea o barbă stufoasă) și nimeni nu i-a crezut poveștile extravagante

despre splendorile Chinei – povești presărate cu atâtea superlative și atâta lăudăroșenie, încât l-au poreclit *Il Milione*. Totuși, i-a convins imediat atunci când le-a arătat bogățiile cu care se întorsese: saci plini cu rubine, smaralde și granate, mantii de catifea și robe de damasc, așa cum nu se mai văzuseră vreodată în Europa. Din acea zi, venețienii au căzut iremediabil sub vraja Orientului. Le place să se gândească la orașul lor ca la o punte de legătură între Occident și Orient, iar din când în când au aspirații înalte legate de medierea dintre culorile, religiile și idealurile Răsăritului și cele ale Apusului.

Culoare, intrigă, formalitate, spectacole grandioase, ritualuri – toată această exuberanță caracteristică Orientului se reflectă de mult în viața de zi cu zi a Veneției, așa cum clădirile ei abundă în comori orientale, iar legendele ei au un puternic iz de tămâie. Istoria Veneției este inextricabil legată de istoria Orientului de când primii venețieni au inițiat un ambivalent sistem de schimburi cu împărații bizantini. Bogăția și puterea Veneției se consolidau datorită comerțului cu Orientul. În același timp, Serenissima reușise să capete monopolul asupra comerțului cu ținuturile legendare de dincolo de Levant. Prăzi de război dintre cele mai variate luau calea Veneției și erau adunate pe Riva, în mormane strălucitoare. Uneori, aceste comori furate sufereau pe mare transformări bizare – un vasilisc păgân se metamorfoza într-un leu venețian sau un împărat nemilos devenea doge. Pala d'Oro din Bazilică – simbolul bogățiilor aduse în Veneția de la

Constantinopol – conținea (până la spolierea parțială în timpul lui Napoleon) 1 300 de perle mari, 400 de granate, 90 de ametiste, 300 de safire, 300 de smaralde, 15 rubine, 75 de spineli, patru topaze, două camee și peste tot străluceau aurul, argintul, poleiala și emailurile prețioase. Nestematele erau șlefuite, dar tăiate doar sub formă de caboșoane, iar acest perete de aur era împărțit în 86 de compartimente și secțiuni, toate la fel de impresionante.

De asemenea, Veneția a beneficiat de pe urma multor idei orientale, de la diverse teorii geografice până la sistemul de ventilație care funcționează în unele dintre hotelurile sale și care se inspiră direct din principiul aflat la baza turnurilor de ventilație din Golful Persic. Chiar și neamurile din Orient erau cunoscute în oraș. În 1402, au ajuns în Veneția niște emisari ai Părintelui Ioan, legendarul împărat al Etiopiei, ale cărui robe erau țesute din salamandre și se spălau doar în foc. Îl slujeau șapte regi, 60 de duci, 360 de viconți, 30 de arhiepiscopi și 20 de episcopi. În plus, împăratul era urmașul celor trei magi, iar la masa lui puteau ospăta și câte 30 000 de oaspeți odată. Puțini vizitatori au primit atât de multe omagii precum emisarii creștini din Japonia, care au ajuns la Veneția în 1585, fiind tratați cu mare fast, ca posibili aliați împotriva pretențiilor ridicate de papalitate. Una dintre cele mai populare figuri din secolul al XVIII-lea a fost un bătrân maur, excentric și simpatic, care obișnuia să se plimbe pe străzi, cu turban și sandale, sunând dintr-un clopot mare și îndemnându-i pe toți să fie fericiți. În anii 1820 Piazza era

plină de arabi, turci, greci, armeni, care beau sorbet, mestecau gheață sau plonjau în vise opiacee.

Toate acestea încă se simt în Veneția, căci spiritul orașului amintește puțin de epoca mandarinilor. Ponte dell'Accademia, de pildă, se curbează grațios, asemenea unei trestii, peste Canal Grande, iar când plouă de-a lungul lui se vede un șir de umbrele săltărețe, exact ca într-o gravură de Hokusai. Barcagiii din lagună, stând la pupa ambarcațiunilor în formă de libelulă, par adesea că navighează pe o mare din hârtie de orez. Iar într-o magică dimineață de primăvară, când zărești în depărtare, de pe Fondamenta Nuove, linia albă a Alpilor, aproape că te aștepti să vezi muntele Fuji și pinii săi reflectați în apă. Uneori, din zonele lor de activitate din Atlantic, ajung în Veneția bărci de pescuit japoneze, iar marinarii cu ochi mici și negri, îmbrăcați cu blugi albaștri, uzați se încadrează ușor în ansamblul eterogen al orașului. Din când în când, mă intersectez cu un servitor chinez pe străduțele din spatele bisericii San Stae. Nu am reușit să-mi dau seama unde lucrează, însă întotdeauna duce în mână o farfurie aburindă, acoperită cu un prosop alb și mirosind îmbietor – rață Peking, cu siguranță, sau fazan fript cu castane.

Totuși, în Veneția se simt mai mult influențele arabe, căci, odată ce au descoperit China, venețienii au întreținut legături în special cu popoarele din Orientul Mijlociu. Marile rute comerciale, care asigurau bogăția și puterea Serenissimei, veneau din Turkistan și Persia, Afganistan și Arabia și

convergeau în porturile din Levant, unde venețienii aveau propriile caravanseraiuri și depozite de mărfuri (unul dintre cele mai importante poate fi încă văzut printre bazarurile din Alep). Ca urmare a războaielor în care Veneția era aproape mereu implicată, soldații ei ajungeau pe mări și coaste musulmane, fie că susțineau, în mod cinic, vreo cruciadă – apărând Europa de turci, fără niciun ajutor –, fie că se lansau în ultima misiune vitejească a Republicii, subjuguându-i, în secolul al XVII-lea, pe pirații berberi din nordul Africii, acei mauri pestilențiali care au ajuns cu navele lor până la Canalul Bristol și care aveau o reputație atât de proastă printre englezi, încât chiar și bieții galezi au fost numiți Morris, după ei.

Mentalitatea și obiceiurile arabe i-au influențat puternic pe venețieni. Deasupra marelui tron al episcopului din San Pietro di Castello, pe care, conform tradiției, stătea Sfântul Petru în Antiohia, este inscripționat un citat din Coran, iar dacă te uiți cu atenție pe o coloană de pe fațada Bazilicii, vei observa litere arabe. Câteva cuvinte din dialectul venețian sunt de origine arabă, iar unii termeni arabi au ajuns la noi pe filieră venețiană: *dar es sinaa* (atelier) = *arzena* = *arsenale* = arsenal; *sikka* (ștanță) = *zecca* (monetărie) = *zecchin* (monedă) = țechin. În ceea ce privește arta navigației, venețienii au avut foarte mult de învățat de la arabi. De asemenea, arhitecții Veneției împărtășeau cu marii constructori islamici moștenirea comună a Bizanțului, așa încât bazilica San Marco și Cupola Stâncii sunt, dacă nu

surori, cel puțin verișoare îndepărtate, separate una de cealaltă printr-un concurs de împrejurări.

În ciuda tuturor acestor afinități, când venețienii vorbeau despre păgâni, de obicei se refereau la musulmani; și majoritatea străinilor ciudați erau caracterizați drept mauri, bruneți, păgâni și musculoși; trebuiau exploatați ca sclavi sau persecutați din cauză că erau ticăloși. Nimeni nu cunoaște identitatea celor patru mici cavaleri din porfir care se îmbrățișează cu afecțiune în fața intrării principale a Palatului Dogilor, însă, conform unei vechi legende venețiene, se pare că ar reprezenta o bandă de mauri josnici, prinși în timp ce încercau să jefuiască tezaurul bazilicii San Marco. Despre patru statui încântătoare și enigmatice dintr-un *campo* de lângă Madonna dell'Orto s-a crezut atât de mult timp că reprezintă niște figuri maure, încât piața a fost numită după ele (deși cea de pe colț, cu nasul de fier, îl reprezintă pe signor Antonio Rioba, personaj mai întâi sinistru, apoi comic; se făceau adesea glume pe seama comisionarilor naivi, care erau trimiși să-i transmită acelui distins domn diverse mesaje).

Doi mauri superbi, înalți de șase metri și lucind de sudoare, sprijină pe umeri monumentul închinat dogelui Giovanni Pesaro, în biserica Frari. Au ochii albi aproape ieșiți din orbite, iar spinarea încovoiată sub greutatea poverii. Alți doi mauri, din vârful turnului cu ceas din Piazza, anunță ora, cu o delicatețe surprinzătoare. Este adevărat că odată au lovit din greșeală un muncitor, care a căzut în piață și și-a frânt

gâtul, dar, după ce secole la rând au lovit cu ciocanele în clopot, nu au făcut decât o mică scobitură în suprafața acestuia. Cel mai straniu maur sculptat nu are decât un picior și se căznește să mâne o cămilă îndărătnică de-a lungul zidului Palatului Mastelli. În trecut, dacă unui copil îi era hărăzit să fie gondolier, nașul lui îi pune în ureche un cerceș de ametist sculptat sub forma unui cap de maur și chiar și astăzi clanțele de la jumătate dintre ușile mai impozante ale Veneției au forma unor capete de negri cu buze groase. În zilele de glorie ale *Grand Tour*⁶, suvenirul venețian clasic era reprezentat de unul dintre acei micuți paji din lemn negru, cu brâu și turban, care pot fi văzuți uneori lângă ușile magazinelor de antichități englezești, așa cum lângă tutungeriile americane poți vedea statuete înfățișând amerindieni. Acestea sunt reminiscențe ale perioadei în care venețienii aveau sclavi negri, pe care i-au înlocuit cu surrogate din lemn atunci când comerțul cu sclavi a dispărut.

Venețienii au fost mereu oarecum ofensați de viziunea lui Shakespeare asupra lui Othello și le place să sugereze că prințul nu era nicidecum maur, ci un nobil venețian pe nume Moro, care era originar din Morea și a cărui efigie, adaugă ei, se află încă, într-o armură strălucitoare și cât se poate de creștină, într-un colț al palatului său din Campo dei Carmini. Totuși, cu excepția câtorva prejudecăți care vin din conștiința grandorii sale imperiale de odinioară, Veneția nu încurajează discriminarea rasială. Când turcilor li s-a îngăduit să-și deschidă depozitul de mărfuri pe Canal Grande (Fondaco dei

Turchi), regulile privind spațiul respectiv erau atât de stricte, încât niciunei femei și niciunui copil nu li se permitea să intre în clădire; însă, în secolul al XV-lea, un tânăr de viță nobilă a fost aruncat în *Pozzi* pentru un an fiindcă dezonorase o tânără sclavă neagră.

În Veneția, influențele islamice sunt numeroase și încântătoare, deși firește că uneori sunt preislamice, avându-și originile în vechiul Constantinopol, din perioada în care armatele arabe încă nu ieșiseră din deșert. Există nenumărate reminiscențe islamice: vechile gratii de la ferestre și curțile răcoroase și umbroase din oraș; schoonerele arabe care pot fi văzute uneori, grațioase și romantice, în șantierul naval de pe Giudecca; cizmarii, cu ochelarii pe vârful nasului, și arămarii, cu mânecile suflecate, printre lei și căluți-de-mare; micul atelier întunecat de lângă San Polo, în care fetele stau turcește și cârlesc pilote; micile nișe din pereții caselor, care servesc drept cămară; preșurile beduine, în dungi vesele, care atârnă la ferestrele postăvarilor mai săraci; micile blocuri de pe Giudecca, asemănătoare cu căsuțele din Beirut, de la malul mării; blocurile mari și moderne din Sant'Elena, care amintesc de Heliopolis; fântânile și grădinile care apar pe neașteptate în fața ta, ca niște fermecătoare priveliști siriene; reprezentările cămilelor, ale negustorilor cu turban, ale împăraților orientali de mult uitați care străjuiesc multe curți abandonate; cântecele pe care fetele le fredonează încet și pe nas, semănând uneori cu cele ce se aud de sub vălul negru al

arăboaicelor; doamnele care se ițesc la ferestrele închise ale palatelor maiestuoase, amintind de purdah; acea senzație leneșă de *dolce far niente* care impregnează verile venețiene; ușile sculptate și împodobite cu ținte, tăvile de cafea de pe măsuțe, mireasma de iasomie a serilor de pe Giudecca și mantalele polițiștilor, asemănătoare cu niște burnuzuri. Franjurile albe de la copertinele gondolelor amintesc de harnașamentele cămilelor, fundalul albastru, presărat cu stele, al Turnului cu Ceas seamănă cu un mormânt din Karnak, iar marea Bazilică – pe care Mark Twain a descris-o ca pe „o insectă enormă și verucoasă ce se plimbă cu un aer meditativ” – îi duce pe mulți cu gândul la un palat oriental, la un cort sarazin sau la pavilionul cu ciucuri al unui șah.

La Veneția te poți bucura de plăcerile Orientului fără să treci prin chinurile lui. Sunt foarte puține muște, numărul țânțarilor este în scădere, cerșetorii nu sunt insistenți, apa e potabilă, naționalismul e moderat, nimeni nu încearcă să te înjunghie sau să-ți vorbească despre sionism, nimeni nu te învinovățește pentru situația din Kashmir, nimeni nu te obligă să bei ceai presat sau să mănânci ochi de oaie. La Veneția, ca și în țările arabe, ai însă senzația confortabilă că, lăsând lucrurile să meargă de la sine și necerând prea mult de la viață, în cele din urmă, vei realiza tot ce ți-ai propus. Nu te îngrijora dacă vaporul în care se afla un prieten al tău a dispărut. Plimbă-te puțin prin Piazza și acesta va apărea în mod miraculos, fără să fie nevoie să te arăți surprins sau critic. Nu te descuraja dacă ambarcațiunea ta e lovită de un

vas mai mare. Dauna poate părea ireparabilă, însă, într-un fel sau altul, dacă nu te agiți prea mult, barca va fi reparată, banii vor veni, în mod neașteptat, din New York, iar ambarcațiunea ta va fi mai elegantă și mai rezistentă ca niciodată.

Nimic nu amintește mai mult de Orientul Mijlociu decât gălcevile dintre gondolieri, care, de-a lungul anilor, au făcut deliciul turiștilor. Totul începe cu o mică ciondăneală din cauza unui loc de acostare sau a unei parâme și, pe măsură ce protagoniștii își încordează mușchii, urmează o serie de crescendouri și descrescendouri. Uneori, când nivelul ostilității atinge din nou cote maxime, unul din cei doi gondolieri părăsește brusc scena, îndreptându-se spre Piazza, ca și cum ar fi sătul de toată acea dispută. Totuși, după câteva momente de liniște deplină, ca înainte de o furtună sau o sfadă între mâțe, gondolierul se întoarce, potopindu-l pe rivalul său cu un nou torent de ocări. Astfel, cearta se derulează cu intermitențe, când încingându-se, când potolindu-se, crescând gradual în intensitate, devenind din ce în ce mai zgomotoasă, mai stridentă, mai înverșunată și mai furibundă. Ochii le scapără, vocile le tremură, bat din picior, până când, în cele din urmă, ultimul schimb tăios de cuvinte pare iminent, șuvoiul de invective e de nestăvilat și pare că dintr-o clipă în alta se vor lua la bătaie – și dintr-odată totul dispare ca prin farmec, gondolierii se împacă în mod inexplicabil, curioșii, care se așteptau la ceva mai spectaculos, se împrăștie amuzați, iar disputa se dizolvă într-

un murmur de dezvinovățiri amestecate cu tot felul de amabilități. Am văzut aceeași scenă de sute de ori, pe străzile din Egipt, când vreun individ e pe punctul de a-i tăia beregata adversarului său și apoi renunță.

Toate aceste lucruri – clădirile, amintirile, comportamentul – leagă Veneția de Orient, făcând ca exotismul să pară ceva banal. În anii '20, în Veneția s-a întors un nobil care fusese guvernatorul unei colonii italiene din estul Africii. Și-a adus cu el un servitor african voinic și, îmbrăcându-l în haine exotice, așa cum strămoșii lui își îmbrăcau sclavii – cu turban roșu și brâu verde –, l-a învățat să conducă barca cu motor a familiei. Sunt sigură că venețienii nu s-au uitat prea mult la acest personaj spectaculos, atât de adânc înrădăcinate sunt străvechile lor legături cu Orientul, așa cum abia dacă o observau pe acea *grande dame* acompaniată de un frumos leopard indian care, de obicei, stătea pe locul din față al gondolei.

Adesea zgomotele din Veneția au și ele o rezonanță orientală, în special radiourile și televizoarele, ale căror melodii te urmăresc pe străduțe, zarva hamalilor, fluierăturile, ghizii incomozi care te întâmpină la gară. Au trecut de mult vremurile în care Veneția era cunoscută pentru liniștea ei deplină. Vapoarele nu au risipit-o complet, căci pluteau pe Canal Grande pufăind ușor, huruind molcom și șuierând în surdină, în armonie cu alama lustruită și pistoanele unse cu ulei. Totuși, de îndată ce motorul pe

benzină a ajuns în Veneția, liniștea orașului a fost afectată iremediabil.

Astăzi, Veneția e la fel de zgomotoasă ca orice alt oraș de pe continent. Trepidația motoarelor, sirenele vapoarelor, bubuitul ciocanelor cu abur, țipetele unor barcagii nervoși, tânăra din apartamentul de alături care studiază cu sârg niște partituri de Chopin, strigătele de avertizare ale gondolierilor, studenții ce cântă pe stradă, ineptiile mocofanilor, voia bună a bețivilor – toate acestea, amplificate în mod hidos și distorsionate de suprafața apei și a zidurilor înalte din jurul ei, reverberează în preajma caselor asemenea sunetelor propagate de membrana întinsă a unei tobe. (E deconcertant să auzi ecoul puternic al unui crâmpei din conversația nocturnă pe care o porți în timp ce te întorci acasă de la o petrecere și să-ți dai seama cât de departe și de puternic se propagă de-a lungul canalelor). În fiecare dimineață mă trezeam în zgomotul infernal al motoarelor, claxoanelor și vocilor ce-mi invadau camera – așa cum spunea un poet victorian înamorat, „Din apele liniștite și translucide se ridică sunetele tulburătoare ale lirei lui Amfion”. Toată această hărmălaie te-ar fi putut face să crezi că au năvălit goții în lagună, însă, de fapt, nu era vorba decât despre convoiul bărcilor de gunoi, care intra în oraș, cu prora înspumată și cu cârmacii stând sus, la pupă, într-o atitudine amenințătoare.

Alte zgomote sunt și mai evocatoare. Străzile Veneției sună într-un anumit fel – pași grăbiți pe dalele de piatră. Din

mii de case răzbate ciripitul a mii de canari. În spatele restaurantelor se aud popice izbindu-se între ele. Vocea poștașului răsună pe străzi și, câteodată, un pilot de șlep își anunță apariția pe Canal Grande, strigând din toți rărunchii. Zgomotul făcut de obloanele trase este și el arhicunoscut, căci Veneției îi place intimitatea și ea își petrece timpul deschizând și închizând ferestre.

Vuietul unei sirene de vapor este un sunet tipic venețian; la fel și huruitul remorcherelor. În nopțile cețoase de iarnă, când orașul e învăluit în tristețe și umezeală, se pot auzi clinchetele îndepărtate ale clopotelor de pe geamanduri, precum și freamătul abia deslușit al Mării Adriatice. În miezul verii, grandioasa piață San Marco este un potpuriu în sine: sporovăiala numeroșilor turiști, râsetele copiilor, basul profund al orgii din Bazilică, acordurile suave ale orchestrelor din cafenele, clinchetul ceștilor de cafea, zornăitul boabelor de porumb din pungile de hârtie ale vânzătorilor de hrană pentru păsări, strigătele vânzătorilor de ziare, clopotele, ceasurile, porumbeii și toate sunetele mării care răzbat în piață de pe cheiurile de după colț. E o învălmășeală sonoră amețitoare care amintește de Alexandria. Orbul lui Fielding spunea că întotdeauna și-a imaginat culoarea roșie ca fiind „foarte asemănătoare cu un sunet de trompetă”. Dacă vrei un echivalent vizual al simfoniei din Piazza, gândește-te la o perdea roșie, presărată cu puncte aurii și vopsită pe margini cu verde-albăstrui.

Veneția nu mai este orașul suprem al muzicii, așa cum era

În secolul al XVIII-lea, când existau aici patru conservatoare renumite, când corurile și instrumentiștii ei erau fără pereche și, în timpul slujbei, abatele Vivaldi, venindu-i dintr-odată ideea unei melodii, s-a îndreptat imediat spre sacristie pentru a o pune pe hârtie. Cu toate acestea, muzica răsună adesea pe străzile orașului. Vara, din curți liniștite și inundate de lumină, răzbat acordurile marilor orchestre; în cadrul Festivalului Internațional de Muzică Contemporană – la care de multe ori era prezent însuși Stravinski, pentru a-și dirija propriile lucrări, la Teatrul La Fenice – se aud game dodecafonice și cadențe electronice. Nobilul cor al Bazilicii San Marco, dirijat cândva de Monteverdi, cântă îngerește, de la înălțimea balconului său, înconjurat de mozaicuri. Gondolierii nu mai citează din Tasso și nu mai fredonează vechi cântece venețiene de dragoste (în prezent, majoritatea melodiilor la modă sunt din Napoli, Londra sau New York). Totuși, uneori, câte un tânăr mai înflăcărat își va deschide inima și plămâni deopotrivă și va luneca de-a lungul canalelor pe aripile unei arii guturale.

Perioada cea mai potrivită pentru a auzi clopotele din Veneția este Crăciunul, când ceața înghite orașul și sunetele sunt mai profunde și mai bogate, ca o budincă cu afine. În dimineața de Crăciun se aude un minunat vacarm de clopote – clopote nobile și clopote frenetice, clopote singuratice și clopote pompoase, clopote stridente, clopote vesele, clopote supărate și arțăgoase. Clopotele bisericii San Trovaso sună exact ca tălăngile vacilor din Alpi. În dangătele clopotelor

bisericii Carmini se aud primele note din imnul Sfintei Marii din Lourdes. Clopotele bisericii Santa Maria Zobenigo bat „cu atâta stăruință”, după cum a observat un vizitator victorian, „că tot cartierul pesemne că mai are puțin și o ia razna”. Clopotele Capelei Fecioarei Maria, de lângă biserică San Giobbe, îi înnebuneau atât de tare pe călugării de la mănăstirea din apropiere, încât, în 1515, s-au furișat noaptea și au dărâmat micuța campanilă. Au fost nevoiți s-o reconstruiască pe cheltuiala lor.

Marele clopot *Marangona*, salvat din ruinele campanilei bazilicii San Marco, nu mai răsună, dar atârnă în clopotniță, părând fragil și impozant; noul clopot al Bazilicii este singurul care bate la miezul nopții, dar se aude și în timpul zilei, după un program capricios, la intervale neregulate. În aripa nord-vestică a Bazilicii, sub un baldachin de piatră, se află un clopot mic care anunță ora și pare să funcționeze ca un fel de stimul sau de semnal pentru cei doi mauri din Turnul cu Ceas, care își ridică imediat ciocanele și încep să bată. Toate aceste clopote și alte o sută întâmpină Crăciunul cu bucurie, la miezul nopții, după care le auzi din nou, minute bune, răsunând în lagună, din ce în ce mai estompate, asemenea unor distinși domni vorbăreți care se cufundă ușor în somn.

Mai există un sunet care amintește de vechea Veneție, un sunet care sfidează bărcile cu motor și cacofonia radiourilor. Uneori, când stai în pat, în semiîntunericul zorilor, poți auzi sunetul suav și ritmic al vâslelor care lovesc apa, alunecarea

unei bărci ușoare și rapide, valurile care se sparg de zidurile canalelor și respirația accelerată, ușoară și încrezătoare a vâslaşilor.

Atitudinea venețienilor față de plăcere pare să fie guvernată de un fel de negativism islamic. Veneția nu mai este orașul distracțiilor zgomotoase și exuberante, iar venețienii și-au pierdut de mult frenezia caracteristică ultimului deceniu din perioada de declin a orașului. Venețienii de astăzi sunt oameni chibzuiți, educați în spiritul scepticismului. Au o atitudine fermă față de excentricitățile ispititoare și examinează plăcerile lumești așa cum un entomolog ar studia un păianjen rar, dar potențial comestibil. Veneția continuă să fie un loc potrivit pentru a te abandona lăncezelii și frivolității, însă, asemenea orașelor din lumea musulmană, nu este ideal pentru orgii.

De pildă, nu e un oraș al gurmanzilor. Cu mult timp în urmă, *cucina veneziana* era considerată cea mai bună din lume, specialitățile sale fiind carnea de mistreț, de păun, de căprioară, precum și salatele rafinate și monumentalele produse de patiserie. Totuși, chiar și atunci existau câțiva perfecționiști care criticau excesul de condimente orientale. Aretino, poetul risipitor, obișnuia să spună că venețienii „nu știu nici să mănânce, nici să bea”, iar altcineva observa caustic că mândria bucătăriei venețiene era biscuitul uscat, deosebit de rezistent la gărgărițe (câțiva astfel de biscuiți, rămași în Creta în 1669, încă erau comestibili în 1821). Este

adevărat că, între timp, gastronomia Veneției și-a pierdut orice urmă din gloria de odinioară și se conformează, destul de docilă, bucătăriei italiene.

Nu există nicio băutură specifică Veneției, așa cum berea pare să izvorască din câmpurile Germaniei, iar aracul din seva curmalilor din Bagdad. Majoritatea vinurilor din provincia Veneto sunt comune, iar cele străine importate de podgoreni sunt în număr limitat. Cele mai multe restaurante oferă doar vin roșu sau alb (în restaurantele mai modeste li se spune *nero* și *bianco*). Cel mai faimos bar din oraș este excelent, însă are în el ceva artificial – Harry's Bar este sută la sută venețian. Proprietarul este venețian. Angajații sunt venețieni. În acest bar se vorbește cu înflăcărare despre celebritățile care i-au trecut pragul de-a lungul timpului – Hemingway, mereu spectaculos, încărcat de cartușiere și păsări moarte, intrând pe ușă maiestuos, după o partidă de vânătoare în Torcello; Orson Welles, proptit lângă tartinele sale; ducese (cu sau fără duci); președinți (în funcție sau nu); vedete de cinema (lucrând la un film, odihnindu-se sau participând cu aviditate la Festivalul de Film); câțiva episcopi, Truman Capote, câțiva câștigători ai Premiului Nobel și Winston Churchill în persoană, ultimul dintre nababi, cu o cutie de acuarele în brațe.

Aici aristocratelor italiene, cu ochii puternic machiați, le place să stea și să fumeze în liniște, extrem de distinse sau îngrozitor de scandaloase. Aici barmanul îți va oferi un Bellini sau un Tiziano, două cocktailuri care sunt

specialitatea sa. Vara, protipendada oraşului se adună în Harry's Bar. Veneţienii vorbesc despre acest loc cu o doză de mândrie, întrucât, de la deschiderea lui, în anii '20, a avut un succes răsunător. Cu toate acestea, pare să fie în puternic dezacord cu spiritul vlăguit al Veneţiei, cu monumentele ei maiestuoase şi cu sufletul ei meditativ.

Plăcerile erotismului, ale hazardului, ale intrigii şi ale ostentaţiei sunt amplu ilustrate în cronicile veneţiene şi înfăţişate în voluptuoasele tablouri ale pictorilor veneţieni, însă plăcerile bahice apar rar. Se spunea despre carnaval că ar fi un mod de a evada în lumea imaginară fără a recurge la alcool. Ospitalitatea veneţienilor a stat mereu sub semnul cumpătării – un pahar de Marsala, o sorbitură delicată dintr-un cocktail, un pachet de biscuiţi şi toată lumea e mulţumită. În zilele noastre, nobilii de odinioară probabil ar alege să bea cea mai scumpă cafea, special importată de pe coasta vestică a Arabiei şi servită în ceşti aurii, ciobite, în jurul unei măsuţe de joc. În plus, obiceiurile lor alimentare s-ar distinge printr-o frugalitate nobilă. Un restaurant din oraş îşi cântă meritele în următoarele versuri ademenitoare:

Din nord şi până-n sud domneşte

Faima unui singur om:

Nane Mora, ce-ţi găteşte

De eşti damă ori gentilom.

Cât despre tortul de migdale,

O, Doamne! E mirobolant!

Gustă și necazurile tale

În crusta-i delicioasă-și vor găsi calmant.

Totuși, nu orice damă sau gentilom din oraș apreciază bucătăria venețiană. Chiar și venețienii au dubiile lor. Odată am asistat la reuniunea unui grup de proprietari de restaurante. Majoritatea aveau un ten palid și plin de coșuri, iar unii păreau chiar subnutriți. Se poate mânca scump și destul de bine în două sau trei hoteluri mai luxoase, însă, în general, meniurile restaurantelor sunt de o monotonie înfiorătoare. La începutul secolului XX, E.V. Lucas a mâncat, timp de o lună, în toate restaurantele din Veneția și a ajuns la concluzia că doar la unul dintre ele merita să se ducă din nou. Eu am încercat vreo 30 și nu voi simți că ar fi mare pagubă dacă nu mi se va permite să intru din nou în vreunul dintre ele (deși îmi voi aminti mereu cu nostalgie de nenumăratele bistrouri modeste care îți împachetează cina într-o pungă aburindă și te trimit acasă mirosind a creveți și lasagne).

În restaurantele venețiene servirea este de regulă simplă și promptă, câteodată dezinvoltă, alteori pur și simplu nepoliticoasă, iar mâncarea, după ce ai încercat-o de câteva ori, începe să dobândească o monotonie soporifică. Friptura înseamnă mereu aceeași carne de vițel plină de zgârciuri. Lipsa de inventivitate în prepararea salatelor poate fi compensată, dacă insiști, adăugând mai mult chimen. Doar

când vine vorba de pește, străvechea hrană a Veneției, se mai poate simți o scânteie de entuziasm. *Scampi* venețieni sunt delicioși. Există un fel de mâncare numit *mista mare*, un potpuriu de fructe de mare prăjite, care poate fi savuros, cel puțin primele 20-30 de dăți. Diversele soiuri de țipar sunt extrem de gustoase, la fel și nenumăratele crustacee și moluște mici. În sezonul potrivit și într-un restaurant nu prea pretențios, poți mânca crabi cu carapace moale, care în America sunt o adevărată delicatessă, însă la Veneția sunt considerați o mâncare primitivă.

După părerea mea, cu cât aluneci mai jos pe scara ierarhică a bucătăriei venețiene, cu atât cresc șansele de a fi mai mulțumit, până când, în cele din urmă, dacă nu te lași ispitit de acea *crêpe suzette* din hoteluri, de rafinamentul și lăcomia marilor restaurante, vei ajunge într-un mic restaurant de la marginea apei, mâncând un pește delicios, dar fără nume, din lagună, garnisit cu crabi mici, acompaniat de o sticlă de vin alb sec și de o bucată lucioasă de *polenta*, mămăliga venețienilor, care, alături de un țipar, un păstrăv sau o bucată de ton, este o mâncare demnă de un doge.

Una dintre plăcerile supreme pe care le poate oferi lumea asta este să trăiești la Veneția. Însă, deși eu am gustat de multe ori fericirea în acest loc, uneori cu o admirație copleșitoare, alteori nemaisuportând frumusețea, farmecul și varietatea din jur, niciodată nu am simțit cătuși de puțin nevoia de a evada într-o stare bahică. Atitudinile levantine ale venețienilor sunt molipsitoare. De multe ori, observând

vreun grup vesel de turiști aflați pe o ambarcațiune de pe Canal Grande, cântând acompaniați de un acordeon, tachinându-se și ciocnind pahare de vin roșu, mi-am analizat reacțiile cu atenție și m-am surprins calculând câți bani vor primi după returnarea sticlelor de băutură.

18. Anotimpurile

Veneția este un oraș sezonier. Schimbările anotimpurilor și ale temperaturii îi influențează viața mai mult decât pe a altor orașe. Prinde viață vara, când marea ei industrie turistică intră în acțiune, și, cu toate că în fiecare an vin vizitatori și în afara sezonului estival, în zilele de iarnă orașul poate fi încă neobișnuit de simplu și de intim, cufundat în melancolie, impregnat de pustietatea din Piazza și de învolburarea canalelor lugubre. Iernile venețiene au o reputație proastă. O atmosferă apăsătoare, sumbră și umedă pune stăpânire pe oraș săptămâni întregi, întreruptă, din când în când, de câteva zile însorite și reci. Ploaia abundentă răscolește mълul de pe fundul Marelui Canal și se prelinge pe marmura Bazilicii. Ceața avansează capricioasă dinspre mare, atât de deasă, încât Piazza abia se zărește, iar *vaporetto* se îndreaptă cu greu spre Rialto, având la pupă un om de veghe ușor neliniștit. Uneori, un strat de zăpadă acoperă orașul, creând imaginea unui capriciu absurd, asemenea unei ducese îmbrăcate în dantele roz. Alteori, un vânt uscat și

rece biciuiește apa, ridicând valuri puternice care ajung până în canalele mai înguste, izbind violent de cheiuri bărcile amarate. Noaptea sunt cețoase și sepulcrale, iar zilele monotone și cenușii.

Așa că venețienii stau la gura sobei care nu face față frigului sau se retrag în cafenele. Palatele de pe Canal Grande sunt ferecate și oblonite. Se văd doar luminile slabe ale câtorva candelabre urâte, licărind prin draperiile maro și uzate. Barcagiii stau ghemuiți la cârmă, înfodoliți în mantii și paltoane vechi, adăpostiți uneori sub umbrele. Pisicile vagaboande, extrem de slabe, stau chircite în spatele grilajelor, iar porumbeii se adăpostesc triști prin cotloanele din Piazza. Întreaga Veneție suferă de gripă, răceală și dureri în gât (în secolul al XV-lea, când Republica s-a descotorosit, în taină, de trei dintre dușmanii ei politici, autoritățile au anunțat cu nonșalanță că au murit de guturai și toată lumea s-a mulțumit cu această explicație). În Piazza nu se aude nicio vioară. În jurul arcadelor nu este nici urmă de bișnițar. Abia dacă mai vezi câte-un turist care să se plângă de prețul ciocolatei calde. E un oraș cu totul diferit, foarte intim.

Sărbătorile se desfășoară într-o atmosferă de club închis, fără străini iscoditori. Crăciunul venețian se sărbătorește obligatoriu în familie. Trenurile sunt pline de migranți care se întorc acasă – chelneri și muncitori la Paris, menajere în casele din districtele din jurul Londrei. Toată lumea își dă mâna pe stradă, iar stațiile răsună de veselia revederii. Dintr-odată, toți venețienii par să se cunoască între ei. Un flux

neîntrerupt de cumpărători, îmbrăcați în hainele lor cele mai bune, se îmbulzesc de-a lungul îngusteii Merceria, încât, uneori, polițiștii, poziționându-se la intersecții, impun circulația într-un singur sens. Vitrinele sunt pline de brazi de Crăciun. Fiecare barcă pare plină cu sticle, pachete sau brăduți aduși din munți și fiecare copil pare să aibă un balon roșu în mână.

Pe scaunele cafenelelor din Piața San Marco (înalte și cu tapițerie în dungi), copii îmbrăcați îngrijit ascultă respectuoși interminabilele povestiri din tinerețe ale unor unchi dichisiți. În ajunul Crăciunului, în cafenele, 20 000 de familii chicotesc în fața televizoarelor, bând Cinzano și mâncând prăjituri, în timp ce melodia zilei circulă din magazin în magazin, din piață în piață, dintr-o alee întunecoasă în alta, asemenea unei parole vesele rostite în noapte. Slujbele de Crăciun sunt pline de căldură, de lumină și de strălucire. Ieslele sunt rudimentare, dar înduioșătoare; corurile cântă cu însuflețire. Veneția seamănă mai puțin cu o ducesă rafinată și mai mult cu o hangiță dolofană, care se desfată cu un pahar de bere brună după ce au plecat toți mușteriii (exceptând misterioasele apariții și dispariții ale preoților îmbrăcați în odăjdii aurii și stacojii și învăluiți în miros de tămâie, care pot fi zăriți ieșind și intrând prin ușile deschise ale Bazilicii).

Dacă vrei să vezi cum arată Serenissima nemachiată, încearcă să te trezești la 3 dimineața, într-o zi cețoasă de februarie, și privește-o pe bătrâna doamnă cum își deschide pleoapele cu greu. Stând pe terasă, deasupra canalului, te vei

simți abandonat în mijlocul unui gol imens, atât de adâncă e liniștea care te înconjoară, atât de încremenit și de sufocat sub ceață e totul în jur. Întunericul de pe Canal Grande este presărat cu lumini slabe, iar singura persoană care se vede în zare e un solitar excentric, cu o căciulă de blană pe cap, stând pe ponton și citind regulile și reglementările cu o concentrare detașată și nefirească. Apoi, după ce te-ai înfoclit în pulovere și ai coborât pe scara lustruită a palatului în care locuiești (ai trecut pe lângă avocatul adormit de la etajul al doilea, pe lângă baroana slavă de la primul etaj, pe lângă motanul roșcat și chior ascuns într-o firidă, pe lângă ușile masive și ferecate ale magaziei de cărbuni, pe lângă bustul de la intrare, găinățat de porumbei, al unui erou necunoscut, pe lângă mica statuie a Madonei abandonată pe acoperișul șopronului, pe lângă gazonul uscat și răvășit, pe lângă porțile de fier, înțepenite și scârțâitoare), când vei ajunge în sfârșit afară, vei vedea maiestuosul oraș ud și cufundat în somn. La Londra sau la New York noaptea nu e nicicând totală. La Veneția, la ora 3, într-o dimineață cețoasă de iarnă, pare că nu se va mai lumina niciodată de ziuă.

Aerul e umed, apa e tulbure și totul în jur pare pustiu. Dacă te oprești pentru o clipă, lăsând ecoul pașilor tăi să se piardă după un colț de stradă, vei auzi doar apa lovindu-se trist de o barcă priponită la mal, dangătul îndepărtat al unui clopot de ceață sau huruitul unui vapor pe mare. Poate, din când în când, se vor auzi din depărtare, pe deasupra acoperișurilor, vocile nedeslușite ale unor bărbați. Poate că o

lumină palidă și pioasă va pălpâi în fața unui ex-voto înzorzonat. Pisica albă care își face veacul sub scaunul unei gondole de pe Rio della Toletta ar putea țâșni din adăpostul ei asemenea unui demon sau s-ar putea să treacă în grabă, îmbrăcată într-o haină uzată de lână, cu o eșarfă trasă peste nas și peste gură și cu o sacoșă în mână, o femeie singuratică, un biet suflet conștiincios care urmează să facă curat într-un birou lipsit de viață sau să cumpere, dis-de-dimineată, prima varză așezată pe tarabă. În rest, totul e doar umezeală, tristețe și liniște învăluită în ceață. Dintr-o cișmea veche se aude apa curgând trist. Lumina felinarelor licărește mohorât printre alei, iar uneori cade pe jumătate din nasul sculptat al unui sfânt, pe vârful cozii unui păun de piatră, pe o coroană, pe un blazon sau pe un crab dintr-un medalion.

Iarna, Veneția se trezește începând de la periferie. Dincolo de parcare ziua începe devreme. În fața bisericii Santa Chiara, acolo unde un paznic corpulent se plimbă, adus de spate, în lungul și-n latul cheiului, strălucește lumina reflectată de tambuchiurile navelor, proiectând pe zidul de peste apă umbrele unduitoare ale inginerilor de pe punți. La capătul podului rutier, în fum și miros de benzină, convoiul zilnic de camioane și remorci așteaptă să fie descărcat. Din marile depozite de mărfuri de lângă docuri răzbat voci aspre amestecate cu zgomotul lăzilor mutate dintr-un loc în altul, iar în aer plutește miros de țipari, mere, ceapă și tutun ieftin. În jur se văd lumini aprinse, polițiști, câteva cafenele luminate, cu ferestre aburite, iar lângă debarcader viața își

reintră în drepturi, sporovăitoare și agitată.

Pe măsură ce străbați străzile, încet și șovăielnic, această animație matinală cuprinde întreaga Veneție. Periferia orașului începe să freacă, să prindă culoare și să scânteieze în lumina iernii. Când te întorci prin Dorsoduro, prin ușile deschise ale caselor, ies săgeți de lumină care străpung ceața. Cafenelele își ridică storurile, iar sticlele, cafetierele și zaharnițele strălucesc somnoroase în aerul pâcios. În San Polo, un măcelar și ajutorul lui se chinuie să agațe în vitrină o bucată uriașă de carne. Lângă Podul pumnilor, după colț, cum vii dinspre Strada Grabei, un vânzător de fructe, căscând și bombănind, iese pe bâjbâite din fortăreața bărcii sale. O ambarcațiune plină de pescari entuziaști veniți din lagună se agită pe apă, sub un pod. Sub arcul înalt al Podului Accademia, două șlepuri mătăhăloase, pline cu ciment, avansează greoi pe Canal Grande, impozante, leneșe și masive, asemenea galerelor de odinioară, iar echipajele lor strigă unul la altul. În fața bisericii San Maurizio două novice palide spală treptele de marmură. În biserica Santa Maria Zobenigo îngerii baroci de deasupra altarului ascultă plini de compasiune o liturghie matinală (la care participă un preot, un dascăl, trei călugărițe și o femeie tristă în haine cenușii). Lângă Harry's Bar, un marinar coboară dintr-un *vaporetto*, cu o pușcă învelită în ziar, și de-a lungul străduțelor care se intersectează, plutoane de măturători trebăluiesc de zor în aerul rece al dimineții.

Începe astfel o nouă zi, trandafirică și docilă, o zi cețoasă,

umedă, cu cerul brăzdat de pescăruși, ca într-un tablou de Turner. „Ce dimineață oribilă!”, îi spui chelnerului, în timp ce aștepti să-ți aducă micul dejun. Acesta ridică însă din umeri și zâmbește, un zâmbet rezervat și melancolic, cam cum i-ar zâmbi un doge unui împărat insistent sau un căpitan de vas l-ar privi de sus pe un turc.

Și apoi, într-o bună dimineață, vine primăvara. Nu în orice zi, ci exact pe 15 mai, căci venețienii cred în infailibilitatea calendarului și privesc începutul fiecărui anotimp ca pe o sărbătoare imuabilă. Străinii care merg să înoate înainte 1 iunie, dată care marchează deschiderea sezonului pentru scăldat, sunt considerați excentrici și, într-adevăr, pare să fie adevărat că în fiecare an, pe 25 iulie (de Sfântul Iacob), rândunicile dispar din oraș, lăsând țânțarii să-și facă de cap.

Primăvara rândunicile se întorc, dând Veneției o notă de frenezie delicată – „Iată o rândunică, o neobosită călătoare pe mare, zburând spre Veneția! Aceste păsări te fac să-ți dorești să ai aripi”⁷. În general, Veneția nu e un oraș prea săltăreț, precum New York-ul într-o dimineață de iarnă sau Londra la începutul verii, când toți bărbații se cred Fred Astaire și toate fetele Cleopatra. Aici, dacă fluieri vesel, fluieratul îți va îngheța pe buze atunci când vei vedea chipurile meditative ale venețienilor perindându-se prin fața ta sau o gloată de turiști morocănoși îndreptându-se spre tine, confundându-te cu ghidul care urmează să le arate fabrica de sticlă. Totuși,

primăvara, orașul are clipele lui de euforie, când îți răsună voios în minte versurile parodistului:

Cu tot respectul, domnule R.B.⁸
Rugăciunea mea de primăvară e
În Italia, o, da, în Veneția să fiu
Unde primăvara a sosit, o știu!

Acestea sunt zilele liniștite ale anului venețian. Orașul nu e prea aglomerat, soarele nu arde prea tare, ceața s-a risipit, persistă senzația că ce a fost mai greu a trecut și că urmează zile mai bune. Cărbunarul îți bate la ușă, arborând un zâmbet larg, și îți spune că e dispus să-ți cumpere înapoi restul de antracit rămas nefolosit (firește, la un preț puțin mai mic). Vânzătorul de legume ia o garoafă dintr-o vază și ți-o oferă cu o plecăciune largă, napolitană. Orașul începe, în sfârșit, să înmugurească și să înverzească, mai îndulcind din asprimea peisajului urban. Una câte una, pisicile încep să facă pui, iar motanii dispar prin tufișuri. Pe măsură ce zilele devin mai luminoase și vânturile calde încep să bată dinspre sud, trotuarele par să se trezească la viață, ca să nu mai vorbim de saloanele umede și reci din oraș. Primăvara inundă Veneția, ca un elixir înviorător, ca un martini sec sau, poate, ca o doză de Teriaca.

Este perioada din an în care puternica mașinărie turistică a Veneției își unge roțile și se dichisește, în așteptarea verii. Diverse părți și bucăți de gondole atârnă, proaspăt vopsite, pe

zidurile din oraș, asemenea unor totemuri specifice lunii mai – banchete strălucitoare, perne de catifea, un căluț-de-mare din alamă atârând de mânerul unui geam, un lambriu din lemn de nuc negru sprijinit de o ușă. Atelierele sunt pline de ambarcațiuni curățate de alge și pregătite de vacanță. Canal Grande, care în timpul iernii nu a fost decât o simplă rută comercială și de transport în comun, devine acum ruta de aprovizionare a turismului, pe măsură ce perdelele, cutiile de vopsea, tapițeriile, tacâmurile, cuverturile, mobilele și accesoriile de crom necesare noului sezon inundă Piața San Marco. Primul vas de croazieră din an ancorează ademenitor în lagună, împodobit cu pavilioane de pânză viu colorate. În aburii ieșiți pe coș se simte parcă mireasma Mării Egee, iar în tot angrenajul lui există ceva ruginit care amintește de fluviul Hudson. Prin Piazza se plimbă primii turiști primăvăratnici, cu fesuri, pantofi comozi, fuste spaniole sau burnuzuri, în funcție de itinerarul deja parcurs. Prima navă de război care vizitează orașul acostează în Dogana, iar ofițerii de cart pășesc țațoși pe punte, cu săbiile și beteliile lor roșii. Primul marinar britanic din acest sezon se îndreaptă spre spitalul municipal după o încăierare cu niște petrecăreți pe Riva degli Schiavoni.

Hotelurile, pensiunile și restaurantele se trezesc la viață. Ornamentele din alamă sunt lustruite, debarcaderele sunt înviorate cu nuanțe albastre și aurii. Dacă vrei să rezervi o cameră, receptionerul nu o să te mai salute degajat și vesel, așa cum făcea cu o lună înainte, ci va ridica din sprânceană,

Într-un mod sofisticat și sezonier, va răsfoi registrul cu un aer afectat și te va informa cu amabilitate că, din fericire, grație unei rezervări anulate în ultimul moment de un turist venezuelean, îți poate oferi o cameră mică, dar confortabilă, care, din nefericire, nu dă spre Canal Grande, ci spre o străduță tipic venețiană, deși puțin cam zgomotoasă, și, din păcate, nu are baie, însă este una la capătul coridorului, dincolo de oficiul cameristelor. Camera se află la etajul al șaselea, dar există lift, firește, care merge până la etajul al patrulea – și toate acestea, aproape că a uitat să adauge, la un preț special care, în lire italiene, pare puțin mai mare decât cel pe care l-ai plăti pentru un apartament de lux la Ritz. Cu un zâmbet distant, îți trece numele în registru, căci e primăvară, iar instinctele venețienilor se trezesc la viață.

De-a lungul canalelor, masivele case se umplu de ghivece cu flori, colivii și tot felul de zorzoane. Se simte o agitație provocată de sosirea iminentă a turiștilor bogați. În multe apartamente, ale căror obloane au fost trase pe timpul iernii, menajerele și oamenii de serviciu trebăluiesc de zor, învăluiți într-un nor de praf, cu șorțurile fluturânde, și mulți proprietari își fac bagajele, așteptând să scoată un profit bun de pe urma închirierii apartamentelor lor pe timpul verii. „În seara în care vor ajunge”, mi-a spus cândva un nobil venețian, „chiriașii mei americani vor găsi absolut totul pregătit pentru ei, de la valet până la sfeșnice – după o oră de la sosire, vor putea invita câțiva oaspeți la o cină delicioasă. Însă dacă pe perioada șederii lor în apartamentul meu aceste

standarde înalte vor mai scădea puțin, ei bine, viața e grea – nu-i așa? – și plină de dezamăgiri”.

Uneori, în timpul primăverii venețiene, când te trezești, ziua pare desprinsă dintr-un tablou de Canaletto, când întregul oraș se însuflețește și strălucește în lumina soarelui, iar cerul este de un albastru-deschis inefabil. Într-o astfel de dimineață, un aer de sărbătoare și de libertate plutește deasupra Veneției. Totul în jur pare diafan, spațios, liniștitor, cristalin, de parcă decoratorii din oraș ar fi amestecat șampanie în vopselele lor, iar zidarii ar fi adăugat în mortar levănțică.

Acompaniată de voci sporovăitoare, amestecate cu foșnetul carnetelor de cecuri ale turiștilor, vara se prăvălește brusc peste Veneția. Fabrica de distracții lucrează acum la capacitatea maximă, iar tristețea adânc înrădăcinată în spiritul orașului dispare cu totul în fața radioasei perspective a banilor care vor fi câștigați. În perioada ei de glorie, Veneția a fost descrisă ca „o vastă societate pe acțiuni destinată exploatarei Orientului”. Astăzi, banii ei provin din turism. Principala ei funcție în lume este de a fi un fel de muzeu rezidențial, o tabără de vară Tintoretto, exact așa cum în Coventry se produc mașini, iar în Cedar Rapids fulgi de porumb. Totuși, chiar dacă vara orașul poate fi îngrozitor de aglomerat și de transpirat, plin de cete de turiști urâcioși și de localnici hrăpăreți, totul în jur pare să funcționeze cum trebuie, ca un instrument care înregistrează cu acuratețe rotațiile executate într-un minut sau ca o pompă de irigații

eficientă.

Nu e nimic nou în toate acestea. „Cuvântul *Veneția*”, scria demult un cronicar, „înseamnă, potrivit unora, *Veni Etiam*, adică «Vino iar și iar»”. Venețienii au exploatat mereu potențialul turistic al orașului lor. Chiar și în secolul al XIV-lea Veneția era un oraș al hanurilor: Pălăria, Sălbaticul Dezlănțuit, Căluțul, Homarul, Rața, Pepenele și Regina Ungariei. (Era, de asemenea, un oraș al monopoliștilor lacomi – un singur om deținea nouă astfel de hanuri.) Unul dintre ele, situat în locul în care se află acum noua închisoare, îi aparținea unui englez și era foarte frecventat de turiștii englezi datorită excelentelor grajduri pe care le puneă la dispoziție. Altul, care mai există și astăzi, a fost închis temporar în 1397, când proprietarul a fost prins cu ocaua mică. Încă din secolul al XIII-lea venețienii aveau un fel de poliție a turiștilor, care controla curățenia și confortul hotelurilor și îi recomanda vizitatorului dezorientat (în diverse limbi) magazinele mai scumpe.

„Piața San Marco”, scria un călugăr venețian în Evul Mediu, oftând nemulțumit, „pare să fie mereu plină de turci, libanezi, iranieni și alți monștri marini”. Dacă era un an bun, o sută de mii de turiști veneau la marea sărbătoare a Înălțării, primul târg internațional, când Piazza se transforma într-un cort uriaș, iar tarabele și chioșcurile se întindeau până pe Riva. Turiști din toată Europa se îmbulzeau să vadă ceremonia anuală în care dogele, la bordul unei corăbii feerice, arunca un inel în Marea

Adriatică, ca simbol al dominației perpetue. Carnavalurile din secolul al XVIII-lea, când orașul se umplea de figuri ascunse de măști – amatori de jocuri de noroc, curtezane, aventurieri și hedoniști dezlănțuiți –, acele petreceri încântătoare, dar decadente, erau încurajate de stat în mod deliberat, pe de o parte, pentru a mulțumi populația lipsită de putere și, pe de altă parte, pentru a atrage turiști. Veneția este, poate, cea mai mare atracție turistică a lumii. Adoră să fie măgulită și își privește la rândul său admiratorii cu ochi opalini, obosiți. Când vara se instalează în oraș cu surle și trâmbițe, vizitatorii iau cu asalt muzeele, casele de marcat încep să zornăie, iar Veneția se simte în elementul ei: mașinăria a intrat iar în funcțiune, urlă sirenele fabricilor, Sheffield produce din nou cuțite, în Rhondda se învârte o roată hidraulică.

Mai mult de un milion de turiști străini vizitează Veneția în fiecare an. În Bazilică se aud cu regularitate spovedanii în majoritatea limbilor occidentale. Cei mai numeroși vizitatori sunt americanii, urmați de germani, francezi, britanici, austrieci, elvețieni, danezi, belgieni, olandezi, canadieni și (conform unui discret indice de referință) alții. Zece mii de mașini traversează podul rutier în fiecare zi de vară, iar autobuzele sunt câteodată atât de numeroase, încât, după ce și-au debarcat pasagerii în stația Piazzale Roma, se întorc pe continent și pot fi văzute parcate de-a valma, în soare, sub un arc al marelui pod, asemenea unor autobuze de țară în spatele pavilionului de la intrarea pe terenul de crichet. În

Veneția sunt 170 de hoteluri și pensiuni de renume, iar în perioada de vârf a sezonului sunt toate pline. Într-o zi de vară, la ora 3 dimineața, am văzut în fața Bazilicii niște turiști consultându-și cu entuziasm ghidurile turistice la lumina lunii. Un angajat al unui garaj din Veneția pretinde că, încă înainte de a vedea plăcuța de înmatriculare a mașinii, își poate da seama de naționalitatea turistului respectiv după față.

Astfel, prin porțile aurite și primitoare ale orașului trece o selecție a tuturor neamurilor lumii, iar imaginea monștrilor marini care dau năvală în oraș este una dintre plăcerile verii venețiene. Germanii par să predomine, căci se deplasează în grupuri mari, vorbesc destul de tare, se cam împing și seamănă oarecum între ei, contopindu-se într-o masă veselă și bronzată de șoferi de Volkswagenuri. Americanii sunt fie extravagănți, aproape antipatici, îmbrăcați în mătășurile lor stacojii, fie amabili și discreți, purtând haine de bumbac. Aceștia din urmă sunt genul de turiști care își consultă liniștiți harta la scară mare într-o *trattoria*, însoțiți de copiii lor inteligenți. Americanele din cealaltă categorie pot fi văzute în Harry's Bar, la o masă din colț, remarcându-se prin decolteuri îndrăznețe, machiaje intense și o ușoară stare de ebrietate.

Printre turiștii englezi par să se găsească cei mai rafinați bărbați (adesea distinși, de multe ori supli, vădind uneori un individualism atrăgător) și cele mai neplăcute femei (urâcioase, cu părul nespălat, îmbrăcate neglijent, snoabe sau

jenant de provocatoare). Francezii sunt aproape toți încântători, fie că este vorba despre distinși domni erudiți, înarmați cu volume întregi de ghiduri turistice, sau despre studenți cu convingeri existențialiste, pleoape purpurii și buze nerujate. Japonezii aproape că nu se văd de după uriașele aparate de fotografiat pe care le cară cu ei. Indienii sunt fragili, plini de grație și distanți. Iugoslavii par puțin dezorientați (și, potrivit gondolierilor, sunt cei mai cărpănoși). Australianii sunt inconfundabili. Canadienii trec neobservați. Rușii au renunțat să mai vină la Veneția. Chinezii încă nu au ajuns aici.

Vara, confruntat cu toate aceste mulțimi de oameni, spiritul Veneției se abrutizează. Prețul unei cafele este foarte piperat dacă ești undeva pe lângă Piața San Marco și scade treptat, conform unei gradații topografice, pe măsură ce te îndepărtezi de acest focar al lăcomiei. Chelnerii din Piazza își lustruiesc cele mai nepoliticoase maniere, în așteptarea sutelor de turiști care vin în fiecare zi și cred, pe bună dreptate, că trebuie să fie o greșeală în nota de plată. Tarabele cu suveniruri se înmulțesc ca niște ciuperci multicolore, iar piața se umple dintr-odată de pălării de pai, cămăși de gondolieri, baticuri pe care sunt imprimate hărți geografice, gondole din plumb, antichități contrafăcute – *originalissimi*, cum obișnuiau să spună vechii comercianți –, milioane de picturi în acuarelă și mii de prespăpieriuri sub forma campanilei San Marco.

Turistul inocent coboară de pe vapor și e acostat de câțiva

hamali agresivi care îi cară bagajele pe o distanță de cinci metri și ceva, până la intrarea în hotel, apoi îi cer, ca tarif obligatoriu pentru acel serviciu, prețul unei mese substanțiale, cu tot cu vin. În biserici faimoase, sacristani cu pielea zbârcită, scuturându-și sutanele de praf, apar din umbră și te târăsc să-ți arate ultima imitație jalnică după Tițian. Te bat la cap tot felul de tinerei răsfățați, insistând să le vizitezi sălile de expoziție. Exclamația *Gondola! Gondola!* te urmărește obsesiv de-a lungul cheiurilor. Oamenii stau la coadă în fața liftului care urcă în vârful turnului cu ceas. În fiecare dimineață, curioșii care scrutează ororile temnițelor sunt suficient de mulți pentru ca pe Casanova să-l apuce amețeala. Lângă Piața San Marco se află un magazin atât de bine adaptat posibilelor variații în echilibrul puterii, încât turiștii cărora le este dor de casă își pot cumpăra de aici steagul Yemenului, al Ucrainei, al Boliviei sau chiar și al Statelor Unite.

Fredonând un monoton cântec triumfal, ghizii din Veneția își intră iar în atribuții. „Ghizii venețieni”, scria Augustus Hare în 1890, „sunt de regulă ignoranți, vulgari și proști și toți turiștii, exceptându-i pe cei mai imbecili, îi vor considera o pacoste” (deși, în edițiile ulterioare ale cărții sale, a renunțat la remarca despre turiștii imbecili). Cu toate acestea, ghizii din Veneția prosperă, organizatorii de itinerare se înmulțesc și, după o zi de distracții turistice, mulți vilegiaturiști se întorc la hoteluri frânți de oboseală, de parcă ar fi tras la jug sau ar fi susținut un examen oral

extrem de important și de dificil. În Veneția sunt 107 biserici, însă aproape toți turiștii au senzația că au văzut cel puțin 200, căci ghizii și ghidurile turistice le cer victimelor lor să dea dovadă de o energie inepuizabilă, să nu le pese deloc de mesele regulate și să aibă o poftă insașiabilă de artă, indiferent de perioadele, standardele și scopurile ei.

De exemplu, un itinerar îi sugerează bietului turist să-și petreacă dimineața vizitând bazilica San Marco (*mozaicurile, Tezaurul, galeria cu cai, muzeul, cele opt capele auxiliare, renumita podea, baptisteriul, atriumul, Madona Nicopeia, Pala d'Oro, catapeteasma și sacristia*); și Piața San Marco (*Campanila, Turnul cu Ceas, Biblioteca, Muzeul de Arheologie, coloanele sfinților Marcu și Teodor, cele două piațete, Muzeul Correr, cafenelele Florian și Quadri*); și Palatul Dogilor (*arcadele exterioare, Scala dei Giganti, sălile, Paradisul lui Tintoretto, Arsenalul, Puntea Suspinelor, temnițele, Bocche di Leone*). După-amiază, itinerarul ar trebui să continue cu: Galeria Accademia (*toate cele 24 de săli*); Scuola Grande di San Rocco (*toate cele 62 de tablouri de Tintoretto*); biserica Frari (*Madona lui Bellini, Adormirea Maicii Domnului de Tițian, mormântul lui Tițian și cel al lui Canova, retablul Pesaro, monumentele funerare și extrem de frumoasele staluri ale corului*); piețele (*de pește și de legume*); și mica biserică San Giacomo di Rialto, care, dacă te uiți puțin mai atent, vei descoperi că merită efortul. În continuare, turistul ar trebui să-și încheie ziua petrecând „câteva clipe liniștite” pe Podul Rialto, înainte de a se întoarce la hotel, în legănarea

reconfortantă a unei gondole, așa cum sugerează grijuliile ghiduri turistice. Turiștii care urmează cu disperare o astfel de rută sunt trași la față, iar ghizii turistici pe care îi poți auzi adesea, dogmatici, dar inculți, în liniștea din bisericile San Giorgio ori Salute au voci hotărâte și dure.

Din nefericire, adevărul e că majoritatea turiștilor din Veneția se plimbă prin oraș fără să-i observe minunile. Sunt înghițiți rapid de marea mașinărie și ejectați pe podul rutier de îndată ce au fost digerați cum se cuvine. Unui englez de modă veche i s-a cerut cândva să creeze un slogan turistic pentru o țară din Orientul Mijlociu, iar acesta a sugerat următoarea formulă cu dublu sens: „Un loc în care te poți bucura de bogățiile naturii”. Sunt momente, în perioadele de vârf ale sezonului estival, în care chiar și liberalii cei mai neprihăniți, scrutând zănatica arlechinadă turistică din jurul lor, trebuie să-și reprime o astfel de manifestare a intoleranței. Văzut într-un decor atât de sublim, în care arta și natura se contopesc într-un tot armonios, Omul poate părea o creatură destul de josnică.

Deși mulțimile nu cadrează cu anumite zone din oraș – cartierele cenușii din nord-vest, canalele liniștite de dincolo de Zattere, canalele din interiorul lagunei –, totuși minunata Piață San Marco este în culmea gloriei într-o zi toridă de început de vară, când turiști veniți din toate colțurile lumii îi contemplă minunile, iar Veneția se transformă într-o imensă mașină de făcut bani. În săptămâna Înălțării, conform unei vechi și obscure tradiții, niște statui reprezentându-i pe cei

trei Magi de la răsărit, în frunte cu un înger, ies din Turnul cu Ceas, la fiecare oră, și se rotesc, în semn de omagiu, în jurul Sfintei Fecioare (în orice altă săptămână din an stau împachetate, țepene și cu ochii bulbucăți, într-o vitrină din interiorul turnului, lângă cilindrii rotativi care pun în mișcare statuile ce bat ora). Acesta este cel mai potrivit moment pentru a vizita Piazza. În timp ce imensa mulțime cosmopolită așteaptă în jurul ceasului apariția acelor înțelepți bătrâni și bizari, te poți bucura pe deplin de savoarea verii venețiene.

Marea piață e gătită în haine de sărbătoare. Cele două cafenele faimoase, Florian și Quadri – una în partea de sud a pieței și cealaltă în partea de nord –, și-au aranjat scaunele și mesele pe trotuare, în rânduri simetrice, și acordurile orchestrelor lor sunt nearmonioase, dar vesele (orchestra cafenelei Florian este specializată în melodii mai sentimentale, catadicsind, din când în când, să cânte și câte o celebră bucată muzicală clasică, însă la Quadri bateristul poate fi uneori auzit improvizând ceva ce aduce oarecum cu o piesă de jazz). Flamurile Italiei și Veneției flutură în fața Bazilicii, în cele trei hampe de bronz, simboluri ale teritoriilor pierdute – Creta, Cipru și Morea. La capătul Piazzettei se întrezăresc scânteierile apei, pălăriile de pai ale gondolierilor, mișcările legănate ale bărcilor acostate, iar umbrita Merceria, cu magazinele ei strălucitoare, se ferește de lumina soarelui, asemenea unui coridor împânzit cu comori.

Peste modelele decorative ale pavajului din Piazza mișună porumbeii, iar la câteva tarabe mici vânzătoarele agită pungi cu boabe de porumb, invitându-i pe trecători să le cumpere. În jurul arcadelor răcoroase și umbroase se învârt de zor miriade de turiști în căutare de cărți poștale ilustrate. Aproape la fiecare masă stă câte-un cuplu aflat în vacanță – el citind *Daily Mail*, iar ea scriind, cu sârg, acasă. Sub o colonadă, o tânără cu bonetă în carouri își așteaptă clienții lângă căruciorul cu înghețată. În mijlocul pieței, arborând o atitudine edwardiană, tronează fotograful profesionist, nedespărțit de vechiul său aparat cu trepied (acesta rămâne în Piazza toată noaptea, ca o bufniță așezată pe un pedestal, înfășurată într-un giulgiu); iar cei 14 vânzători autorizați de cărți poștale se insinuează printre grupurile de turiști, expunându-și marfa pe tablalele prinse în jurul umerilor cu niște curele de piele uzate. Pe fiecare treaptă sau balustradă, pe bordurile de la baza Campaniei, pe postamentul celor două coloane din Piazzetta, în jurul hampelor, lângă micii lei din porfir – oriunde se găsesc câțiva centimetri pătrați de spațiu liber –, sute de tineri s-au instalat ca niște păsări, întinzându-și în jur fustele și cărțile.

Pretutindeni se perindă tot felul de chipuri. Chipuri bronzate și îmbujorate în cafenele, chipuri ce privesc prin vitrinele magazinelor (încadrate de șervețele dantelate și gravuri de Canaletto), chipuri sus, în întunericul Campaniei, chipuri privind în jos din Turnul cu Ceas. Un torent de fețe – întrebătoare, iritate, încântate, senzuale, oboșite – curge fără

încetare dinspre Merceria. Și peste tot în jur, în fața orologiului, este nucleul acestei mari mulțimi cotidiene, trăncănitore și nerăbdătoare, o învălmășeală de haine de bumbac, ochelari de soare, pălării conice, ghiduri turistice, sandale; strângeri de mână ale tinerilor în luna de miere, mișcări bruște ale copiilor, o amestecătură de limbi – „toate limbile creștinătății”, cum spunea Coryat, „în afară de cele vorbite de neamurile barbare”. Aici un englez rezervat, încercând să nu rămână cu gura căscată de uimire; mai încolo, o femeie veselă din Iowa, turistă din cap până-n picioare, începând cu cerceii smălțuiți care se văd de sub părul albastrui și terminând cu unghiile de la picioare, date cu oajă roz. Imaginile din jur, multicolore și puțin apăsătoare, sunt în continuă schimbare, așa cum trebuie să fi fost în zilele de glorie ale carnavalului venețian, când orașul era „locul în care petrecea întreaga lume, Masca Italiei”, o fanfaronadă, o minune și un spectacol.

Bate primul clopot în colțul Bazilicii. Maurii, executând o atletică rotație din talie, anunță ora cu solemnitate. Se deschid obloanele de lângă straniul ceas vechi. Ies cei trei Magi conduși de îngerul cu trâmbiță. Aceștia, scârțâind, se înclină în fața Sfintei Fecioare, după care îi dau roată, iar la urmă, trosnind și pârâind din toate încheieturile, dispar înăuntru. Micile uși se închid în spatele lor cu o zguduitură, roțițele angrenajului se opresc și totul în jur se cufundă în tăcere. Un fior de amuzament și de exuberanță străbate mulțimea pestriță. E fiorul prelung, arzător și mistuitor al

verii venețiene. După ce își strâng aparatele de fotografiat, germanii, americanii, francezii, iugoslavii, japonezii, englezii, indienii, australienii, turcii, libanezii, iranienii și alți monștri aflați în vizită la Veneția își croiesc drum spre o înghețată roz, își numără cu stoicism banii de prânz sau își reiau turul de forță în jurul picturilor lui Tintoretto.

19. Ce mai e nou pe Rialto

Veneția este un fel de metropolă, în sensul că oameni din întreaga lume vin s-o viziteze. Dacă stau pe balcon și privesc spațiul de aproximativ o milă pătrată care se deschide în fața mea, pot întrezări umbrele minunaților oameni care, la un moment dat, mi-au fost vecini: ducele Sforza – marele mercenar –, Byron și Ruskin, Réjane, Goethe, doi papi, patru regi, cardinalul Pole, de Pisis, Chateaubriand, Barbara Hutton, balerina Taglioni, Frank Lloyd Wright (a cărei casă, în apropiere de Palazzo Balbi, nu a mai fost construită), baronul Corvo (în ultimii ani ai vieții sale scandaloase, gondola acestuia era manevrată de patru gondolieri excentrici).

În mica piață situată vizavi de apartamentul meu s-a născut Casanova. În casa de pe partea dreaptă, cea cu flori în geam, a trăit W.D. Howells. La stânga se află palatul în care Wagner a scris actul al doilea din *Tristan și Isolda*, iar dincolo de el se vede terasa de pe care Napoleon a asistat cândva la o

regată. În apropiere se află și Ca' Rezzonico, una dintre cele mai frumoase case din lume. Aici a murit Browning, a locuit papa Clement al XIII-lea, a stat împăratul Francisc al II-lea, despre ea a scris Max Beerbohm. De partea cealaltă a canalului se află casa dogelui Cristoforo Moro, despre care unii spun că a inspirat personajul Othello. La dreapta mea se află un palat care a aparținut cândva unei familii atât de bogate, încât continuă să se numească Palazzo degli Scrigni – Palatul Seifurilor.

După colț se află „căsuța roșie” a lui d'Annunzio, în care acesta a făcut dragoste cu Duse și a scris *Notturmo* în beznă orbirii. Se spune că la mănăstirea La Carità, acum parte din Accademia, papa Alexandru al III-lea, exilat de la Roma, a lucrat de șase luni ca ajutor de bucătar, până când a fost recunoscut de un vizitator francez, după care a fost repus în drepturi depline și însuși împăratul a venit la Veneția pentru a-i cere iertare. Don Carlos, Carol al VII-lea al Spaniei, avea o casă în spatele fabricii de mozaic. În fermecătorul Ca' Dario, de Régnier „a trăit și a scris ca un venețian”, așa cum se poate citi pe placa memorială. *La donna* din *La donna è mobile* a trăit în Palazzo Barbaro. Mai încolo, la dreapta mea, în micuța Corte Catecumeni, erau închiși prizonieri turci docili, până când învățau catehismul și erau pregătiți să se convertească la creștinism. Oriunde m-aș uita, îmi pot imagina umbrele iluștrilor oameni din trecut, precum și cea a unei necunoscute femei sărmane care, îndrăgostită fără speranță de Byron, s-a aruncat în canal de la balconul

Palatului Mocenigo.

În secolul al XVIII-lea, Veneția era o escală esențială în *Grand Tour*, în cadrul căruia eleganți vizitatori englezi așteptau nerăbdători să intre în audiență la doge, la fel cum în prezent stau la coadă, fredonând un imn din colecția *Imnuri vechi și noi*, pentru a-și prezenta omagiile papei. Chiar și în prezent englezii consideră că educația lor nu este completă până când nu vizitează Veneția. Nu mai sunt mulți străini care închiriază palate venețiene pe timpul verii, dar sunt puține nume celebre din lumea occidentală care să nu fi apărut, la un moment dat, în registrele hotelurilor din oraș. Sezonul estival venețian continuă să-i atragă pe reprezentanții înaltei societăți, în iahturile sau mașinile lor de lux, la adunările Serenissimei – venețienii au, pe continent, un frumos aeroport pentru aeronavele mari și un aeroport mai mic pe insula Lido, pentru avioanele private și chartere, care sunt din ce în ce mai numeroase de la an la an. Cel mai fastuos bal din lume, din anii '50, a fost organizat de un milionar mexican, în Palazzo Labia (cu mult timp în urmă, unii dintre foștii proprietari obișnuiau să arunce în canalul din fața palatului piese din vesela de aur, din dorința de a epata, după care le pescuiau, pe ascuns, din zgârcenie).

Deși această amestecătură de oameni bogați amintește uneori de excentrica Veneție din secolul al XVIII-lea, în același timp, contribuie mult și la coruperea spiritului orașului. În timpul verii, proprietarii hotelurilor mai luxoase devin din ce în ce mai servili și mai mieroși. Chiar și ritmul

vieții de pe canale este tulburat atunci când un iaht flamboiant, venind din porturi occidentale, trece cu greu pe lângă biserica Salute, cu un pavilion uriaș la pupă, cocktailuri și aparatură de înaltă fidelitate. De cele mai multe ori, astfel de vizitatori abia dacă se uită în treacăt la bătrâna Veneție, căci seara se îndreaptă spre insula Lido, întorcându-se în oraș doar din când în când, pentru o cină scumpă sau o petrecere foarte mediatizată, însă e suficient pentru a umili orașul, atât de sfidătoare și de egoistă e scurta lor incursiune. Mulți anglo-saxoni vin vara la Veneția ca să scape de convențiile mai stricte de acasă. Mulți turiști zgomotoși și de o falsă politețe aduc cu sine, în Harry's Bar, un puternic iz de agenție imobiliară sau de marketing – fiindcă, atunci când te gândești la ideea de îmbogățire peste noapte, îți vine în minte adesea Veneția. (Însă alți oameni mai bogați, coborând din schoonerele sau din avioanele lor, reușesc să reaprindă în oraș o mică scânteie din puterea și splendoarea de odinioară.)

În anii săi de glorie, Veneția era mai mult decât un simplu spectacol. Lumea venea aici nu doar să-i admire caii de aur sau să-l omagieze pe Tițian, ci și să schimbe valută, să investească fonduri, să închirieze vase, să discute probleme legate de diplomație și război, să se imbarce spre diverse destinații, să afle vești din Orient, să cumpere și să vândă. Târgul din ziua Înălțării atrăgea comercianți, fabricanți, oameni de afaceri și chiar designeri de modă din toată lumea (o păpușă mare, îmbrăcată după ultima modă, era expusă în

Piazza și reprezenta un fel de manechin ce avea să poarte modelele anului următor). Cea mai celebră instituție venețiană era Bursa din Rialto, una dintre principalele realizări din istoria Europei. Pentru europenii din Evul Mediu, Rialto era o entitate la fel de puternică cum sunt astăzi Banca Mondială și Wall Street. Era principala punte comercială dintre Răsărit și Apus și nucleul puterii imperiului venețian.

Prima bancă de stat, Banca Giro, a fost deschisă în Rialto în secolul al XII-lea, și timp de 300 de ani băncile din Rialto au dominat comerțul internațional. Din centrele lor comerciale plecau nave spre Orient, Flandra și Anglia. Majoritatea vaselor aparțineau statului și erau construite după un model standard (pentru a putea fi întreținute ușor), însă banii investiți în ele erau ai negustorilor din Rialto. Pe zidurile colonadei din Rialto, o imensă hartă pictată ilustra marile rute ale comerțului venețian – către Dardanele și Marea Azov, către Siria, Alep și Beirut, către Alexandria, Spania, Anglia și Flandra. Negustorii se adunau în fața hărții pentru a urmări traseul averilor lor, asemenea unor ofițeri de stat-major în sala lor de operațiuni. Lângă Rialto se aflau birourile venețiene de navigație, comerț și transport maritim, care, la vremea respectivă, reprezentau autoritățile supreme în domeniu.

Lumea întreagă se îndrepta spre centrele comerciale ale faimosului oraș, în căutare de aur, țesături exotice, cafea și mirodenii. Uneori, acestea, pentru a ajunge la Veneția,

traversau țări de care europenii nu auziseră niciodată. Însuși Henric al III-lea al Franței a găsit de cuviință să colinde incognito prăvăliile de pe Rialto, în căutare de chilipiruri. În secolele XIV-XVI, Europa întreba, asemenea lui Antonio: „Ce mai e nou pe Rialto?”⁹, până când cele șapte caravele ale lui Vasco da Gama au înconjurat Capul Bunei Speranțe și au ajuns în India, punând astfel capăt monopolului venețian asupra comerțului cu Orientul și detronând Rialto. Venețienii aveau un simț al afacerilor atât de sensibil, încât, într-o dimineață mohorâtă din anul 1499, când veștile despre călătoria lui da Gama au ajuns în oraș (cu mult înainte ca exploratorul să se întoarcă în Portugalia), câteva bănci din Rialto au clacat instantaneu.

În prezent, încă există câteva bănci în jurul capătului estic al Podului Rialto, însă vechiul punct de întâlnire comercial nu mai este acum decât o piață aglomerată, plină de viață, zgomotoasă și pitorească. Au mai rămas doar câteva reminiscențe palide ale gloriei de mult apuse, care te mai pot întoarce în timp. Pentru a înțelege impactul declinului suferit de Veneția, nu există exercițiu mai bun decât să mergi până la capătul vestic al podului, lângă biserica San Giacomo, și să observi întreaga scenă, cu un ochi la vânzătoarele de la tarabe și cu celălalt la magnificele personaje de altădată, acum absente.

Marile antreprize au dispărut. Peste tot în jur, sub arcul podului, domnește animația micului comerț. Sub arcade, bijutierii au vitrinele pline de monede de aur, talere de

terezie, ornamente aurite, iar prin uşile deschise îi poţi vedea cum cântăresc, plini de îndemânare, minuscule lăntişoare de aur (concepute pentru medalioanele cu Sfântul Cristofor) pe nişte cântare extrem de delicate. În pasaj se află Erberia, piaţa de zarzavat: un loc plin de viaţă, aglomerat şi primitor. Tarabele sunt încărcate cu piersici zemoase, funii de ceapă, banane, grămezi de chimen, salată, frunze verzi şi crestate ca de păpădie, castraveciori, iepuri ţepeni, prepeliţe curăţate de pene şi aşezate în şiruri ordonate, spanac, felii de nucă-de-cocos ţinute la rece, cartofi, pescăruşi morţi atârnaţi cu capul în jos, bucăţi de anghinare plutind în găleţi, mere îmbietoare, ridichi de un roşu strălucitor, portocale din Sicilia şi garoafe din San Remo. Vânzătorii sunt veseli şi puşi pe glume, cumpărătorii plini de zel şi grăbiţi, iar uneori, câte un avocat adâncit în gânduri, înfăşurat în roba sa neagră, trece maiestuos prin această forfotă, îndreptându-se spre tribunal.

Peisajul pieţei este dominat de silueta vechii biserici San Giacomo, un edificiu mic, dar primitor – cunoscut veneţienilor sub numele San Giacometto – care stă printre legume aşa cum stă biserica St. Paul în Covent Garden, aşteptând-o parcă pe Eliza¹⁰. Marele ceas al bisericii, al cărui cadran are 24 de ore, apare într-un celebru tablou de Canaletto, însă mecanismul său are o istorie tristă. În secolul al XIV-lea s-a stricat în mai multe rânduri şi a fost nevoie să fie înlocuit „pentru onoarea şi consolarea oraşului”. S-a oprit din nou în secolul al XVIII-lea, chipurile la ora 4. În 1914, un călător a afirmat că ceasul arăta mereu ora 3 după-amiază şi,

nu cu mulți ani în urmă, limbile lui erau oprite exact la ora 12 noaptea.

Sub acest orologiu pe care nu te poți bizui, ascuns într-o harababură de tarabe și lăzi, îl vei găsi pe Gobbo di Rialto, una dintre cele mai cunoscute imagini ale Veneției medievale. Abandonat și neglijat, stă acum printre cutii și legume stricate: o mică statuie din granit, reprezentând un bărbat care se chinuie să țină în spate un șir de trepte și o coloană din marmură. Oamenii spuneau că este cocoșat, dar, de fapt, e doar încovoiat sub povara greutateii, căci, în epoca glorioasă pe care a cunoscut-o Rialto, responsabilitățile lui erau uriașe. Pe pedestalul lui se promulgau decretele Republicii, în perioada în care legile venețiene se scriau cu sânge și se aplicau prin foc. Cei acuzați de infracțiuni mărunte erau obligați să alerge dezbrăcați, din Piața San Marco până la treptele lui Gobbo, trecând printr-o ploaie de lovituri, până când, în cele din urmă, umiliți, gâfâind și plini de sânge, cădeau smeriți la picioarele lui noduroase și îl îmbrățișau cu un sentiment de alinare absolută.

Iar după colț, lângă Canal Grande, se află extraordinara piață de pește a Veneției, un admirabil caleidoscop marin, umed, colorat și puternic mirositor, un loc în care, la primele ore ale dimineții, bărcile aduc transportul zilnic de fructe de mare. Tarabele sunt frumos aranjate, cu frunze verzi, umede și răcoroase. Pe ele sunt așezate, într-o abundență îmbietoare, fremătătoare și viu colorată, creaturile marine din lagună: țipari alunecoși și încolăciți, verzi sau cu pete,

care încă se încăpățânează să trăiască; frumoși pești roșii, împachetați în cutii, ca niște sticle de șampon, cu capul în sus; ciudate moluște tubulare, prin al căror orificiu se prelinge un lichid; splendizi barbuni roșii, pseudorechini fioroși, crabi care nu se dau bătuți și mormane de moluște ca niște nestemate; calcani și bancuri întregi de plătici; vietăți precum tarantulele de apă; lighene cu caracatițe moi și bulbucate, care elimină, înfuriate, cerneală; bucăți uriașe de ton, cozi de pește și felii de pește, articulații de pește, rinichi de pește, măruntaie și icre de pește: o imensă masă de vietăți marine, roz, albe, roșii, verzi, cu tentacule, cu ochi ca niște mărgele, alunecoase, sinuoase, lucioase, flasce, spongioase, crocante – toate zăcând acolo, pe catafalcul proaspăt și verde, înspăimântate, moarte, condamnate sau gâfâind, ca un petic de frunziș strălucitor în mijlocul tundrei venețiene pietroase.

În secolul al XVIII-lea, cheiul de lângă piața de pește, cândva centrul economic al lumii occidentale, devenise un loc în care se plimbau dimineața petrecăreții din Veneția, istoviți sau buimăciți după aventurile amoroase și jocurile de noroc din seara precedentă. Pe atunci, dădea bine să apari pe chei, odată cu ivirea zorilor, etalând toate semnele dezvățului. Astăzi, stilul de viață din Rialto nu este nici măcar relaxat, ci doar pitoresc. O ironie tristă emană din descrierea de pe absida bisericii San Giacomo, o amintire a zilelor ei gotice: „În jurul acestui templu, fie ca legea negustorului să fie dreaptă, cântarul lui cinstit, iar învoielile lui demne de încredere”. Acum niciun Shylock nu mai cere

titluri de proprietate sub arcadele din Rialto; nu mai sunt curtezane vesele care să-și târâie prin piață, dis-dimineată, fustele murdare de noroi; sunt doar zarzavagii care strigă, gospodine ce se tocnesc la preț și turiști, cocoțați pe pod, care calculează nerăbdători timpul de expunere înainte de a face fotografii. Rialto trebuie privit acum cu un ochi interior, așa cum, atunci când am stat pe balcon și am urmărit priveliștea din fața mea, i-am văzut nu doar pe barcagii care treceau și pe fiul meu mai mic ce traversa cu greu podul în drum spre școală, ci și pe Napoleon, ținându-și buzele în balconul lui, pe frumoasa și suferinda Duse, pe Othello, pe Corvo și pe toți acei sărmani păgâni întemnițați, memorând disperăți articolele de credință, în spatele bisericii Salute.

20. Curiozități

Veneția e un oraș aglomerat, mic, secretos, haotic, plin de istorioare hazlii și de tot felul de vechituri fascinante, ca o colecție de antichități din casa unui expert capricios sau ca paraziții de pe cochilia unei stridii. Unele dintre elementele acestui ansamblu pitoresc sunt achizițiile succesive ale unei vechi religii, altele au fost moștenite de-a lungul istoriei, altele sunt doar excentricități locale. În Veneția *Sempre diretto!* te va duce întotdeauna spre un loc cunoscut de toată lumea, precum campanila San Marco, Rialto, somptuoasa

Piazza sau Canal Grande, însă până acolo trebuie să străbați un drum întortocheat și să treci printr-o galerie de curiozități.

Veneția a fost mereu unică în lume, prin obiceiuri și atitudini. Dacă vei vizita impozanta mănăstire de lângă biserica Frari, vei urca scările și îi vei vorbi politicos celui de la recepție, ți se va permite să consulți Arhivele de Stat ale Republicii Venețiene, în care sunt păstrate cu sfințenie documentele Veneției independente, de la începuturile și până la căderea ei. E cel mai complet memorial statal din lume. Conținutul lui oferă statistici amețitoare legate de practicile secrete ale statului, statistici care adesea sunt preluate de cele mai serioase ghiduri turistice. Unii spun că Arhivele conțin 14 milioane de volume, alții susțin că au 1 000 de încăperi. Un geograf din secolul al XIX-lea, Andrea Balbi, pasionat de această temă, a calculat că numărul total al foilor documentelor și volumelor era 693 176 720. Acestea, puse cap la cap, ar fi avut o lungime de 1 444 800 000 de picioare, ar fi înconjurat de 11 ori circumferința Pământului și ar fi acoperit o suprafață atât de mare, încât întreaga omenire ar fi încăput pe ea. Chiar și în anii 1850, cele mai tănuite secrete ale Consiliului celor Zece continuau să fie ascunse în Arhive, însă acum, când cercetătorii au acces la orice cotlon din acest edificiu, se pare că sunt în realitate 280 de încăperi, în care se găsesc aproximativ 250 000 de cărți, documente și pergamente. Cele mai vechi datează din 883 (când Alfred cel Mare era încă rege, iar Carol cel Mare murise

deja).

Încăperile labirintice, cândva chiliile unei mănăstiri franciscane, sunt înțesate până în tavan de documente extraordinare, dosare peste dosare, volume peste volume, uriașe manuscrise cu anluminuri, hărți desenate de mână, titluri de proprietate, contracte, acte ale nobilimii, procesele Marelui Consiliu – o întreagă societate dispărută și conservată acolo, asemenea unui papă, mort de mult, care zace într-un sicriu de cristal sau asemenea unui spic de porumb găsit într-o piramidă. Peste tot miroase a pergament și a cerneală veche. Într-o cămăruță de la intrare, un bărbat se ocupă cu fotografierea pe microfilm a arborilor genealogici ai venețienilor moderni care doresc – plătind o taxă – să-și confirme descendența din paginile Cărții de Aur.

Străzile și clădirile din Veneția sunt și ele străbătute de fiorul continuității istorice. „Da”, mi-a spus într-o zi menajera mea, vorbindu-mi de originile bisericii Salute, „da, când ciuma s-a stins, în semn de recunoștință, am pus cu toții mână de la mână pentru ca biserica să poată fi construită”. Aceasta s-a întâmplat în urmă cu 300 de ani, însă în Veneția sentimentul familial este atât de puternic și atât de durabil de-a lungul secolelor, încât Emilia aproape că era convinsă că și ea contribuise cu câteva lire la construirea bisericii. Veneția abundă în astfel de ecouri perpetue, începând cu Frezzeria – Strada Făuritorilor de Săgeți (unde încă se fac coșuri din răchită asemănătoare cu niște tolbe de săgeți) și terminând cu Arsenalul, unde tancurile petroliere sunt

reparate pe același șantier vizitat de Dante în urmă cu șase secole. În Campo San Zan Degolà se află un cap sculptat în piatră despre care se crede că îl reprezintă pe Biagio, un bandit legendar, care a măcelărit niște bieți copii și i-a vândut la restaurantul lui sub formă de ostropel. Povestea datează din Evul Mediu, dar, dacă te duci să vezi această sculptură, o vei găsi acolo, încă murdară de noroi, stând mărturie pentru îndelungata și neiertătoare memorie a Veneției. De-a lungul promenadei Riva degli Schiavoni, pe Cheiul Slavilor, încă poți vedea nave venite din Dalmația. De la începuturile Republicii, zahărul este descărcat în același loc – acolo unde Strada Zahărului se întâlnește cu Zattere. Dogana continuă să fie o vamă activă. Cele mai vechi *traghetti* funcționează, fără întrerupere, din secolul al XIII-lea.

În Veneția, trecutul și prezentul s-au contopit în repetate rânduri, așa încât deseori vechiul pare contemporan, iar noul se perimează rapid. În grandioasa curte renascentistă a Palatului Pisani, în apropiere de Accademia, se joacă fotbal. În Ridotto – cândva cel mai celebru cazinou din Europa – se joacă piese de teatru. În vechea Școală a Cizmarilor, de lângă biserica San Tomà, se organizează expoziții. În Campo Santa Margherita, în Școala Tăbăcarilor, se fabrică scaune. Dacă vei lua o halbă de bere în cafeneaua situată vizavi de intrarea principală a bisericii Santo Stefano, te vei afla, de fapt, în vechea Școală a Lânarilor, cândva atât de înfloritoare, încât Carpaccio a zugrăvit-o în cinci dintre tablourile sale. Înseși

materialele Veneției par atemporale, căci adesea erau deja vechi atunci când venețienii le furau și le aduceau acasă, în lagună. În plus, chiar și unele idei, precum designul cupolelor, erau importate din Bizanț, iar în Bizanț ajungeau din Roma.

Veneția este împodobită din belșug cu stranii ornamente religioase. Orașul este unul dintre cele mai mari relicvarii ale lumii creștine. Aproape fiecare biserică venețiană are o așchie de os sfânt, un schelet, o unghie, o bucată de lemn, o piatră patriarhală, toate păstrate cu sfințenie în racle și casete căptușite sau așezate cu grijă în spatele unor opulente draperii de catifea. În bisericile din oraș se odihnesc moaștele multor sfinți: Sfântul Apostol Marcu, Sfântul Ștefan, Sfântul Zaharia (tatăl Sfântului Ioan Botezătorul), Sfântul Atanasie (autorul Crezului atanasian), Sfântul Rocco, Sfântul Teodor, Sfântul Magnus, Sfânta Lucia. Biserica San Tomà adăpostește peste 10 000 de moaște, între care se spune că se află și 12 schelete întregi de sfinți (scoase, temporar, din biserică din cauza umezelii).

În San Pietro di Castello – biserică fondată, conform legendelor venețiene, de troieni – se află tronul pe care stătea Sfântul Petru în Antiohia. În bazilica San Marco sunt păstrate – sau cel puțin așa s-a pretins la un moment dat: cuțitul folosit la Cina cea de Taină; piatra, încă pătată de sânge, pe care a fost decapitat Sfântul Ioan Botezătorul; craniul acestuia; un braț al Sfântului Gheorghe; un basorelief, încă umed, sculptat din stânca lovită de Moise; un tablou pictat de

Sfântul Evanghelist Luca; doi mici îngerii care odinioară decorau balconul lui Pilat din Pont, în Ierusalim; o piatră pe care a stat Domnul nostru în timp ce predica în Tir; o coastă a Sfântului Ștefan; un deget al Mariei Magdalena; un scaun care i-a aparținut Fecioarei Maria; piatra de marmură pe care a stat Domnul nostru când i-a cerut apă femeii samaritene; sabia cu care Sfântul Petru i-a tăiat urechea lui Malhus; un manuscris al Evangheliei Sfântului Apostol Marcu, scris chiar de mâna evanghelistului. Nu mai puțin venerată decât aceste relicve antice este sala în care a avut loc Conclavul din 1800 pentru alegerea papei Pius al VII-lea. Napoleon interzisesese întrunirea cardinalilor la Roma (precedentului papă, care întrebase dacă poate măcar să moară la Roma, i s-a răspuns că poate „muri unde vrea”), așa că aceștia s-au reunit într-o cameră de la etaj din mănăstirea San Giorgio Maggiore, situată chiar lângă biserica proiectată de Palladio. Scaunele de lemn sculptat încă poartă numele celor 35 de cardinali, ca și cum aceștia tocmai și-ar fi luat pălăriile stacojii cu boruri largi și ar fi coborât în refectoriu; chiar și tichia papei se află acolo, pe un suport de sticlă, odihnindu-se pe o cunună de granule de naftalină, ca pe niște rulmenți. Iar lângă ușă se află mica sobă neagră în care se ardeau buletinele de vot, fumul revelator ieșind printr-un horn de fier aflat lângă campanilă.

Mormintele din Veneția, atunci când nu sunt înspăimântătoare, sunt nemaipomenit de stranii. În biserica San Giobbe, în fața sfântului altar, poți vedea mormântul

(casa deja am văzut-o) al „adevăratului Othello”, dogele Cristoforo Moro. O teorie susține că Shakespeare a preluat povestea dintr-un pamflet scris despre acest bărbat, iar susținătorilor teoriei în cauză le place să aducă drept argument blazonul familiei gravat pe mormântul lui. Este vorba despre mură (*mora*) – „și nu vorbește Shakespeare sau mai curând Bacon, în actul IV, scena III, despre acel *gage d’amour* pe care Othello i-l oferă Desdemonei, o «batistă brodată cu căpșuni»? Mai aveți cumva nevoie de alte dovezi? Sunteți în continuare orbiți de perimata tradiție?”.

La stânga altarului, printre mozaicuri, se află o piatră sculptată în formă de inimă. Până nu demult, nimeni nu-i cunoștea semnificația, însă, în timpul restaurării pardoselii, când piatra a fost ridicată, sub ea s-a găsit o cutiuță în care se afla un organ uman zbârcit. Era inima dogelui Francesco Erizzo, care a murit în 1646 – osemintele lui odihnesc în biserica San Martino, însă a vrut ca partea cea mai profundă din ființa lui să fie îngropată cât mai aproape de sfântul patron al venețienilor. Dogele Francesco Morosini, care a murit în 1694, este înmormântat în biserica Santo Stefano, sub cea mai mare lespede funerară din Veneția, care tronează în mijlocul bisericii, de 18 picioare pe 15. Dogele Andrea Vendramin, înmormântat în San Zanipolo în 1478, a rămas în memoria oamenilor în special pentru că efigia sa a constituit obiectul unei investigații a lui Ruskin: convins că Renașterea venețiană este plină de impostură, Ruskin a împrumutat o scară de la sacristanul bisericii și a urcat până

la mormântul aflat la înălțime, pentru a dovedi că însăși statuia dogelui nu era decât o înșelătorie, fiind sculptată doar pe o singură parte, cealaltă fiind o bucată de marmură brută.

În biserica Frari, la dreapta sfântului altar, se află mormântul nefericitului doge Foscari, care a fost demis în 1457 și a murit (după cât se pare, de tristețe) la câteva zile după ce fiul său a fost executat pentru înaltă trădare. Mormântul este uriaș și inspiră milă. Timp de cinci secole, niciun ghid nu a vorbit despre el fără să se refere și la umilirea suferită de această familie. Sub mormânt se află însă o inscripție ce redă un emoționant episod petrecut ulterior. La două secole și jumătate după moartea sărmanului doge, un urmaș pe nume Alvise Foscari a cerut, în semn de loialitate față de strămoșii lui, ca inima lui să fie îngropată în mormântul rușinii, ceea ce s-a și întâmplat, în 1720. Exact în fața acestui mormânt se află cel al unui doge din secolul al XIV-lea, Nicolò Tron. Acesta avea o barbă imensă pe care și-a lăsat-o să crească după moartea fiului său preferat, refuzând să și-o radă, în semn de doliu perpetuu.

În biserica Scalzi – a carmeliților desculți – se află mormântul ultimului doge al Veneției, Ludovico Manin, al o sută douăzecilea în ordinea succesiunii, care a predat Republica, aproape fără să crâcnească, forțelor dezlănțuite ale lui Napoleon, iar cinci ani mai târziu a murit lipsit de glorie. Membrii familiei Manin erau originari din Florența. Au venit în Veneția, s-au îmbogățit din comerț și și-au cumpărat titlurile nobiliare în timpul războaielor cu Genova.

Ultimul doge nu a fost însă o figură temerară. Pe blazonul lui apărea Adonis nud dormind sub un stejar. Astfel, simplitatea mormântului său degajă o melancolie ironică – o lespede sumbră, într-o capelă auxiliară, pe care este gravată o inscripție rece: *Cineres Manini* – „Cenușa lui Manin”.

Arta venețiană abundă și ea în curiozități. Atmosfera iluzorie și translucidă care învăluie spiritul orașului a fost mereu exploatată de artiști cu ajutorul unei abile și ingenioase manipulări a perspectivei și a proporțiilor. În Veneția nimic nu e absolut simetric – Piazza nu e doar neregulată, ci se și înclină spre Bazilică; în plus, modelul de pe pavaj nu se potrivește. Clădirile au acoperișuri supraîncărcate, așa cum este cazul Palatului Dogilor. Altele sunt împodobite excesiv cu draperii false, precum masiva biserică a iezuiților, ale cărei ornamentații din marmură, perdele, covoare și tapiserii sunt atât de uluitoare, încât pleci de acolo perplex. Perspectiva tavanelor se modifică pe măsură ce te deplasezi; pâlcuri fremătătoare de îngeri plutesc pe cerul pictat, amintindu-mi de broaștele comestibile din piața de pește din Hong Kong, prinse unele de altele cu niște sârme. Sunt congelate, dar vii și creează impresia unei mulțimi de tentacule animate, ca și cum fiecare dintre ele ar avea câte 12 picioare. Din picturi par să iasă brațe și glezne, așa cum se întâmplă și cu capul faimosului cal al lui Pordenone, din biserica San Rocco. Din cerurile pictate atârnă clopote, legănându-se vesel. Storiuri venețiene false

acoperă ferestre inexistente. Dacă te uiți în spatele îngerilor care stau atât de maiestuos deasupra porticului bisericii iezuiților, vei observa că posterioarele lor scobite se sprijină, practic, pe niște bare metalice. Marele dom al bisericii Salute este susținut de niște contraforturi masive din piatră, minuțios împodobite cu volute, care nu sunt neapărat necesare întrucât domul este făcut din lemn.

Într-o dimineață de iarnă, când în Palatul Dogilor nu se afla niciun turist, iar gardienii care păzesc Sala del Maggior Consiglio erau plecați, mi-am scos pantofii pe furiș și am urcat treptele care duc la tronul dogelui. Șezând acolo, în acel jilț grandios, privind minunatul tavan pictat de deasupra mea, mi-am dat seama cât de atent cumpănite sunt distorsiunile perspectivei din arta venețiană. Toate acele imagini gigantice și toate acele simboluri, toate zeițele, victoriile și virtuțile păreau acum că sunt acolo doar pentru mine. Priveam Veneția drept în ochi, de la aceeași înălțime. Primeam tributul provinciilor cucerite fără să fac nici cel mai mic efort. Era ca și cum Veronese, Tintoretto, Bassano și Palma il Giovane stăteau în fața mea, înclinându-se plini de reverență și așteptând să le aprob operele. Această experiență m-a însuflețit. După ce am coborât treptele în vârful picioarelor și m-am încălțat, arborând cu inocență un aer de cercetător zelos, m-am uitat în spatele meu și am văzut că urmele pe care șosetele mele le lăsaseră pe treptele lustruite de lemn ale tronului erau, dacă nu de două ori mai mari decât în realitate, cel puțin de două ori mai

încrezătoare.

Barocul venețian este câteodată de o excentricitate magnifică. Fațada bisericii San Moisè este atât de înzorzonată, încât atrage imediat atenția turiștilor. Înăuntru se află un altar monumental, construit din blocuri de granit lucioase, reprezentând, aproape în mărime naturală, pe Iehova, Moise, Tablele, Muntele Sinai și toate celelalte. Un alt altar splendid este cel din biserica San Marziale (un sfânt a cărui legendă, dacă nu mă înșel, este descrisă în dicționarul meu de sfinți drept o „înșelătorie extravagantă”). Se pare că altarul reprezintă un sfânt ermit în interiorul peșterii sale, căci sub lespede stă ghemuit, cu nimbul abia încăpându-i, un înțelept singur și trist, așa cum îi vezi câteodată pe unii copii cu vocație artistică înghesuindu-se sub un pian.

Fațada bisericii Santa Maria Zobenigo este faimoasă pentru faptul că niciun element din intricatul ei design nu are vreo semnificație religioasă. Biserica a fost ridicată de familia Zobenigo, însă, ulterior, membrii familiei Barbaro au reconstruit-o, fațada ei fiind dedicată în întregime slăvirii lor. Uitându-te de sus în jos, vei vedea: statuia încoronată a Veneției, aflată între statuia Justiției și cea a Temperanței; o acvilă bicefală, purtând o coroană de aramă – emblema familiei Barbaro; o mare efigie a unui Barbaro în armură, deasupra ușii; patru membri romanizați ai familiei Barbaro, în nișe; două coloane împodobite cu trofee militare, trâmbițe, arme, steaguri și tobe; planurile a șase orașe sculptate cu migală în piatră – Zara, Candia, Padova, Roma, Corfu și Split.

Aceste regiuni sunt des menționate în analele familiei Barbaro. (Într-o seară de primăvară, m-am uitat la aceste planuri și erau toate în condiții foarte bune, însă, când am revenit a doua zi, am observat că o bucată mare din Split fusese spartă în timpul nopții, iar în piatra palidă rămăsese o cicatrice: confruntarea directă cu degradarea civilizației îți lasă un gust amar.)

Artiștii venețieni au avut întotdeauna o înclinație către excentricități și fantezii și le-au plăcut mereu farsele, aluziile ascunse, autoportretele clandestine. În faimoasa pictură a lui Veronese *Ospățul din casa levitului*, expusă în muzeul Accademia, majordomul elegant din partea stângă este Veronese însuși. Pictorul apare și în tabloul *Glorie* din Palatul Dogilor, iar în *Nunta din Cana Galileii*, care este acum expus la Luvru, apare cântând la violă și acompaniat de fratele lui, de Tintoretto, sultanul Soliman, împăratul Carol al V-lea, marchizul del Guasto și marchiza de Pescara. În pictura lui Gentile Bellini *Miracolul adevăratei cruci de lângă podul San Lorenzo*, toți membrii familiei pictorului stau în genunchi, mândri, la dreapta miracolului, iar regina Ciprului stă în partea stângă, alături de doamnele de la curte. În ciudata pictură a lui Domenico Tiepolo *Lumea nouă*, expusă în Ca' Rezzonico, apare însuși artistul, în colțul din stânga, uitându-se printr-o lupă, lângă tatăl lui. În Sala dello Scrutinio din Palatul Dogilor există o pictură care înfățișează bătălia de la Lepanto și în care, dacă te uiți suficient de atent, vei observa în mijlocul aceluiași măcel, printre cadavre, un domn mic de

statură și elegant, cu o barbă îngrijită și cu guler de dantelă, extrem de calm, cufundat până la gât în apele Mediteranei: este artistul Vicentino, netulburat de subiectul picturii sale.

În tabloul imediat următor – o altă bătălie navală – Pietro Liberi s-a pictat, exact în prim-planul compoziției, sub înfățișarea unui sclav gras și dezbrăcat, ce ține amenințător un pumnal. Lângă această pictură se află *Judecata de Apoi* a lui Palma il Giovane, despre care se spune că ar include două portrete ale amantei artistului, ilustrând-o în două stări diferite: în colțul din stânga jos agonizând în Infern, iar în cel din dreapta sus desfătându-se în Paradis. Mai departe, în Sala del Maggior Consiglio, fiica lui Tintoretto stă la picioarele Sfântului Cristofor, în gigantica pictură a Paradisului. În biserica Madonna dell'Orto, Tintoretto însuși poate fi văzut ajutând la transportarea Vițelului de Aur, în vederea unui ritual – artistul are o barbă lungă și neagră, un aer idolatru și plin de vanitate, iar lângă el stă soția lui, îmbrăcată în albastru. Celebra Sfântă Barbara a lui Palma il Vecchio, din biserica Santa Maria Formosa, descrisă ca fiind „imaginea supremă a frumuseții venețiene”, este, de fapt, Violante, fiica pictorului („o reprezentare aproape unică a tipului eroinei”, cum scria cândva George Eliot, „pregătindu-se, în liniște, pentru martiriu, cu o expresie care nu trădează nici cea mai mică urmă de pietate, reflectând totuși interioritatea unei minți impregnate de o profundă credință”).

Madona din retablul lui Tițian *Pala Pesaro*, din biserica Frari, este chiar soția lui, Celia, care, la nu mult timp după

aceea, a murit în timpul nașterii. Mormântul lui Canova, aflat lângă altar, cu suprastructura lui piramidală și cu grăitoarea sa ușă întredeschisă, a fost proiectat chiar de Canova – nu pentru el, ci pentru Tițian, care avea și el schițe pentru un mormânt cu adevărat tițianesc, însă a murit prea devreme pentru a-l mai construi (oricum, Tițian este înmormântat în biserica Frari, în cel mai mare mausoleu posibil, ridicat, la 300 de ani după moartea sa, de împăratul Austriei și înconjurat de basoreliefuri ale propriilor lucrări). În aceeași biserică, frumoasa statuie a Sfântului Ieronim, aparținându-i lui Alessandro Vittoria, cu venele și mușchii splendid modelați, este în realitate un portret al lui Tițian la bătrânețe. Bustul lui Vittoria însuși, din biserica San Zaccaria, este un autoportret, înfățișându-l pe artist, impozant și meditativ, în mijlocul unui public format din figuri alegorice respectuoase. În Scuola Grande di San Rocco, caricatura din lemn a unui artist, executată de năvalnicul Francesco Pianta, îl ridiculizează cu malițiozitate pe Tintoretto, înconjurată de copleșitoarele pânze ale pictorului. Basoreliefurile celor cinci capete care se găsesc pe ușa sacristiei sculptate de Sansovino, în spatele sfântului altar din bazilica San Marco, reprezintă figuri cât se poate de reale: însuși Sansovino, Palladio, Veronese, Tițian și Aretino, acesta din urmă atrăgându-și simpatia tuturor scriitorilor vremii după ce a afirmat că își câștigă existența „prin sudoarea cernelii”. Se spune despre el că a murit râzând prea mult la o glumă fără perdea pe seama surorii lui.

Obloanele orgii din biserica San Salvatore au fost pictate de fratele lui Tițian, Francesco Vecellio. Acestea se numără printre ultimele lucrări ale pictorului, care ulterior a abandonat lumea artei pentru a deveni soldat. În trei clădiri venețiene există picturi care au fost cândva în concurență, iar acum sunt expuse împreună, într-o stare de perpetuu armistițiu: cei 12 martiri din biserica San Stae, cei 21 de pe tavanul Bibliotecii Marciana, cei 24, care au toți legătură cu ordinul carmelit și care dau naosului bisericii Carmini o distincție apăsătoare, dar impresionantă. (Opririle de pe Drumul Crucii din biserica Santa Maria Zobenigo sunt și ele opera unor artiști diferiți, fiecare pictând câte două).

Ultima lucrare a lui Tintoretto este pictura care îl înfățișează pe sfântul patron al bisericii San Marziale. Ultima operă a lui Tițian este *Pietate*, expusă în muzeul Accademia și destinată mormântului său. Lucrarea a fost terminată de Palma il Giovane, care a scris sub ea următoarele cuvinte: „Ceea ce Tițian a lăsat neterminat, Palma a isprăvit, plin de reverență, și închină această operă lui Dumnezeu”. Ultima lucrare a lui Verocchio este statuia ecvestră a lui Colleoni. Ultimul edificiu proiectat de Longhena este Palazzo Pesaro de pe Canal Grande, pe care nu a mai apucat să-l finalizeze. Ultima lucrare a lui Giovanni Bellini este sfântul altar din biserica San Giovanni Crisostomo, situată lângă Rialto. Se crede că ultima pictură a lui Mantegna este splendidul *San Sebastiano* din Ca' d'Oro. După moartea artistului, tabloul a fost găsit în atelierul acestuia, iar la baza lui, lângă un muc de

lumânare fumegând, se află scrise următoarele cuvinte resemnate: *Nil Nisi Divinum Stabile Est, Caetera Fumus* – „Doar Dumnezeu este veșnic, restul e fum”.

Politica și diplomația au și ele curiozitățile lor. Pe podeaua din atriumul Bazilicii se află o mică piatră, în formă de romb, ce marchează locul în care împăratul Frederic Barbarossa a fost umilit în fața papei Alexandru al III-lea în 1177. Papa, fugind de armatele împăratului, a venit la Veneția deghizat, neștiind dacă Republica îi era prietenă sau inamică. Însă venețienii, anticipând eventuale beneficii, au pus la cale reconcilierea celor doi monarhi, Republica asumându-și astfel rolul unui *deus ex machina* politic. Legende venețiene spun că împăratul, aflându-se față în față cu papa exact în locul în care se află acum piatra romboidală, a fost de acord să-i ceară iertare Sfântului Petru, dar nu și papei, moment în care acesta din urmă a răspuns cu severitate: „Lui Petru și papei”. Astfel de versiuni ale evenimentului îl prezintă pe Frederic întins pe jos și sărutând picioarele papei. Devotații pictori venețieni au ilustrat întâmplarea în numeroase tablouri din Palatul Dogilor, inclusiv câteva scene ale triumfului venețian care sunt complet apocrife.

În multe legende se vorbește despre sosirea lui Alexandru la Veneția, sărac și fără prieteni, iar câteva biserici pretind că au avut onoarea să-l adăpostească în pridvoarele lor, în prima lui noapte petrecută în oraș. Lângă Campo Sant’Aponal, deasupra unui mic altar aflat la intrarea într-o

curte îngustă, este gravată următoarea inscripție: „Suveranul Pontif Alexandru al III-lea, fugind de armatele împăratului Frederic, a venit la Veneția și a poposit aici în noaptea dintâi; după aceea a acordat o indulgență plenară veșnică tuturor celor doritori să spună *Tatăl Nostru* și *Ave Maria* în acest loc. Să nu vă fie greu să spuneți *Ave Maria*. Suntem în anul 1177 și mulțumită binefacerii credincioșilor avem lumină și ziua, și noaptea, așa cum se poate vedea”. Nimeni nu știe dacă acesta chiar a fost primul refugiu al papei, însă este perfect adevărat că, după câteva secole de abandon și de mizerie, luminile de aici ard zi și noapte și poate mai sunt câțiva venețieni care, aflați în trecere, solicită indulgențe.

Sunt multe mementouri ale prezenței lui Napoleon la Veneția, începând cu Grădinile Publice și terminând cu forma actuală a Pieței San Marco. Lângă biserica San Pietro di Castello, în partea de est a orașului, se află clădirea confuză și apăsătoare care, până când Napoleon a hotărât altfel, era palatul patriarhului. În prezent, aici locuiesc familiile subofițerilor din marina italiană. Dacă stai cu spatele la Bazilică și te uiți spre capătul vestic al Pieței San Marco, vei vedea un șir de 12 statui pe fațada Aripii Napoleoniene. Acestea reprezintă mari împărați din trecut, iar în mijlocul lor se află un spațiu liber care fusese destinat înălțării unei statui uriașe a lui Napoleon. Între timp, o enormă statuie, pe jumătate îmbrăcată, a fost înălțată în Piazzetta, aflată mai la sud. Ulterior, aceasta a fost mutată în mănăstirea San Giorgio, care atunci era folosită pe post de

cazarmă, iar acum se află la intrarea în Palazzo Mocenigo, lângă biserica San Samuele, pe Canal Grande, palat în care a locuit cândva Byron.

Politica internă a Veneției a lăsat și ea în urmă multe memoriale stranii: *Bocche dei Leoni*, piatra lui Tiepolo din Campo Sant'Agostin, bătrâna și mojarul ei pe strada Merceria, dogele căruia îi lipsește portretul printre celelalte din Palatul Dogilor. Biserica San Trovaso este un memento în sine. Se află exact la granița dintre teritoriile a două vechi facțiuni venețiene, Nicolotti și Castellani, și are două uși laterale, una deschizându-se spre domeniul Nicolotti, iar cealaltă spre domeniul Castellani. Dacă a existat vreodată o nuntă între o mireasă Castellani și un mire Nicolotti, tinerii proaspăt căsătoriți au ieșit împreună pe ușa centrală, însă rudele lor au luat-o țanțoșe în direcții opuse.

Totuși, cea mai bizară dintre aluziile istorice ale Veneției provine din locuri și timpuri foarte îndepărtate. În fața porților principale ale Arsenalului, în mijlocul unui grup de lei din marumură, se mai află unul, lipsit de grație, dar impunător și sever. Acesta a fost adus de la Atena, în 1687, de dârzul doge Francesco Morosini (faimos în istoria universală în primul rând pentru că un tunar aflat sub comanda sa a aruncat în aer depozitul de explozibil al turcilor, aflat în Partenon). Leul păzea intrarea în portul Pireu și era atât de celebru în rândul anticilor, încât Pireu era numit Portul Leului. Când însă a fost adus la Arsenal, ca pradă de război, venețienii au descoperit cu uimire că pe umerii și coapsele

lui erau gravate niște inscripții stranii. Nu erau litere grecești, ci niște caractere care, în ochii celor obișnuiți cu eleganta caligrafie arabă, păreau scrijelite într-un mod rudimentar și grosier.

Timp de câteva secole nimeni nu a știut ce reprezintă aceste litere, până când, într-o zi din secolul al XIX-lea, un savant danez aflat în vizită la Veneția le-a analizat și a ridicat brațele către cer, declarând entuziasmat că este vorba de o inscripție runică. Acele caractere au fost sculptate pe leu în secolul al XI-lea, din porunca lui Harold cel Înalt, un mercenar norvegian care a luptat în mai multe bătălii din Marea Mediterană, cucerind Atena și detronându-l pe împăratul Constantinopolului. A murit în 1066, ca rege al Norvegiei, luptând împotriva regelui saxon Harold, la Stamford Bridge, în Yorkshire. Inscripția de pe umărul stâng al statuii spune următoarele: „Hakon cu Ulf, Asmud și Orn au cucerit acest port. Acești oameni și Harold Hafi au luat bir greu grecilor din cauza răscoalei. Dalk este ținut prizonier în ținuturi îndepărtate. Egil este plecat în expediție cu Ragnar, în Romania și Armenia”. Pe coapsa dreaptă a acestei statui ciudate scrie în caractere runice: „Asmund a tăiat runele acestea cu Asgeir și Thorleif, Thord și Ivar, la cererea lui Harold cel Înalt, deși grecii s-au sfătuit și au interzis-o”.

Ce înseamnă toate acestea doar leul poate ști, însă din interpretarea pe care cercetătorii zilelor noastre au dat-o sensului general al acestor inscripții reiese că Kilroy și prietenii lui au trecut pe acolo¹¹.

Alte cotloane ale ciudățeniilor venețiene sunt aproape inaccesibile ghidurilor turistice. În spatele Bazilicii se află un lapidariu, o curte presărată la întâmplare cu diverse pietre și fragmente de sculpturi: doi porumbei fără cap, un luptător fără cap, un Adam foarte bătrân într-un tufăriș, două mâini tencuite într-un zid, părând să iasă din el și creând imaginea înfiorătoare a unei perpetue încleștări în piatră și suferință. (Când vei sta în fața acestor obiecte stranii, e posibil să fii tulburat de niște zgomote subterane: nu te îngrijora – nu sunt decât muncitorii ce restaurează cripta Bazilicii.)

Palatul Mastelli, de lângă Madonna dell'Orto, este un loc la fel de ezoteric. Pe fațada sa se află un dromader ciudat pe care l-am analizat deja cu malițiozitate. Însă după colț, în curtea interioară a acestui palat, sunt o grămadă de suvenire și prăzi de război, coloane construite la înălțime, o statueta a Madonei, tot felul de arcade, puțuri, grilaje. Este o adunătură eclectică de rămășițe ale trecutului, ascunse în spatele unui zid înalt de cărămidă și camuflata printre crengi și frunze. Când vei ieși, buimăcit și fascinat, din acest loc, nu vei fi surprins să afli că cei patru mauri enigmatici din Campo dei Mori – cel mai ciudat cvartet care a privit vreodată în gol de pe un zid dărăpănat – au locuit și ei cândva aici.

La parterul palatului Fondaco dei Turchi, unde acum își are sediul Muzeul de Istorie Naturală (în logia lui găsindu-se sicriul lui Faliero), se află o curte care este deopotrivă hangar pentru bărci, menajerie și panteon. De-a lungul pereților sunt

expuse o serie de busturi, păstrate cândva în Palatul Dogilor: amirali, pictori, savanți, poeți, arhitecți, Sebastian Cabot, Marco Polo, Galilei, amiralul Emo și Dante, adăugat în galerie în semn de respect și afecțiune. Aceste sculpturi, pe care s-a așezat praful și pe care nu le mai vizitează nimeni, privesc gânditoare bărcile și instrumentele de lucru ale celui care se ocupă de colecțiile muzeului, care își petrece jumătate din timp adunând exemplare de prin stufărișurile din lagună, iar cealaltă jumătate împăindu-le și urcându-le pe scări. Pe dalele din această curte zac patru sau cinci *sandoli* negre, cu vâsle, scânduri și un motor în afara bordului. Ici și colo, în învălmășeala din jur, se nimeresc să fie și unele mici creaturi vii, recent smulse din cuiburile sau vizuinile lor, ținute într-o captivitate blândă, dar fatală, până când vor ajunge la vârsta potrivită pentru a fi, cum spun taxidermiștii americani, imortalizate.

Doi pui de pescăruș, cred, trăiesc sub pupa unei bărci, lipăind supărați cu minusculele lor picioare palmate; uneori traversează anevoie curtea, plimbându-se mândri în jurul unei fântâni – exact de patru ori, nici mai mult, nici mai puțin, după care se întorc în cuibul lor, sub ochii bulbucați ai unui filosof mai obscur. Un pui de rață locuiește într-un sarcofag din apropiere. La umbra lui Tițian, într-o cușcă de sârmă, stau încolăciți doi șerpi verzi, morocănoși, iar sub pământul dintr-o cutie de lemn se îngrămădesc trei salamandre cu pielea zgrunțuroasă. La etajul superior, Muzeul de Istorie Naturală, organizat impecabil, este

impregnat de spiritul investigației raționale, însă curtea de dedesubt are în ea un sâmbure de absurditate încântătoare.

Muzeul naval al Arsenalului oferă un spectacol la fel de fascinant: fragmente de corăbii, pavilioane, galioane, lei cu toptanul și rămășițe din *Il Bucintoro*. La fel de captivantă este și Scuola Grande di San Giovanni Evangelista, cu o curte și o scară frumoase, amândouă în stil renascentist, și un hol principal care este pe jumătate muzeu și pe jumătate tâmplărie. La fel de fermecător este și minusculul Oratoriu al Bunei Vestiri, cu o suprafață de 20 de picioare pătrate, din Campo Sant'Angelo – și tânăra sculptată în piatră de pe Zattere, care și-a legat părul lung sub barbă, asemenea unui fular; și șantierul din oraș, nenumăratele curți retrase, bisericile necunoscute, fanteziile și bizareriile arhitecturale, talmeș-balmeșul străzilor.

Printre arcadele Palatului Dogilor se află un capitel care, fără vreun motiv evident, spune trista poveste a vieții unui copil – o dragoste la prima vedere între părinții săi visători, începuturile iubirii lor, concepția (într-un pat dublu), nașterea, copilăria, moartea timpurie, lacrimile. În orice alt oraș, această secvență de imagini ar părea absolut inexplicabilă, neavând nicio legătură cu restul palatului, fiind lipsită de orice semnificație istorică sau religioasă și de orice învățătură morală recognoscibilă. Totuși, aici nu pare inadecvată, căci, după ce ai colindat acest oraș o vreme, după ce ai observat cu atenție câteva dintre particularitățile lui enigmatice și după ce ai analizat câteva dintre paradoxurile

și misterele lui, îți vei da seama că lucrul cel mai curios din Veneția este Veneția însăși.

21. Minunile

Dacă îți imaginezi Veneția ca pe o pictură în ulei, fondul va fi reprezentat de spiritul întortocheat și noduros al orașului, de înghesuiala, vechimea și nonconformismul lui. Grandoarea zonelor luminoase dintr-o astfel de pictură trebuie contrastată cu suavul strat de nuanțe mai subtile, care conferă compoziției bogăție, varietate și forță. Acest strat este reprezentat de nenumăratele monumente modeste, dar minunate, bine-cunoscute, dar nu faimoase în întreaga lume, care dau savoare orașului, ca și minunile reprezentate în cărțile poștale ilustrate.

Gândește-te mai întâi la cartierul Cannaregio, cea mai nordică zonă a Veneției. Aici se află fascinanta biserică gotică Madonna dell'Orto, numită astfel deoarece într-o grădină din apropiere a fost găsită o statuie care face minuni și care în prezent zace în transeptul drept al bisericii. În acest edificiu se află un splendid Botezător pictat de Cima, un retablu de Giovanni Bellini, mult admirata pictură a lui Tintoretto *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului* și o fotografie (într-o capelă auxiliară) a unui vicar mai recent al bisericii, care mi se pare că are unul dintre cele mai frumoase chipuri din Veneția. La foarte mică distanță se află biserica Sant'Alvise,

aproape ignorată de marile itinerare, cu grandioasa pictură a lui Tiepolo *Drumul Calvarului* și tablouașele fermecătoare numite *Micii Carpaccio*. Acestea nu par să fi fost pictate de un artist genial în copilăria sa, dar poartă, într-adevăr, semnătura lui Carpaccio (deși nu este cu totul convingătoare).

La est se înalță biserica Misericordia. Pe fațada ei se văd doi heruvimi, care au o expresie atât de sincer îndurerată, încât micile lor fețe sunt umflate de plâns. La sud se află biserica San Giovanni Crisostomo, cu un frumos retablu de Bellini și o pictură în care se crede că poate fi recunoscută mâna evazivului Giorgione. Monumentala biserică a iezuiților se distinge prin draperiile ei false și îngrozitoarea pictură a lui Tițian înfățișând martiriul Sfântului Laurențiu. Frumoasa biserică din cimitirul San Michele stă pe insula ei, învăluită într-o perpetuă liniște mormântală, asemenea unui antreprenor de pompe funebre cu un aer aristocratic.

Pe Canal Grande se află muzeul Ca' d'Oro, unde pot fi văzute minunatul tablou al lui Mantegna *San Sebastiano*, precum și celebra pictură a lui Guardi înfățișând Piazzetta. După aceasta din urmă s-au făcut, probabil, mai multe copii decât după oricare alt peisaj din lume. Nu departe se află Palazzo Labia, martor a numeroase petreceri fastuoase, decorat cu splendidele fresce pictate de Tiepolo, în care artistul ilustrează viața Cleopatrei. Cele trei curți sumbre din ghetou sunt înconjugate de case sărăcicioase. Biserica San Giobbe este înghesuită într-un colț, în apropiere de abator.

Dacă ajungi în Veneția cu avionul sau cu mașina, merită să vizitezi gara, măcar pentru a te minuna de ingeniozitatea cu care o astfel de clădire, atât de somptuoasă și de funcțională, a fost proiectată fără să fie prevăzut nici măcar cu un singur loc în care călătorul obosit să se poată așeza, fiind nevoit să plătească pentru acest privilegiu.

Gândește-te, apoi, la cartierul Castello, din partea de est a orașului. În biserica Santa Maria Formosa se află un rețabu pictat de Alvise Vivarini, care amintește surprinzător de mult de Stanley Spencer și de *Santa Barbara* a lui Palma il Vecchio. Chiar alături, în galeria Querini-Stampalia, se găsește o fascinantă colecție de picturi înfățișând scene venețiene din secolul al XVIII-lea, de la ațâțarea câinilor împotriva taurilor și până la camera de vizită a unei călugărițe. Principalul rețabu din biserica San Giovanni în Bragora este o capodoperă a lui Cima. În prezent, pictura este fixată într-o poziție din care poate fi privită, însă a existat o perioadă în care era atât de prost expusă, încât, așa cum recomanda cu tărie un vechi ghid turistic englez, „cel mai bun mod de a o vedea” era „să stai în picioare pe altar”. În biserica San Zaccaria poate fi văzută una dintre cele mai renumite opere ale lui Giovanni Bellini. San Giorgio dei Greci este împodobită cu icoane strălucitoare, iar în San Francesco della Vigna se află o Madonă încărcată de ornamente, dar blajină.

Deasupra ușii bisericii Sant'Elena se află statuia magistrală a unui bărbat îngenunchat, lucrare aparținându-i lui Antonio Rizzo. Scuola Grande di San Marco, care acum

este spital, adăpostește câteva dintre cele mai opulente săli de întruniri din Veneția. În inima cartierului se află biserica Cavalerilor de Malta, San Giovanni, cu elegante locuințe pentru starețul ordinului și o casă primitoare pentru capelan. Printre platanii din Grădinile Publice se ivesc timid pavilioanele Bienalei și întreaga zonă estică a cartierului Castello este dominată de zidurile sumbre și austere ale Arsenalului, care blochează multe priveliști ciudate și reînvie puțin, în aceste locuri sărace, spiritul zilelor glorioase de odinioară.

Gândește-te acum, în cadrul acestui inventar al obiectivelor turistice de ordin secundar, la cartierul San Marco, concentrat în jurul Bazilicii. Aici se află Muzeul Correr, cu celebre picturi de Bellini, Lotto și Carpaccio, ca să nu mai vorbim de primele schițe ale faimoasei hărți a Veneției aparținându-i lui Barbari și de multe alte curiozități surprinzătoare din viața și istoria orașului, cum ar fi pavilioane ale navelor de război turcești capturate de venețieni și pantofi cu tocuri înalte de 12 inchi. După colț, în Piazzetta, Biblioteca Marciana adăpostește, într-o vitrină, *Breviarul Grimani*, ornat cu anluminuri, una dintre cele mai frumoase și mai valoroase cărți, ale cărei pagini sunt întoarse în fiecare zi, cu infinită grijă, de un custode pătruns în permanență de venerație.

Extravaganțele baroce ale bisericilor San Moisè și Santa Maria Zobenigo pot fi admirate și ele în acest *sestiere*. Tot aici se află și biserica San Salvatore, al cărei interior renascentist

are o distincție aparte. Biserica adăpostește o statuie din marmură albă a papei Pius al X-lea, iar în Săptămâna Luminată este transfigurată de strălucirea unui minunat jubeu din argint. Biserica Santo Stefano are o navă mare și primitoare și o campanilă semeață. San Giuliano are deasupra ușii o frumoasă sculptură aparținându-i lui Sansovino. Sculptura îl reprezintă pe bogatul doctor din Ravenna care a plătit construcția bisericii. Teatrul Fenice are niște minunate săli de banchet din secolul al XVIII-lea, în care parcă mai răsună ecoul pantofilor cu cataramă și foșnetul crinolinelor. Dacă urci o străduță din Campo Manin, în partea de sud a pieței, vei da peste frumoasa scară în spirală despre care se spune că sfidează toate legile arhitecturii. Este vorba despre *Scala dal Bovolo* – Scara Melcului. Coborând spre amețitoarea Mercerie, această Fifth Avenue venețiană, vei da, în cele din urmă, peste statuia dramaturgului Goldoni, din Campo San Bartolomeo, surâzând blând și enigmatic; după părerea mea, cu greu poți găsi un memorial mai vesel decât acesta.

Gândește-te, apoi, la cartierul sudic Dorsoduro și la insula Giudecca. Cartierul se întinde de la Dogana, unde statuia de bronz a Fortunei ține în mâini vela norocului, până aproape de parcare. Salute este monumentul cel mai important din zonă. În această grandioasă bazilică, în afară de picturile lui Tițian și Tintoretto și de coloanele aduse din amfiteatrul roman din Pula, se poate observa că marele candelabru, care atârnă de un lanț în centrul domului, este descentrat cu vreo

doi-trei inchi. Nu departe de aici, lângă biserica San Gregorio, se află un mic și pitoresc ansamblu de clădiri, de unde, pe timp de război, se arunca un lanț cu rol defensiv peste Canal Grande, folosit ca estacadă. Biserica San Trovaso se află tot în Dorsoduro. Adevăratul ei nume (în cazul în care ai un ghid turistic extrem de meticulos) este Santi Gervasio e Protasio, mult prea lung din perspectiva dialectului venețian. Lângă ea se află biserica Gesuati, situată pe Zattere, pe malul apei. Aceasta are un plafon vesel decorat de Tiepolo, pe care plutesc îngeri năzdrăvani.

În biserica Carmini poate fi văzut alt tablou fermecător aparținându-i lui Cima. Tot aici se află și una dintre rarele picturi venețiene realizate de Lorenzo Lotto (care a părăsit orașul, alungat de niște rivali invidioși), precum și câteva basoreliefuri reprezentând corăbii, lângă intrarea principală. Talentul lui Tiepolo strălucește în Scuola Grande dei Carmini din apropiere, creând uneori o senzație de apăsare. Obloanele orgii din biserica Angelo Raffaele poartă admirabila amprentă a lui Guardi. Tot aici, de o parte și de alta a altarului, stau doi sfinți cu fețe binevoitoare, ale căror nimburi sunt înclinate elegant în direcții opuse, pentru a conferi simetrie ansamblului. Biserica San Sebastiano e magistral decorată de Veronese, care este înmormântat aici. Biserica San Pantaleone este cunoscută pentru pictura gigantică – o combinație de inginerie și artă – care îi acoperă tavanul concav. În mansarda Muzeului Ca' Rezzonico se află un mic și pitoresc teatru de păpuși. Puțin mai departe, spre

docuri, se înalță San Nicolò dei Mendicoli, o biserică stranie, întunecoasă, primitivă, strălucitoare și plină de lumânări. Aici se află o impozantă statuie a Sfintei Fecioare, într-o rochie de catifea roșie, precum și doi heruvimi de dimensiuni herculeene. De cealaltă parte a apei, pe Giudecca, stă gânditoare faimoasa biserică Il Redentore, proiectată de Palladio – un templu antiseptic după care nimeni nu prea se dă în vânt.

Gândește-te acum la San Polo, cartierul care se întinde pe Canal Grande, între Ca' Foscari și Rialto sau – dacă ai gusturi mai moderne – între stația de pompieri și poștă. Aici sunt splendorile însuflețite ale piețelor, forfotind în jurul tribunalelor și al bisericii San Giacomo di Rialto, precum și rețelele labirintice de case vechi, convergând spre Rialto. În trecut, în aceste case erau bordelurile Veneției. Tot în San Polo se află biserica San Rocco și cafeneaua motanului Nini; pe zidul din stânga al bisericii San Giovanni Elemosinario, în apropiere de Rialto, se află un minunat basoreliev vechi, reprezentând nașterea Mântuitorului. În această sculptură, asemănătoare cu cea de la Chartres și salvată dintre ruinele unei construcții mai vechi, Sfânta Fecioară se apleacă grațios deasupra pruncului Iisus, iar un vițel linge blând fața acestuia, cu o expresie de devoțiune visătoare.

Următorul popas este Santa Croce, cel mai vestic *sestiere*, ale cărui ritm și atmosferă depind din ce în ce mai mult de Piazzale Roma, un loc plin de autobuze zgomotoase și de reclame luminoase. Dacă bați la poarta unei mănăstiri de

lângă Campo San Zan Degolà, îți va deschide o călugăriță foarte bătrână, ținând în mână o cheie imensă, care te va conduce în biserica ordinului ei, San Giovanni Decollato. Însoțindu-te, protectoare, prin nava umedă și scorojită, călugărița îți va arăta, sus de tot, pe peretele unei capele auxiliare, rămășițele unor fresce bizantine despre care se spune că sunt cele mai vechi opere de artă din Veneția și care, deși nu sunt foarte frumoase, au un efect ușor hipnotizant, precum cel al ochilor bulbucăți ce te privesc prin spuma secretată de broaștele-săritoare.

În biserica San Giacomo dell'Orio se află o coloană verde, stranie și frumoasă, făcută din marmură grecească, iar acoperișul de lemn are exact structura unei carene. Santa Maria Mater Domini, proiectată de frații Lombardi, este o biserică renascentistă, neglijată pe nedrept. Liniile ei sunt simple, dar splendide. În biserica San Cassiano se află o nobilă pictură de Tițian, reprezentând Răstignirea. Partea din spate a bisericii San Nicola da Tolentino arată ca un cuirasat edwardian, cu barbete, bastioane, poduri suspendate și pasarele. În biserica San Simeone Grande, în capela din partea stângă a altarului, există o statuie care îți taie respirația. Aceasta îl înfățișează pe Sfântul Simion mort: gura îi e ușor deschisă, ochii privesc în gol, părul e lung și încâlcit. Totul a fost sculptat cu atâta forță și cu atâta siguranță, încât simți prezența sfântului mort lângă tine mult timp după ce ai părăsit mica biserică întunecoasă și te-ai amestecat în mulțimea care se îmbulzește încontinuu spre gară.

Cu câtă profunzime, frumusețe și varietate de culori contribuie monumentele minore din *sestieri* la această capodoperă care e Veneția! Pretutindeni sunt palate, biserici splendide, poduri, mii de picturi și o întreagă constelație de elemente antice care constituie esența pitorească a Veneției, ridiculizată de materialişti, sentimentalizată de romantici, dar, fără îndoială, un fenomen impresionant, aromat ca o budincă de Crăciun, arzător precum coniacul flambat în jurul vâscului.

Dar, acestea fiind spuse, Veneția este căutată pentru marile ei atracții turistice. Poți rătăci printre curiozități, printre biserici retrase și genii discrete. Poți merge de-a lungul canalelor șerpuitoare, de la San Giobbe până la Sant'Elena. Poți să vezi șlepurile de gunoi, să te minunezi de campanilele înclinate, să mângâi mustățile pisicilor, să guști țiparul prăjit, să adușmeci mirosul de paie arse din atelierele de reparat bărci, să inspire aroma mirodeniilor orientale, să asculți elicele marilor nave, să numeri trenurile care trec pe podul feroviar, să asști la o slujbă armenească, să privești o mulțime de lei drept în ochi, să-ți ții respirația lângă un canal drenat, să cercetezi Arhivele Republicii și să te tocmești cu gondolierii, poți să cumperi un steag afgan, să tragi cu ochiul peste zidul mănăstirii Slujitoarelor, să mergi cu un *vaporetto* ca un adevărat *connoisseur*, să-i spui, din fugă, „bună dimineața” domnului Dandolo atunci când acesta se apleacă peste fereastră, cu un aer impunător, asemenea unui

generalisim care urează drum bun unei flote aflate pe punctul de a ridica ancora. Totuși, inevitabil, va veni și clipa în care te vei supune ordinelor generațiilor trecute și vei urma chemarea celor mai impresionante splendori ale Veneției. Îți sunt la fel de familiare precum Piramidele sau Marele Zid Chinezesc, însă cele mai minunate spectacole venețiene continuă să fie cele care își primesc binemeritatele stele în ghidul lui Baedeker.

Nicio bisericuță din lume nu este mai fascinantă decât biserica renascentistă Santa Maria dei Miracoli, pitită după Rialto ca o nestemată cuibărită într-un volănaș de satin. Are o perfecțiune discretă și ceva din strania strălucire mată a unei minunate perle din Golful Persic. Este atât de desăvârșită și de independentă, încât ar putea fi desprinsă de celelalte case din jur și luată cu totul de acolo, lăsând în țesătura orașului un mic spațiu gol, deloc respingător, de forma unei biserici. Corul este decorat cu sculpuri fermecătoare, altarul este înălțat deasupra congregației, iar retablul miraculos, în onoarea căruia a fost construită biserica, este încă acolo, venerat de credincioși. Cred că nici cel mai înverșunat ateu nu rezistă să nu-și scoată pălăria când intră în acest fascinant sanctuar.

Niciun loc din lume nu are un farmec mai nostim decât Scuola di San Giorgio degli Schiavoni, decorată, cu mult timp în urmă, de Carpaccio cu o mică serie de capodopere. Biserica nu este mai mare decât un garaj, iar pereții săi zâmbesc mângâiați de aripa geniului acestui pictor încântător,

singurul artist venețian cu simțul umorului: Sfântul Gheorghe, năpustindu-se cu dârzenie asupra balaurului, care este înconjurat de oribile resturi de fecioare semidigerate; Sfântul Trifon alături de un vasilisc minuscul și cuminte; călugării de la mănăstirea Sfântului Ieronim, inclusiv un bătrân în cărje, care fug, cuprinși de o teroare nostimă, de cel mai blând dintre lei; iar în cea mai fermecătoare dintre toate aceste picturi, Sfântul Augustin stă în confortabila sa cameră de lucru, privind pe fereastră, în căutarea unei fraze nemuritoare, în timp ce faimosul lui bichon maltez alb, mic, cu ochi vioi, stă așezat pe codiță, alături de el.

Nicio altă galerie de artă din Europa nu are o mai mare vigoare imaginativă decât Accademia, chintesența civilizației venețiene. Este posibil ca în alte locuri să existe colecții mai bune de tablouri, picturi de Tițian și de Bellini mai grandioase și mai frumoase, mult mai multe lucrări de Guardi, Canaletto și Giorgione, însă Accademia își datorează renumele faptului că sursa de inspirație a acestei imense varietăți de tipuri și gusturi estetice, de la ludic la bombastic, este micul oraș care te înconjoară, de la picturile luminoase ale lui Cima și cele bizare ale lui Carpaccio până la însuși Tintoretto și Veronese, cu al lui formidabil *Ospăț din casa levitului*, care, din punctul meu de vedere, este cea mai fascinantă pictură dintre toate cele expuse aici. Te afli chiar în mijlocul cutiei de acuarele. De la fereastră edificiului se vede unul dintre atelierelor lui Tițian, iar casa lui Veronese se află la 200 de yarzi mai încolo, dincolo de Canal Grande.

Nicio altă colecție de picturi sacre nu are un impact mai copleșitor decât imensa serie de lucrări realizate de Tintoretto și expuse în Scuola Grande di San Rocco – uneori întunecate, alteori grandioase, câteodată criptice, dar culminând cu uriașa capodoperă a Răstignirii, pe care Velázquez a copiat-o umil și în fața căreia chiar și astăzi mai poți vedea bărbați puternici emoționați până la lacrimi. (Pe pereții acestei renumite școli se găsesc sculpturile îndrăznețe și satirice ale lui Francesco Pianta, extrem de ingenioase și de originale: o pseudobibliotecă miniaturală făcută din lemn, un catalog explicativ scris cu litere microscopice și un Hercule uriaș cu ochi arzători, la capătul holului.)

Nimic nu este mai glacial, mai alb, mai solemn și mai auster decât biserica San Giorgio Maggiore, proiectată de Palladio, care se înalță cu atâta aplomb lumesc printre mănăstirile mai modeste din jur. Cineva a spus cândva că acest grup arhitectural este „în ansamblu un mare succes”. Într-adevăr, dă impresia unei realizări ireproșabile, asemenea unui mecanism ale cărui roți se angrenează silențios unele în altele sau asemenea unei aeronave ce funcționează fără cusur. Proporțiile sunt perfecte, decorul e sublim, iar din vârful campanilei ai cea mai bună priveliște asupra Veneției (un lift elvețian te va duce sus, fără nicio zdruncinătură, și călugărul benedictin care îl pune în funcțiune este la fel de mândru de butoanele lui ca și de faimoasa mănăstire).

Nu există biserici mai solide, mai roz, mai maiestuoase și

mai nobile decât Frari și San Zanipolo, situate de o parte și de alta a Marelui Canal. Frari seamănă cu un călugăr gârbovit, cu fruntea lată, intelectual și meditativ. Aici se află două tablouri minunate de Tițian, câteva retabluri realizate de Giovanni Bellini, picturi de Vivarini, Basaiti, mormintele unor artiști, oameni de stat, generali, precum și sculpturi ce împodobesc corul, iar biserica are un aer de calm imperturbabil. San Zanipolo este mai opulentă, având ornamentații încântătoare, dar elaborate și întortocheate. Biserica adăpostește numeroase morminte – 46 de dogi sunt îngropați aici –, tavanul are forma unei bolți înalte, iar incomparabila statuie ecvestră a lui Colleoni, cea mai faimoasă din lume, se află lângă biserică. Dacă urci în campanila uneia dintre aceste biserici, poți vedea campanila celeilalte, însă ele se ignoră reciproc, ca niște dogmatişti rivali care participă la un congres ecleziastic.

Într-o zi senină de primăvară, nimic nu este mai stimulant decât caleidoscopicul Bazin San Marco, care se întinde exact în fața Piațetei, unde întâlnește incomparabila curbă făcută de promenada Riva degli Schiavoni. Îmi amintește adesea de Hong Kong, însă fără gunoaiele caracteristice, atât de intens e traficul și atât de vii sunt culorile de aici. În timpul zilei, din cauza agitației constante a bărcilor și a elicelor, bazinul nu e niciodată calm, oricât de frumoasă ar fi vremea, însă noaptea, dacă te plimbi cu barca pe acolo, la lumina felinarelor, apa e liniștită, întunecată și desfătătoare, ca un imens lac de sirop de prune, din care prora bea cu nesaț și în

care silueta neclară a Palatului Dogilor pare să se scufunde încet, ca un pavilion din foitaj.

Nimic de pe lumea asta nu e mai grandios decât Canal Grande, cu cele două curbe frumoase cu care taie orașul, înțesat de bărci, mărginit de vechi palate înalte care formează garda lui de onoare: clădiri misterioase, precum Hambarul Republicii, fascinante, precum Ca' d'Oro, coloane pompoase, precum cele ale Prefecturii, edificii încântătoare și neobișnuite, precum micul Ca' Dario, placat cu marmură și împodobit cu inserții de serpentinit. Toate aceste clădiri par desprinse dintr-un decor de teatru, asemenea artificialelor fațade victoriene pe care le vezi în orășelele din vestul Angliei, însă au în spate o istorie bogată. De pildă, la capătul dinspre gară al canalului se află o biserică ce are o cupolă verde. La celălalt capăt tronează vila Desdemonei. Apoi, sunt tot felul de arcade bizantine, ferestre gotice și ornamentații renascentiste. Întregul decor este acompaniat de o doză generoasă de romantism și literatură. Pe măsură ce avansezi cu barca de-a lungul lagunei, toate aceste palate neverosimile dispar din fața prorei, risipindu-se ca multe alte fantezii, ca și cum ar fi fost construite pentru a fi etalate la o expoziție de mult uitată – cea de la Palatul de Cristal sau Expoziția Internațională de la Bruxelles –, fiind apoi abandonate, în toată splendoarea lor, până la următorul eveniment de acest gen.

Și ajungem, astfel, în cele din urmă, asemenea nenumăraților pelerini care ne-au precedat, în complexul

central San Marco, pe care mulți venețieni l-au considerat, plini de orgoliu și de afecțiune, inima lumii. Ne aflăm în mijlocul minunilor. Bem o cafea în piața invadată de muzică și de porumbei, lângă hampele de bronz și lângă marea siluetă binevoitoare a Campaniei, unde soarele e mai strălucitor decât oriunde altundeva pe pământ, lumina e mai clară și lumea mai plină de viață. Într-o dimineață de duminică din luna iulie, în Piazza San Marco se adună mai mulți oameni decât în toate piețele din lume la un loc. Înaintăm cu greu prin sălile gigantice ale Palatului Dogilor, pe sub scene de luptă, pe lângă nimfe planturoase și parabole dintre cele mai diverse – Veneția triumfătoare, Veneția ținând un sceptru, Veneția acordând onoruri, Veneția acceptând tridentul lui Neptun, Veneția eliberându-se din lanțuri, Veneția primind daruri din partea Iunonei, Veneția guvernând lumea, orașele cucerite aducând ofrande Veneției, Veneția primindu-și coroana ca simbol al puterii ei, apoteoza Veneției, victoriile Veneției asupra francilor, grecilor, sicilienilor, turcilor, albanezilor, genovezilor, padovanilor – și continuăm cu Puntea Suspinelor, cu fermecătoarea pictură a lui Tițian *Sfântul Cristofor*, cu strălucitoarea sală de arme, cu înspăimântătoarele temnițe – un palat apăsător, opulent, lugubru, roz pe dinafară, sinistru pe dinăuntru.

Privim maurii din Turnul cu Ceas lovind cu ciocanele în marele lor clopot. Ne uităm la cei doi lei mici și îndesați de lângă mormântul lui Manin. Apoi pătrundem în tenebroasa Bazilică, cu mozaicurile ei de aur, cu pardoseala plină de

modele elaborate, cu spațiile ei cufundate în semiîntuneric și străpunse de siluetele statuiilor, strălucind de comori, prăfuită, cenușie și opacă după secole de tămâiat, plină de capele, galerii, altare ce apar în cele mai neașteptate locuri, cu legendara ei Pala d'Oro – un rețablu de aur, împodobit cu pietre prețioase, care se află în spatele sfântului altar –, cu minunata orgă răsunând deasupra noastră și amestecându-se cu tumultul cafenelelor de afară, la toate acestea adăugându-se un flux neîntrerupt de preoți, vizitatori, paracliseri, oameni de la țară, copii, călugărițe, învăluiți cu toții într-un nor de praf care intră prin ușile deschise – și un porumbel solitar și semeț, care țopăie țâfnos pe podeaua denivelată, îndreptându-se către Piazza scaldată de razele soarelui.

22. Țelurile

„Nu suntem și nu vom fi niciodată” (a jurat D'Annunzio) „un muzeu, un hotel... un cer pictat în albastru de Prusia cu care să se delecteze cuplurile aflate în luna de miere”. Asistând fascinat la spectacolul orașului, ai putea trage concluzia că Veneția și-a găsit menirea, devenind cel mai mare muzeu al lumii. Însă uneori ai putea avea impresia, așa cum mi se întâmplă mie, că, într-un fel, acest nobil oraș se prostituează, se degradează și se face de râs. Veneția a fost mereu exhibiționistă și întotdeauna și-a primit cu brațele

deschise turiștii de pe urma cărora a avut de câștigat, însă acest oraș s-a născut pentru a face comerț, pentru a deține puterea și a deveni un imperiu. Continuă să fie sediul unei prefecturi, capitala unei provincii, cartierul general a numeroase întreprinderi comerciale. Totuși, e departe de a redobândi statutul de odinioară, când era stăpână peste un sfert și o jumătate de sfert din Imperiul Roman.

Nimeni nu neagă faptul că turismul face parte din charisma Veneției. Piazza arată mai bine, este mai animată și mai frumoasă datorită mulțimilor pestrițe care se adună aici vara. Veneția își tratează turiștii, dacă nu cu amabilitate sau chiar cu delicatețe, cel puțin cu eficiență. Metodele ei au fost perfecționate de-a lungul multor generații. Satisfacția oferită lunar turiștilor este destul de mare și cred că, în general, la Veneția poți avea cea mai bună vacanță din lume – mai ales dacă închiriezi o barcă și contempli orașul în ce are el mai autentic și mai original. Veneția se dedică total – și pe bună dreptate – deținerii monopolului asupra ei înseși.

Orașul nu a ajuns o fosilă, așa cum pretind calomniatorii lui și cum și-ar dori o anumită categorie de admiratori, de obicei străini în vârstă. În ultimele trei secole, probabil că a suferit mai puține transformări decât orice alt oraș din Europa, reușind chiar să reziste triumfătorilor urbanști din epoca napoleoniană. Cu toate acestea, s-a modificat mai mult decât s-ar crede. Câteva insule artificiale i-au schimbat radical înfățișarea – în zona Sant'Elena, la extremitatea vestică a insulei Giudecca, în jurul docurilor –, și tot timpul se

fac pregătiri pentru crearea altor insule (malurile măloase sunt jalonate cu pari, consolidate cu beton și umplute cu gunoi). Recent, venețienii au asistat la apariția unor cartiere rezidențiale în Sant'Elena, pe insula Giudecca și în partea de nord a ghetoului. După al Doilea Război Mondial a fost finalizată construcția unei noi gări. Lângă aceasta se află un hotel mare, iar pe Giudecca a fost ridicat unul simplu, dar îngrozitor de exclusivist. O anexă a Hotelului Danieli – inestetică și de mari dimensiuni – a fost construită pe Riva degli Schiavoni.

Cheipurile au fost extinse în mod repetat, fapt ce poate fi confirmat de plăcuțele de pe Riva, care specifică dimensiunile acestora înainte de a fi lărgită, în 1780. Începând cu secolul al XVIII-lea zeci de canale și bălți au fost astupate pentru a fi transformate în străzi; fiecare *Rio Terra*, fiecare *Piscina* reprezintă astfel de locuri, unde e o plăcere să te plimbi. Există spațiu suficient pentru a-ți putea flutura sacoșa cu cumpărături, iar copiii se pot juca cu baloane. Printre clădiri au fost construite două străzi noi, una care duce la gară și alta ce merge de-a lungul Grădinilor Publice. Mai presus de toate acestea, construirea podului rutier a adus Veneția în pas cu era autoturismelor, făcând ca zona Piazzale Roma să devină întruchiparea unui viitor sumbru, căci este frapantă trecerea de la piețele mici și nespuse de frumoase din Dorsoduro la fumul care iese prin țevile de eșapament, luminile orbitoare, miriadele de mașini și de benzinării din Piazzale – unul dintre cele mai urâte locuri pe care le cunosc.

Dacă vrei să reflectezi asupra țelurilor Veneției moderne, bea un pahar de Cinzano într-o cafenea de lângă parcare. Este locul perfect pentru a medita la așa ceva.

Într-un ghid publicat de Departamentul de Turism se afirmă că „Veneția trebuie să lupte împotriva amenințării presante a ritmului vieții moderne”; iar această afirmație aforistică, aproape deloc dezinteresată, surprinde în termeni concizi problema Veneției. Situația orașului reprezintă o dilemă imposibil de rezolvat. Dacă se va ajunge la un compromis cu modernitatea, dacă se vor astupa canalele și se va permite intrarea autoturismelor în Piazza, orașul va fi distrus iremediabil. Dacă este lăsat în pace, se irosește în timp ca oraș unde îți petreci luna de miere, în parte galerie de artă, în parte o parodie a orașului de odinioară. Impresionantele lui monumente vor fi doar de decor, iar minunățiile vor fi reduse de-a pururi la niște banalități ieftine vehiculate de ghidurile turistice.

Două școli de gândire se luptă cu această dilemă. (Nu îi iau în calcul pe inflexibiii partizani ai statu-quoului.) Una consideră că Veneția lagunară ar trebui privită doar ca un refugiu încântător, menținut într-o stare de inutilitate artistică, în vreme ce comerțul și industria ar trebui să se limiteze la Mestre, orașul continental care, din punct de vedere administrativ, face parte din municipalitate. Cealaltă școală își dorește ca Veneția – orașul și laguna – să capete o nouă semnificație prin intermediul unei infuzii de activități

moderne. Ziarele sunt pline de controverse aprinse privind aceste două poziții contradictorii; se pune mare preț pe dușmăniile personale, planuri și statistici diferite se ciocnesc cap în cap. Între timp, Veneția așteaptă, pe jumătate încremenită, pe jumătate modernizată, între mistuire și renaștere.

Prima școală nu se opune turismului, atât timp cât orașul nu se trivializează, însă adepții acestui curent de gândire văd în Veneția înainte de toate un centru artistic și intelectual. Susțin cu entuziasm Bienala, Festivalul Internațional de Muzică, Festivalul de Film și marile expoziții periodice de artă venețiană. Consideră că viitorul Serenissimei este bine reprezentat de colecția de pictură modernă a lui Peggy Guggenheim, expusă în Palazzo Venier, ce are un aer contemporan lugubru, dar spectaculos, atenuat doar de exagerările tinerești ale artiștilor care au adoptat principiile dadaismului sau de contribuțiile relativ tardive ale reprezentanților suprematismului. În același timp, susținătorii acestei școli de gândire trimit grupuri întregi de turiști să viziteze Fondazione Giorgio Cini, al cărei sediu a fost recent instalat în San Giorgio. Fundația – pe de o parte, școală de navigație, pe de altă parte, colegiu tehnic – este în primul rând un centru academic echipat în mod exemplar, care nu duce lipsă de obiective și de entuziasm. Reprezentanții ei sunt oameni muncitori, devotați și fervenți; iar în timp ce dezaprobă ritmul vieții moderne și analizează amenințările care planează asupra iubitei lor Veneții, dau

uneori senzația că disecă, folosind cele mai avansate instrumente chirurgicale și dovedind o grijă infinită, un cadavru.

Cealaltă școală de gândire se grăbește să scoată în evidență faptul că populația orașului lagunar, cu sau fără turiști, iubitori de artă sau nu, este de mult în scădere. Mulți venețieni s-au mutat în Mestre și lucrează la șantierele navale și fabricile de aici. Alții, mai numeroși (inclusiv câțiva gondolieri), trăiesc în regiunea continentală, unde oferta de locuințe este mai generoasă, iar condițiile de trai sunt mai ușoare. Aceștia fac naveta în fiecare zi în Veneția, circulând pe podul rutier. Alții s-au mutat în vilele și apartamentele de pe insula Lido și, în fiecare dimineață, coboară cu zecile din vapoare, invadând Piața San Marco, așa cum agenții de bursă din Guildford iau cu asalt, zilnic, gara Waterloo. Această stare de lucruri (afirmă susținătorii dezvoltării urbane) va continua dacă Veneția nu se modernizează. Centrele de afaceri se vor muta pe continent, viața socială a orașului va stagna, iar palatele vor fi abandonate. Veneția va deveni din ce în ce mai artificială, mai degradată, până când turiștii înșiși, ajungând să conștientizeze falsitatea din inima ei, vor începe să-și petreacă vacanțele în alte locuri. Reprezentanții acestei școli de gândire vor să readucă la viață industriile din lagună – dantelăria, sticlăria, construcțiile de vase, mozaicurile. Vor să înființeze noi centre comerciale pe insulele mai mari, care să comunice cu continentul prin șosele subterane. Vor să extindă complexul Piazzale Roma

spre interiorul oraşului, să astupe o serie de canale pentru a înlesni traficul rutier și să aducă mașinile direct pe cheiurile de pe Zattere. Ar vrea să construiască o line de metrou. La un moment dat au propus organizarea unui târg internațional la Veneția pentru a sărbători sosirea secolului XXI. Vorbesc despre Veneția cu plăcere și entuziasm, dar și cu înverșunare, așa cum ai vorbi despre transformarea unei feerice case de la țară într-un bloc de apartamente (acordând, firește, atenție incontestabilelor sale merite arhitecturale).

Nu-i așa că îi cunoaștem foarte bine, indiferent de perioada în care am trăi? Pe de o parte, esteți conservatori. Pe de altă parte, oamenii progresului. Nu am reușit niciodată să-mi dau seama care dintre cele două filosofii este mai romantică.

Ambele tabere sunt de acord că principalele avantaje ale Veneției rezultă din poziționarea ei la hotarul dintre est și vest. Acest context geografic îi avantajează pe turiști, stimulează arta și știința și este propice pentru mediul de afaceri. O astfel de poziționare contribuie în mod deosebit la importanța Veneției (și a zonei subsidiare Mestre) ca port internațional. Dacă se întâmplă să fii cuprins de dezgust la Veneția, uită-te de-a lungul canalelor secundare și aproape întotdeauna vei vedea un vas.

Veneția continuă să fie al treilea port ca mărime din Italia. Șubrezită de descoperirile lui Vasco da Gama, a reînviat puțin atunci când Lesseps a deschis Canalul Suez – proiect pe

care, cu câteva secole înainte, Veneția i-l propusese, în zadar, sultanului Egiptului. De atunci, cu câteva mici fluctuații, portul s-a extins sistematic. În prezent, există în Veneția un mare flux de nave, iar la cheiurile de pe Giudecca se văd, de obicei, vase ancorate care așteaptă să fie vopsite și reparate, cablurile lor fiind legate temporar în jurul vechilor piloni aduși de la Ierusalim care susțin structurile de pe mal. În spatele Arsenalului își desfășoară activitatea diverse șantiere de reparații și chiar și între meterezele acelei vechi fortărețe poate fi văzută uneori flacăra unei lămpi de sudură scânteind pe carena unui tanc petrolier. (Locuitorii din Treviso obișnuiau să spună, plini de invidie, că Arsenalul este o „fabrică de gondole”. Venețienii răspundeau că, oricare ar fi menirea sa, Arsenalul e suficient de mare ca să cuprindă între zidurile sale întregul Treviso.)

Majoritatea navelor traversează orașul, străbătând largul canal dragat care ajunge până la Mestre și la stațiile petroliere din Porto Marghera și Sant’Ilario. Cu toate acestea, multe folosesc docurile din Veneția, fie pentru a debarca pasageri, fie pentru a descărca mărfurile care ulterior vor fi transportate cu trenul sau cu camionul spre regiunea din interiorul țării neclar delimitată și deservită de port – nu prea departe spre vest, din cauza Genovei, nu prea departe spre sud, din cauza orașului Rimini, aflat în plină expansiune, și nici prea departe spre est din cauza vechiului oraș Trieste. Marile docuri situate în extremitatea vestică a orașului, ale căror macarale te întâmpină posomorâte când

mergi cu mașina de-a lungul podului rutier, sunt complet moderne. Marele siloz de cereale de aici a devenit, din orice punct de vedere continental ar fi privit, principalul reper al orașului, iar armatori din întreaga lume și-au înscris numele și sloganele de-a lungul cheiurilor.

Cu toate acestea, mult mai spectaculoase sunt vasele de croazieră care intră în oraș în fiecare zi, frumoase și luxoase, uneori pentru a ancora lângă Zattere, unde vechile transatlantice obișnuiau să-și îmbarce călătorii, alteori pentru a poposi paralel cu Riva degli Schiavoni. Arborează multe pavilioane – grecești, rusești, turcești, britanice – și după câteva zile petrecute în port, după ce și-au debarcat pasagerii avizi de atracții turistice, pornesc din nou la drum, pe furiș, ca niște fugari, adesea înainte ca orașul să se trezească din somn. Intră pe porțile mării și se îndreaptă spre Istanbul, Marea Neagră sau Egipt ori plutesc din insulă în insulă, din templu în templu, din prelegere în prelegere, de-a lungul Mării Egee.

Venețienii și-au construit și un aeroport internațional, situat pe coasta nordică a lagunei și administrat de autoritățile portuare. Înainte, depindeau de un aerodrom mic și ineficient de pe insula Lido, precum și de aeroportul din Treviso, aflat la distanță de o oră cu autobuzul și nepotrivit pentru aeronave mai mari. Actualul aeroport face față și celor mai mari avioane. Pistele de aterizare sunt paralele cu laguna, cam la fel ca acelea din Nisa, care se întind de-a lungul coastei mediteraneene. Aeroportul este conectat cu

Veneția printr-un canal adânc și o stradă îl leagă de podul rutier. Pistele de aterizare au aproape aceeași lungime ca și Veneția, iar aeroportul se numește Marco Polo (căci a costat mai multe milioane de lire sterline).

Nu îți imagina, prin urmare, că mumia nu mai mișcă. Se poate dezbate aprins despre țelurile ei, despre pericolele care o amenință, despre oportunitățile ce i se oferă, dar sunt mulți venețieni care îi prezic un viitor luminos și care, privind înainte, către secolul XXI, o văd devenind poarta sud-estică de intrare în Europa unită.

Din punctul meu de vedere, Veneția merită mai mult. Îi admir pe venețienii înverșunați, energici și întreprinzători și empatizez cu afabili conservatori. Cred însă că adevăratul țel al Veneției se află undeva între cele două extreme sau poate dincolo de ele. Căci, dacă închizi ochii bine de tot și ignori prețul mare al cafelei, este posibil să vezi altă Veneție. A fost un mare oraș comercial, pendulând cu grație între Orient și Occident, între cruciați și sarazini, între alb și măsliniu. Dacă îți dai osteneala, lăsând o licărire din aurul Bazilicii să îți se strecoare sub pleoape, o aromă de frișcă să-ți desfete nările și acordurile suave ale pianistului dintr-o cafenea să-ți orchestreze gândurile – dacă încerci cu adevărat, vei reuși să-ți imaginezi Veneția așa cum era odinioară: o nobilă piață de desfacere. În incomparabilele ei palate, Orientul și Occidentul s-ar putea reîntâlni, pentru a-și contopi, în sfârșit, filosofii de viață și a-și rezolva conflictele sordide. În impunătoarele ei saloane ar putea delibera senatori din

întreaga lume, iar în cotloanele cavernoase ale Bazilicii, licăritoare și înmiresmate, toate divinitățile s-ar putea reconcilia. Veneția s-a născut într-o măreție. E un oraș de origine divină, iar destinul său e, în mod evident, cel de mediator. Nu așteaptă decât un semn.

Dacă nu ești însă genul vizionar, atunci plătește cafeaua, nu riposta, ia o gondolă spre lagună și privește cum silueta magică a orașului se cufundă în lumina apusului. După o mie de ani, această priveliște rămâne unul dintre cele mai frumoase spectacole ale civilizației.

1. Frază scrisă greșit în engleză („Gata în două ore, garantat perfect“) (n.tr.).
2. William Shakespeare, „Neguțătorul din Veneția”, actul II, scena 2, în *idem, Opere complete*, vol. 3, traducere de Petre Solomon, Editura Univers, București, 1984, p. 452.
3. Stâlpi vopsiți în dungii oblice, albe și roșii, pe care bărbierii îi foloseau pe post de reclamă (n.tr.).
4. William Shakespeare, „Richard al II-lea”, traducere de Mihnea Gheorghiu, în *Idem, Opere complete*, vol. 3, Editura Univers, București, 1984, p. 143.
5. Un acces de slăbiciune (n.tr.).
6. Călătorie inițiatică întreprinsă în special de tinerii aparținând claselor sociale superioare din Europa, începând cu jumătatea secolului al XVII-lea și până la jumătatea secolului al XIX-lea. Itinerarul era mai mult sau mai puțin standardizat (n.tr.).

- [7.](#) Versuri din poemul dramatic *Pippa Passes* aparținându-i poetului și dramaturgului englez Robert Browning (1812-1889) (n.tr.).
- [8.](#) Robert Browning (n.tr.).
- [9.](#) Replica îi aparține, de fapt, lui Salanio, în piesa „Neguțătorul din Veneția” de William Shakespeare, actul III, scena I (traducere de Petre Solomon, în *Idem, Opere complete*, vol. 3, Editura Univers, București 1984, p. 469) (n.tr.).
- [10.](#) Referire la Eliza Doolittle, personajul central din piesa lui George Bernard Shaw *Pygmalion*. Aceasta vindea flori în Covent Garden (n.tr.).
- [11.](#) Aluzie la formula *Kilroy was here* („Kilroy a trecut pe aici”), care a devenit cunoscută în al Doilea Război Mondial prin intermediul soldaților americani. Aceștia obișnuiau să „marcheze” locurile în care staționau, însemnând zidurile cu această formulă, cel mai adesea sub formă de graffiti (n.tr.).

Laguna

23. A șaptea mare

Uneori, în nopțile reci de iarnă, poți auzi vuietul îndepărtat al Mării Adriatice, ale cărei valuri se sparg de țărm. În timp ce te foiești sub așternuturi, s-ar putea să-ți dai brusc seama de faptul că Veneția rămâne un oraș extrem de solitar, izolat în mijlocul apelor, împrejmuț de maluri măloase și amenințătoare, de ape puțin adânci și de stufărișuri neumblate. Veneția nu mai este o insulă în adevăratul sens al cuvântului, iar confortabilul continent se află la doar vreo două mile de casa ta. Totuși, orașul continuă să fie singur, printre alge, așa cum era și acum 14 secole, când primii emisari bizantini se minunau de șubredele ei așezări. Deseori în Veneția, privind de-a lungul unui canal neîngrijit, printr-un canion de case îngrămădite sau printre coloanele unei arcade prăfuite, vei vedea în fața ta, sub un pod, licărirea verde a unei întinderi de apă: e laguna, care se ivește la capătul fiecărei artere principale din Veneția, ca pavajul dintr-un bizar sat acvatic.

De-a lungul coastei nord-vestice a Mării Adriatice se înșiră mai multe porțiuni de apă adăpostite, în parte mare, în parte lac, în parte estuar; în astfel de zone au fost construite

orașele Aquileia, Ravenna, Comacchio și însăși Veneția. Anticii le numeau cele Șapte Mări, fiind create prin acțiunea lentă a râurilor. În acest colț de Mediterană se varsă Padul, cel mai năvalnic dintre fluvii, care izvorăște la granița cu Franța, traversează Italia pe toată lățimea ei și se varsă în mare printr-o rețea de brațe și mlaștini. Alte cursuri de apă bine-cunoscute coboară învolburate de-a lungul povârnișurilor alpine, pierzând din viteză și din impetuozitate pe măsură ce avansează, până când, în cele din urmă, se îndreaptă agale spre mare, în largi albi pietroase: Brenta, care izvorăște în Tirol, după care șerpuiește elegant prin Padova; Piave, care izvorăște la granița cu Austria, iar apoi traversează Cadore și încântătoarea provincie Belluno; Sile, care își are izvoarele în Treviso; Adige, râul din Verona; Ticino, Oglio, Adda, Mincio, Livenza, Isonzo și Tagliamento. Această constelație de ape, care se îndreaptă spre mare, a transformat coasta într-o serie de estuare, legate între ele sau suprapuse; iar trei râuri în special au creat laguna venețiană: Piave, Brenta și Sile. Dacă te uiți cu atenție spre nord, către înaltele văi alpine din depărtare, pierdute printre creste și vârfuri înzăpezite, vei avea în fața ochilor rădăcinile primordiale ale Veneției.

Când un râu izvorăște dintr-un munte sau traversează o câmpie aluvială, aduce cu sine tot felul de sedimente: nisip, mâl, aluviuni, pietre și tot felul de alte resturi naturale, de la trunchiuri de copac rupte până la minusculele cochilii ale unor vietăți acvatică. În măsura în care condițiile geologice o

permit, atunci când apele râului se varsă în mare, o parte din aceste materiale, asaltate de apa dulce care curge într-o direcție și de apa sărată care le împing în cealaltă direcție, abandonează lupta și se depun pe fund, formând o barieră. Râul își croiește drum cu greu pe lângă aceste sedimente, marea se învoburează în jurul lor, adăugându-le noi aluviuni, și astfel se formează niște insule în estuar, precum cele care împânzesc delta Nilului sau cele ce împresoară, arse de soare și bântuite de broaște-țestoase, cealaltă Veneție, cel mai sudic sat de pe Mississippi.

Astfel de bariere au fost ridicate, cu o veșnicie în urmă, de Brenta, Piave și Sile, atunci când au întâlnit curenții Mării Adriatice (care se întâmplă să aibă o mișcare circulară în acest golf nordic). O bună bucată de vreme au fost doar niște fâșii lungi și izolate de nisip și pietriș, pe care au început apoi să crească iarbă, actinii și pini, transformându-se astfel în adevărate insule. De-a lungul secolelor, în spatele lor s-a format o vastă întindere de apă, brăzdată de curenți și contracurenți, un amestec echilibrat de apă dulce și apă sărată; iar în mijlocul apei au apărut și alte insule, fie din porțiuni mai înalte de teren care nu fuseseră inundate, fie din acumulări de aluviuni. Această întindere de apă, presărată cu ostroave, înțesată cu maluri mârloase și terenuri pe jumătate inundate, separată de mare prin acele fâșii înguste de pământ – acest loc de o pustietate fermecătoare este laguna venețiană. Are o lungime de 35 de mile, o lățime care nu depășește în niciun punct șapte mile și, așa cum

afirmă cei mai optimiști experți, o suprafață de 210 mii pătrate. Are aproximativ formă de semilună, formând colțul nord-vestic rotunjit al Adriaticii, acolo unde Italia cotește spre est, către Trieste și Croația. Lagunele din grupul celor Șapte Mări și-au pierdut de mult din importanță – laguna Ravennei s-a colmatat, cea din Aquileia a fost dată uitării; laguna Veneției este însă, de la an la an, tot mai plină de viață.

Foarte devreme în istoria lor, la puțin timp după ce s-au stabilit pe insule și au pus bazele statului lor incipient, venețienii au început să aducă îmbunătățiri dezolantului mediu în care trăiau. Era un refugiu precar pentru ei. Marea amenința în permanență să rupă zăgazurile, mai ales după ce au slăbit insulele care formau bariera, tăind pădurile de pini. Aluviunile amenințau constant să colmateze întreaga lagună, transformând-o într-o fâșie de pământ vulnerabilă. De aceea venețienii au consolidat terenurile noroioase, mai întâi cu palisade din lemn și prundiș, ulterior cu masive ziduri de piatră; iar mai important decât atât este faptul că au transformat în mod deliberat geografia lagunei. În timpuri preistorice între fâșiile de nisip – care acum se numesc *lidi* – existau șapte breșe ce legau laguna de mare, prin care se vărsau apele fluviului și circula marea. Venețienii au eliminat câteva dintre aceste breșe, lăsând doar trei ieșiri sau *porti* prin care putea circula apa. Astfel, au fortificat șirul de *lidi*, au adâncit breșele rămase și au intensificat forța mării.

De asemenea, în urma unor impresionante lucrări de

inginerie, au deviat cursurile râurilor Brenta, Sile, Piave și cel mai nordic braț al Padului, acestea fiind direcționate, prin canale, în afara lagunei; doar un firicel de apă din Brenta a fost lăsat să-și continue cursul normal. Apa sărată a început să predomine în lagună, reducând semnificativ (după cum credeau savanții din acea vreme) amenințarea constantă a malariei. Pătrunderea aluviunilor aduse de apa râurilor a fost practic stopată, ceea ce s-a dovedit a fi un lucru salutar, căci aproape jumătate din așezările din lagună erau deja înnămolite, iar altele fuseseră distruse complet.

Astfel, laguna este, în parte, un fenomen artificial; însă, deși adesea pare lipsită de culoare și monotonă, o baltă tristă și măloasă, abundă în tot felul de vietăți marine. Datorită infuziilor sale de apă sărată și de apă dulce, organismele au un mediu extrem de propice, astfel încât fundurile bărcilor se acoperă rapid de mici alge și moluște, iar fundațiile palatelor sunt năpădite de vegetație acvatică. Laguna se remarcă și prin varietatea biologică. Fiecare *porto* guvernează propria rețea de pâraie, cu propriul bazin de recepție; și, în locurile unde se întâlnesc curenții, care circulă fiecare prin una dintre breșe, pe fundul lagunei se formează o denivelare, împărțind-o în trei zone distincte. Există, de asemenea, o linie de demarcație reprezentată de limita mareelor, care împarte laguna în două regiuni, numite în mod tradițional Laguna Moartă și Laguna Vie. În toate aceste zone distincte fauna și flora variază, transformând laguna într-un fel de grădină botanică înconjurată de ape; se spunea că până și culoarea

curenților variază, de la galben în nord, trecând prin albastru-deschis, roșu și verde, până la purpuriu în extremitatea sudică.

În partea dinspre mare, unde curenții sunt puternici și apa este aproape în întregime sărată, trăiesc și se înmulțesc tot felul de creaturi marine, terenurile nămolose sunt goale și clisoase și canalele pline de pești din Marea Adriatică. Mai departe de mare sau în zone ferite de curenți proliferază alte organisme: creaturi ale mlaștinilor, lavandă de apă, ierburi și tamarisc, viețuitoare din ape aproape stătătoare, rațe și alte păsări care trăiesc în stufărișuri. În aceste ape se găsesc nenumărate stridii și multe specii mai puțin cunoscute de crustacee, de la stomatopode până la creveți minusculi; iar câteodată câte un biet pește zburător, sărind exaltat printre valurile care se sparg la țărm, nimerește în lagună din greșeală și rămâne captiv, asemenea unei raze de soare mistuite, prin cine știe ce șanț plin de mâl dintre mlaștini.

Aici s-a dezvoltat și un soi cu totul aparte de oameni: descendenți, pe de o parte, ai comunităților prevenețiene de pescari, iar pe de altă parte, ai venețienilor care au rămas în aceste pustietăți atunci când avântul național s-a mutat la Rialto. Au supraviețuit cei mai puternici, căci această lagună a fost mai mereu nesănătoasă, infestată de malarie, aburi groși și pestilențiali, frecvent lovită de epidemii de holeră și de maladii aduse din Orient. La fel ca restul faunei, oamenii diferă foarte mult de la o regiune la alta, în funcție de stilul lor de viață, de trecutul lor, de gradul lor de sofisticare și de

mediul lor imediat. Spre țărm trăiesc oamenii mlaștinilor, care extrag sare, pescuiesc prin stufăriș și practică o serie de activități agricole periferice. Mai spre exteriorul lagunei, dacă trăiesc pe insula potrivită, pot fi și fermieri sau horticultori; însă în general pescuiesc în ape sărate, fie ieșind cu bărcile lor mari în larg, fie prinzând crabi, moluște și sardine printre terenurile nămolose din zona exterioară a lagunei.

Dialectele lor variază de la insulă la insulă. În felul în care se poartă, aspru sau blând, se reflectă imediat condiția lor. Chiar și înfățișarea lor diferă; de pildă, locuitorii din Burano sunt ciufuliți și osoși, iar cei din Chioggia par desprinși din picturile lui Giorgione. Insulele din lagună erau mult mai independente înainte de apariția vapoarelor și a bărcilor cu motor, având și ele administrații locale, piețe mândre, coloane din marmură și lei ai Sfântului Marcu; iar fiecare mai păstrează ceva din mândria de odinioară, locuitorii lor fiind vădit iritați dacă le confunzi insulița cu alta din apropiere. „Burano!”, va exclama cetățeanul din Murano. „E o insulă de sălbatici!” – însă nu le despart decât două mile de apă puțin adâncă.

Laguna nu e niciodată mulțumită de sine. Nu numai că e măturată de marea de două ori pe zi, străbătută de vase, bătută de vânturi reci și traversată de șalupele playboy-ilor venețieni, împrășcând ostentativ apa, ci are nevoie și de neîntrerupte lucrări de inginerie, care să împiedice prăbușirea întăriturilor ei și colmatarea canalelor.

Administrația Apelor nu stă niciodată degeaba în lagună. Inspectorii, inginerii și luntrașii sunt mereu la post, reparând digurile și înlocuind palisadele. Dragele huruie luni întregi, curățând marile canale navigabile, ivindu-se în ceața dimineții ca niște elefanți bătrâni și artritici. Supraviețuirea Veneției depinde de două precauții contradictorii, care descriu alegoric laguna: una o protejează de apă, iar cealaltă o protejează de pământ. Dacă bariera formată de insulele din exterior ar ceda, Veneția ar fi inundată. Dacă laguna s-ar colmata, canalele s-ar umple de noroi și de mâl, portul ar muri, canalizările ar începe să duhnească din Trieste până în Torino (nu e o întâmplare că fataliștii romantici, anticipând posibilele sfârșituri tragice ale Serenissimei, nu au avut niciodată curaj să se gândească la un astfel de deznodământ).

De aceea, când auzi valurile spărgându-se la mal, biciuite de rafalele unui *bora*, culcă-te la loc, însă nu uita că Veneția continuă să trăiască asemenea unui scafandru în costumul său, depinzând de omul de la suprafață, care îi pompează aerul, și hăituit – de la ochelari până la cizmele ca de plumb – de invidiosul vârtej al apelor.

24. Laguna: șanț de apărare

Inițial, venețienii au venit în lagună pentru că aceasta reprezenta un adevărat refugiu pentru ei, aflat la adăpost de barbarii de pe continent și de erezii demoralizatoare. De la

bun început, venețienii au fortificat laguna, construind turnuri de observație înalte, fixând în canale lanțuri cu rol de bariere și ridicând ziduri masive de-a lungul cheiurilor. În secolul al VI-lea, locuitorii Padovei se plâneau că venețienii au militarizat gurile fluviului Brenta pentru a împiedica intrarea în lagună a navelor străine. Nouă secole mai târziu, călătorul Pedro Tafur descria foarte plastic pregătirile de război ale marinei militare venețiene. De îndată ce suna alarma, consemnează Tafur, primul vas de luptă ieșea, remorcat, pe porțile Arsenalului. Era alimentat cu provizii prin niște ferestre – odgoane prin prima fereastră, alimente prin a doua, armamente ușoare prin a treia, mortiere prin a patra, vâsle prin a cincea –, până când, la capătul canalului, urca și echipajul la bord, iar galera, înarmată până-n dinți și gata de acțiune, ieșea în larg prin Canalul San Marco. Multe secole, laguna le-a servit venețienilor, în mod admirabil, ca șanț de apărare și continuă să fie, în era nucleară, o imensă redută marină, presărată cu vechi fortificații și platforme pentru artilerie.

Niciun inamic nu a reușit vreodată să invadeze Veneția. Prima tentativă i-a aparținut lui Pepin, fiul lui Carol cel Mare, în 809, iar legenda țesută în jurul eșecului său ilustrează dibăcia de care dădeau dovadă venețienii atunci când trebuiau să se apere. Când au ajuns pentru prima oară în această pustietate, s-au stabilit pe diverse insule, fiecare administrată de câte un tribun, după care s-au unit, cu greu, într-un singur stat. Prima capitală a fost insula Malamocco,

situată la jumătate de milă de recif, care, între timp, a dispărut. Se temeau de inamicii de pe continent, nu de cei veniți pe mare, așa încât și-au stabilit guvernul cât mai aproape de țărmurile ei. Cu toate acestea, Pepin, în încercarea de a duce mai departe ambițiile imperiale ale tatălui său, a hotărât să-i umilească pe venețieni, dezlănțuindu-și atacul dinspre mare. Armatele sale au asediat satele din sud, unul câte unul, și, în cele din urmă, au ajuns pe insula Malamocco. În această situație, guvernul și-a abandonat cartierul general și s-a retras – printre bancurile de nămol, printr-o intricată rețea de canale puțin adânci, cunoscute doar de venețieni – pe un grup de insule situate exact în centrul lagunei, numite Rivo Alto – Rialto.

Pepin a ocupat triumfător Malamocco, după care a început să se pregătească pentru traversarea lagunei. Povestea spune că o singură femeie în vârstă a rămas pe Malamocco, hotărâtă să reziste până la capăt, iar această bătrână patrioată a fost chemată în fața prințului. „Care e drumul spre Rivo Alto?”, a întrebat-o Pepin, moment în care bătrâna a înțeles că trebuia să acționeze. Cu un deget tremurând, a arătat în direcția țărmurilor înșelătoare, acolo unde marea se învârtejea amăgitor, mълul era vâscos, iar algele fremătau. *Sempre diritto!* a răspuns bătrâna, cu o voce tremurândă, iar flota lui Pepin, împotmolindu-se imediat, a fost prinsă în ambuscada venețienilor și umilită.

Următorii inamici puternici care au vrut să intre în lagună au fost genovezii, principalii rivali ai supremației venețiene

în secolul al XIV-lea, însă mlaștinile lagunei îi țineau și pe ei la distanță. În momentul cel mai amenințător al campaniilor lor prelungite împotriva venețienilor, în 1379, genovezii au ocupat Chioggia, o zonă sudică strategică prin care puteau intra în Veneția, apoi și-au pus în gând să distrugă Serenissima. Vasele lor de luptă au incendiat o galere venețiană, sub privirile a sute de locuitori înspăimântați, și e posibil ca o parte dintre invadatori să fi traversat reciful, intrând astfel în lagună. Venețienii se aflau în pericol. Jumătate din flota lor, condusă de curajosul Carlo Zeno, era departe, în larg. Cealaltă jumătate era demoralizată în urma înfrângerilor suferite, iar comandantul ei, Vettore Pisani, fusese eliberat din închisoare pentru a-și putea îndeplini atribuțiile. În campanila San Marco a fost urcat un tun, pentru orice eventualitate, iar dogele însuși s-a oferit să ia parte la luptă – un gest cu adevărat disperat.

Astfel, Pisani a pornit pe mare cu o flotă și o armată improvizate. Aproape toți bărbații din Veneția erau prezenți pe punte, înflăcărați de patriotism, iar la pupă, lângă Pisani, stătea aprigul rege. Cu toate acestea, în câteva săptămâni, comandantul a exploatat atât de bine avantajele tactice ale lagunei, încât genovezii au fost nevoiți să se retragă în defensivă. Nu au îndrăznit să-și ancoreze navele în exteriorul acelor *lidi*, unde ar fi trebuit să înfrunte curenții reci ai mării iernatice sau o posibilă întoarcere a lui Zeno, așa că s-au retras în Porto di Chioggia, cea mai sudică intrare în lagună. Acolo, Pisani și-a pregătit repede navele pentru atac și i-a

încercuit. Apoi, a închis Porto di Lido, din nord, cu un lanț de fier, apărat de tunuri. A închis Porto di Malamocco, poarta centrală, sabordând două corăbii vechi, umplute cu pietre. Alte patru corăbii blocau intrarea în Chioggia, iar încă două barau principalul canal care lega orașul de Veneția. A fost construit un zid de-a lungul acestor bancuri de nămol din jurul orașului, în caz că inamicii ar fi reușit să treacă de toate celelalte obstacole ridicate în calea lor, iar pe o distanță de câteva mile au fost eliminate toate indicatoarele și marcajele, întreaga lagună devenind o capcană măloasă pentru navigatorii străini.

Genovezii au fost astfel prinși în capcană. Trupele venețiene au debarcat lângă Chioggia, iar genovezii au încercat din răspuțeri să-și găsească scăparea pe mare, ajungând chiar să sape un canal prin bancul de nisip care stătea între corăbiile lor și Marea Adriatică. A fost însă în zadar. Rutele lor de aprovizionare au fost blocate și, după cum spun cronicarii, curând au fost nevoiți să mănânce „șobolani, șoareci și alte spurcăciuni”. Soarta le fusese deja pecetluită când, într-o zi, care a devenit faimoasă în istoria Veneției, la orizont și-au făcut apariția catargele corăbiilor lui Zeno, ce se apropiau vertiginos, moment în care a fost clar de partea cui avea să fie victoria. Picătura care a umplut paharul genovezilor a fost faptul că o campanilă din Chioggia, lovită de un obuz rătăcit, exact când luptele erau aproape de final, s-a dărâmat, omorându-le comandantul, pe Pietro Doria.

În lagună nu s-au mai dat alte bătălii. Patru forțe ostile au mai pătruns de atunci în Veneția, însă nu au fost nevoite să-și croiască drum prin aceste ape. Prima a fost un comando de pirați, niște scursuri ale societății dalmate, cărora, într-o zi din secolul al X-lea, li s-a năzărit să dea iama prin Veneția, în momentul în care în biserica San Pietro avea loc o nuntă colectivă. S-au furișat în oraș în timpul nopții, s-au năpustit în biserică, au răpit miresele, le-au furat zestrea, după care au fugit spre corăbii („blestematele lor bărci”, cum le numea poetul Rogers) și au ridicat ancora, veseli nevoie mare. Înfuriați, venețienii, conduși de membri ai breslei ebeniștilor, s-au lansat într-o urmărire furibundă. Folosindu-și cu pricepere cunoștințele pe care le aveau despre lagună, cu toate pânzele sus și spumegând de furie, i-au prins pe pirați, i-au omorât pe toți, s-au întors în Veneția cu miresele leșinate, s-au căsătorit cu ele imediat și au trăit fericiți până la adânci bătrâneți.

După opt secole, alți dușmani aveau să intre în Veneția, iar până în acel moment locuitorii mai naivi credeau că invincibilitatea lagunei era un dar divin, atât de bine le protejase orașul de-a lungul suișurilor și coborâșurilor istoriei italiene. Zona continentală a regiunii Veneto era de mult teatrul de operațiuni al rivalităților europene, iar în 1796 Napoleon a invadat aceste ținuturi, cu sloganurile lui impetuoase, cu infanteria lui greu încercată în bătălii și cu voluntara lui legiune de liberali italieni (dintre care unii, după cum ne spune Trevelyan, s-au întors în țara lor natală

coborând pe burtă pantele alpine, caii alunecând și ei în urma stăpânilor lor). Veneția s-a făcut că nu înțelege pericolul care o amenința – pe atunci era cel mai slab stat din Europa, hipnotizat de cultul plăcerii. Chiar și atunci când nu mai exista nicio îndoială că Napoleon nu avea de gând s-o cruțe și că războiul era inevitabil, ordinele de urgență pe care Republica i le-a dat guvernatorului general îl instruiău să „mențină intactă liniștea statului și să asigure confortul și fericirea supușilor săi”. În oraș, 136 de cazinouri continuau să aibă o activitate înfloritoare. Se spune că cinci mii de familii organizau recepții în fiecare seară. Venețienii nu mai erau oameni de arme. În 1789, când ultimul doge a fost înștiințat că a fost ales, a izbucnit în lacrimi și a leșinat.

În cadrul tratatului secret de la Leoben, Bonaparte le promisese deja austriecilor trupul istovit și cangrenos al Veneției. La puțin timp după aceea, viitorul împărat a căutat motiv de ceartă cu Serenissima. În 1797, într-o zi de aprilie, o fregată franceză, *Le libérateur d'Italie*, a intrat în Porto di Lido fără autorizație, ceea ce pentru monopolul venețian a constituit un afront inimaginabil. Așa ceva nu se mai întâmplase de cinci secole. Fortul Sant'Andrea a deschis focul, nava inamică a fost capturată și prădată, iar comandantul francez a fost ucis. Toate acestea au fost invocate de Napoleon drept *casus belli*. A refuzat să negocieze cu emisarii venețieni trimiși să ceară pace și a acuzat Republica de masacru săvârșit asupra trupelor franceze în Verona. Mâinile venețienilor, spunea el, „sunt pătate de

sânge francez. Am 80 000 de soldați și 20 de canoniere... *io sarò un Attila per lo Stato Veneto*".

Pe 1 mai 1797 Napoleon a declarat război. Venețienii nu aveau un lider adevărat. Erau prea dezorganizați, prea speriați, prea ezitanți și prea neputincioși pentru a opune rezistență. Două săptămâni mai târziu, 40 dintre navele lor transportau 3 231 de soldați francezi de pe continent în Piața San Marco – „trupuri zvelte”, cum le descria un istoric francez, „viguroase, murdare de praf de pușcă, purtând pălării împodobite doar cu cocarde”. Generalul francez îi raporta prozaic lui Napoleon: *J'ai occupé ce matin la ville de Venise, avec la 5^e demi-brigade de bataille, et les îles et forts adjacents*. A fost primul comandant din istorie care a raportat ocuparea Veneției și, odată cu acest mesaj sec, se încheia o epocă.

Următorii care au ocupat Veneția au fost austriecii. Aceștia, pe parcursul fluctuantei lor relații cu Franța, mai întâi au primit orașul de la Napoleon, l-au pierdut în urma bătăliei de la Austerlitz, recâștigându-l după Waterloo, până când, în 1848, venețienii, sub conducerea lui Daniele Manin, i-au expulzat și au restaurat Republica. De această dată, cetățenii, căliți în urma umilinței și suferințelor îndurate, au dat dovadă de tenacitate și și-au apărat laguna împotriva blocadei imperiale. Au pus garnizoane în nenumăratele lor forturi, au creat o breșă în podul feroviar nou-construit și au obținut câteva victorii pe continent. Austriecii au asediat orașul cu înverșunare. Au lansat, deasupra Veneției, baloane

cu explozibil, asemănătoare bombelor lansate de japonezi asupra Californiei. După ce toate aceste operațiuni au eșuat lamentabil, au demontat tunurile de câmp pentru a le instala la o înălțime mai mare și apoi au bombardat orașul cu furie. Întreaga zonă situată la vest de Piazza se afla în raza lor de acțiune.

Atacată din toate părțile, înfometată, rămasă fără muniții, decimată de holeră, fără aliați, Veneția a rezistat mai mult decât oricare dintre orașele italiene implicate în război, însă în august 1849 Manin s-a predat. Austriecii au intrat în lagună fără să întâmpine rezistență. Comandantul lor, mareșalul Radetzky, acel bătrân și invincibil autocrat, care a avut ultimul fiu nelegitim la vârsta de 81 de ani, și-a făcut apariția, cu mare pompă, pe Canal Grande. Nu l-a întâmpinat însă absolut nimeni. Abia dacă au fost câteva servitoare care s-au ițit la ferestrele palatelor. Când a ajuns în Piazza, nu a găsit pe nimeni, în afară de soldații săi. Se spune că doar un preot servil a ieșit în fugă din atriumul Bazilicii, s-a ploconit la picioarele cotropitorului și i-a sărutat mâna cu fervoare.

Ultima forță invadatoare care a intrat în Veneția a fost Marea Britanie. În 1945, când războiul mondial se apropia, în mod evident, de sfârșit, iar trupele germane se retrăgeau, în derută, prin Italia, partizanii venețieni au recuperat orașul din mâinile ultimilor nemți, le-au acordat liberă trecere spre continent, i-au împușcat pe câțiva dintre dușmanii lor personali și au așteptat să ajungă Aliații, care tocmai traversau Padul. Mai întâi au ajuns două tancuri

neozeelandeze. Mergeau în viteză pe viaduct, unul lângă altul, iar un neozeelandez a afirmat că, în timp ce vehiculul lui trecea zăngănind pe un pasaj suspendat de lângă Mestre, s-a uitat în jos și i-a văzut pe germani retrăgându-se de-a valma în direcția opusă.

Neozeelandezii aveau ordine precise de la comandantul lor, generalul Freyberg, să ocupe Hotelul Danieli – stătuse în acest hotel înainte de război și voia să-l transforme într-un club al ofițerilor neozeelandezi. Pentru îndeplinirea acestei misiuni, generalul a trimis în recunoaștere un grup de soldați. Venețienii i-au primit cu entuziasm, iar la puțin timp după aceea a ajuns și infanteria britanică. Toate bărcile din oraș au fost confiscate. Hotelurile Danieli, Excelsior și Luna au fost transformate în cluburi ale ofițerilor. S-au înființat atât de multe cantine pentru soldați, încât siglele NAAFI, scrise cu albastru și galben, se mai văd și astăzi, deteriorându-se pe zidurile venețiene, printre alte graffiti adunate de-a lungul istoriei. După trei zile, s-a semnat armistițiul și războiul din Italia a luat sfârșit.

Astfel, orașul a fost cruțat de ororile războiului, iar în Piazza nu au fost niciodată văzute aruncătoare de grenade și nici nu s-au auzit focuri de mitralieră pe Canal Grande. Nicio bombă nu a căzut peste bazilica San Marco. Niciunul dintre atacurile asupra orașului nu s-a soldat cu pagube semnificative. În timpul revoluției din 1848, deși austriecii au lansat câteva mii de obuze, se spune că o singură casă a fost distrusă complet. În Primul Război Mondial, când Veneția era

o bază militară activă, a fost bombardată în repetate rânduri – caii din bronz au fost transportați la loc sigur, Bazilica a fost fortificată cu saci umpluți cu alge, iar în timpul nopții santinelele strigau: *Pace in aeria!* – „Cerul e liniștit!”. În unele biserici pot fi văzute câteva proiectile neexplodate, atârnate pe pereți ca un fel de ex-voto. Dintre toate bogățiile orașului, doar acoperișul bisericii Scalzi, de lângă gară, a fost distrus. În al Doilea Război Mondial, Mestre a fost puternic bombardat, Veneția însă niciodată. În timpul retragerii germanilor, turnul bisericii San Nicolò dei Mendicoli a fost lovit de un obuz rătăcit, iar frescele lui Tiepolo din Palazzo Labia au fost afectate atunci când o navă germană încărcată cu muniții a explodat în port, dar, în afară de câteva ferestre sparte, nimic altceva nu a fost distrus. Se spune că Veneția era primul oraș de pe lista pe care atât germanii, cât și Aliații și-o făcuseră cu locurile ce nu trebuiau distruse. Această imunitate nu a fost agreată de toată lumea. În 1914, când o bombă aproape că a lovit Bazilica, extravagantul futurist Marinetti, care voia ca toate capodoperele Italiei să fie dărâmate pentru a începe totul de la zero, s-a urcat într-un avion și a zburat deasupra orașului, aruncând manifeste în care scria: „Italieni, treziți-vă! Dușmanul încearcă să ne distrugă monumentele pe care doar noi avem privilegiul de a le demola!”.

Laguna a salvat Veneția. S-a ținut la distanță de focarele războiului și, asemenea Angliei, și-a purtat bătăliile departe de teritoriul său. Nu se află la nicio răscruce vitală, nu

controlează niciun pod care să aibă o importanță crucială, nu deține nicio poziție strategică și nu reprezintă o zonă propice conflictelor armate. Dacă ai fi un al doilea Napoleon, ai putea cuceri întreaga Italie fără să simți prea mult nevoia de a include și Veneția. Deși la nenumăratele războaie purtate pe teritoriul continental al Italiei au participat și trupe venețiene, orașul a fost întotdeauna ocolit. Nici măcar sângeroșii turci, ale căror armate se aflau atât de aproape de Veneția în 1471, încât vâlvățiile pârjolurilor făcute de ei puteau fi văzute din vârful campanilei San Marco – nici măcar aceste hoarde neîmblânzite nu au intrat niciodată în lagună. Niciun oraș de pe pământ nu este mai ușor de reperat din avion, împrejmuțit de apele sale argintii, și niciun oraș nu are mai puține pivnițe care ar putea fi utilizate ca adăposturi antiaeriene. Cu toate acestea, în cele două războaie mondiale, singurele victime civile au fost cei 200 de cetățeni care, în timpul camuflajului, se aflau pe canale și au murit înecați. În relatările oficiale despre campaniile din Italia din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Veneția rareori este menționată ca obiectiv militar. Jurnalul unui regiment britanic, în care este descrisă înaintarea cu greu de-a lungul peninsulei și în care sunt trecute în revistă bătăliile ce aveau să urmeze, remarcă faptul că toți soldații erau „nerăbdători să dea piept din nou cu nemții și totodată să facă un pic de turism prin Veneția”.

Atât pe timp de război, cât și pe timp de pace, Veneția e pe cont propriu, neconformându-se niciuneia dintre regulile și

convențiile obișnuite, ca preotul acela din secolul al XVIII-lea care, deși curtat de cele mai importante familii ale Serenissimei, alegea să locuiască într-o mansardă sordidă, făcându-și un hobby din colecționarea pânzelor de păianjen.

Laguna continuă să fie și în prezent o impresionantă barieră militară, deși nimănui nu îi mai pasă prea mult de acest lucru. Se pare că însuși Napoleon a crezut că, în cazul în care venețienii se hotărau să apere laguna, ar fi avut nevoie de o armată la fel de numeroasă precum cea din bătălia de la Austerlitz, cea mai importantă din cariera sa. Austriecii au fost probabil ultimii care au luat în calcul potențialul strategic al lagunei. Aceasta constituia principala bază a flotei lor imperiale, ale cărei echipaje erau formate, în mare parte, din italieni și care fusese parțial construită în Arsenalul Veneției. Austriecii au transformat laguna într-o rețea de fortificații – în 1848 existau 60 de forturi (deși ofițerii britanici, aflați în vizită în Veneția, nu erau prea impresionați de designul lor). În Primul Război Mondial, laguna a fost bază navală, depozit de arme și zona de lansare a îndrăznețelor atacuri aeriene ale lui D'Annunzio împotriva austriecilor. În al Doilea Război Mondial, laguna a fost un refugiu pentru mulți partizani hăituiți și pentru numeroși prizonieri de război, ce se adăposteau în ascunzișuri inaccesibile, pe care germanii nu reușeau să le detecteze. În astfel de locuri se adăposteau și mulți venețieni, în încercarea de a evita încorporarea în forțele de muncă naziste. Armata germană a

făcut o ultimă încercare de a opune rezistență, pe coasta nord-estică a lagunei, după care a fost spulberată de artileria neozeelandeză, iar pentru a-și retrage, de-a lungul canalelor, o parte din trupe, a folosit șlepuri. Înainte de lovitura de grație, germanii au organizat un sistem de apărare de-a lungul râului Adige, de la Chioggia, în est, până la lacul Garda, în vest. Unii strategii consideră că această linie defensivă, al cărei flanc stâng era adâncit în malurile nămolose și impenetrabile ale lagunei, a fost probabil cea mai rezistentă barieră care a întârziat avansarea Aliaților.

Predispoziția războinică a lagunei venețiene nu poate fi negată. Dacă ajungi în oraș cu trenul, unul dintre primele lucruri pe care le vei vedea va fi marele fort de pe continent, Marghera, o construcție în formă de stea, situată la intrarea în Mestre, năpădită acum de bălării, ca un tumul. La jumătatea viaductului, lângă calea ferată, se află platforma de artilerie care, de-a lungul câtorva săptămâni critice din timpul revoluției de la 1848, a constituit cel mai periferic bastion al Veneției; nu departe de acest loc se află bizara insuliță San Secondo, ce are forma unui atol din Pacific și acum este un antrepozit municipal, dar în trecut a fost un important fort și depozit de arme. La sud de viaduct, lângă docuri, se află minuscula insulă Tresse, în mijlocul căreia tronează un buncăr de beton. Pe unul dintre zidurile acestuia încă se vede o svastică neagră, care, fie cu ironie, fie din ignoranță, a fost pictată invers.

Astfel de vestigii ale trecutului militar pot fi întâlnite peste

tot în oraș – insulițe izolate și cazărmi abandonate, frumoase fortificații vechi și hangare pentru aeronave. Îndepărtata insulă Sant'Angelo della Polvere – Sfântul Angelo al Prafului de Pușcă – pare o insulă de basm, încununată de turnuri, însă, când te apropii de ea, descoperi dezamăgit că nu este vorba decât despre o veche pulberărie încuiată cu lacătul. Insula San Lazzaretto, care este situată în cealaltă parte a orașului, a fost cândva centrul de carantină al Veneției, apoi închisoare militară. În secolul al XVII-lea, când Veneția era amenințată de ambițiile spaniolilor, o divizie de soldați olandezi, aduși în lagună direct din Olanda, în corăbii olandeze, a fost încartiruită pe această insulă. S-au plictisit atât de tare, încât au ajuns să se revolte împotriva superiorilor lor. Chiar și astăzi, santinelele patrulează pe sumbrele metereze ale cazărmilor cu un aer nespus de plictisit, așteptând să apară un inamic care, în toți cei 1 500 de ani de istorie a Veneției, nu a ales niciodată să se abată pe acolo.

Când treci cu barca pe lângă cazărmile de pe insula San Giacomo in Paludo – Sfântul Iacob din Mlaștină –, situată în nordul Veneției, de la ferestre îți zâmbesc soldați veseli, îmbrăcați în cămașă și ocupați cu spălatul rufelor, iar un afiș îți interzice să te apropii la mai mult de 50 de yarzi de acest avanpost de importanță vitală. La jumătate de milă distanță, pe insulița Madonna del Monte, se înalță un uriaș depozit de armament, părăsit și aproape în paragină, dar susținut cu niște cabluri de fier, pentru a-l menține în picioare în cazul

unei explozii. Este un loc scaldat în soare, dar straniu – odată am găsit aici, pe o piatră, șase șopârle moarte, zăcând una lângă cealaltă, la funeraliile lor participând un roi de lăcuste. Iarna, păstăile uscate din copăcei zăngăne metalic în bătaia vântului, precum medaliile unor caporali morți de mult. O altă insulă-pulberărie, izolată și abandonată, este Santo Spirito, dincolo de Giudecca. De aici, inginerii lui Pisani au construit zidul defensiv până la *lidi*, însă ulterior au fost ridicate o mănăstire faimoasă, cu tablouri de Tițian și Palma il Vecchio, precum și o biserică proiectată de Sansovino. Biserica a fost jefuită în 1656, când ordinul monastic a fost desființat, însă, cum în acel moment tocmai se construia grandioasa biserică Salute, picturile au fost duse acolo și încă se află în sacristie.

În depărtare, lângă porțile mării, se văd fortificațiile adriatice ale lagunei. În apropiere de *porto*-ul sudic, dincolo de malurile înalte, acoperite cu iarbă, se profilează, cu steagul încă arborat, fortăreața La Lupa – Lupoica. Zidăria ei este medievală, dar ornamentele sunt din secolul al XVIII-lea. Nu departe, lângă apă, se află o mică așezare, cu case din piatră, în care locuiesc câteva familii de pescari și care sunt tot ce a mai rămas din impozantul Fort Caromani, numit așa după un bastion și mai vechi, Ca' Roman – Casa Romanilor. Două mari fortărețe octogonale, care se înalță brusc din apă, păzesc *porto*-ul central ce dă spre Malamocco. Amândouă sunt părăsite, năpădite de buruieni și arată mai degrabă ca forturile sprijinite pe piloni pe care britanicii le-au construit

în 1940 pentru a-și proteja țărmurile. Totuși, nu cu mult timp în urmă, un pescar ce se afla în trecere pe acolo, văzându-mă că intenționez să fotografiez acele fortificații dărăpănate, mi-a spus pe un ton politicos, dar ferm că, după cum probabil știu, fotografierea construcțiilor militare este strict interzisă.

La extremitatea nordică a lagunei, lângă Punta Sabbioni, se află fortul Treporti, un edificiu înalt și comic, noduros și mozaicat, care seamănă cu o tură de șah. Nu departe de acesta, se află vechea bază aeronavală Vignole, transformată acum în heliport. Forțele aeriene italiene continuă să folosească haoticele cale de lansare, hangarele și atelierele în care se repară vehiculele amfibii, bântuite de umbra flamboiantă a lui D'Annunzio. Dacă vei face greșeala să închiriezi un avion pe aerodromul de pe insula Lido, îți vei da seama (în timp ce aștepti, în van, ore întregi) că spațiul aerian al lagunei este, în majoritatea timpului, monopolizat de manevre militare. Exact în fața portului Lido, principala poartă de intrare în lagună, strălucește superbul castel Sant'Andrea, de pe insulița Certosa; în trecut, de pe solidele lui metereze se întindea lanțul de fier care bloca intrarea în canal a navelor inamice. Castelul tronează în continuare acolo, invincibil – străvechea santinelă a Veneției.

Așadar, bătrâna lagună continuă să fie în defensivă. E posibil ca forturile ei, așa cum au relatat acei ofițeri aflați în vizită în Veneția, „să nu se ridice la înălțimea celor britanice”; marele ei nave au dispărut; majoritatea tunurilor ei au ruginit; sulițele sunt tocite; avioanele cu motor care

șuieră în văzduh ajung aici, într-o clipită, de pe aerodromurile aflate pe câmpiile din Lombardia. Cu toate acestea, uneori, plutind cu barca pe Canalul San Marco, e posibil să auzi, în spatele tău, un zgomot asurzitor. Vei vedea imediat, țâșnind dintre zidurile Arsenalului, un torpilor cenușiu și lung, cu pupa învăluită într-un impresionant nor de spumă și cu motoarele huruind infernal. Apoi, își va face o ieșire din scenă impresionantă, îndreptându-se către larg, auzindu-se din ce în ce mai estompat printre vechile turnuri și metereze de pe uscat și făcând ca bărcile pescarilor să salte pe valurile stârnite în urma lui.

25. Navigația

Pentru dușmani, laguna este o capcană. Pentru prieteni, este un câmp de manevră și o promenadă. Venețienii au apărut pentru prima dată în istorie atunci când Narses, eunucul satrap aflat în slujba împăraților bizantini, le-a cerut, pe un ton lingușitor și circumspect, să traverseze cu trupele sale pustietatea lagunei. Astfel, au început să-și exercite cu succes rolul de intermediari, transportând diverse bunuri din Aquileia la Ravenna. Laguna era pentru venețieni cel mai bun port natural al Italiei, spațios și adăpostit de orice pericol. Mareele asigurau salubritatea zonei, iar peștii constituiau o importantă sursă de hrană. Apele din apropierea țărmului le-au servit mereu drept parc

de distracții – deja demis din funcție, dogele Foscarei îi scria unui prieten: „Vom merge să ne plimbăm cu barca, vom vâsli spre mănăstiri”.

Cu toate acestea, navigarea pe lagună a fost mereu un supliciu. Mareele ei sunt violente, furtunile se dezlănțuie cu furie, în cea mai mare parte apele sunt puțin adânci, dar înșelătoare. Uneori, bora suflă năprasnic de-a lungul malurilor nămolose – în 1613 a doborât la pământ una dintre cele două hampe din Piazza. (Venețienii și-au împărțit laguna în mai multe *valli*, iar două dintre acestea se numesc Mica Vale de peste Vânturi și Mica Vale de sub Vânturi.) Laguna este plină de curenți ascunși, de ape mici și de alge agățătoare. Dacă stai la prora bărcii, în lumina soarelui, cu un coșuleț cu merinde alături și cu un braț cuprinzându-te drăgăstos pe după umeri, vei putea zări vegetația de pe fundul lagunei alunecând pe sub luntre, până când, grăbindu-te s-o iei pe o scurtătură, te vei împotmoli, elicea se va învârti în gol, stropindu-te cu mâl, și, astfel, idila va trebui amânată.

Laguna poate fi un loc neobișnuit de singuratic. Apa ei este, cum ar spune venețienii, foarte udă. Mâlul ei este îngrozitor de vâscos. Seara, chiar și în timpul verii, bate adesea un vânt rece și neprietenos, sub rafalele căruia apa devine cenușie și agitată, iar orizontul pare extrem de îndepărtat. De multe ori, împingându-ți cu greu barca avariata de-a lungul acestor întinderi mlăștinoase, cu mâlul clefăind în jurul picioarelor, nu vei vedea nimic altceva în jur

decât o insuliță solitară și liniștită, o cabană șubredă, undeva în depărtare, sau linia lungă și neclară a continentului. Nu are niciun rost să strigi. În această vastă lagună se găsesc mănăstiri și forturi, sate pescărești și cabane de vânătoare, bărci și grupuri de pescari robuști, însă spațiile pustii sunt atât de vaste, imensitatea văzduhului atât de copleșitoare, vântul atât de aprig, marea atât de rapidă, încât nicăieri pe pământ nu te-ai putea simți mai singur și mai împotmolit decât în laguna venețiană.

Venețienilor le-a fost mereu teamă să nu eșueze pe uscat. Folclorul marin abundă în povești despre furtuni, demoni, pirați, monștri, însă cele mai numeroase sunt despre scăderea apelor. Sfinții Cristofor ai Veneției sunt aproape mereu reprezentați purtându-l pe Pruncul Iisus prin apele mici ale lagunei și multe legende sacre strecoară, printre învățăturile lor pioase, și un mal nămolos. Până și corabia care transporta, din Alexandria, corpul Sfântului Apostol Marcu, grăbindu-se să ajungă acasă, s-a împotmolit în mijlocul Mării Mediterane și a fost nevoie de un miracol ca să plutească din nou. „Privind apoi nisipul din clepsidră”, îi spune Salarino lui Antonio chiar în primul dialog din *Neguțătorul din Veneția*, „Eu m-aș gândi la bancuri și la praguri/ Și l-aș vedea pe Sânt-Andrei al meu în nisipit”¹.

Încă de la începutul istoriei lor, impulsionați de aceste temeri, venețienii au studiat și au cartografiat laguna, marcând rutele sigure cu stâlpi de lemn. În prezent, întreaga suprafață a lagunei este brăzdată de aceste *bricole*, o

multitudine de piloni înfiți în mâl, din Chioggia, în sud, până în zona mlăștinoasă din extremitatea nordică. Unii dintre acești stâlpi au o structură elaborată, în formă de trepied, și sunt prevăzuți cu lămpi. Noaptea, canalele din jurul zonei mlăștinoase din Bazinul San Marco sunt puternic iluminate cu lămpi portocalii, ca la o serbare câmpenească. Alte canale apelează mai mult la simțul tău de orientare, căci sunt marcate cu doar câțiva stâlpi, uneori și aceștia șubrezi, care nu indică foarte clar în ce direcție trebuie s-o iei. În plus, deseori se confundă cu buștenii pe care pescarii i-au înfițat în mâl pentru a marca locurile în care și-au fixat năvoadele sau pentru a-și delimita zona de pescuit.

În general, dacă nu te îndepărtezi de *bricole*, ești în siguranță, însă nu întotdeauna, deoarece, câteodată, poziționarea lor este atât de precisă, încât, dacă te abați cu câțiva inchi de la traseu, te vei trezi în nămol până la genunchi, obligat să împingi barca de la pupă. Se spune că în laguna venețiană sunt 20 000 de *bricole*. Unele dintre ele sunt practic putrezite și arată de parcă generații întregi de șobolani le-au ronțăit lemnul. Altele sunt transformate în mici altare, dragi artiștilor și poezilor din secolul al XIX-lea („Nici flori nu cresc lângă al ei altar,/ Nici pași n-o tulbură, ar fi-n zadar”). Multe dintre aceste *bricole* sunt folosite de îndrăgostiți, de pescari și de băieții care vin să se scalde pe post de stâlpi de ancorare pentru bărcile lor. Unul dintre cele mai ciudate spectacole din lagună este oferit de acei gondolieri care, în zilele toride de vară, merg să se bălăcească

împreună cu familiile lor, abandonându-și gondolele lângă un mal nămolos, împrejmuț de firava palisadă formată din *bricole*.

Asemenea canalelor din oraș, rutele navigabile din lagună sunt, în majoritate, foste râpe sau pâraie, uneori dragate și adâncite. Există canale de intrare în toate cele trei *porti* care au mai rămas. De-a lungul marginii lagunei, în apropiere de *lidi*, se deschid canale transversale. Numeroase canale șerpuesc printre apele mici, ajungând până în zonele din interiorul lagunei. Uneori nu sunt marcate, fiind cunoscute doar de pescari, alteori sunt semnalizate la întâmplare cu niște stâlpi vechi. Câteva dintre aceste rute navigabile leagă Veneția de canalele și râurile care duc în Câmpia Lombardiei. Se poate naviga direct din lagună către Treviso, Padova, Mantova, Cremona și chiar de-a lungul cursului superior al Padului și al afluenților săi, spre Torino. Unele dintre aceste căi navigabile sunt rutele comerciale ale orașului, legând piețele din Rialto de livezile și grădinile de legume din lagună. La începutul secolului, când încă se aplicau impozite pe producția de legume, toate intrările în Veneția erau controlate de vame construite pe apă, iar noaptea, de-a lungul malurilor nămolose, patrulau agenți fiscali înarmați. Cel mai mare canal dintre toate permite accesul navelor mari în Porto di Lido și, după ce trece maiestuos pe lângă Piața San Marco, se avântă, sub numele Canale Ex-Vittorio Emanuele III, spre prozaicele cheiuri din Mestre.

Din vremuri imemorabile, aceste canale au jucat un rol

important în istoria Veneției. Canalul Orfano, pe care îl poți vedea la dreapta ta pe măsură ce feribotul se apropie de Lido, își datorează numele – Canalul Orfan – trecutului său sângeros. La puțin timp după stabilirea în lagună, când diversele colonii încă se luptau între ele, două s-au răfuit atât de violent, încât Canale Orfano „s-a înroșit de sânge” (după afirmațiile unor cronicari, acest conflict a fost sursa vrajbei dintre cele două facțiuni, Nicolotti și Castellani). Mai târziu, aproape toată armata sărmanului Pepin a fost măcelărită în apele mici de lângă acest canal, la doar o milă sau două de insulele din Rialto: câțiva franci s-au înecat, alții au fost înghițiți de mlaștini, alora li s-a tăiat gâtul și doar cei mai agili au reușit să se salveze, croindu-și drum cu greu peste câmpuri.

În Evul Mediu, Canale Orfano a devenit scena execuțiilor prin înec, un fel de Tyburn² acvatic. În general, criminalii nu erau înecați în Veneția, iar astfel de execuții se desfășurau în secret. Nefericitul condamnat, care zăcea într-o celulă întunecoasă de la subsolul Palatului Dogilor, era vizitat pentru ultima oară de călugărul închisorii și pentru prima oară de călăul de serviciu – „pe care Senatul, în mărinișia lui, îl tocmise”, după cum ne spune Coryat. I se citea sentința – avea să fie „condus spre Canale Orfano, cu mâinile legate la spate, cu greutăți prinse de lanțuri, după care avea să fie înecat și lăsat să moară”. Apoi, la miezul nopții, legat și cu căluș la gură, era urcat într-o barcă, lângă Podul Paielor, și transportat în liniște de-a lungul lagunei, pe lângă biserica

San Giorgio Maggiore, cufundată în somn, până pe Canale Orfano. Aici, era aruncat peste bord, cu un plescăit puternic. Moartea condamnatului nu era niciodată anunțată public. Doar registrele statului, în care erau consemnate procesele și decesele, dezvăluie faptul că, de exemplu, între 1551 și 1604, au avut loc 203 execuții prin înec. Ultimul criminal a fost aruncat în apă la începutul secolului al XVIII-lea, însă până la sfârșitul Republicii, a existat o lege aspră care interzicea orice formă de pescuit în sinistrul Canale Orfano, infracțiune care (firește) ar fi fost pedepsită cu moartea. În ceea ce mă privește, când merg să mă scald în acest canal, încă îmi imaginez uneori că schelete pline de mâl îmi gâdilă tălpile și că fețele mascate ale călăilor îmi aruncă priviri sumbre din *vaporetti*.

În lagună se construiesc în continuare canale noi. Unul dintre acestea duce direct spre noul port petrolier Sant'Ilario, situat la sud de Mestre, fără să treacă deloc prin Veneția. Canalul intră în lagună prin Porto di Malamocco, care, sub dominația austriecilor, era principalul port de intrare în Veneția. Apoi, după ce străbate o rețea de canale secundare, insulițe și mlaștini, se sfârșește, printre tancuri petroliere, într-o zonă care a fost cândva una dintre cele mai stranii și mai sălbatice regiuni din lagună – acolo unde, cu secole în urmă, importanta mănăstire Sant'Ilario, suverană peste câmpiile din jur, avea propriul port situat la gurile râului Lama. Noul canal este suficient de adânc (spre deosebire de toate celelalte) pentru a permite navigația unor vase de 100

000 de tone, iar uriașele tancuri petroliere, care vin din Kuweit sau Tripoli, au schimbat profund atmosfera liniștită și melancolică a acestei zone din sud-vestul lagunei.

Un alt canal nou, în nordul Veneției, leagă orașul de aeroportul Marco Polo. Nou-veniții sunt transportați pe el, în bărci cu motor puternice și ostentative, direct de la sediile vămii spre Piazza San Marco, trecând pe lângă cimitirul municipal. Asemenea Veneției, laguna este în continuă schimbare. Oricât s-ar zbate conservatorii pentru a se asigura că aura sa unică, așa cum spunea un poet victorian,

...strălucește cu o nuanță
Rozalie în eter
Unde San Giorgio-și înalță
Turnul roșu către cer,

oricât de îndârjită le-ar fi lupta, lumea începe să pună stăpânire pe aceste locuri solitare, dar, în același timp, tragice.

Aceste transformări mă întristează doar parțial, întrucât, pentru mine, farmecul lagunei constă nu atât în liniștea ei profundă și apăsătoare, cât în ancestralul ritm al vieții sale. Unul dintre cele mai bune locuri din care poți privi vapoarele este întinsul canal al portului Lido, acolo unde Canalul San Marco se varsă în mare. Această imensă cale navigabilă este marcată de balize negre și pântecoase și protejată de două diguri portuare lungi, care se întind până la cele două faruri

gemene ce marchează marginea Veneției. Pe țărmul insulei Lido se află vechiul turn al bisericii San Nicolò, deasupra căruia, în urmă cu cinci secole, a fost montată prima giruetă. Spre est se află un canal larg, liniștit și puțin circulat, care duce spre Treporti, iar în depărtare, prin ceața ușoară, se vede o casă albă, înălțându-se singuratică pe un promontoriu. În punctul de confluență stă de strajă, amenințător, castelul Sant'Andrea, așteptând să mai treacă pe acolo vreo fregată insolentă sau pândindu-i, prin ambrazuri, pe bandiții dalmați.

În acest loc, oprește motorul, lasă barca să se lege pe valuri și ignoră traficul din jur. O escadrilă de pescadorean se odihnește pe un banc de nisip, așteptând marea sau momentul propice pentru a pescui moluște și crustacee. O dragă huruie undeva în depărtare, iar niște șlepuri murdare o înconjoară, ca niște acolți. Bacul care merge la Treporti se îndepărtează de masivul mal nămolos al insulei Sant'Erasmus, descrie o curbă largă în jurul geamandurii, după care se îndreaptă spre țărm. Peste dig se văd velele vaselor de pescuit, șerpuind, încolo și înapoi, pe lângă plaja de pe Lido; câte o barcă a vreunui pescar de crab, o învălmășeală de năvoade, parâme și găleți, lunecă încet pe lângă tine, cu un aer preocupat. O șalupă mică și elegantă se grăbește spre o plajă pustie; un iaht cotește agale printre faruri; opt bărbați joviali, șapte femei corpulente, 12 copii, trei câini și un coș de picnic saltă cu toții pe apă, într-o barcă cu motor, cu un umbrar de bumbac. Nu se îndepărtează de mal și vorbesc toți

în același timp.

Iar printre toate acestea navighează marile nave, așa cum fac de mii de ani: pacheboturile, petrolierele albe și elegante venite din Golful Persic; un submarin din Malta, stârnind jeturi de apă la baza turelei aerodinamice; un șir de cargoboturi vechi, mâncate de rugină și mirosind a bere; uneori, dacă ai noroc, vei vedea un vas de croazieră, mare și alb, frumos și semeț, trecând agale în lumina cețoasă a soarelui, asemenea unui vechi galion; pasagerii se îngrămădesc pe punțile înșorite și lângă teugă; echipajul urcă și coboară scara dintre punți; căpitanul se zărește pe puntea de manevră, uitându-se maiestuos prin binoclu, ca și cum ar aștepta să fie înălțat un steag în Piața San Marco în onoarea întoarcerii sale din China.

26. În jurul lagunei

Laguna are un perimetru de 90 de mile, însă e exact ca Veneția: capricioasă, umedă, banalizată, adesea neglijată, dar întotdeauna impregnată de magia locului – „un suflu al Veneției adus pe aripile vântului”. Cu doar 50 de ani în urmă, cea mai mare parte din țărmul lagunei era neatinsă de progres, slab populată și vizitată de foarte puțini turiști. Vechile ghiduri turistice descriu ademenitor malurile imaculate și plajele virgine, dând impresia că, pentru a face o excursie în satele de la marginea lagunei, ai fi avut nevoie de

un sac de dormit și o desagă cu provizii.

Astăzi Herr Baedeker ar considera că locul este potrivit și pentru persoanele mai sensibile și i-ar asigura pe turiști că pastilele de stomac, lighenele pentru spălat pe mâini și pălăriile de soare nu sunt indispensabile. Oriunde pot pătrunde autoturismele, modernitatea le urmează. Din întreaga suprafață a lagunei, doar *lidi*, fortificațiile centrale care țin piept Mării Adriatice, sunt inaccesibile pe șosea – chiar și până acolo poți ajunge cu Lancia dacă o sui pe un feribot. Celelalte bariere dinspre mare, Litorale del Cavallino și Lido di Sottomarina, sunt, de fapt, niște protuberanțe ale continentului și poți merge cu mașina de-a lungul lor – în Cavallino poți ajunge până într-un punct situat la mai puțin de trei mile de Piazza. Pe coasta continentală încă sunt locuri izolate și pustii, chiar și din simplul motiv că nimeni nu prea vrea să locuiască acolo, însă astfel de regiuni dispar rapid. Dacă în mijlocul lagunei mai poți avea un sentiment de izolare apăsătoare, la marginea ei rareori se va întâmpla să nu găsești un telefon, un preot sau o Coca-Cola.

Mestre este copilul teribil al lagunei și, mai nou, după spusele unora, stăpânul ei. Înainte de Primul Război Mondial, orașul nu era decât o mică cetate, înconjurată de terenuri agricole zgrunțuroase. Astăzi este un oraș industrial hidos, haotic, neîngrijit, murdar, amorf și aproape întotdeauna (cel puțin așa pare) încețoșat din cauza burniței. Docurile lui, în Porto Marghera, reprezintă, în termeni strict comerciali, noua Veneție. Când se vorbește despre Veneția ca fiind portul

petrolier al Europei, se are în vedere Mestre. Șantierelor sale navale sunt printre cele mai importante din Italia, iar vasele pe jumătate construite așteaptă în calele de lansare, profilându-se semețe pe deasupra viaductului ce duce spre Veneția. Întreprinderile industriale din Mestre numără 30 000 de angajați. În ele se fabrică produse chimice, aluminiu, zinc, cocs, sticlă laminată, vopsele, conserve, utilaje și milioane de litri de ulei rafinat. În Mestre, străzile și căile ferate converg spre Veneția, iar orașul se extinde atât de repede și atât de navalnic, încât ne putem aștepta, din clipă în clipă, să-și întindă tentaculele sordide până la jumătatea țărmului continental al lagunei, de la noul port petrolier din sud până la noul aeroport din nord. Din punct de vedere administrativ, Mestre face parte din Veneția și multe ghiduri turistice îi menționează hotelurile alături de cele ale Serenissimei. Nu există oameni mai triști pe lumea asta decât nefericiții care, din greșeală, rezervă o cameră în Mestre sau dau crezare unor reclame găunoase privind avantajele acestui loc. Pe aceștia îi vezi ieșind din holurile hotelurilor, îmbrăcați la patru ace, pregătiți să meargă la o petrecere nocturnă, și avântându-se în zarva și traficul de pe străzile neterminate, îndreptându-se spre vilele urâte din această sumbră aglomerație urbană.

Totuși, această fâșie de țărm a fost mereu punctul clasic de îmbarcare pentru Veneția. În apropiere, pătrund în lagună cursurile de apă care au mai rămas după ce Brenta a fost deviat, iar în Fusina, micul port situat la gura acestui fluviu,

generații întregi de călători s-au urcat în gondole pentru a fi purtați, ca într-un vis, spre orașul din zare. De la Fusina, Portia a mers de la Belmont, „luând barca ce merge spre Veneția”, pentru a ajunge la locul de judecată. Shakespeare a numit bacul „tranect”, cuvânt care a nedumerit generații de comentatori și care probabil este o formă coruptă a termenului *traghetto*. De asemenea, din acest loc, bărci supraîncărcate obișnuiau să ia apă potabilă și s-o ducă în oraș. În timpul lui Montaigne, această zonă era totodată punct de trecere între râuri: bărcile erau ridicate de pe Brenta cu ajutorul unui scripete tras de cai, după care erau transportate, pe roți, de-a curmezișul unei limbi de pământ, iar apoi coborâte în canalul care traversa laguna, îndreptându-se spre Veneția. Ulterior, o mică linie de cale ferată a fost construită până la Fusina, iar astăzi autobuzele din Padova staționează acolo, făcând legătura cu feriboturile care merg în Veneția.

Zona se află la doar două-trei mile de Mestre, dar este liniștită, prielnică meditației, ca un tărâm învăluit în mari mistere. Turme de oi pasc pe malurile ierboase, păzite de păstori taciturni, îmbrăcați în mantale și purtând pe cap pălării înalte. În apropiere se află un debarcader mic și pitoresc, o cafenea înghesuită, iar rămășițele din vechea cale ferată zac ruginite undeva lângă chei. Șoseaua șerpuiește printre lunci întinse, după care se sfârșește brusc la marginea lagunei. Acolo, adesea vei vedea un paznic, îmbrăcat în haine cenușii, șezând apatic pe un bolard, cu

pușca lângă el, și privind absent peste ape. „Primul lucru care se vede”, scria Ruskin la sfârșitul unui splendid pasaj descriptiv, „este un nor mohorât de fum negru... care se înalță din clopotnița unei biserici. E Veneția”. Astăzi, dacă zărești orașul, pentru prima oară, de pe această plajă simplă, primul lucru pe care îl vei vedea este marele siloz pentru cereale, iar al doilea este silueta metalică și prăfuită a portului. E posibil să-ți amintească de docurile din Cardiff sau de Jersey City; însă e Veneția.

La nord-est de Mestre, malul lagunei cotește, intrând prin câmpii mlăștinoase și cândva malarice, trecând pe lângă sărături, lunci și mlaștini pe deasupra cărora zboară rațe și ajungând la promontoriul din Cavallino, o lungă limbă de pământ nisipos, care se îndoaie către ea însăși, apropiindu-se de Veneția. Această regiune a avut suișurile și coborâșurile ei. Orașele de aici au prosperat, au decăzut și apoi au prosperat din nou. Pădurile de pini au fost distruse, iar acum cresc din nou. Zona a fost cândva traversată de două porți de intrare în Marea Adriatică. Una era situată lângă gura de vărsare a Padului, acum un biet pârâu, cealaltă era Porto di Treporti, acum închis. Timp de secole, Cavallino a fost abandonat, locuit doar de fermieri și pescari săraci, vizitat doar de câțiva vânători aventurieri. Câteva porțiuni ale acestui țărm îngust și-au păstrat înfățișarea bucolică. Sunt pline de păsări, zarzavaturi și hanuri primitive, iar broaștele orăcăie în șanțurile pestilențiale. Vechiul sat Treporti, cu case văruite simplu, continuă să-și înalțe privirea de-a lungul mlaștinilor,

iar unele dintre pâraie seamănă atât de mult cu Cherwell, încât mai că te aștepți să întâlnești bărci pline de studenți, cu umbrele de soare și gramofone, sau să auzi, în depărtare, sunetul clopotului din Tom Tower.

Cu toate acestea, în ultima vreme, progresul a luat cu asalt Cavallino, căci, nu demult, speculanții, punând ochii pe această lungă fâșie cu plaje nisipoase, au construit aici un oraș nou-nouț, Iesolo. Plajele de aici sunt extrem de întinse, cu nisip fin, presărat cu smocuri de iarbă și conuri de pin. Sutele de clădiri noi duc cu gândul imediat la Tel Aviv. Orașul are o pistă de curse, două piste de role și un centru de psamoterapie (dacă știți cumva despre ce este vorba). Este o mare stațiune turistică, înfloritoare, plină de viață, prosperă, una dintre cele mai populare de pe coasta adriatică. Peste tot, din Milano până în Veneția, afișe publicitare ademenitoare îi invită pe turiști în lagună. Din acest oraș se propagă unde de activitate către aproape fiecare zonă din Cavallino. Sunt multe benzinării, garaje și excelente servicii de transport în comun. Buldozerele duduie cât e ziua de lungă. Dacă ajungi până la capătul promontoriului, Punta Sabbioni, de unde poți vedea peste ape turnulețele din Veneția, care abia se zăresc la orizont, un anunț în germană îți va indica în ce loc să-ți lași bicicleta, o băutură răcoritoare te va aștepta într-o micuță ladă frigorifică roșie și în scurt timp un feribot va ajunge grăbit de pe insula Lido ca să te ducă la Festivalul de Film. Dacă dorești să simți puțin gustul vechiului Cavallino, să respiri aerul umed de aici și să te plimbi de-a lungul

bancurilor de nisip pustii, trebuie să te grăbești: zilele acestei regiuni sunt numărate.

La cealaltă extremitate a lagunei se află altă stațiune turistică. Aici, plajele din Sottomarina sunt acoperite de umbrele de soare multicolore, dispuse parcă în modele geometrice, iar de-a lungul coastei, motoscuterele tinerilor gonesc care încotro. Cu toate acestea, străjerul regiunii sudice a lagunei și poarta tradițională de acces în Veneția rămâne un loc în care continuă să predominie instinctele primare. Pe o coloană din Chioggia se află un leu înaripat și îndesat, care de multă vreme este subiect de glume printre venețieni. Acestora le place să-l numească Pisica Sfântului Marcu. Patosul și ridicolul încă își fac simțită prezența în viața acestui vechi orașel pescăresc, atins de paralizie, vulgar, aflat în paragină și impregnat de superstiții morbide.

O adunătură de speculanți, cerșetori și tot felul de binevoitori obsecvivoși te întâmpină atunci când pășești pe cheiurile din Chioggia, iar unii îți deschid chiar portiera mașinii. Marea stradă centrală este când pustie, când plină de tineri afectați sau de fete exuberante. Chioggia este un oraș încăpățânat și morocănos. Locuitorii au o fizionomie aparte: nasul proeminent și ochii mari. Se spune că dialectul lor incomprehensibil este limba vechilor venețieni, cu influențe grecești. Orașul are o simetrie rigidă, fiind lipsit de rețeaua de străduțe labirintice fermecătoare a Veneției. Două șosele suspendate solide leagă Chioggia de continent. Orașul are o singură stradă principală și trei canale paralele peste

care trec nouă poduri.

În ciuda acestei stări de degradare, Chioggia rămâne cel mai mare port pescăresc din Italia. Vasele lui colindă toată Adriatica și, în fiecare zi, camioane frigorifice, pline cu pește, ajung în Milano, Roma și Innsbruck. Canalele lui înguste sunt înțesate de ambarcațiuni, formând adevărate păduri de catarge și pânze, atât de dese, încât abia dacă poți trece de pe un chei pe altul. Să scoți o barcă de acolo probabil că e la fel de dificil ca a încerca s-o strecuri într-o sticlă. Docurile și străduțele din Chioggia sunt mereu pline de neveste de pescari, cu șaluri negre și șorțuri înflorate, stând la mese lungi, sporovăind zgomotos și umplându-și timpul cu îndeletniciri tradiționale care presupun mânuirea a tot felul de instrumente, de la ace până la bucăți de lemn, împletituri și mojarie. În vechile biserici din Chioggia atârnă ofrandele votive ale pescarilor – scene primitive și emoționante, înfățișând furtuni, bărci aproape scufundate, agonizând în prim-plan, madone blânde și mărinimoase, apărând misterioase de printre nori.

Chioggia trăiește pentru pește, visează pește, vorbește despre pește, mănâncă pește. Străzile ei sunt pline de solzi. Piața de pește este de o policromie năucitoare. Cel mai cunoscut restaurant din oraș oferă o varietate nemaiîntâlnită de preparate din pește. (În prezent un număr impresionant de turiști vizitează Chioggia. Un vizitator elvețian mi-a spus cândva, molfăind o bucată de caracatiță extrem de succulentă, că nici măcar nu s-a obosit să mai treacă prin Veneția.) La

hotel, când ieri micul dejun, te vor asalta tot felul de băiețandri ce vor încerca să-ți vândă bureți proaspăt culeși de pe fundul mării, iar de la fereastră vei putea vedea bărcile de pescuit, robuste și carne, plecând în larg. Chioggia are în față Marea Adriatică, unde se găsesc peștii mari, iar în spate laguna și, cu toate că adesea reprezintă o dezamăgire pentru turiști, mie a început să-mi placă acest orașel, cu locuitorii lui bătărași, și simt că spiritul lor are ceva din profunzimea și gustul sărat ale mării (până și bișnițarii de pe cheiuri se dovedesc a fi niște lepădături simpatice, odată ce le-ai dat bacșiș sau ai cumpărat de la ei un căluț-de-mare uscat). Atitudinea rezervată a orașului este nu atât ursuză, cât mai degrabă flegmatică, iar locuitorii săi sunt cunoscuți pentru impasibilitatea lor britanică. „Ajutor! Mă înec!”, țipă un cetățean din Chioggia într-o îndrăgită anecdotă venețiană. „Stai un pic”, spune celălalt, „vin imediat ce-mi aprind pipa”. Într-o zi, în lagună, am remorcat o barcă plină de pescari din Chioggia, care mai de care mai zdrențăros, și îmi amintesc de acea întâlnire cu o plăcere estivală. La despărțire, în apropiere de Chioggia, mi-au făcut cu mâna, arborând niște zâmbete atât de largi și făcând niște gesturi atât de indolente, de sofisticate și de delicate, încât am avut impresia că tocmai remorcasem un echipaj de tritoni.

Cam așa arată orașele de pe țărmul lagunei, începând cu zgomotosul Mestre și terminând cu decadenta Chioggia. Restul terenului este plat, monoton și adesea dezolant. Deși sunt câteva locuri interesante și câteva relicve nostalgice ale

trecutului glorios, mă uimește faptul că un cadru atât de anost poate adăposti o capodoperă atât de grandioasă, căci, oriunde te-ai afla pe coastă – în Iesolo, asurzit de tonomate, în catedrala din Chioggia, unde copiii pescarilor intonează, cu voci stridente, catehismul, în Mestre, unde cablurile troleibuzelor scuiță scânteii, în Porto Marghera, unde tancurile petroliere miros îngrozitor, în Fusina, spre care se îndreaptă agale turme de oi și de măgari –, oriunde te-ai afla, niciodată nu vei fi la mai mult de zece mile de Veneția.

27. Orășelele insulare

Veneția nu este însă întotdeauna primul oraș care poate fi văzut de pe continent, căci, înainte de a se muta în arhipelagul Rialto, vechii venețieni au construit multe alte orășele pe insule. La est de Mestre se află un cătun numit Altino – fostul oraș roman Altinum. Lângă biserica de aici se află un mic muzeu, iar atmosfera amintește de vremurile glorioase de odinioară. Dacă ieși din sat și te îndrepti către țărmul mlăștinos al lagunei, traversând drumul care duce spre Trieste, vei vedea de-a lungul ținutului plin de mlaștini și de băltoace (un amestec de mare, pământ și mocirle sărate) o campanilă înaltă și singuratică. E greu de spus ce se află în jurul ei, căci lumina lagunei este înșelătoare – uneori are o transparență cristalină, alteori este licăritoare. Tot ceea ce se vede în negura mlaștinii este acel turn din cărămidă roșie – o

oază în deșert. Pare foarte vechi, foarte semeț, foarte solitar și abandonat. Este campanila de pe insula Torcello.

Când vechii venețieni au fugit speriați de pe continent, nu au putut ajunge prea departe, deși, în vremea aceea, laguna pare să fi fost nu doar mai uscată, ci și mai întinsă decât este acum. De-a lungul deceniilor, în timpul migrațiilor lor succesive, unii dintre ei s-au îndreptat spre coasta Mării Adriatice, însă mulți au rămas la câteva mile de continent, în câmpul vizual al inamicilor. În total, au apărut 12 așezări importante, de la Clugies Major (Chioggia), în sud, până la Grado, care se află în nord, în următoarea lagună, și care a pierdut de mult orice legătură cu Veneția. Locuitorii din Altinum, un oraș falnic și prosper, s-au apropiat de marginea lagunei, așa cum am făcut și noi, și au ales insula care acum se numește Torcello; sau, conform altei versiuni, au primit din cer poruncă să urce în turnul orașului, iar de la înălțimea lui, văzând toate bărcile, corăbiile și insulele din zare, au înțeles că trebuie să meargă în acel colț al lagunei. Au luat cu ei tot ce au putut duce, chiar și pietre pentru viitoarele lor construcții, și au ridicat în jurul insulei Torcello patru comune, fiecare purtând nostalgic numele unei porți din orașul lor pierdut. Această colonie a devenit una dintre cele mai bogate și mai dezvoltate din lagună, într-o perioadă în care insulițele din Rivo Alto continuau să fie niște sate pescărești primitive. „Mama și fiica”, strigă Ruskin din vârful campanilei din Torcello, „de aici pot fi văzute amândouă înveșmântate în voalurile lor de văduve – Torcello și

Veneția”.

Veșmintele cernite purtate de Torcello sunt de departe cele mai înduioșătoare. Orașul s-a dezvoltat și a prosperat câteva sute de ani, iar în secolul al XVI-lea se pare că avea 20 000 de locuitori, multe biserici splendide, străzi pavate și numeroase poduri. Torcello a contribuit la războaiele din Chioggia cu trei galere complet echipate, iar în campaniile din Dalmația, din secolul al XV-lea, a trimis în luptă o sută de arcași. Cei doi negustori pioși care au furat trupul Sfântului Apostol Marcu de la egipteni erau amândoi din Torcello. Orașul avea propria ieșire la mare, prin Cavallino, era o piață comercială prosperă și un centru maritim important, chiar și după mutarea din Malamocco în Rialto. În cele mai vechi hărți și gravuri ale Veneției, insula apare de obicei în fundal, o impresionantă aglomerare de turnuri și turnulețe în mijlocul apei. În secolul al XII-lea, un cronicar o numea respectuos *Magnum Emporium Torcellanorum*.

Apoi a început să intre într-un declin dezastruos. Canalele s-au înfundat cu mâlul adus de râurile care încă nu fuseseră deviate din lagună, iar locuitorii au fost decimați de malarie și de alte boli infecțioase. Comerțul a fost anihilat în cele din urmă de elanul crescând al insulelor din Rialto, care aveau o poziție mai bună în centrul lagunei, în apropiere de gurile Brentei. Torcello era cuprins de letargie și deznădejde. Cei mai destoinici cetățeni ai săi s-au mutat în Veneția, casele negustorilor s-au închis și au căzut în uitare. Curând, insula era atât de pustie și de inertă, încât constructorii venețieni,

atunci când rămâneau fără materiale, veneau în Torcello și încărcau în bărcile lor rămășițele palatelor, scormonind printre dărâmături după o scară de mărimea potrivită sau după o cornișă ornamentată corespunzător. De-a lungul secolelor bietul Torcello s-a degradat, ruinându-se, scufundându-se și fiind înghițit din nou de mlaștini. Când Napoleon a desființat Republica, Torcello s-a proclamat, într-un acces de virilitate dezlănțuită, stat autonom; însă la mijlocul secolului al XIX-lea orașul era, pentru orice călător romantic, un izvor de melancolie.

Astăzi mai trăiesc aici cam o sută de oameni; însă Torcello este un caz fericit, o fantomă cu venituri proprii, ca orășelele miniere moarte din vestul Americii sau chiar ca Pompei. Continuă să fie o insulă extrem de nostalgică. Atunci când cobori pe țărmul ei, te întâmpină o madonă tristă de piatră, în spatele unei încâlceli de sârmă ghimpată, iar un canal îngust și mocirlos te conduce printre câmpuri verzi până în Piazza, cândva centrul vieții urbane, acum doar un tăpșan. Nicăieri altundeva în lagună nu se simte mai puternic spiritul Veneției, căci acest loc e învăluit într-un aer de perseverență neabătută pe care nu îl poți ignora și nu e deloc greu să-ți imaginezi, lăsându-ți privirea să alunece de-a lungul canalelor pustii, incendiile provocate de dușmani teribili pe țărmul continental sau să auzi rugăciunile pline de teamă ale exilaților.

Insula e verde, cu câmpuri de anghinare și livezi cu pomi pitici. Din loc în loc se văd case cu acoperișuri de paie și câini

costelivi care latră. Un canal larg, cu apă leneșă, ce seamănă mai curând cu un râu mare decât cu un pârâu, desparte Torcello de insulițele mlăștinoase care se zăresc ici și colo în partea dinspre continent; pe acest canal apatic am văzut odată un mare iaht alb care venise din Norvegia și se îndrepta spre Veneția la revărsatul zorilor, ca un vas-fantomă printre mlaștini. Orașul Torcello a dispărut complet; dar străduțele lui, tot ce a mai rămas din Fondamenta Bobizo, Campo San Giovanni, Fondamenta dei Borgogni și din multe alte străzi uitate – toate aceste drumuri mici și prăfuite duc, parcă din obișnuință, spre Piazza. Este doar un mic pătrat acoperit cu iarbă, dar încă păstrează o urmă de afectare, din vremurile când tribunii se adunau aici, în mijlocul palatelor patricienilor. Piazza se află lângă un canal, iar în jurul ei sunt grupate un restaurant, un mic muzeu gotic situat într-un palat, două sau trei vile, biserica bizantină octogonală Santa Fosca și catedrala Santa Maria Assunta, pe care un erudit o numea cândva cel mai emoționant lăcaș sfânt al creștinătății.

Într-adevăr, este un edificiu cu o semnificație simbolică aparte, căci în acest loc, odată cu întemeierea Veneției, și-au dat mâna Roma și Bizanțul. Torcello marchează o cumpănă a apelor. Vestul este dominat de nervuri și bolți, arhitectură pe care o numim gotică – Roma, Chartres, Cambridge și mănăstirile din Irlanda. La est se înalță cupolele – Muntele Athos, Istanbul, bisericile din Rusia cu cupole în formă de bulb de ceapă și nobilele moschei din Cairo, Samarkand, Isfahan și India. De o parte a orașului Torcello se află Palatul

Westminster, iar de cealaltă Taj Mahalul.

Este o cumpănă a apelor și din punct de vedere spiritual. Aici se suprapun teologiile, iar idealurile rivale ale creștinismului se întâlnesc la jumătatea drumului dintre Vechea și Noua Romă. Catedrala din Torcello este un amestec de bizantin și gotic, de estic și vestic. A fost construită prost, de niște oameni speriați și grăbiți – se spune că erau panicați întrucât credeau că în anul 1000 avea să vină sfârșitul lumii. E simplă și sofisticată în același timp, îndrăzneată și sfioasă. Campanila ei este înaltă și semeață (era și mai înaltă înainte ca fulgerul să-i reteze vârful, în 1640); însă niște obloane uriașe de piatră, fixate în forăibăre tot de piatră, protejează ferestrele de furia naturii și a dușmanilor. Tronează înaltă și distantă, deloc primitoare, continuând să pară aproape improvizată, ca un fel de șură, ca și cum ar fi neterminată sau doar provizorie.

La un capăt al naosului se află un mozaic enorm, care acoperă întregul perete dinspre vest și ilustrează, cu detalii bogate și uneori grotești, Răstignirea, Învierea și iminenta Judecată de Apoi – un veritabil manual ilustrat al dogmei creștine, începând cu Sfântul Mihail, cântărind cu meticulozitate sufletele, asemenea unui farmacist, și terminând cu bieții păcătoși condamnați să ardă în flăcările iadului. La celălalt capăt al bisericii, deasupra băncilor din absida circulară, se află ceva de o splendoare infinit mai mare: căci acolo, pe un fundal de un auriu estompat, se profilează, înaltă, zveltă și îngrozitor de tristă, Theotokos,

Maica lui Dumnezeu. Pe obrazii ei de mozaic curg lacrimi și ea se uită în jos, din înaltul absidei, cu o expresie de etern reproș, ținându-și cu grijă Pruncul în brațe, ca și cum ar cunoaște tot ce se va întâmpla și ne trage pe fiecare la răspundere pentru ceea ce va urma. Este cel mai nobil memorial din lagună. Se spune că este opera unor meșteri greci; și sunt unii care cred că venețienii, de-a lungul tuturor epocilor de splendoare și de prosperitate, nu au creat niciodată ceva la fel de sublim.

Sub privirea aceea tristă și parcă profetică, se perindă prin biserică o mulțime de turiști: trecând pe la Santa Fosca dacă au puțin timp, cumpărând vederi de la femeile care și-au instalat tarabele afară, pe iarbă, ca sătencele la o serbare câmpenească, stând de poză așezați pe marele jilț de piatră, numit, nu se știe de ce, Tronul lui Attila, ce se află în mijlocul Pieței (chiar și doamnele victoriene mai pudice, rătăcind printre ruine, și-au permis un moment de frivolitate turistică și apar în multe instantanee îngălbenite de vreme, cu pălării înflorate și mâneci bufante, pozând pe acest tron imperial cu atâta naturalețe, de parcă s-ar fi născut pentru asta).

Câțiva dintre acești turiști – nu mulți – au ajuns aici cu feribotul din Veneția și stau la picnic, lângă un pârâiaș mâlos, undeva în spatele catedralei, în timp ce copiii lor prind crabi și creveți printre băltoace și vinul se încălzește la soare. Totuși, cei mai mulți dintre ei au venit în Torcello în primul rând ca să ia prânzul la *trattoria*; căci acest han cu înfățișare modestă, cu mesele lui rustice așezate lângă ușa, cu pitoreștii

vânzători ambulanți care se perindă prin preajmă – acest han simplu este unul dintre cele mai renumite restaurante din Italia, unde poți să mănânci regește, să bei din pahare înalte, răcite și să lenevești o după-amiază printre florile din grădină, la umbra campaniei.

Harry's Bar deține și administrează acest han, punând la dispoziție și bărci cu motor confortabile care ajung în Torcello cu o jumătate de oră înainte de prânz, astfel încât ai timp să vizitezi și catedrala; iar restaurantul are toate pretențiile faimosului său părinte (falsă modestie, amintiri legate de celebritățile care i-au trecut pragul, cocktailuri sofisticate) și toate atracțiile ce îl fac atât de căutat (mâncare delicioasă, servicii excelente și o atmosferă simplă, deloc artificială).

Am mâncat multe bunătăți acolo, savurându-mi șunca și ouăle acompaniată de foșnetul dafinilor, de scârțâitul lemnului vechi, de bălăceala răzuștelor și a câinilor amfibieni și de sporovăiala matinală a femeilor de pe insulă, care își spălau lenjeria pe chei. Iar dacă fac un exercițiu de imaginație, în vreme ce stau pe țărm și privesc acea campanilă din zare ridicându-se în mijlocul mlaștinilor, încă îmi vine ușor să mă gândesc la Torcello ca la o insulă părăsită și melancolică, așa cum era odinioară, când vântul îi spulbera ruinele și doar un felinar rustic pâlperia molcom la bufetul hanului. Îmi alung din minte gin-fizzurile și fileul mignon și mă gândesc la canalele bântuite ale insulei, la acel vas alb și silențios plutind printre mlaștini, la marile obloane

de piatră ale catedralei, la freamățul suav al copacilor noaptea și la silueta prelungă a Maicii lui Dumnezeu, cu obrazii scăldați în lacrimi și cu privirea acuzatoare, pe care un copil mi-a descris-o cândva, plin de seriozitate, drept „o tanti tânără și slabă, care-l ține în brațe pe Dumnezeu”.

Multe alte insule din lagună au avut perioadele lor de glorie urbană, înainte de a se ofili și a cădea în uitare, precum Torcello, căci viața orașelor insulare este plină de neprevăzut. Fie înfloresc, fie decad; fie se degradează, fie renasc dintr-odată; fie se scufundă încet în mâl, fie sunt transformate cu mari costuri într-un fel de Coney Island. Doar două insule au supraviețuit ca orașe din timpuri imemorabile și amândouă se află în zona melancolică din nordul lagunei, de-a lungul rutei care leagă Torcello de Veneția.

Prima pe care o vezi și care îți va rămâne în amintire cel mai mult este Burano – o adevărată pată de culoare. Este înconjurată de o întindere pustie de apă sălcie care emană umezeală. La o milă sau două depărtare se înalță solemnul turn din Torcello; la est se află o insuliță acoperită de chiparoși; la nord se întind mlaștini dezolante. E un peisaj cufundat într-o liniște deplină, culorile care predomină sunt cenușiu, albastru-deschis și verde murdar, însă în mijlocul întregului decor răbufnesc nuanțele unui soi de pictură naivă ce își trimite reflexiile de-a lungul apei, colorând canalele lugubre. Acesta este orașelul insular Burano. Campanila lui

se înclină amuzant într-o parte și sute de căsuțe multicolore se îngrămădesc unele în altele, asemenea unui sat din chirpici plin de viață aflat în mijlocul unei deșert sumbru: case albastre și roșii, galbene, portocalii și orbitor de albe, o învălmășeală de culori ce strălucesc pe fundalul noroiului.

Orașul trăiește din pescuit și din împletit dantele, un vechi meșteșug venețian readus la viață în secolul al XIX-lea. În perioada ei de glorie, dantela venețiană era cea mai bună din lume, iar uneori se distingea printr-o asemenea finețe, încât un guler comandat de Ludovic al XIV-lea a fost făcut din fire albe de păr de om, căci firele toarse nu erau suficient de subțiri pentru modelul solicitat. Ulterior această ocupație a intrat într-un asemenea declin, încât, atunci când s-a dorit resuscitarea ei, nu mai trăia decât o bătrână care știa cum să facă modelul venețian; au înfofolit-o bine, au îndopat-o cu pastile și au furat meserie de la ea înainte de a muri.

În prezent, industria dantelăriei pare să-și desfășoare activitatea în scopuri profund caritabile, însă reprezintă o importantă sursă de profit pentru finanțatorii ei. Lângă biserică se află o școală de dantelărie, unde turiștii sunt primiți cu brațele deschise, iar dacă insistă suficient de mult, pot cumpăra chiar câteva mici suvenire; iar la ușa fiecărei căsuțe din Burano stă la soare câte o dantelăreasă modestă, lucrând de zor, cu ochii mijiți și cu degetele mișcându-se dibace (dacă sezonul turistic lânzește, e posibil să lase baltă dantela și să-și folosească talentul pentru a face perdele aspre de plasă). Din păcate, întregul spectacol este umbrit de

reversul medaliei, căci nicio altă ocupație nu pare să dăuneze mai mult vederii, poate cu excepția compunerii unor fugi la lumina lumânării.

Cât timp femeile lucrează dantele, bărbații merg la pescuit, ca într-o alegorie sau ca într-o operă. Încrunțați și țanțoși, pescarii străbat străzile din Burano, înarmați cu plute și încălțați cu niște pantofi enormi, iar pe zidul bisericii zac năvoade întinse la uscat. Pescarii se întorc cu barca până la ușa casei, unde sunt întâmpinați cu supă caldă și îmbrățișări dragăstoase; iar această impresie de viață domestică ideală, feminitatea esențială a soțiilor, masculinitatea aspră a bărbaților, supele, năvoadele și acele scânteietoare – toate acestea fac ca Burano să pară o interminabilă piesă de teatru jucată de niște amatori. Până nu demult, insula era într-adevăr foarte săracă, iar pe zidurile clădirilor din oraș încă se văd embleme cu secera și ciocanul, până când grijuliile gospodine le vor șterge în cele din urmă; însă locul acesta nu pare suficient de real ca să sufere de foame. Este o insulă a miniaturilor absurde: canale minuscule, căsuțe ca de jucărie, poduri miniaturale, împletituri infinitezimale. În Burano nu s-a întâmplat niciodată ceva cu adevărat important (deși nu prea găsești în lumea asta un oraș care să aibă mai multe plăci memoriale pe milă pătrată), iar viața de aici pare imponderabilă și impalpabilă. Dantelăresele stau aplecate deasupra gherghefurilor, pescarii vâslesc către bancurile de nămol, turiștii aruncă în treacăt o privire în drum spre Torcello, iar orele trec asemenea primului act dintr-o

previzibilă piesă de teatru sau operă.

Cu toate acestea, orașul e înconjurat de ape și încastrat în lagună precum o bijuterie. Canalele lui sunt pline de mâl, fiind foarte dificil să ajungi în oraș cu barca – *Scavate Canale!*, spune un slogan mânios de pe un zid. Sistemul de canalizare din Burano este cel mai mizerabil și cel mai urât mirositor din toată laguna, deversând în canalele puțin adânci din jur, iar străzile sunt extrem de murdare. Vara orașul pare vesel, ca un decor de operă, însă iarna culorile pălesc sub rafalele vântului cenușiu, iar bătrânele zgribulesc, înfocolite cu șaluri lungi și negre, ca niște vulturi subnutriți.

Odată m-am refugiat în Burano pentru a scăpa de o furtună din Veneția și mi-am debarcat pe chei echipajul format din cinci copii puși pe șotii. Erau uzi până la piele, stropiți de noroi și foarte înfrigurați și se hârjoneau, plini de frenezie, bombănind în engleză. Observând acest incident minor, locuitorii din Burano au ieșit din starea de contemplare teatrală, dovedind că instinctele lor insulare sunt încă puternice, în ciuda nonșalanței lor ostentative. I-au liniștit pe copii într-o clipită, ducându-i în casă și înfocolindu-i cu prosoape; imediat, dintr-o bucătărie nevăzută, au apărut castroane cu supă aromată; în cinci minute, un grup de privitori îndemânatici mi-au scos din barcă tot echipamentul și l-au adăpostit cu grijă prin cotloane și șoproane; în jumătate de oră, ni s-a făcut program pentru acea seară; iar în tot acest timp, vreo două-trei bătrâne îmbrăcate în negru, ghemuite pe niște scăunele lângă ușă, au continuat să coase

impasibile.

Cu totul diferit este spiritul orășelului Murano, cea mai ursuză comunitate venețiană, unde ai mereu impresia că este ziua în care magazinele se închid mai devreme. Odată ca niciodată această insulă mare, situată la numai o milă de Fondamenta Nuove din Veneția, era zona de agrement a domnilor venețieni, un fel de Vauxhall privat, unde aristocrații vremii, înconjurându-se de tot ceea ce era mai rafinat, se plimbau printre viile și pomii lor fructiferi, discutând despre poezie și despre concepții filosofice și trăind idile discrete, dar desfătătoare. Mulți ambasadori englezi au avut în Murano apartamente luxoase și, după cât se pare, s-au bucurat din plin de ele.

Apoi insula a devenit atelierul de sticlărie al Veneției, în zilele în care venețienii dețineau practic monopolul asupra acestui meșteșug, fiind singurii din Europa care știau cum se fac oglinzile. Atâtea incendii dezastruoase au făcut ravagii în Veneția, încât, în secolul al XIII-lea, s-a impus mutarea tuturor cuptoarelor pe insula Murano, care a devenit astfel principala producătoare de sticlă din Occident, în secolul al XVI-lea populația sa numărând peste 30 000 de locuitori. În ochii străinilor invidioși, Murano se bucura de avantaje tehnice aproape mistice. Este adevărat că anumite calități ale nisipului și depozitele de vegetație marină din lagună o transformau într-un loc propice pentru producerea sticlei, însă mulți vizitatori, precum James Howell în secolul al XVI-

lea, erau convinși că superioritatea sticlei venețiene se datora „meritelor aerului de pe insulă”. Se spunea că acest aer era atât de benefic, încât cele mai bune pahare venețiene se făceau pe loc ținândări dacă se turna în ele vreo picătură de otravă.

De fapt, supremația Veneției în ceea ce privește fabricarea sticlei se datora iscusinței meșterilor ei, secretelor pe care le furase din Orient, precum și politicilor protecționiste stricte practicate de stat. Asemenea oțelarilor din Rusia stalinistă, meșterii sticlari din Murano au fost luați sub tutela protectoare a statului. Meritau totul, atât timp cât își făceau meseria. Aveau chiar propria nobilime, a cărei Carte de Aur poate fi văzută în Muzeul de Artă a Sticlei, alături de o mare varietate de obiecte ce poartă marca Murano și de portretele unor sticlari de seamă. Insulei Murano i se acordau tot felul de privilegii. Își bătea monedă proprie, iar omniprezenții spioni ai Republicii nu aveau voie să calce pe insulă, atât de importante erau secretele acestui meșteșug pentru economia națională. (Însă, dacă un sticlar pleca din Murano pentru a-și desfășura activitatea în orice alt loc din lume, statul trimitea pe urmele lui agenți care trebuiau să-l găsească oriunde s-ar fi aflat și să-l ucidă fără milă.)

Sticla continuă să reprezinte rațiunea de a fi a insulei Murano, grădinile ei dispărând de mult, îngropate sub cărămizi și pietre de pavaj. Industria sticlei, ca și cea a dantelăriei, a intrat în declin odată cu căderea Republicii, însă a fost revitalizată în secolul al XIX-lea, iar acum joacă un

rol esențial în viața insulei. Au mai rămas vreo câteva palate impozante aparținând nobililor de odinioară, iar Murano are propriul Canal Grande a cărui măreție îl face demn de celebrul lui părinte. Pe insulă se mai găsesc o veche și elegantă Piazza, o *trattoria* excelentă și două biserici – o a treia, situată la capătul vestic al Marelui Canal, a fost transformată în clădire cu locuințe; în prezbiteriul ei înalt au fost îngrămădite cămăruțe aflate acum în paragină, iar pe ruinele pridvorului atârnă rufe puse la uscat. În rest, Murano este o îngrămădeală de fabricuțe de sticlă, haotice, murdare și necoordonate, construite din cărămidă roșie sau din piatră spălăcită, cu coșuri înalte și înnegrite și cu debarcadere de lemn. Aceste fabrici urâte se înșiră de-a lungul canalelor și rareori se întâmplă să plece vreun turist din Murano fără să fi vizitat măcar una (deși procesul de fabricație poate fi urmărit mult mai confortabil la câteva sute de yarzi de Piața San Marco, aceasta în cazul în care nu ești asaltat de vreun bișnițar sau de vreun hamal).

Cel mai important lucru care trebuie știut cu privire la sticlarii din Murano este că aproape toate obiectele pe care le produc sunt, cel puțin din punctul meu de vedere, absolut hidoase. Mereu a fost așa. Dintre sutele de meșteri ale căror opere sunt expuse în muzeu, unul singur, din secolul al XIX-lea, mi se pare că a reușit să dea liniilor o oarecare eleganță. Când împăratul Frederick al III-lea a trecut prin Veneția – ocazie cu care a urcat în campanila San Marco călare –, i s-a oferit un elaborat serviciu din sticlă de Murano; legenda

spune însă că piesele i-au displăcut atât de mult, încât i-a sugerat bufonului de la curte ca în timpul giumbușlucurilor sale să se îndure de el și să se izbească de masa pe care erau așezate, spărgându-le astfel în mii de cioburi. Venețienii continuă să pretindă că sticla de Murano li se pare minunată, însă persoanele mai sofisticate din acest domeniu, dacă reușești să le smulgi masca de vânzători abili, vor recunoaște că galbenul strident nu este culoarea lor preferată și că vreo câteva dintre candelabre ar avea de câștigat dacă ar fi puțin mai sobre.

E păcat, pentru că fabricarea sticlei reprezintă, fără îndoială, o activitate fascinantă, iar cuvintele cu care Howell descria „cuptoarele, calcinările, transsubstanțierile, lichefierile care însoțesc această artă” emană încă o căldură misterioasă. În atelierele mohorâte din Murano continuă să aibă loc transsubstanțieri, în fiecare zi lucrătoare din an. Iată-l pe meșterul suflător stând lângă cuptor, impozant și sigur pe el, asistat de câțiva ucenici care îi dau, plini de respect, unelte, iar în mâna lui, tubul de suflat pare o baghetă magică. Cu o plecăciune largă, îl apropie de buze și, suflând ușor, formează un mic balon de sticlă. O răsucire, o tăietură fină, încă o suflare delicată și iată că apare embrionul unui ornament. Urmează o răsucire a tubului, o tăietură făcută cu o vergea de fier, o bucată de sticlă topită introdusă repede în foc, un gest larg prin aer, zăngănitul brusc al unei foarfeci de fier – și dintr-odată suflătorul își așază jos opera cu un gest de epuizare artistică, așa cum ar fi

lăsat Praxiteles mistria din mână; ucenicii care stau în jurul lui sunt adânciți într-o tăcere plină de respect, iar turiștii, transpirând din cauza căldurii, muți de admirație, se îngrămădesc în jurul unui arlechin de sticlă multicolor, cu ochii ca măgelele, ale cărui picioare fusiforme, burtă umflată, rânjete de bețiv și atitudine nonșalantă emană o impresie de vulgaritate extremă.

La etaj, obiectele fabricate sunt expuse în toată splendoarea lor îndoielnică, ca într-o peșteră în care este ascunsă o comoară de coșmar: sfeșnice împodobite cu pene, vase în culori țipătoare, pahare cu tot felul de brizbrizuri, animale deformatate, clovni și cheflii grosolani. Lângă ușă tronează un morman de cutii, așezate în așa fel încât vizitatorii să poată vedea îndoielnicele adrese scrise pe ele: „Dnii John Jones, Piccadilly”, „Alphonse Frères, Place de la Concorde” sau „Elmer B. Hoover & Company Inc., Brooklyn Bridge, USA” – „Expediem frumoasele noastre piese de artizanat tradiționale în toate colțurile lumii civilizate și acceptăm și cecuri de călătorie”, spune ghidul pe un ton didactic. Plimbându-se agale prin aceste galerii impresionante, turiștii mai sensibili sunt cu adevărat uluiți; iar uneori, se aude glasul vreunui muncitor din fabrică, strigând de la o fereastră către doi soți care au evadat din circuitul turistic și stau acum confortabil pe chei. „Domnilor! Domnilor!”, strigă el pe un ton dojenitor. „Domnilor! Încântătoarele dumneavoastră soții vă așteaptă în hol! Toate prețurile sunt afișate!”

Oamenii din Murano nu sunt tocmai simpatici. Duminica stau în fața barurilor, cu o mină încruntată. Par ponosiți și ursuzi și nu au nimic din politețea amabilă a venețienilor. Au devenit așa acri după ani lungi de sărăcie și de turism – „încovoiați”, cum îi descria Ruskin pe enoriașii unei biserici din Murano, „în parte de slabi ce sunt, în parte sub povara smereniei, îmbrăcați în haine cenușii, cu fața ascunsă sub gulerele ridicate, abătuți și adânciți într-o cruntă nefericire”. Țărmurile insulei lor se pierd prin grămezi de gunoi și canale de scurgere și mai există un singur monument care mai șterge gustul amar lăsat de această priveliște. Catedrala San Donato se înalță pe marginea unui canal șerpuitor, în spatele unui șir de fabrici de sticlă. Splendida ei absidă de cărămidă roșie, cu colonadă, dă înspre o piață largă, fiind o prezență impunătoare: mai lată decât bisericile gotice din Veneția și părând astfel cumva mai maiestuoasă – amintește nu atât de un mare comandant, cât mai ales de un consort influent, cu tocă și cu o blană de vulpe pe umeri.

Această importantă biserică are o istorie variată, căci mult timp și-a disputat supremația pe insulă cu biserica Santo Stefano, care între timp a dispărut. Între cele două edificii era un soi de întrecere: care deține mai multe relicve. Mai întâi achiziționa una din ele o rotulă sau un fir de păr, apoi cealaltă, fiecare adunând din ce în ce mai multe moaște, până când, într-o zi glorioasă, catedrala a anunțat că intrase în posesia trupului Sfântului Donatus, episcopul Eubeei, care fusese adus acasă de cruciații venețieni triumfători. Acest

eminent prelat ucisese un dragon în Cefalonia scuipându-l, iar trupul lui a fost primit cu reverență și depus într-un sarcofag de marmură. Preoții bisericii Santo Stefano au cam pierdut întrecerea pe moment; dar, de-a lungul deceniilor, au continuat să riposteze puternic, iar după aproape 200 de ani au avut o ultimă tentativă curajoasă de a dobândi hegemonia. Pe 14 aprilie 1374, starețul de la Santo Stefano a anunțat că descoperise în criptele bisericii nu o mână sau un picior sfânt, nu un martir nefericit, ci nici mai mult, nici mai puțin decât o ascunzătoare cu 200 de trupuri sfinte, care, având „o formă și o statură de copii”, au fost curând identificate de savanți reputați ca fiind Inocenții uciși de regele Irod.

A fost o lovitură de grație, însă zadarnică. San Donato nu s-a lăsat intimidată, iar de atunci e, în mod incontestabil, catedrala insulei Murano. Este una dintre cele mai frumoase biserici din Veneția, constituind principalul motiv pentru care turiștii vizitează această insulă neprimitoare. Are o podea de mozaic de-a dreptul haioasă, o serie de reprezentări fără chip lângă ușa principală și un mozaic înfățișând-o pe Sfânta Fecioară în înaltul absidei, mai puțin acuzatoare, dar la fel de uluitoare ca și cea din Torcello. Ba mai mult: atunci când dogele Domenico Michiel a adus din Orient trupul episcopului Donatus, i-a înmânat starețului bisericii încă ceva: dacă te duci în capătul dinspre est al catedralei, în spatele altarului, și te uiți sus, pe peretele de deasupra, vei vedea, așezate cu grijă, ca niște coarne de cerb, oasele

dragonului pe care l-a ucis Sfântul Donatus, în acele vremuri de demult, când pe insulele din lagună umblau sfinți și martiri, iar un scuipat pios încă putea face minuni.

28. Apele sfinte

Pe atunci aceste ape erau sfinte, presărate cu mănăstiri, și pe aproape fiecare insuliță exista o comunitate evlavioasă, care adesea se bucura însă și de un trai confortabil. Numeroase gravuri vechi înfățișează diverse insule din lagună – acum pustii – așa cum arătau în perioada lor de glorie, cu porticuri tradiționale, palmieri umbroși și călugări stând nonșalanți pe trepte care duceau spre debarcadere. Mănăstirile din laguna venețiană erau faimoase în întreaga creștinătate și dețineau mari tezaure artistice și religioase. În ultimele zile ale Republicii multe dintre ele se transformaseră în adevărate locuri de petrecere, în care călugărițe mondene și elegante își primeau oaspeții într-o atmosferă de bârfă, frivolitate, flirt și chiar desfrâu. Când Charles de Brosses a vizitat Veneția, în anii 1730, trei mănăstiri și-au disputat cu ferocitate dreptul de a-i trimite noului nunțiu papal o amantă. Iată titlul pe care și l-a arogat, plină de smerenie, o aristocrată venețiană când s-a călugărit: *Sua Eccellenza Abbadessa reverendissima donna Maria Luigia principessa Rezzonico*.

Cu toate acestea, viața mănăstirilor nu era întotdeauna

ușoară. Erau adesea închise, atunci când relațiile cu papalitatea o impuneau, apoi redeschise și uneori transferate de la o congregație monastică la alta, așa încât, în momentul în care Napoleon a desființat ordinele monastice, majoritatea mănăstirilor trecuseră prin mai multe mâini, iar unele căzuseră deja în paragină. Operele de artă pe care le adăposteau au fost neglijate sau risipite. Când a fost închisă mănăstirea San Cristoforo (insula pe care se afla face acum parte din San Michele), picturile și sculpturile ei au ajuns în diverse colțuri ale lumii, singura lucrare rămasă în Italia fiind un tablou de Basaiti expus în biserica San Pietro din Murano. Când noul Attila a invadat Veneția, epoca de glorie a mănăstirilor de pe insule era de mult apusă; iar astăzi nu au mai rămas decât două.

În apropiere de canalul care duce spre Lido, nu departe de Piața San Marco, se află San Lazzaro, o insulă mică, primitoare, bine îngrijită, mai curând suburbană, cu crânguri de chiparoși, pergole, o campanilă mică și elegantă, terase și grădini situate la marginea apei – s-ar putea crede că e locul cel mai potrivit pentru o idilă languroasă, însă nu foarte imorală. Aici își au sălașul călugării mechitariști, membrii unei congregații monastice armenesti, care face parte din Biserica Romano-Catolică de rit oriental. Mechitariștii, împreună cu fondatorul lor, Mechitar („Consolatorul”), au fost obligați să părăsească mănăstirea din Methoni atunci când turcii au invadat Morea, în 1715. Li s-a oferit azil în

Veneția și li s-a cedat insula San Lazzaro, care pe atunci era o insuliță austeră și fără perspective, situată în apropiere de reciful pustiu al insulei Lido. Ajunși aici, călugării au prosperat. Mechitar a supravegheat el însuși construirea viitoarei lor mănăstiri. Au cumpărat pământuri fertile pe continent; iar în timp ce națiunea armeană era decimată de tot felul de persecuții, elita sa oprimată și energia ei vlăguită, San Lazzaro devenea un refugiu pentru înțelepciunea și religia armenilor. În prezent, mănăstirea este unul dintre cele trei centre principale ale culturii armene din lume, celelalte două fiind Viena și Ecimiadzin, capitala religioasă a Republicii Armenia.

San Lazzaro e unul dintre cele mai primitive locuri din Veneția, neavând nici pe departe un aer dickensian. Cei aproape 20 de călugări, cu bărbi stufoase și sutane negre, sunt amabili, primitivi, politicoși și, cu toate că mănâncă în tăcere în sala de mese întunecoasă, țin slujbe de trei ori pe zi, meditează în fiecare seară timp de jumătate de oră și sunt cunoscuți pentru erudiția și smerenia lor, dau totuși cumva impresia că măcar își pot imagina plăcerile lumii. Călugării au pe insulă o școală de băieți armenească, unde vin să învețe elevi din întreaga zonă mediteraneeană. Au o școală și în Veneția. Mănăstirea lor este sediul Academiei de Literatură Armeană. Călugării se angajează frecvent în discuții savante legate de dogmă și de etimologia cuvintelor. Acești părinți fascinanți nu îndeplinesc niciodată treburi casnice, căci, așa cum se explică în ghidul oficial al

mănăstirii, există „frați laici și oameni de serviciu italieni care gătesc, fac curățenie și grădinăresc”.

Toată lumea s-a purtat frumos cu mechtariștii, încă de când au ajuns în Veneția. Cultura lor, o fuziune între Orient și Occident, i-a atras pe venețieni de la bun început, iar Republica i-a tratat cu generozitate. Chiar și Napoleon i-a lăsat în pace, atunci când a închis celelalte mănăstiri; își trimiseseră emisari la Paris pentru a pleda în favoarea lor. Splendida lor colecție de manuscrise și cărți a fost suplimentată, de-a lungul vremii, prin tot felul de donații, insula transformându-se astfel într-un depozit de curiozități ezoterice. În curtea interioară a mănăstirii conviețuiesc în armonie un bananier, un palmier și un cedru din Liban. Unele încăperi sunt pline de picturi stranii, iar pe pereții coridoarelor atârnă gravuri rare. Ducele de Madrid a donat mănăstirii o colecție de piese mineralogice și oceanografice. Papa Grigore al XVI-lea a donat o statuie din marmură înfățișându-l pe el însuși. Canova a donat un mulaj din ghips pe care l-a folosit pentru sculptarea unei statui a fiului lui Napoleon. Un armean influent din Egipt a donat o colecție de cărți orientale, inclusiv câteva exemplare cu autograf ale unor lucrări – nu toate valoroase – aparținându-i lui Richard Burton. Patriarhul Veneției a donat un relicvariu, împărțit în cinci compartimente, fiecare conținând câte o mică relicvă sacră.

În muzeul de la etaj poate fi văzută o impresionantă mumie egipteană care încă are câțiva dinți în maxilar, restul

fiind păstrați cu grijă într-un săculeț de pânză (învelitoarea de mărgele a fost restaurată în secolul al XIX-lea de sticlarii din Murano). Într-o casetă se află puțină mană, iar la o fereastră e montat un telescop, orientat spre campanila San Marco. În muzeu se mai află o colecție de cărți despre limba armeană, scrise în alte limbi decât armeană, un tipic budist găsit de un armean hindus într-un templu din Chennai, o colecție de sculpturi din lemn aduse de pe Muntele Athos, o colecție chinezească de piese din fildeș, un mic arsenal de arme antice, o mașină care produce scânteii electrice, un pasaj din Coran scris în limba coptă, o colecție germană de medalii reprezentând chipurile monarhilor britanici, inclusiv al lui Oliver Cromwell, scrisori cu autograf ale lui Browning și Longfellow, precum și o carte de oaspeți rezervată „prinților și celebrităților” (călugării au un respect sănătos pentru realizările lumești). În muzeu mai pot fi văzute fotografiile cu autograf ale unor oameni de stat, episcopi, sultani și papi – „toate oferite personal”, așa cum se menționează cu mândrie într-un ghid oficial.

Mai presus de toate, aici se află spiritul lordului Byron. În 1816, poetul, în încercarea de a alunga monotonia iernii venețiene, s-a hotărât să învețe armeană – „ceva spinos” care să-i pună mintea la încercare. După ce i-a cunoscut pe amabilii călugări mechitariști, a început să meargă cu barca pe insula San Lazzaro, de trei ori pe săptămână, pentru a studia în biblioteca mănăstirii. Timp de patru luni a fost un oaspete constant. Armenii erau încântați și au păstrat mereu

vie amintirea aceluia învățăcel incredibil, astfel încât mulți locuitori din Veneția, când se gândesc la San Lazzaro, se gândesc mai întâi la Byron și abia apoi la armeni. Insula este bântuită de spiritul lui Byron. Vedem copacii la plantarea cărora a ajutat și poetul, căsuța în care medita, biroul la care stătea, condeiul cu care scria, cuțitul cu care își tăia paginile. Ni se arată o splendidă pictură în care este înfățișată prima lui descindere pe insulă – aproape un ex-voto din care emană un romantism aristocratic. În altă pictură poetul apare stând la soare, pe o terasă, cu o grație indolentă, înconjurat de călugări venerabili, dar respectuoși; în spatele lui razele soarelui se reflectă poetic în apa lagunei, iar la picioarele sale stă întins un câine mare. Ni se oferă o copie a *Gramaticii limbii armene* pe care poetul a compilat-o, având o modestă colaborare cu un călugăr erudit din mănăstire (și în care, cel puțin în exemplarul pe care îl am eu, cineva extrem de meticulos a corectat cu cerneală roșie un pasaj ce se referea neglijent, dar inofensiv la „perdeaua ce atârnă în spatele tabernaculului”).

Byron nu trezește mereu amintiri plăcute în Veneția, însă preoții cu har sunt adesea atrași de spiritele libere, îndrăznețe și talentate, așa că, în San Lazzaro, oamenii își amintesc doar de latura frumoasă a poetului. Se pare că preoții l-au îndrăgit cu adevărat, iar el i-a tratat mereu cu onestitate și respect. În 1924, când s-a aniversat centenarul morții lui Byron, un poet, astăzi căzut în uitare, pe nume Charles Cammell, a fost rugat să aștearnă pe hârtie câteva

versuri ce aveau să fie apoi traduse în limba armeană. Acesta le-a adresat poemul chiar călugărilor mechitariști, încheindu-l cu următoarele versuri:

Anglia-i păstrează trupul, grecii inima-i de aur,
Iară voi din al lui spirit o frântură ca tezaur,
Poate cea mai luminoasă, de ar fi să-mi spun părerea,
Căci cu voi rămân Iubirea, Liniștea, și nu durerea.

Armenii nu îl vor uita prea curând pe Byron. Așa cum se menționează, pe bună dreptate, în ghidul mănăstirii, șederea lui printre ei a fost consemnată „în toate detaliile” (deși mă îndoiesc că stăpânea chiar atât de bine limba armeană – „un Waterloo al alfabetului”, așa cum el însuși spunea).

Armenii sunt oameni practici. Mechitariștii duc pe insula lor o viață plină de devoțiune. E ceva extrem de fermecător în felul în care veșmintele lor stau împăturite cu grijă pe un cufăr din sacristie, fiecare având deasupra *biretta* lui. Însă „camera motoarelor” – vistieria insulei – este faimoasa lor tipografie. Prima tiparniță armeană din Europa Occidentală a fost instalată în Veneția – pe atunci capitala mondială a tiparului – în 1512. La puțin timp după ce au venit din Grecia, mechitariștii au pus bazele propriei tipografii. Mașinile sunt moderne, provin din diverse părți ale lumii – unele sunt din Germania, altele din America, altele din Marea Britanie – și tipăresc aproape orice, în aproape toate limbile. Obișnuiau să tipărească o carte despre Sfântul Lazăr care consta în

rugăciunea Sfântului Nerses, împărțită în 24 de secțiuni, câte una pentru fiecare oră a zilei, și tradusă în 36 de limbi. Acest lucru implica tipărirea în 12 alfabetele diferite – arab, aramaic, armean, caldeean, chinez, etiopian, grec, ebraic, japonez, latin, chirilic și sanscrit, ca să nu mai vorbim de curiozitățile alfabetului runic și de variațiile subtile care diferențiază rusa de sârbă. Este o carte derutantă. Unele rugăciuni se citesc invers, altele de sus în jos, iar altele de jos în sus. Cartea include rugăciuni în groenlandeză și galeză și, cel puțin în secțiunea în limba engleză (nu am examinat foarte atent textul în limba amharică), nu există nicio greșeală de tipar.

În prezent, tipografia continuă să fie poliglotă, dar s-a specializat și în tipărirea de cărți poștale, afișe și etichete comerciale strălucitoare. E posibil să te simți îmbogățit spiritual după ce vizitezi San Lazzaro, muzica ancestralelor ei cântece religioase răsunându-ți încă în urechi, ca o binecuvântare, pe măsură ce te îndepărtezi de insulă. Însă, când ajungi în Veneția și cumperi o sticlă de vermut italian, e foarte probabil ca eticheta ei colorată și lucioasă să fi ieșit din tiparnițele armenilor.

San Lazzaro e mereu în schimbare. De la înființarea mănăstirii, însăși structura insulei s-a triplat, după cum se poate citi pe o plăcuță de pe debarcader. Primele clădiri construite sunt deja pline de crăpături – abatele Mechitar, deși era înzestrat cu multiple talente, nu se pricepea și la arhitectură –, există planuri de reconstruire a întregii

mănăstiri, ilustrate printr-o machetă din ghips aflată lângă mașina pentru scânteii electrice din muzeu. Armenii se înțeleg bine cu autoritățile din Veneția (pe care un confrate laic insistă s-o numească Serenissima – „Serenissima ne-a ajutat foarte mult la drenarea canalelor” sau „Am adresat Serenissimei cererile necesare”). San Lazzaro nu trăiește izolată de restul lumii și acceptă ușor schimbările aduse de modernitate.

Cealaltă mănăstire situată pe altă insulă din lagună nu are nici pe departe aceeași vitalitate sofisticată, însă se înalță printre mlaștinile din nord, învăluită într-o pace eternă. San Francesco del Deserto este o insulă mică și fermecătoare, situată în ținuturile mlăștinoase de la est de Burano, și te întâmpină timid, cu un șir de chiparoși și palmieri înalți, care se unduiesc și se îndoie în bătaia brizei, asemenea unor steaguri de rugăciune tibetane. Un canal puțin adânc și întortocheat te va duce pe această insulă, iar când cobori din barcă, calci pe o iarbă la fel de verde ca pajiștile englezești, presărată cu margarete ca acelea din Wiltshire, după care treci pe sub copaci la fel de deși ca ulmii din Connecticut. În aer plutește o mireasmă de flori mediteraneene și de pământ roditor. Un crucifix veghează deasupra debarcaderului, iar un afiș de pe zid te avertizează că jocurile, dansurile, profanările și gălăgia sunt interzise. San Lazzaro este o mică Riviera, dar San Francesco este un Shangri-La.

Se spune că Sfântul Francisc a naufragiat pe această insulă în timp ce se întorcea din Orient pe o corabie

venețiană – poate după încercarea de a-i converti la creștinism pe musulmani, în 1219, așa cum sugerează câțiva hagiografi mai indulgenți. Ți se arată o bucată de copac care a crescut, în mod miraculos, din toiagul sfântului, precum și sicriul în care acesta stătea adesea pentru a se obișnui cu mormântul (se spune că acest sistem a fost adoptat și de călugării de pe insulă). Locul este într-adevăr plin de prietenii lui Poverello. În drum spre mănăstire te va întâmpina un călugăr (sigur vorbește engleza și franceza la perfecție, probabil și germana, fiind unul dintre aceia care ascultă confesiunile străinilor în bazilica San Marco, trei zile pe săptămână). În timp ce te conduce printre bolțile de verdeață din această Arcadie, îți arată viețuitoarele din grădină, care stau prin tufișuri ca într-un breviar împodobit cu anluminuri. Doi păuni se plimbă țanțoși pe un dâmb acoperit de iarbă. Mai încolo, un cârd de rățuște se îndreaptă iute spre malul apei, iar câteva găini slăbănoage dau agitate din aripi. Peste tot sunt rândunici, cele mai franciscane creaturi, iar insula răsună de ciripitul păsărilor. Sunt chiar și două vaci care molfăie niște fân într-o șură, printre grădinile de legume.

E un așezământ de novici. În total, sunt 30 de călugări, toți italieni, dintre care 14 novici. Claustrele sunt vechi și tihnite, biserica e urâtă, dar senină, iar ceea ce surprinde cel mai mult la această insulă este liniștea. Într-adevăr, nimeni nu dansează, nu se joacă, nu hulește și nu vorbește tare. Nimeni nu trăiește aici în afară de călugări. Vara, mai vin câteva

bărci cu motor care aduc turiști. Uneori, un avion cu reacție trece iute pe cer sau un avion de pasageri își coboară flapsurile, pregătindu-se să aterizeze. În rest, niciun zgomot nu tulbură liniștea mănăstirii. Călugării se deplasează prin împrejurimi în *sandoli*, vâslind domol, iar adesea le vezi siluetele maronii aplecate deasupra vâslelor, în depărtare, dincolo de câmpii. Majoritatea pescarilor de pe insulițele din jur sunt prea săraci pentru a-și permite o barcă cu motor, iar zgomotul Veneției (care, prin contrast, capătă o nuanță diabolică) este la o distanță de câteva ore. În San Francesco del Deserto se aud doar clopotele, vocile bărbaților care psalmodiază, conversațiile pașnice, ciripitul păsărilor, țipetele păunilor, măcăitul rațelor, cotcodăcitul găinilor și, câteodată, mugetul grav, nemulțumit – ca al unui suflet sătul de Câmpiile Elizee – al vitelor rumegătoare din grajd.

Călugării par mulțumiți de viața lor și se ghidează după pioasele cuvinte ale Sfântului Francisc: *O beata solitudo, O sola beatitudo*. Călăuza mea pe insulă mi-a citat la un moment dat aceste cuvinte, nu neapărat plin de sine – era un om mult prea modest pentru asta –, ci mai curând cu o expresie de gratitudine în privire.

29. Insulele moarte și insulele vii

Această vastă întindere de apă este presărată cu multe alte insule mai mici și pline de flori. Pe unele nu sunt decât

niște simple cabane de vânătoare, cu un temperament roman, amintind de primele case de vacanță din lagună: clădiri pătrate, masive, izolate pe maluri nămolose, semețe ca niște castele, păzite de portari taciturni și înceți la minte și de câini furioși, având pridvoare spațioase în care, atunci când începe sezonul, vânătorii de rațe se adună ca să chefuiască. Alte insule sunt mici așezări pescărești, precum Isola Tessera, situată dincolo de Murano, în care mai mulți pescari zgomotoși și plini de viață trăiesc laolaltă ca în cel mai vesel dintre kibbutzuri; bărcile lor se leagănă pe apă lângă debarcader, casele sunt acoperite de o vegetație luxuriantă, iar când e ceață sau la ora cinei, un clopot mare din bronz răsună din mica lor campanilă, sunetul lui răzbătând peste terenurile nămolose, chemând bărbații acasă. Totuși, majoritatea acestor insule sunt în ruină sau abandonate, nemaifiind decât niște triste vestigii ale unei perioade mai fericite din viața lagunei.

Un cordon format din astfel de relicve mohorâte înconjoară arhipelagul Veneției. Venețienii le numesc *Isole del Dolore*, căci, până nu demult, toate aceste insule erau ceea ce ghidurile turistice numesc, cu tact, „centre spitalicești” – adică sanatorii, spitale de boli infecțioase și ospicii. Un serviciu special de vapoare conecta aceste insule cu Riva degli Schiavoni. Pe aceste ambarcațiuni scria *Ospedale* și de obicei erau pline cu rude ale pacienților și cu infirmiere (acestea petreceau patru zile pe săptămână la locul de muncă de pe insule, iar trei zile mergeau în vacanță în Veneția). În

curând, o parte din aceste insulițe triste vor fi probabil readuse la viață sub forma unor stațiuni turistice („Complexe litorale în stilul celor din Insulele Caraibe”), însă deocamdată majoritatea sunt abandonate. Le împresoară o tăcere sumbră, din cauza căreia, uneori, par nu atât niște locuri părăsite, cât mai curând niște stânci marine care se înalță sălbatic din lagună. Poveștile lor sunt melancolice și, câteodată, stranii. Cea mai veselă dintre ele, fostul sanatoriu Sacca Sessola, este o insulă artificială, care nu are nicio conotație funebră. Toate celelalte sunt atinse de regrete.

La Grazia, de pildă, care se află la numai jumătate de milă de San Giorgio Maggiore, era un adăpost pentru pelerinii care se îndreptau spre Țara Sfântă – asta în perioada în care venețienii, profitând de pe urma acestei surse de venit, organizau atât de bine totul, încât aveau echipe de poligloți, asemănătoare poliției turistice, mereu de serviciu în Piazza pentru a-i ghida pe vizitatori spre fabricile de sticlă. Insula a devenit apoi mănăstire, în semn de cinstire a unei miraculoase statui a Sfintei Fecioare, care fusese adusă din Constantinopol și despre care se spunea că fusese sculptată de însuși Sfântul Apostol Pavel. Mănăstirea avea o splendidă biserică gotică, cu o campanilă, însă, când Napoleon a desființat ordinele monastice, aceasta a fost transformată în depozit de explozibil. În timpul revoluției din 1848, cineva a aprins un chibrit înăuntru și mănăstirea a sărit în aer. Acum are un aer vădit supus; căci a ajuns să fie spitalul de boli infecțioase al Veneției, unde copiii cu bubițe pe față priveau,

cu un aer trist, spre îndepărtatele carusele din bâlciul de pe Riva.

Și mai încolo se află San Clemente, un grup de clădiri uriașe și albicioase, reci și masive. Cândva, a fost tot o mănăstire și încă există aici o frumoasă biserică din secolul al XVII-lea, împodobită cu draperii false din marmură, precum și o mică grădină umbrită de copaci, care îndulcește atmosfera mohorâtă a locului. Cu toate acestea, continuă să emane un aer de izolare lugubră, căci, mai bine de un secol, aici a fost un ospiciu. San Clemente se află la numai două sau trei mile de Piața San Marco, precum Alcatrazul față de Fisherman's Wharf, însă parcă ar fi în mijlocul oceanului, atât de izolată și de independentă pare. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, doi tineri venețieni, încercând să scape de încorporare, s-au ascuns pe această insulă sinistră, în hangarul pentru bărci. Părinții le aduceau provizii o dată pe săptămână și astfel au stat acolo liniștiți, în întunecimea insulei, până la sfârșitul războiului, când au ieșit la lumina soarelui și s-au întors bucuroși acasă.

Celălalt fost ospiciu, chiar dacă e mai puțin sinistru, e mult mai celebru. San Servolo (sau San Servilio, cum îi spun cei care nu sunt venețieni) a fost o mănăstire benedictină din secolul al VIII-lea și a jucat un rol neobișnuit în istoria Republicii. În 1001, împăratul german Otto al III-lea, observând puterea crescândă a Veneției, a vizitat orașul incognito, pe de o parte, din curiozitate, pe de altă parte, din motive politice. Când a ajuns în lagună, l-au condus în taină

pe această insulă, la miezul nopții, îmbrăcat în haine negre. (La mănăstire îl aștepta dogele Pietro Orseolo al II-lea, care, după cum spun unii istorici, l-a înșelat pe ghinionistul tânăr, convingându-l să facă tot felul de concesiuni la care nu se gândise.)

Timp de câteva secole, San Servolo a prosperat odată cu benedictinii, îndeplinind diverse funcții medicale și caritabile, până când, în anul 1725, a fost transformat în spital pentru bolnavi mintali, care însă, din ordinul Consiliului celor Zece, era destinat doar „smintiților de viță nobilă sau cu dare de mână”. Nebunii mai puțin norocoși erau lăsați în libertate prin oraș sau erau în închisoare. Sosirea lui Napoleon a pus capăt acestei teribile nedreptăți, iar la puțin timp după aceea, Shelley a transformat San Servolo în cel mai faimos ospiciu din lume – „un hâd, lugubru și întunecat imobil/ ce secole la rând servit-a unui scop ignobil”³, cum credeau Julian și Maddalo.

Sărmana insulă San Servolo! Simpla ei prezență, trecutul și menirea ei îi înfioară pe trecători. Încă sunt oameni care pretind că, atunci când străbat zona în *vaporetto*, aud aceleași „lamentații, urlete și țipete pătrunzătoare” care l-au făcut pe Julian să se cutremure în seara în care contempla laguna împreună cu Maddalo.

Alte insule situate mai spre țărm sunt mai puțin lugubre, deși adesea au un aer nostalgic. Pe canalul care duce spre Fusina se află o insuliță numită San Giorgio in Alga – Sfântul

Gheorghe în Alge. Baronului Corvo îi plăcea să vină până aici cu *sandolo*, în perioada cât a stat în Veneția, iar Ruskin considera că de pe această insulă ai cea mai frumoasă priveliște din toată Veneția. Această insuliță a avut și ea momentele sale de glorie. Se spune că aici ghinionistul doge Faliero, navigând prin ceață pentru a ajunge la palat și a-și intra în atribuții, s-a împotmolit cu *Il Bucintoro*. Incidentul a fost considerat un semn de rău augur pentru domnia lui și, într-adevăr, opt luni mai târziu a fost decapitat în urma acuzației de înaltă trădare (de asemenea, când a coborât în Piazzetta, dogele a făcut greșeala să treacă printre cele două coloane de pe Molo și, după cum știe orice nevestă de pescar, nimic nu poate aduce mai mult ghinion decât o astfel de nesăbuintă).

Tot aici, în perioada monastică a insulei, a trăit un călugăr modest, dar savant, pe nume Gabriele Condulmer. Într-o zi, când era rândul lui să stea de pază la poartă, un pustnic, care nu era de prin partea locului, a acostat în fața mănăstirii. Condulmer l-a întâmpinat cu bunăvoință, l-a condus în biserică și s-a rugat alături de el, iar când vizitatorul se pregătea de plecare, s-a întors către călugăr și a făcut o profeție solemnă. „Tu, Gabriele Condulmer, vei fi mai întâi cardinal și după aceea papă, însă în timpul pontificatului vei avea de îndurat multe nenorociri”. Pustnicul s-a suit apoi în barcă, s-a îndepărtat și nu l-a mai văzut nimeni niciodată. Călugărul a devenit papa Eugen al IV-lea, unul dintre cei mai nefericiți și mai nedreptățiți papi.

Mănăstirea lui a căzut de mult în paragină, iar un incendiu din 1717 a distrus-o pe jumătate. În timpul revoluției din 1848, campanila a fost folosită ca post de observație, iar apoi dărâmată. Rămășițele edificiului au fost transformate mai întâi în depozit de explozibil, apoi într-un fort, iar acum locuiește acolo familia unui pescar. Dacă te apropii prea mult de acest loc, doi câini răi latră la tine furioși, fiind în stare să intre chiar și în apă ca să te prindă. O plăcuță de piatră cu Sfântul Gheorghe și o delicată statuie a Madonei, stând discret sub un baldachin de piatră, sunt singurele vestigii care mai amintesc de trecutul religios al locului.

Mult dincolo de San Servolo se află Poveglia, o insulă pe care vezi o aglomerare de clădiri scunde, cu o singură campanilă înaltă în mijlocul lor. E ca o insulă venețiană stilizată, în genul celor pe care le mai vezi desenate, cu câteva pulverizări iscusite ale aerografului, în fundalul afișelor turistice. În trecut se numea Popilia datorită numeroșilor săi ploi și era o comunitate autonomă, cu propria administrație energetică și întreprinzătoare. Se spune că a jucat un rol eroic și sângeros în înfrângerea lui Pepin. Astfel, se pare că locuitorii din Poveglia, aflându-se la capătul Canalului Orfano, au înecat în mâl mai mulți franci decât orice alt grup de combatanți. După cum consemnează cronicile oficiale, în războiul împotriva genovezilor, Poveglia a fost devastată, „din porunca stăpânirii”, de propriii locuitori. Romanticii spun că acesta a fost unul dintre primele exemple de tactică a

„pământului pârjolit”. Cinicii, care detectează rapid romanțările de acest gen, bănuiesc că insula a fost de fapt invadată și devastată de un grup de genovezi.

Biata Poveglia a intrat în declin de-a lungul secolelor – mai întâi a fost transformată într-o unitate de carantină, apoi a fost sanatoriu și, în cele din urmă, azil pentru bătrânii săraci, care puteau fi văzuți stând fericiți la soare pe pajiști, dar și pentru vasele vechi, care încă zac pe un canal din apropiere, carenă lângă carenă, coș lângă coș, brăzdate de jalnice urme de rugină și sare. Echipajele, reduse la maximum, se ocupă de întreținerea motoarelor. Din când în când, inspectorii navali se cațără pe pasarelele șubrede și, stând deasupra teugilor, dau din cap, plini de îndoială. Poveglia are formă de evantai și este cultivată, până la malul apei, cu viță-de-vie și porumb. Este tivită de un șir de copaci scunzi. În punctul cel mai înalt al insulei se află un mic fort octogonal, năpădit de tufișuri, unde trăiește, cum m-a încredințat cineva nu demult, o colonie de câteva sute de iepuri dolofani, ce permit o variație delicioasă în dieta bazată pe crabi și pe mâncărică de midii cu care am presupus mereu că subzistă bătrânii localnici.

La est, două mari insule agricole, străbătute de canale puțin adânci, constituie grădinile care aprovizionează piața de legume și fructe a Veneției, fertilizate cu bălegar și susținute de apetitul ei, însă rareori vizitate de cetățenii venețieni. Sant’Erasmus și Vignole se întind aproape de la

marginea oraşului până la insula San Francesco del Deserto – cinci mile de pământ umed, dar fertil, locuit doar de grădinari și pescari.

Sunt niște insule interesante, dar lipsite de farmec. Dacă mergi de-a lungul canalelor cu ape maronii, ai putea să te simți în inima unui ținut mănos, dar lăsat de izbeliște – ca în Carolina, de pildă, sau în Kildare. Peste apă atârnă copaci și tufișuri dese, cu crengi încâlcite, iar vara se depune pe frunze un strat gros de praf, ca de cretă. Casele sunt curate, dar dărăpănate, grădinile sunt mici, însă roditoare. În mijlocul câmpiilor poți vedea câte o rampă folosită de pescari, cu bărci trase pe mal, uscându-se printre năvoade. Uneori, legându-ți barca lângă o capelă șubredă, acoperită cu șindrila albă, ca un sanctuar fundamentalist din sudul Statelor Unite, aproape că te aștepti să auzi, prin ferestrele deschise, vocile scâncite ale negrișorilor cântând imnuri sau aclamațiile sonore ale creștinilor pentecostali.

În aceste locuri miroase a fermă, a mâl și a bălegar. Grădinile sunt pline de ceapă, sparanghel, cartofi, varză și anghinare. Insularii se plâng cu amărăciune că intermediarii care duc aceste produse în piețele din oraș îi plătesc foarte puțin. Acestea sunt insulele pe care urbanii venețieni mai îndrăzneți speră să construiască noi complexe industriale, îngropând straturile de ceapă sub blocuri de apartamente și centrale electrice. Deja aceste pământuri sunt amenințate să dispară, asemenea sătucurilor pe care le mai vezi câteodată la periferia Londrei sau a orașului Los Angeles, înconjurate

de zone rezidențiale.

Pe aceste insule se află un singur sat, deși suprafața lor totală este mult mai mare decât cea a Veneției. Satul este situat pe țărmul vestic al insulei Sant'Erasmus și privește plictisit spre chiparoșii de pe San Francesco și învâlmășeala colorată de pe Burano. Are o cafenea cu niște umbrele de soare jalnice, în dungi, un debarcader vechi și înnegrit unde acostează feriboturile și o biserică albă, rece și anostă care seamănă cu o șură. Aceste locuri par să fie lipsite de istorie – nu au nici măcar „acel farmec pe care îl emană tradiția”, cum mi-a spus cândva un agent imobiliar referindu-se la o casă hidoasă construită pe jumătate din lemn. Nici măcar ghidurile turistice mai scrupuloase nu prea le pomenesc. Lumea le-a ignorat cu atâta încăpățănare, încât mai există, după câte se pare, o obscură lege locală, datând din Evul Mediu, care interzice dansul în aceste zone. Locuitorii din Vignole și Sant'Erasmus mi se par extrem de ursuzi, însă cine îi poate condamna?

Mazzorbo e o insulă de o cu totul altă natură. Se află la vest de Burano, de care este legată printr-o pasarelă, și are o biserică, un cimitir, un canal mare și frumos, câteva câmpii, un zid lung de piatră pe care sunt mâzgălite mereu sloganuri politice, câteva case și un restaurant excelent unde, dacă ai noroc, îți vor frige o rață sălbatică într-o clipită sau vor pescui pentru tine, din mlaștina din fundul grădinii, un țipar gras și șerpuitor. Locuitorii din Mazzorbo sunt simpli, dar expansivi, iar dacă intri într-un han, te vor invita cu

amabilitate la masa lor, dornici să împartă cu tine vinul alb și spaghetetele. E un contrast surprinzător, căci, dacă Sant'Erasmus trage să moară, Mazzorbo se încapățânează să trăiască.

Cândva a fost foarte importantă. În epoca romană aici se afla celebrul altar închinat zeului Belenus și însuși numele insulei înseamnă *major urbs*. În Evul Mediu a devenit portul de sosire venețian pentru marea rută comercială germană – *Alemagna* – și aproape toate mărfurile de import din Europa Centrală treceau prin vama din Mazzorbo. Aici au prosperat mănăstiri deosebit de bogate, îndrăznețe și influente; canalele erau mărginite de palate elegante; nobilii și negustorii înstăriți au transformat-o în unul dintre cele mai însuflețite centre mondene din lagună. În cel mai vechi ghid venețian pe care îl am, publicat în 1740, scrie că insula era înnobilită de opt campanile și încă plină de grădini și palate.

Decadența se instalase însă de mult. Malaria îi vlăguise pe locuitorii din Mazzorbo, ascensiunea zonei Rialto ruinase comerțul insulei, canalele erau înnămolite și invadate de alge. În secolul al XI-lea, majoritatea locuitorilor din Mazzorbo hotărâseră să emigreze. Și-au demontat cu grijă casele, așa cum mai fac și astăzi unii americani nomazi, au încărcat cărămizile și pietrele în bărci și s-au îndreptat spre Veneția – multe dintre căsuțele care mai există și astăzi în jurul podului Rialto, cândva zona în care se înghesuiau prostituatele venețiene, au fost aduse din Mazzorbo. În prezent, insula e aproape pustie. Nu mai există aici decât o

grădină, cimitirul localității Burano și un debarcader pe ruta feribotului spre Torcello (*vaporetti* plutesc frumos pe Canal Grande din Mazzorbo, larg și drept, valurile din siajul lor unduindu-se de-a lungul aleilor de pe mal, asemenea celor stârnite de vasele cu zbatouri când trec în viteză pe lângă Natchez, în drum spre New Orleans).

Dacă te uiți însă pe fereastra trattoriei, dincolo de afișul roșu cu Coca-Cola, vei vedea, pe partea cealaltă a canalului, o căsuță pătrată care mai păstrează ceva din grandoarea de odinioară. Are ferestre gotice și o ușă pătrată, solidă. Un zid părăginit o protejează de apă și un *sandolo* este legat lângă ponton. În grădină, printre câțiva pomi fructiferi piperniciți, niște statui cu chipurile șterse se degradează odată cu trecerea vremii. E o casă desprinsă din trecut, ca un celacant printre pești. Astăzi este izolată. Cândva se înălța semeață în mijlocul altora asemenea ei, strălucind de viață și de lux. Lângă scările sale erau legate bărci capionate, iar saloanele ei erau pline de curtezane răsfățate. Este Ca' d'Oro – Casa de Aur –, o ultimă relicvă a perioadei de glorie din viața insulei Mazzorbo.

În nordul îndepărtat al lagunei se află cea mai izolată și mai tristă dintre toate insulițele venețiene: Sant'Ariano. Inițial a fost o suburbie a insulei Torcello și, împreună cu Constanziaca, situată în apropiere, forma o comunitate celebră și prosperă. În prezent, nu mai este locuită decât de morți, căci în secolul al XVII-lea, când splendoarea ei se

risipise deja de multă vreme, insula a devenit osuarul Veneției. Pe hartă este marcată chiar așa, *Osseria*, cu o cruciuliță neagră alături. Astăzi, osemintele Veneției nu mai ajung pe Sant'Ariano, ci într-o groapă comună din San Michele, însă, nu cu mulți ani în urmă, o barcă transporta lunar osemintele pe insulă, înaintând cu greu, încărcată de rămășițele pământești ale unor necunoscuți, iar un ghid turistic dedicat lagunei și publicat în 1904 observa pe un ton sumbru că „industria modernă folosește fără scrupule aceste schelete la rafinarea zahărului”.

Nu cred că în prezent se mai face zahăr din aceste oase, însă insula continuă să fie un loc straniu și înfricoșător. Am fost acolo o singură dată, venind dinspre Mazzorbo și strecurându-mă cu barca pe canalele înșelătoare de lângă Torcello. Peisajul era dezolant și îmi crea o stare de neliniște. Câteva păsări marine zburau pe deasupra mea, parcă furișându-se. În depărtare, dincolo de mlaștini, am văzut o barcă pescărească solitară. Torcello părea abandonată cu totul, iar dincolo de ea se întindeau spre Altino mlaștini dezolante. Canalul care duce la Sant'Ariano șerpuiește neîntrerupt printre câmpii, așa încât, mai bine de o oră, se poate vedea în depărtare zidul alb, dreptunghiular al osuarului, izolat în mijlocul ierbii. Când am ajuns, în cele din urmă, acolo, soarele era sus pe cer, vântul se mai domolise, laguna era cufundată într-o liniște de mormânt și totul în jur era toropit de un val de căldură. Scările de acces pe insulă erau populate de șopârle. Când am coborât din barcă, un

șobolan a țâșnit din mâl și a plonjat în apă. Poarta albă a osuarului strălucea puternic în lumina soarelui. Uitându-mă prin grilaj, am văzut în umbra porticului chipul unui Hristos, emaciat, care mă privea fix și rece.

Poarta era închisă, însă m-am urcat pe zid și m-am uitat în curte. Nu era nimic de văzut, în afară de un hățiș de tufișuri, care năpădeau locul, cățărându-se năvalnic chiar și pe ziduri. Nu se vedea nicio placă memorială, nu era niciun buchet de flori, nici urmă de umanitate, doar acea junglă deasă și verde. Am coborât pe zid, alunecând printre frunzele și crengile țepoase, după care am dat la o parte tugi ca să văd pe ce stăteam.

Mi-am dat seama că sub acele tufișuri pământul era acoperit de oase. Erau tufișuri crescute printre și din oase. Nu se vedea niciun petic de pământ, doar oase: femururi și falange, oase sfărâmate, oase întregi și câteva cranii strălucind fosforescent în umbra întunecoasă a tufelor. Am sărit zidul cu iuțeala gândului și, credeți-mă, am ajuns acasă cu mult înainte să se întunece.

30. Bastioanele sacre

Un decret venețian din secolul al XVI-lea descrie laguna, apele și insulele ei drept *sanctos muros patriae* – „sacrele bastioane ale patriei”. Atunci, ca și acum, meterezele lagunei erau reprezentate de insulele de *lidi*, al căror țărm fragil și

uneori imprevizibil era singurul scut care apăra Veneția de furia mării. Nu cu mult timp în urmă, poeții și visătorii obișnuiau să meargă pe insula Lido ca să călărească, să mediteze și să contemple, în lumina asfințitului, „insulele ascuțite” ale Dealurilor Euganeene. Dogii mergeau acolo la vânătoare cu șoimi. Cei 30 000 de soldați care au participat la Cruciada a Patra au fost încartiruiți pe Lido, în timp ce comandantii lor negociau costuri și plăți. În secolul al XIV-lea, toți bărbații venețieni apti din punct de vedere fizic, cu vârsta cuprinsă între 16 și 35 de ani, trebuiau să facă acolo trageri cu arbaleta. Byron a vrut să fie îngropat aici, cu epitaful *Implora Pace*, în perioada în care plajele erau pustii și învăluite într-o dulce melancolie.

Astăzi, numele locului evocă fastul și mondenitatea. Miriadele de Lido din lume, începând cu Jamaica și terminând cu Serpentine, nenumăratele gelaterii și săli de jocuri sunt numite după acest loc străvechi. E un dublu paradox. Mai întâi deoarece cuvântul *lido* înseamnă în italiană doar țărm sau plajă, în timp ce *lidi* era un termen generic folosit pentru a desemna toate insulele înguste formate din mâl și nisip situate în lagună, în partea dinspre mare. Astăzi există două astfel de insulițe, căci semipromontoriul Sottomarina face practic parte din continent. Insula din sud se numește Litorale di Pellestrina. Cealaltă – și în special extremitatea ei nordică – este numită de obicei Lido.

Al doilea paradox este următorul: deși toată lumea crede

că Lido este un loc monden scump, deși ghidurile culturale îl ignoră cu aroganță, iar turiștii mai snobi pretind că nu au fost niciodată aici, totuși această insulă are un aer tragic și romantic în același timp, fiind impregnată de istorie, dar și de cremă de plajă. În plus, continuă să reprezinte bastioanele sacre al Serenissimei.

Acestea încep brusc în Porto di Lido, principala poartă de intrare în laguna venețiană, care a fost formată prin unirea a trei breșe mai mici existente în *lidi*, însă ulterior a fost neglijată în asemenea măsură încât, sub ocupația austriacă, doar ambarcațiunile mici navigau pe acolo. Când Regatul Italiei a anexat Veneția, portul a fost readus la viață, protejat de două ziduri portuare lungi, care acum se întind spre mare, redobândindu-și astfel splendoarea de altădată. Puține porturi din lume au un trecut atât de nobil. Generații întregi de nave comerciale se îndreptau spre Orient trecând prin acest pasaj și tot aici, timp de opt secole, dogii Veneției se uneau cu Marea Adriatică, în cadrul unei vestite ceremonii.

Obiceiul a început în 997, când dogele Pietro Orseolo a plecat cu o flotă pentru a-i învinge pe principalii dușmani de pe mare ai Republicii, dalmații (pe care istoricii venețieni îi numesc, în mod invariabil, „piraiți”). Decenii la rând venețienii le plățiseră acestora tribut, însă în anul acela dogele a anunțat că „nu mai voia să trimită un mesager, ci avea să meargă el însuși în Dalmația”. Și-a anihilat inamicii, iar de-a lungul anilor, ceremonia din *porto*, care începuse ca

o libație înainte de a pleca la luptă, a devenit simbolul puterii navale venețiene. În fiecare an, de Înălțare, un convoi de bărci împodobite festiv intra în Lido, în frunte cu dogele, care stătea maiestuos la pupa galerei sale. În urma convoiului se îngrămădeau și câteva ambarcațiuni turistice. Grandioasa flotă se oprea la intrarea în mare, iar dogelui i se înmâna un strălucitor inel cu diamant, binecuvântat de patriarh. Se vărsau în mare câteva picături de apă sfințită, iar dogele, stând la pupă, striga: „O, mare, te luăm de soață ca semn al adevăratei și eternei noastre dominații!” – după care, acompaniat de cântece corale, rugăciunile preoților, aclamațiile oamenilor, salvele de tun, sunetul vâslelor lovind apa, freamătul valurilor și foșnetul velelor, arunca inelul în mare cu un gest solemn. Timp de 20 de generații, acest ritual a fost unul dintre cele mai grandioase spectacole din Europa. Câteva sute de inele au fost aruncate în mare (deși probabil valoarea lor a scăzut progresiv, pe măsură ce instinctele mercantile ale venețienilor s-au dezvoltat). La un moment dat, un astfel de inel a fost găsit în burta unui pește, iar acum face parte din tezaurul Bazilicii. E ruginit, dar tronează într-o mică vitrină. Celelalte zac pe fundul apei, îngropate în mâl, și au devenit vestigii ale divorțului, căci în 1797, în acea fatală zi de aprilie când tunurile din Sant’Andrea au deschis focul asupra vasului *Le Libérateur d’Italie*, uniunea dintre Veneția și mare s-a destrămat în lacrimi amare.

Lângă *porto*, peste întinderea de apă, se profilează vechea și grandioasa biserică San Nicolò di Lido, care a fost pe rând

stație meteorologică, far, turn de supraveghere și talisman al marinarilor. Numele ei are la origine un neadevăr, căci corpul Sfântului Nicolae nu se află de fapt în această biserică, așa cum pretindeau venețienii de odinioară. În secolul al XI-lea, Bari, pe atunci sub ocupație normandă, făcea concurență Veneției ca piață comercială care intermedia între Răsărit și Apus, dorind să fie rivala Serenissimei și în ceea ce privește deținerea unor moaște uluitoare. Astfel, la Bari au fost aduse moaștele Sfântului Nicolae din Myra, patronul cămătarilor, al sclavilor, al fetelor nemăritate, al marinarilor, al hoților, al prizonierilor, al proprietarilor și al copiilor. Acest sfânt era venerat de venețieni mai ales pentru că, la sinodul de la Niceea, l-a pălmuit pe teologul Arie, a cărui erezie, adoptată de lombarzi, i-a făcut pe câțiva dintre primii venețieni să fugă din lagună. Din moment ce era și patronul marinarilor, venețienii nu au privit cu ochi buni faptul că a fost adoptat de Bari, mai ales că acest lucru s-a întâmplat în perioada în care marele lor patron, Sfântul Apostol Marcu, era tăinuit în pilastrul său din Bazilică.

Prin urmare, au născocit o poveste potrivit căreia un grup de aventurieri ar fi făcut o incursiune în Bari și ar fi furat trupul Sfântului Nicolae, aflat acum în biserică din Lido, care îi purta deja numele. De hram aveau loc acolo mari ceremonii și chiar și în ultimele zile ale Republicii venețienii continuau să pretindă că moaștele sfinte se aflau în biserică lor, „alături de alt Sfânt Nicolae, unchiul celui dintâi”. Într-adevăr, unchiul ar putea fi acolo, însă biserică din Bari și-a

redobândit de mult statutul de unică deținătoare a moaștelor sfântului, căci relicvariul din argint de aici este unul dintre principalele altare miraculoase din Italia, care timp de nouă secole a produs o mană lichidă sfântă de o asemenea puritate, încât ai zice că e cea mai cristalină apă de izvor. Astfel, San Nicolò di Lido are un aer rușinat și abătut, iar ghidurile turistice mai preocupate de imagine evită, prudent, să-i prezinte istoria, pierzându-se în detalii legate de frumusețea stranelor sculptate.

Puțin mai încolo se află cimitirul umbrit de copaci al evreilor venețieni, cândva un loc batjocorit și disprețuit, restaurat între timp cu generozitate. Lângă el se află un cimitir catolic. Aici, într-un loc năpădit de buruieni, zac, înconjurate de ziduri dărăpănate, ruinele faimosului cimitir protestant din Lido. În trecut, cei care aparțineau comunității de *acattolici* și mureau la Veneția nu aveau dreptul să fie îngropați într-un cimitir, fiind duși pe un câmp de pe această insulă solitară. Penultimul ambasador britanic al Veneției a fost îngropat acolo și cred că și fiica lui Shelley, Clara; însă, atunci când a fost construit aeroportul la capătul insulei, mormintele au dispărut, iar rămășițele lor au fost strânse și păstrate într-un sarcofag aristocratic. În prezent, acest monument funerar se află într-un colț al cimitirului, iar pe el se poate desluși, asemenea unei șoapte din trecut, nobilul nume Sackville.

Peste tot în jurul lui, degradate și acoperite de buruieni, zac celelalte pietre funerare, unele culcate la pământ, altele

răsturnate sau făcute grămadă. Micul cimitir este greu de găsit și nu îl vizitează aproape nimeni. Când am fost acolo, un grădinar plin de solitudine m-a ghidat prin labirintul de morminte catolice. La un moment dat, ștergând praful și îndepărtând acele de pin de pe o lespede peste care am dat din întâmplare, am descoperit că era mormântul consulului britanic Joseph Smith. El a fost primul care a recunoscut talentul lui Canaletto și a înființat splendida colecție regală de tablouri pictate de acesta, expusă în Castelul Windsor. „Acest om”, i-am spus însoțitorului meu, „a fost cândva foarte respectat în Anglia”. Grădinarul mi-a zâmbit cu amabilitate, căutând niște cuvinte care să fie sincere și elogioase în același timp, căci nu auzise în viața lui de Joseph Smith, însă nu voia să mă supere. „Îmi închipui”, a spus în cele din urmă. „Îmi închipui.”

Printre toate aceste locuri care emană mireasma trecutului, scânteiază noua lume a insulei Lido, o imensă, impresionantă și costisitoare stațiune turistică, pe care doar un ipocrit sau un pustnic are putea-o considera anostă. Există o gamă largă de hoteluri; magazinele sunt pline de haine extravagante și de prăjituri îmbietoare; străzile sunt mărginite de glicine și bougainvillea; cazinoul e luxos; discotecile sunt mereu pline; șirurile de lampioane, aranjate în bucle sau în cascade opulente, creează un contrast izbitor și uneori reconfortant cu întunecoasa siluetă medievală a Veneției, de dincolo de ape. În Lido poți merge cu autobuzul,

cu mașina sau cu caleașca. Poți să joci jocuri de noroc, să vezi tot felul de celebrități, să călătorești sau să ieși o cină sofisticată, extrem de scumpă, dar nu foarte bine gătită, la lumina lunii. În miezul iernii, dacă ai suficientă forță, poți merge să înoți puțin (aceasta presupunând, desigur, că ai bilet pentru acele plaje speciale).

În Lido, în zona dinspre lagună, sunt și câteva vile frumoase – case albe și lungi, acoperite de plante agățătoare, ca acelea care se înalță pe colinele din Tunisia sau care se ascund printre flori în Marrakech. Sunt și multe case modeste și blocuri, întrucât un mare număr de venețieni preferă să trăiască în liniștea acestui oraș modern și să facă naveta în fiecare dimineață spre labirintica Veneție. Lido este un loc confortabil, bine organizat și bine întreținut. Chiar și iarna, când promenadele sunt pustii, iar restaurantele închise, orașul continuă să fie primitiv și plăcut. Litoralul este de categoria a doua – „în comparație cu mărire noastre englezești”, spune cu îndrăzneală Edward Hutton, „letargica Mare Adriatică pare un biet surogat” –, însă frumusețea inefabilă a priveliștilor care se întind dincolo de lagună, până la Isole del Dolore și neguroasele Dealuri Euganeene, această panoramă desăvârșită transformă insula Lido într-un loc unic printre celelalte stațiuni turistice din lume.

Ca și Iesolo, Lido își extinde inexorabil influența spre sud. Extremitatea meridională a insulei este deja ocupată de Alberoni, un fel de Lido embrionar, cu un teren de golf modern, câteva hoteluri, nenumărate spitale, tabere de

odihnă și sanatorii presărate, asemenea unor cazemate, de-a lungul plajelor. Totuși, aceste două avanposturi ale sofisticării nu sunt încă unite, iar între ele mai există fâșii din țărmul insulei Lido, liniștite și simple, cu vegetație luxuriantă, trunchiuri de copaci, plante agățătoare și nenumărate scoici (uneori, în serile de vară, mai vezi câțiva entuziaști excentrici, îmbrăcați în pantaloni largi sau fuste țigănești, scormonind de zor printre scoici). La marginea lagunei sunt grădini de legume, dependințe rustice și modeste, iar pârâiașele care se varsă în lagună sunt atât de bogate și de aburoase, tivite cu stufărișuri și buruieni atât de dese, încât ai putea crede că sunt brațele moarte ale fluviului Mississippi, din lumea lui Huckleberry Finn.

În mijlocul acestui decor, orientat cu fața spre Veneția, se află orașul pescăresc Malamocco, unul dintre cele mai prietenoase locuri din lagună. Orașul inițial, prima capitală a venețienilor uniți, a dispărut complet. Specialiștii cred că era situat departe de țărm, pe o insulă care a fost distrusă de un cataclism în secolul al XII-lea. Din când în când, scafandrii își pun ochelarii și flotoarele și pornesc în expediție, în căutarea ruinelor fostei capitale. Oricât de modern ar fi acum Malamocco, are în continuare aerul unui oraș foarte vechi. Are o *piazza* miniaturală, trei biserici și un vechi palat al guvernatorului. Între lagună și mare, la marginea orașului, trece un canal pe care, în fiecare dimineață, bărcile cu legume își încep negoțul, anunțându-și sosirea cu strigăte răsunătoare, cuvintele părând rostite în arabă. Gospodinele

se întorc acasă ducând cartofi în șorțuri, iar copiii stau pe cheiuri și mănâncă înghețată. Lunci verzi se întind până la dig, iar străzile din Malamocco sunt (după cum ne informează cu amabilitate un anunț) pavate cu scoici.

Lângă cheiuri se află o *trattoria* în grădina căreia poți mânca *scampi* și crabi, în timp ce contempli laguna diafană, ca și cum ai sta pe o terasă secretă. Haimanale binevoitoare se oferă să aibă grijă de barca ta, iar uneori, din popicăria de alături, auzi strigăte guturale de triumf sau de frustrare,acompaniate de sunetul sec al bilelor de lemn. În depărtare, la dreapta, dincolo de un șir de insulițe, se văd turnurile din Veneția. La stânga se înalță farul Spania, înconjurat de o pădure de undițe de pescuit. În apropiere, niște bărci vechi și ruginite zac în apă, cu un aer de demnitate patetică. Pe vremea lui Evelyn, Malamocco era „principalul port” pentru negustorii englezi, însă astăzi adăpostește doar ambarcațiuni abandonate. Din când în când, troleibuzul din Lido intră încet în oraș și oprește lângă chei. Uneori, un Fiat mic și elegant trece în viteză; cu toate acestea, Malamocco are un aer tihnit, de veselie scăldată în soare. Agitația de pe plaje nu a ajuns încă până aici, iar grijile vechii Veneții au fost de mult uitate. Poți sta la soare nestingherit, bucurându-te de liniștea din jur. Chiar și cleștii uscați ai micilor crabi, prăjiți în grăsime și garnisiți cu bucăți uleioase de caracatiță, au o savoare dulce și liniștitoare.

Atmosfera plăcută din Lido și senzația de tihnă se risipesc

treptat pe măsură ce navighezi spre sudul insulei. Fâșia nordică a acestor *lidi* este prosperă și ospitalieră; cea din sud e săracă și dezolantă. Valuri liniștite îți leagănă barca atunci când treci pe lângă Alberoni și traversezi Porto di Malamocco, a doua poartă de ieșire în larg a Veneției, unde ancora flota austriacă. Tot pe aici trec marile și zgomotoasele tancuri petroliere care se îndreaptă spre Sant'Ilario. De partea cealaltă se află Litorale di Pellestrina, o aglomerare de sate sărăcicioase, cu case șubrede, presărate de-a lungul țărmului din ce în ce mai îngust.

În prezent aproape că a dispărut complet, iar satele se îngrămădesc unele în altele ca și cum s-ar înălța direct din apă, în spatele lor fremătând marea, iar în fața lor laguna. Acolo unde se termină San Pietro in Volta, începe Porto Secco, iar Sant'Antonio se pierde în Pellestrina, astfel încât, trecând pe lângă cheiurile lor neîngrijite, țărmul seamănă cu o lungă stradă paralelă cu apa. Sunt câteva biserici, câteva piațete situate lângă apă, o cafenea cu mesele așezate afară și niște grădini sărăcicioase și aride. Căsuțele sunt văruițe în culori vesele, dar se scorojesc, iar printre ele se află șoproane părăginite, depozite, hangare pentru bărci și stive de lemne. Niște șlepuri mari sunt înălțate pe piloni pentru a fi curățate. De-a lungul cheiurilor se vede un șir nesfârșit de bărci pescărești. În Porto Secco se află pârâul secăt ce reprezintă un *porto* care dă spre mare, iar în Pellestrina este turnul unei fortărețe medievale. Majoritatea satelor se dizolvă însă într-o învâlmășeală de clădiri degradate care arată de parcă ar fi

fost nu doar spălate și decolorate de ploii și de vânturi, ci răzuite temeinic.

Acesta este cel mai sărăcăcios țărm al Veneției. Nu are pic de strălucire sau farmec. Chiar și localnicii par ofiliți. Ei trăiesc pe un banc de nisip precar și, pe măsură ce te îndrepti spre sud, insula lor devine din ce în ce mai mică. Uităndu-te printre case, vei vedea o fâșie de verdeață și scânteierea mării. Imediat verdele dispare și nu se mai vede decât conturul cenușiu al unor clădiri din spatele piațetei. Apoi, casele se estompează și ele, rămânând doar niște colibe, siluetele colțuroase ale cabinelor de pe plajă, hangarele pentru bărci și gropile de gunoi. În cele din urmă, trecând pe lângă pietrele funerare din Pellestrina, vei descoperi că un zid mare de piatră formează ultimul bastion al lagunei.

Aici îți legi cu grijă barca de un vechi stâlp de fier, după care, urcând niște scări, ajungi într-o zonă în care stai în echilibru între ape. Te afli pe Murazzi, nobilele diguri care au reprezentat ultimele mari lucrări de inginerie ale Republicii. Fără aceste diguri impresionante și extrem de solide, cu o lungime de 6 000 de picioare, Adriatica ar fi năvălit peste țărmul Pellestrinei și ar fi invadat laguna. Digurile Murazzi sunt construite din blocuri masive de granit, atât de frumos unite între ele, încât Goethe a spus că sunt o adevărată operă de artă. Construcția lor a durat 38 de ani. O placă mare de bronz, fixată pe zid în 1751, amintește scopul construcției: *Ut sacra aestuaria urbis et libertatis sedes perpetuum conserventur colosseas moles ex solido marmore contra mare*

posuere curatores aquarum. Totuși, aproape două sute de secole mai târziu, venețienii au mai adăugat o placă ce reflectă mai bine spiritul acestei falnice construcții: *Ausu Romano, Aere Veneto*. A fost într-adevăr un proiect roman grandios, dus la bun sfârșit de venețieni în ultimele lor zile de independență.

Pe diguri trece un drum îngust, iar aici te poți așeza, legănându-ți picioarele și meditând la intangibilitatea acestor *lidi*. Într-o parte freamătă Marea Adriatică, cenușie, rece, agitată, foarte adâncă, întinzându-se spre Trieste, Pula, Dubrovnik și mai departe, spre Albania, Corfu și Cefalonia. În cealaltă parte, la câteva picioare distanță, se întinde laguna venețiană, ternă și placidă. Apele ei sunt liniștite și meditative; numeroase ambarcațiuni mici se deplasează fără încetare pe vasta întindere de apă, iar jos de tot, acolo unde ți-ai legat barca, peștișori argintii se unduiesc și licăresc printre alge.

31. Pierduți prin lagună

Laguna este însă condamnată, căci spiritul ei e prea evanescent pentru a supraviețui. E un loc al gloriei pierdute, al insulelor uitate și al palatelor abandonate – Malamocco a fost înghițită de ape, Torcello e pustie, Murano s-a degradat, Mazzorbo e muribundă, Sant’Ariano are un aer sepulcral, mănăstirile sunt din ce în ce mai puține, iar campanilele se

clatină. În curând, speculanții, petroliștii și constructorii de poduri îi vor risipi și ultimele urme de mister.

Pe harta lagunei, pierdută printre îndepărtatele mlaștini din zona sud-vestică, se află o insuliță numită Cason dei Sette Morti, Casa celor Șapte Morți, în jurul căreia se țese o legendă. Casa, o construcție de piatră, izolată în mijlocul apei, era folosită de pescari – înainte de apariția bărcilor cu motor – ca bază de operațiuni. Acolo dormeau, mâncau și se odihneau după ce pescuiau, își călăfătuiau bărcile și își reparau năvoadele, în timp ce câțiva dintre ei mergeau la piață ca să vândă peștele prins. Câteva astfel de căsuțe pescărești sunt presărate pe țărmurile mai pustii din sudul lagunei – Cason Cornio Nuovo, Caso di Valle in Pozzo, Cason Bombae, Cason di Valgrande. Nu sunt decât niște simple puncte în zare, răsfirate de-a lungul țărmurilor noroioase, fiind numite după faimoși pescari medievali sau după concepte de mult uitate.

Potrivit legendei, cu mult timp în urmă, în acest *cason* locuiau șase bărbați și un băiat. Bărbații mergeau în fiecare noapte la pescuit, iar băiatul rămânea acasă și gătea. Într-o dimineață, când s-au întors, pescarii au găsit cadavrul unui bărbat plutind pe apă. L-au urcat în barcă, intenționând ca, după micul dejun, să-l ducă lângă Ponte della Paglia, în Veneția, unde erau lăsate trupurile celor înecați pentru a fi identificate. Ieșind din casă în întâmpinarea pescarilor și văzându-l pe bărbatul din barcă, băiatul i-a întrebat de ce nu l-au invitat să ia micul dejun cu ei. Totul era pregătit și era

destulă mâncare pentru încă o gură flămândă.

Pescarii aveau o înclinație tipic venețiană către macabru. Dându-și jos mantalele și intrând în casă, i-au spus băiatului să-l cheme pe străin înăuntru. „E surd de-a binelea și foarte îndărătnic. Lovește-l zdravăn și aruncă-i și o înjurătură ca să-l trezești.” Băiatul a făcut așa cum i s-a spus, însă bărbatul nu s-a mișcat. „Zgâlțâie-l bine!”, i-au strigat pescarii, așezându-se la masă, „și spune-i că nu-l putem aștepta o veșnicie. Avem o grămadă de treabă!”.

Băiatul s-a supus din nou, după care a intrat vesel în casă și a început să pună masa. Totul era bine, le-a spus el. Oaspetele se trezise și urma să apară din clipă în clipă. Pescarii s-au oprit brusc din râs. S-au uitat unul la altul, „palizi și îngroziți”, după cum spun povestitorii. Imediat au auzit fleșcăitul unor pași târșâiți pe cărarea din fața casei. Ușa s-a deschis cu un scârțâit lugubru, iar cadavrul și-a făcut apariția, îngrozitor de țeapăn și de vinețiu la față. Când s-a așezat cu greu la masă, toți cei șase pescari neciopliți fuseseră cuprinși de răceala morții și stăteau cu *polenta* în față. În *cason* se aflau acum șapte bărbați morți. Băiatul o rupsesse la fugă și le-a povestit și celorlalți ce se întâmplase.

Într-o zi, m-am hotărât să vizitez Casa celor Șapte Morți, însă canalele nu sunt semnalizate cu *bricole* și hărțile sunt extrem de imprecise, așa că dis-de-diminează m-am dus în San Pietro in Volta ca să găsesc un ghid. Mi-am dat seama că pescarii de pe litoral nu prea mai merg în acea zonă a lagunei. Câțiva dintre ei, arătându-mi o insulă din direcția

opusă, jurau că acolo se află acel *cason* pe care îl știau din copilărie. Alții recunoșteau că nu cunosc drumul. Unul s-a uitat într-o doară la barca mea, apoi mi-a spus că are alte lucruri de făcut. Până la urmă, un pescar bătrân, hirsut și plin de riduri, un bătrân al lagunei, mi-a spus un preț, după care s-a urcat în barcă și m-a însoțit.

Urma să facem o mică plimbare, ca pe vremuri, mi-a spus el. Nu mai fusese în acea zonă din timpul războiului, când se ascunsese de germani pe o coastă mlăștinoasă de lângă *cason*. Era un bătrân jovial și vorbăreț. Purta o pălărie cu boruri mari și mai multe rânduri de pulovere. M-a călăuzit, vesel, pe apele pustii și vălurite din mijlocul lagunei, prin Valea Șanțului cu Apă Mică, prin Mica Vale de deasupra Vântului, unde algele se legăneau misterios, la câțiva centrimetri sub elicea bărcii. Era o zi mohorâtă și bătea un vânt rece, însă, pe măsură ce avansam, bătrânul îmi arăta punctele de reper din zonă: Cason dei Mille Campi, o casă masivă din piatră, izolată printre mlaștini; casele țărănești albe din depărtare, de pe continent; aproape imperceptibila insulă San Marco în Boccalama; Chioggia, tronând sumbră în sudul lagunei; țărmul lung al Pellestrinei, care se pierdea în urma noastră.

În jurul nostru laguna era pustie. Eram departe de traficul de pe marile canale. Se vedeau doar câteva bărcuțe pescărești vechi în golfurile nămolose. O dată sau de două ori, ghidul meu, care nu era obișnuit cu motoarele, a intrat cu barca în mâl, dar după puțin timp navigam deja pe apa

adâncă din Fondi dei Sette Morti, ultimul popas înainte de destinație. Ah! Câte amintiri i-a stârnit bătrânului acest loc! Tatăl lui îl adusesese aici în copilărie, pe vremea când îl învăța să vâslească. Tot aici, în perioada de penurie de dinainte de război, bătrânul petrecea nopți lungi, vântoase, scormonind în mâl după ultima midie. Iar acolo, pe acel mal nămolos, umed și dezolant, se ascunsese de germani, pitit sub o prelată, în timp ce soția lui vâslea până acolo în fiecare săptămână ca să-i aducă provizii. Și, exact după cotul ăsta, în mijlocul acestor bancuri de nisip – *Cârmiți puțin spre stânga, apa nu e adâncă aici, acum întoarceți-vă în curent* –, aici, imediat ce cotim, vom găsi...

Însă bătrânul nu a mai apucat să-și termine fraza, căci, după ce am înconjurat acel punct mlăștinos, am descoperit că mult căutatul *cason* nu mai era acolo. Prădătoarea, nemulțumita, neliniștita și rapacea lagună își făcuse din nou mendrele. Apa inundase bancurile de nisip, iar tot ce mai rămăsese din casă era o masă amorfă de bucăți de zidărie, un morman de cărămizi și de dărâmături, printre care se infiltrasse deja marea. Bătrânul era uimit, dar mai cu seamă intrigat. „Cum de s-a putut întâmpla așa ceva?”, m-a întrebat cu vădită indignare. „*Mamma mia!* Casa era acolo când eu eram mic, o casă frumoasă din piatră, Cason dei Sette Morti – iar acum a dispărut! Cum de s-a putut întâmpla așa ceva? Spuneți-mi!”

Dincolo de barba nerasă, bătrânul era un om educat. În timp ce ne îndepărtam de acel loc dezolant, întorcând prora

spre San Pietro, am auzit un chicotit sec venind dinspre pupa bărcii. *Mamma mia!* a făcut bătrânul din nou, dând din cap. Ne-am întors spre casă, râzând și bând vin, dar la un moment dat, nefiind suficient de atent, bătrânul a împotmolit din nou barca, distrugând ambreiajul din față, așa încât ne-am continuat călătoria ca vai de noi, mergând cu spatele. „Ca doi crabi”, mi-a spus bătrânul, deloc stingherit, „deși chiar și ei merg într-o parte”.

- 1 „Neguțătorul din Veneția”, ed. cit., actul I, scena I, p. 438.
2. Oraș din fostul comitat Middlesex, cunoscut ca fiind principalul loc în care erau executați criminalii din Londra (n.tr.).
3. Versurile fac parte din poemul *Julian and Maddalo: A Conversation*, scris de Shelley pe durata șederii sale în Este, lângă Veneția (n.tr.).

Îmbarcarea

Poate că ești milionar și poți închiria un palat venețian pe un an întreg, cu o gondolă aurită în spatele grilajului, cu stâlpi de ancorare vopsiți în culori strălucitoare și cu draperii de un albastru-azuriu care, trase cu indiferență peste ferestre, proclamă absența ta din Park Lane sau din New England. Totuși, probabil va veni ziua în care va trebui să-ți faci bagajele, să plătești facturile, să-ți iei rămas-bun de la loiala Emilia (ale cărei lacrimi sunt înduioșătoare) și să navighezi spre țărmuri mai puțin fermecătoare. Apoi, trecând printre insulele care se pierd în urma ta, te va cuprinde o senzație stranie de ușurare, tristețe și perplexitate. Veneția, asemenea multor amante frumoase și vinuri tari, nu e niciodată în totalitate cinstită cu tine. Trecutul ei este enigmatic, prezentul contradictoriu, viitorul incert. Părăsești orașul satisfăcut, dar confuz, ca un tânăr care, desprinzându-se fericit dintr-o îmbrățișare, își dă seama dintr-odată că mintea iubitei lui e în altă parte și, pentru o clipă, se întreabă ce a văzut la ea.

Căci, deși legenda Veneției a fost batjocorită de mulți – raționaliști, sceptici și obișnuiții demistificatori –, farmecul Serenissimei este totuși surprinzător de empiric. După ce părăsesc Veneția, aproape toți vizitatorii sunt de acord că, în

ansamblu, este totuși un loc cu adevărat încântător. O interminabilă procesiune de spirite talentate au venit în pelerinaj până în Piața San Marco, fiind onorate cum se cuvine. O armată întreagă de admiratori i-au cântat frumusețea: Goethe, Stendhal, Gautier, Hans Andersen, Musset, Charles Reade, Wagner, Taine, Maurice Barrès, Thomas Mann, Mendelssohn, Henry James, Rilke, Proust, Rousseau, Byron, Browning, Dickens, Dante Gabriel Rossetti, Hemingway, Ruskin, Dante, Wordsworth, Petrarca, Longfellow, Disraeli, Evelyn, Shelley, Jean Cocteau – ca să nu mai vorbim de George Sand, Ouida, Mrs Humphry Ward, Freya Stark și George Eliot, al cărei soț a căzut, cu un plescăit jalnic, de la fereastra camerei lor de hotel direct în Canal Grande. Corot, Dürer, Turner, De Pisis, Dufy, Kokoschka, Manet, Monet, Whistler – toți au înfățișat Veneția în picturi faimoase, iar la Londra, Paris sau New York aproape că nu există nicio galerie de artă în care să nu fie expus câte-un peisaj obscur cu Salute în centru, opere aparținându-le unor pictori mai puțin cunoscuți.

Oricât ar părea de surprinzător, Nietzsche a spus cândva că, de fiecare dată când căuta un sinonim pentru *muzică*, găsea „mereu unul singur: *Veneția*”. Chiar și Hitler credea că e un oraș frumos. Când l-a vizitat, a stat în Stra, pe continent, dar îi plăcea în mod deosebit Palatul Dogilor, după cum mi-a mărturisit una dintre gărzile care l-au escortat cu acea ocazie. Legenda mai spune că Hitler a încălcat protocolul, plimbându-se singur prin oraș la primele ore ale dimineții

(unii spun că mergea la trap, ca un om care își pierduse mințile). Și lui Garibaldi îi plăcea Palatul Dogilor, deși nu prea se dădea în vânt după artă. Credea că vede o asemănare, care îl flata, între el și imaginea curajosului amiral Veniero din tabloul lui Vicentino *Bătălia de la Lepanto*. Despre niciun alt loc de pe pământ nu s-au scris mai multe dulcegării și mai mulți acri de proză exaltată ca despre Veneția. Veneția este pavată cu înflorituri lingvistice. Însă, așa cum observa John Addington Symonds, e un Shakespeare al orașelor: imbatabilă, unică, fără putință de a fi măcar invidiată. Stockholmul se mândrește proclamându-se Veneția nordului, iar Bangkokul Veneția Orientului. Amsterdamul se laudă că ar avea mai multe poduri decât Veneția. Londra are propria *Little Venice*, în Paddington, unde, pe poarta casei unui proprietar mai ireverențios, se află următoarea avertizare: *Beware of the Doge*¹. Venezuela și-a primit numele de la conchistadori atunci când aceștia au văzut satele amfibiene din golful Maracaibo. Nici măcar Churchill nu a obiectat când un admirator italian, încercând să găsească o traducere potrivită pentru titlul său de *Lord Warden of the Cinque Ports*, l-a numit doge de Dover.

Toate aceste lucruri mi se par ciudate, întrucât, deși Veneția este fără îndoială încântătoare, e greu de crezut că atracția exercitată de ea este universală. În primul rând, nimeni nu poate nega faptul că orașul miroase îngrozitor. În al doilea rând, are un spirit din cale-afară de mercantil. Iernile sunt aspre, iar sărbătorile populare au devenit

vulgare. Laguna poate fi neplăcut de răcoroasă și de ternă. Clădirile din oraș, privite cu un ochi obiectiv și analitic, merg de la sublim la detestabil, existând și categoria intermediară a edificiilor vechi supraestimate. Nici mie nu îmi plac majoritatea palatelor extravagante de pe Canal Grande, cu fațadele lor pompoase, portalurile înzorzonate și obeliscurile falice. Multe dintre celebrele construcții din oraș – Dogana, de exemplu, sau vechile temnițe – ar trece neobservate în Clapham sau în Bronx.

Ruskin, care detesta jumătate dintre clădirile din Veneția și adora cealaltă jumătate, scria despre San Giorgio Maggiore că e „imposibil să-ți imaginezi un design mai grosier, mai barbar și mai infantil, o plagiere mai servilă, un rezultat mai insipid și mai vrednic de dispreț din toate punctele raționale de vedere”. Charlie Chaplin spunea cândva că i-ar fi plăcut să ia o pușcă de vânătoare și să doboare, zeitate cu zeitate, toate statuile lui Sansovino de pe Biblioteca Națională, aflată în Piazzetta. Evelyn considera că Bazilica e „ternă și lugubră”. Filosoful Herbert Spencer detesta „modelele absurde” din Palatul Dogilor, a căror mozaicare îi amintea „nici mai mult, nici mai puțin decât de coloana vertebrală a unui pește”. D.H. Lawrence, văzând pentru prima dată clădirile din Veneția, a spus că e „un oraș abominabil, verde și alunecos”. Știu exact la ce se referea.

Cu toate acestea, farmecul Veneției nu vine nici din arta, nici din arhitectura ei. Orașul are ceva senzual, dacă nu chiar sexual. În secolul al XIX-lea, un francez scria că „Veneția te

vrăjește ca o femeie. Alte orașe au admiratori. Doar Veneția are amanți”. În secolul al XVII-lea, James Howell își încredința cititorii că, „după ce vor cunoaște frumusețea rară a Orașului Virgin, vor vrea imediat să se înfrupte din ea”. La rândul ei, și Elizabeth Barrett Browning a transpus în cuvinte o parte din acest extaz lasciv sau poate narcotic, scriind că „nimic nu se compară cu ea, nimic nu o poate egala, în lume nu există decât o singură Veneție”. Astăzi, zgomotul bărcilor cu motor și turismul excesiv au pângărit orașul, însă, când mă uit pe fereastră dis-de-dimineată, când aerul are în el prospețimea mării, când ziua e încă pură, când se aude sub balcon sunetul suav al vâslelor lovind apa, iar din depărtare răzbate hurelul monoton al turbinelor unui vapor, când primele raze ale soarelui strălucesc pe îngerul aurit al Campaniei, iar umbrele alunecă de-a lungul siluetelor misterioase ale palatelor, atunci mă cuprinde o dorință stranie și nestăpânită, ca și cum ar trece pe acolo o făptură irezistibilă, dar inaccesibilă.

Cred că, într-o oarecare măsură, este vorba despre structura organică a orașului. Veneția este un minunat tot unitar, compact și funcțional: desăvârșită, mică, neclintită în inima lagunei în formă de seceră, ca un bătrân monstru auriu într-un eleșteu. Corbusier spunea că orașul este un exemplu practic pentru urbaniști. Zone disparate din Veneția au fost contopite, precum cele două palate vechi de pe Canal Grande ale căror acoperișuri se suprapun pe deasupra unei străduțe. Arhitectura Veneției reprezintă o sinteză de stiluri –

oriental și occidental, gotic, renascentist, baroc, așa încât Ruskin a putut spune despre Palatul Dogilor că este edificiul central al lumii. Canalele și străzile din oraș comunică armonios între ele, precum piesele unui mecanism care funcționează ireproșabil. Simbolurile Veneției sunt simple, dar captivante, asemenea unor imagini publicitare – grațioșii lei înaripați, caii de aur, dogele cu tichia ascuțită, coloanele gemene de pe Molo, Campanila perfect verticală, cotitura maiestuoasă a Marelui Canal, prorele gondolelor, care se înalță ca niște cobre în lumina felinarelor. Devizele orașului sunt înălțătoare și memorabile: *Viva San Marco!*, *Stăpână peste un sfert și o jumătate de sfert*, *Pax tibi, Marce, Morto o Vivo, Com' era, dov' era*. Veneția pare o corporație dizolvată, dar încă grandioasă, care și-a păstrat impresionanta esență capitalistă. Stând pe arcul înalt al Podului Rialto, simți că, într-un fel, îi poți cuprinde cu mintea întreaga măreție – întreaga istorie, întreaga semnificație, orice nuanță din frumusețea sa. Și deși comorile ei sunt nepuizabile, chiar poți face acest lucru, căci Veneția e o esență extrem de concentrată distilată din propria grandoare.

În același timp, este vorba și despre lumina orașului. Pictorii venețieni erau maeștrii clarobscurului, iar Veneția a fost mereu un oraș translucid, un loc al apusurilor fermecătoare și al dimineților irizate, oricât de monocromatice ar putea părea iernile ei lungi. Pe vremuri, fațadele și frescele aurite făceau orașul să strălucească – Palatul Dogilor era o masă scânteietoare de auriu, purpuriu

și albastru. Acum, din loc în loc, pe zidurile scorojite și pe sculpturile degradate încă se pot vedea niște licăriri firave din culoarea pierdută a orașului. Chiar și în prezent, în zilele de sărbătoare, când venețienii atârnă la geamuri steaguri și carpete, când își deschid umbrelele de soare multicolore, când aprind lampioanele, când udă mușcatele din ghivecele de la geam, când merg prin lagună în frumoasele lor bărci – chiar și acum, dacă soarele o inundă cu generozitate, Veneția poate fi un loc plin de culoare. Atmosfera are, de asemenea, o limpezime capricioasă care tulbură simțul distanțelor și proporțiilor, conturând uneori linia orizontului și fațadele clădirilor cu o precizie ieșită din comun. Orașul abundă în efecte trompe-l'œil, naturale sau artificiale – jocuri de perspectivă, ciudate efecte în racursi, distorsiuni și halucinații. Uneori, peisajele par unidimensionale, lipsite de orice subtilitate, asemenea unor decoruri de pantomimă; alteori, par să aibă o adâncime exagerată, ca și cum clădirile ar fi separate în mod artificial pentru a le permite actorilor să treacă printre ele sau pentru a crea iluzia de spațiu. Laguna este plină de miraje cețoase. Dacă mergi cu barca în Bazinul San Marco, iar de acolo te îndrepti spre Canal Grande, aproape că asști la un spectacol fantasmagoric. Diversele planuri ale Pieței trec cu încetinitorul unele pe lângă altele, așa încât simțul adâncimii se pierde, iar toate structurile grandioase, coloanele și turnurile par plate și extrem de subțiri, precum decorurile de carton de la teatru.

În același timp, este vorba și despre textura orașului.

Veneția este un loc al materialelor luxoase. Clădirile ei sunt construite din marmură, porfir, cipolin, bronz antic cu incrustații verzi, granit șlefuit și alabastru. Orașul e plin de țesături fine și ademenitoare, precum mătășurile pe care Wagner le răsfirea prin camerele lui – catifele, taftale, damascuri și satinuri pe care negustorii venețieni le aduceau din Orient, într-o epocă în care toate deliciile acestuia treceau prin Veneția, învăluite într-un abur de mirodenii. Când ploaia cade pe fațadele Bazilicii, plăcile de marmură par acoperite cu un brocart de o frumusețe ce îți taie respirația. Chiar și apele Veneției seamănă uneori cu mătasea. Chiar și pavajul din Piazza pare elastic atunci când luna strălucește deasupra lui. Chiar și mîlul devine un pântec roditor.

Magia Veneției vine și din felul în care se mișcă orașul. Veneția și-a pierdut acel farmec care o învăluia într-un aer mătăsos și oniric, dar mișcărilor ei sunt în continuare domoale și ademenitoare. E încă un oraș pestriț, vibrant și scânteietor, în care lumina blândă a soarelui strălucește pe sub poduri, iar umbrele se unduiesc de-a lungul promenadelor. Mișcărilor Veneției nu au în ele nimic discordant sau brutal. Gondola este un mijloc de transport minunat, ambarcațiunile mai mici de pe canale se deplasează cu o grație sacadată, și adesea se poate vedea suprastructura vreunui transatlantic trecând maiestuos prin spatele coșurilor de fum.

În Veneția sunt câteva locuri de unde, uitându-te de-a lungul unui canal, poți zări pentru o clipă oamenii care trec prin arcade. Mișcărilor lor au o lentoare atât de stranie, încât

par să plutească. Uneori, apare în decor, pentru o clipă, câte o bătrână înfășurată în șaluri negre cu ciucuri. Alteori, trece în liniște câte un preot a cărui reverendă se unduiește după pașii lui mari. Femeile din Veneția merg cu grația unor corăbii, mișcările lor legănate pornind doar din gleznelor delicate. Călugării și călugărițele lunecă în liniște pe străzile orașului, ca și cum nu ar avea picioare sub veșmintele lungi, ci ar levita. Polițiștii din Piazza patrulează silențioși și autoritari. Bărcile își fac veacul în lagună, aproape nemișcate pe linia orizontului. Paracliserul Bazilicii, când vede o femeie în pantaloni sau într-o rochie cu mâneci scurte apropiindu-se de templu, își ridică încet bastonul de argint, cu un magistral gest de refuz, dând din cap cu o expresie atotștiutoare. Mulțimile forfotesc pe străzile comerciale înguste, creând o atmosferă însuflețită și relaxată în același timp. Iarna e plăcut să stai la căldură, într-un bar primitiv, și să privești pe fereastră cavalcada de umbrele, înalte, scunde, înclinate într-o parte, făcând tot felul de manevre politicoase ca să încapă unele printre altele, asemenea pieselor unui mozaic sau dinților unui angrenaj.

Iar în ultimă instanță, splendoarea acestui loc vine din însăși ființa grandioasă a Veneției: glorioasa și strania ei istorie, vasta și melancolica lagună care o înconjoară, misterioasa și frumoasa ei viață marină care o face, chiar și astăzi, unică printre celelalte orașe. Când, în cele din urmă, te vei despărți de apele ei, punându-ți în valiză pălăria de pai, farmecul Veneției îți va dăinui în minte. Mirosul de mâl, de

tămâie, de pește, de vechi, de mizerie și de catifea îți va persista în nări. Freamătul apei din canale îți va răsună în urechi. Oriunde vei mai călători, te va însoți o prezență trandafirică, crenelată și licăritoare, te vor însoți domurile, pânzele bărcilor și turnulețele înclinate ale Serenissimei.

Iată ce înseamnă romantismul! Iată ce înseamnă voluptatea Veneției și vraja ei bahică! Nu e de mirare că soțul lui George Eliot a căzut în Canal Grande.

1. Joc de cuvinte care are la bază expresia *Beware of the dog* („Atenție, câine rău”) (n.tr.).

Cronologie

	anul	pagina
În primii 800 de ani din istoria lor venețienii și-au dobândit independența, și-au stabilit supremația comercială pe coasta de est a Mediteranei și și-au creat propriul sistem de guvernare aristocratică.	421	Data tradițională a întemeierii Veneției 20
	697	Alegerea primului doge 20
	809	Atacul lui Pepin împotriva Veneției 250
	829	Aducerea moaștelor Sfântului Marcu 52, 54-55
	960	Dalmații atacă Veneția 252
	976	Incendierea Bazilicii 52
	997	Războiul împotriva dalmaților 298-299
	997	„Cununarea cu Adriatica” 298-299
	1001	Otto al III-lea la Veneția 291
	1177	Papa Alexandru 223

al II-lea se
întâlnește cu
Barbarossa

1202	Cruciada a Patra	36
1297	Instituirea autocrației patriciene	23-24
1310	Conspirația lui Tiepolo	44
1335	Înființarea Consiliului celor Zece	24
1355	Decapitarea dogelui Faliero	181
1373	Evreii ajung în Veneția	98
1380	Genovezii capitulează la Chioggia	251- 252
1403- 5	Cucerirea orașelor Bassano, Belluno, Padova, Verona	119- 120
1406	Moare Carrara	180
1421	<i>Se naște Gentile Bellini</i>	
1426	<i>Se naște Giovanni Bellini</i>	
1431	Moare Carmagnola	180
1435	<i>Se naște Verrochio</i>	

În secolul al XIV-lea, după divizarea Imperiului Bizantin, Veneția s-a implicat într-o luptă îndârjită cu rivala sa, Genova, pe fondul unei instabilități politice interne. Conflictul s-a soldat cu triumful Veneției.

Odată cu înfrângerea Genovei, venețienii și-au îndreptat atenția spre continent, iar la jumătatea secolului al XV-lea își construiseră un imperiu continental care se întindea până aproape de Milano. Totuși, căderea Constantinopolului a marcat începutul declinului lor.

1450	<i>Se naște Carpaccio</i>	
1453	Turcii cuceresc Constantinopolul	25
1454	Cucerirea orașelor Treviso, Friuli, Bergamo, Ravenna	119- 120
1457	Demiterea dogelui Foscari	218
1472	<i>Se naște Giorgione</i>	
1479	<i>Se naște Sansovino</i>	
1480	<i>Se naște Palma Il Vecchio</i>	
1489	Anexarea Ciprului	60
1498	Călătoria lui Vasco da Gama în India	25
1508	Liga din Cambrai	26
1512	<i>Se naște da Ponte</i>	
1512	<i>Se naște Tintoretto</i>	
1513	<i>Se naște Paris Bordone</i>	
1518	<i>Se naște Palladio</i>	
1528	<i>Se naște Veronese</i>	
1539	Înființarea	24

În ciuda unor perioade de fertilitate artistică impresionantă, în ultimele patru secole ale istoriei sale Veneția și-a pierdut din autoritate și vigoare, puterea i-a slăbit în urma constantelor războaie de apărare împotriva turcilor și odată cu apariția în Occident a unor noi rivali comerciali. La mijlocul secolului al XVIII-lea imperiul său aproape că nu mai exista, iar sfârșitul său ca stat este marcat de carnavaluri și excese.

Consiliului celor
Trei

- 1544 *Se naște Palma Il
Giovane*
- 1571 Moare Bragadin 181-
182
- 1574 Vizita lui Henric 75-76
al III-lea al
Franței
- 1580 *Se naște
Longhena*
- 1606 Marele Interdict 87-88
- 1607 Atentatul 179
împotriva lui
Sarpi
- 1693 *Se naște Tiepolo*
- 1697 *Se naște
Canaletto*
- 1702 *Se naște Longhi*
- 1712 *Se naște Guardi*
- 1751 Se finalizează 304
construcția
digurilor
Murazzi
- 1757 *Se naște Canova*
- 1784 Campania 185
împotriva
piraiților berberi
- 1797 Francezii 26-27,
cuceresc Veneția 108,
253-
254

1798	Veneția este cedată Austriei	254
1800	Conclavul papal de la Veneția	217
1806	Francezii se întorc în Veneția	253
1814	Austrieii se întorc în Veneția	253-254
1846	Construirea podului feroviar	120
1848	Revoluția venețienilor împotriva austrieților	109, 254
1866	Veneția este anexată Regatului Italiei	27
1902	Prăbușirea Campaniei	165-167
1915	Operațiuni împotriva Austriei	109
1931	Construirea podului rutier	120-121
1945	Armata britanică pătrunde în Veneția	110-111, 254-255
1960	Construirea Aeroportului Marco Polo	242

De aproape un secol Veneția face parte din statul italian. În prezent este prefectură, capitală de provincie și al treilea port ca mărime din Italia.

Index

Indicii topografici se referă la harta Veneției de la începutul cărții

D4 abatorul municipal 150

G9 Accademia, galerie de artă 88-89, 143, 164, 174, 205, 209, 220, 222, 234

ACTV (Azienda del Consorzio Trasporti Veneziano) 129-130

Adda 246

Addison, Joseph 108

Adige 245, 257

Aeroportul Marco Polo 242, 264, 300

Alberoni, oraș lagunar 302-303

Alexandru al III-lea, papă 209, 223

Alexandru al III-lea, țar 67

Allen, Grant 177

Altino, sat de pe continent 271

Andersen, Hans 311

E9 Angelo Raffaele, biserică 231

Aretino, Pietro 192, 222

G9 Arhivele Statului 67, 111, 214-215

Arie 299

Aristotele (Ridolfo Fioravanti) 168

I8 Armenilor, Strada, *vezi* Calle degli Armeni

M7 Arsenal 24, 40, 53, 70, 83, 119, 129-130, 175, 180, 205, 215,
224-225, 229, 241, 250, 257, 259

Atanasie 216

Baedeker 19, 84, 135-136, 150, 233, 266

Balbi, Andrea 214

Balbi, Nicolò 143

Balduin, împărat al Ierusalimului 26

Banca Giro 210

Barbari, Jacopo de' 229

Barbaro, familie 180-181, 220

Barbaro, Marco, amiral 181

Bari 299-300

Barnabotti 46

Barrès, Maurice 311

Basaiti 235, 283

J8 Basilica San Marco 47-48, 52-54, 70, 72, 74-75, 77, 80-81, 85,
89-90, 92, 108-110, 119, 156, 166, 168-169, 172, 184, 186,
188, 190, 195-196, 203, 205-207, 216-217, 222-225, 229, 236,
242, 255, 299, 313, 315

K9 Bazinul San Marco 118, 174, 235, 261, 315

Beerbohm, Max 208

Bellini, Gentile 51, 221, 229, 234

Bellini, Giovanni 40, 75, 223, 228-229, 235

Benchley, Robert 122
Bernardo, Pietro 160
Berry, ducesa de 143
Biagio 215
Bienala 31, 77, 144, 154, 229, 239
Bismarck, Otto von, prinț 110
Bonington, Richard 311
Bordone, Paris 75
Bosch, Hieronymus 31
Bragadin, Marcantonio, amiral 49, 181-182
Brenta 119, 150, 245-247, 250, 267
Breviarul Grimani 230
Brosses, Charles de 283
Brown, Horatio 67
Browning, Elizabeth Barrett 313
Browning, Robert 104, 138, 156, 208, 285, 311
Brunswick, ducele de 143
J8 Bucintoro, club de canotaj 127
Burano, insulă 132, 249, 276-278, 288, 294-295
I9 Bursa 37
Byron, Lord 33, 44, 47, 50, 63, 96, 99, 104, 146, 178, 208-209,
224, 285-286, 298, 311
I6 Ca' d'Oro 39, 223, 228, 235, 296
G8 Ca' Foscari 75, 143, 151, 231
G8 Ca' Rezzonico 47, 104, 124, 139, 144, 156, 208, 221, 231
Ca' Romani 259

Cabot, John 49
Calergi, familie 143
I8 Calle degli Armeni (Strada Armenilor) 102-103
H8 Calle degli Assassini 180
Calle dei Frari 140
Calle del Traghetto 139
Calle delle Turchette 139
Calle Lunga San Barnaba 139
Cammell, Charles 286
J8 Campanila San Marco 68, 85, 88, 110, 117, 121, 164-168,
171, 191, 207, 236, 251, 256, 313
E9 Campo Angelo Raffaele 151
E8 Campo dei Carmini 187
G7 Campo dei Frari 69
H4 Campo dei Mori 52, 57, 226
I8 Campo Manin 90, 175, 230
F9 Campo San Barnaba 35
I7 Campo San Bartolomeo 230
I8 Campo San Fantin 149
G6 Campo San Giacomo dell'Orio 137
I8 Campo San Luca 119
G7 Campo San Polo 74, 137, 179
K8 Campo San Zaccaria 145
G6 Campo San Zan Degolà 215, 232
J6 Campo San Zanipolo 49, 56, 70
G7 Campo Sant'Agostin 49, 70, 224
H8 Campo Sant'Angelo 227

H7 Campo Sant'Aponal 223
F8 Campo Santa Margherita 89, 137-138, 151, 216
J7 Campo Santa Maria Formosa 137
G6 Campo Santa Maria Mater Domini 49
G9 Campo Santo Stefano 83, 137, 164
Canal Grande 23, 32-33, 35, 42, 45-46, 56, 77, 80, 85, 118, 120,
123-129, 133-136, 140-141, 143-144, 147-151, 157-158, 164,
169, 184, 189, 195, 200, 235, 254
Canale Ex-Vittorio Emanuele III 262
Canale Orfano 263, 293
Canaletto (Antonio Canal) 201, 207, 212, 234, 301
Canalul San Marco 250, 259, 264
E4 Cannaregio, canal 62, 147
Cannaregio, *sestiere* 154, 228
Canova, Antonio 105, 222, 285
Capela Fecioarei Maria 191
Capote, Truman 193
Cappello, Bianco 60
Carmagnola (Francesco Bussone) 180
E8 Carmini (Santa Maria del Carmelo), biserică 138, 164, 168,
191, 222, 231
F8 Carmini, Scuola, *vezi* Scuola Grande dei Carmini
Carol al II-lea, rege al Angliei 132
Carol al V-lea, împărat al Spaniei și Austriei 29
Carol al VII-lea, rege al Spaniei 209
Caromani, fort 259
Carpaccio, Vittore 41, 65, 71, 89, 134, 147-148, 174, 216, 228-

229, 233-234

Carrara, Novello 180

Cartea de Aur 43-45, 48, 215

G7 Casa memorială Goldoni 57, 172

Casanova, Giacomo 82, 166, 177, 204

I4 Casino degli Spiriti 178

Cason dei Sette Morti, adăpost pentru pescari 305-307

Castellani, facțiune 34, 224, 263

Castelletto, fost bordel 61

Castello, *sestiere* 154, 229

Cavalerii de Malta, biserică, *vezi* San Giovanni

Cavallino, coastă lagunară 268-269, 272

G5 Cazinoul Municipal, *vezi* Palazzo Vendramin

G8 Centrul Internațional al Artei și Costumelor (Palazzo Grassi) 144

G5 Certosa, insulă 259

Chaplin, Charlie 313

Chateaubriand, François 29, 123, 208

cheiuri 136

Chioggia, oraș lagunar 119-120, 249, 251-252, 257, 261, 269-272, 302

Churchill, sir Winston 193, 312

Cima da Conegliano 228-229, 231, 234

Clement al XIII-lea, papă 208

Cobden, Richard 104

Cocteau, Jean 311

Colleoni, Bartolomeo 49, 55, 70-71, 223, 235

Commynes, Philippe 25
Condulmer, Gabriele 292
G9 Conservator (Palazzo Pisani) 151
Consiliul celor Trei 24, 109, 176-177
Consiliul celor Zece 24, 97, 176, 215, 291
Constanziaca, insulă 296
Contarini, Giovanni 49
Corbusier, Le 314
Cornaro, Caterina 60
Corot, Jean 311
J8 Correr, muzeu 143, 229
I10 Corte Catecumeni 209
Corvo, Baron (Frederick Rolfe) 93, 156, 159, 208, 214, 292
Coryat, Thomas 76, 122, 133, 207, 263
Cruciada a Patra 35-36, 297
H7 Curtea de Apel (Palazzo Grimani) 143
G9 Curtea ducelui Sforza 63

da Gama, Vasco 25, 88, 107, 211, 240
da Lezze, Antonio 48
da Ponte, Antonio 40, 148
Dandolo, Andrea 51
Dandolo, Enrico, doge 36-37, 50, 70, 73
J8 Danieli, hotel 96, 128, 177, 238, 255
d'Annunzio, Gabriele 209, 237, 257, 259
Dante Alighieri 157, 215, 226, 311
Diaghilev, Serghei 156, 159

Dickens, Charles 163, 311
Disraeli, Benjamin 311
B7 docuri, Veneția 268
I9 Dogana, vamă 123, 175, 200, 216, 230, 313
Donatello 71
Donato, biserică 281-282
Doria, Pietro 252
Dorsoduro, *sestiere* 62, 67, 154, 198, 230, 238
Dufy, Raoul 311
Dürer, Albrecht 70, 311
Duse, Eleonora 78, 156, 209

Eliot, George 221, 311, 316
I7 Erberia, piață 212
Erizzo, familie 179
Erizzo, Francesco, doge 218
Eugen al IV-lea, papă 292
Evelyn, John 117, 132, 146, 303, 311, 313
Excelsior, hotel de pe insula Lido 255

Faliero, familie 181
Faliero, Marino, doge 49, 181, 226, 292
Fantoni, Stefano 176
Fecioara Nicopeia 86
H8 Fenice, teatru 31, 67, 132, 149, 191, 230
Ferrara, marchiza de 148
Festivalul de Film 77, 193, 239, 269

Festivalul Internațional de Film 77, 193, 239, 269
Festivalul Internațional de Muzică Contemporană 191, 239
Fisher, Lord 99
J8 Florian, cafenea 206
I7 Fondaco dei Tedeschi (Poșta) 154, 231
G5 Fondaco dei Turchi 181, 187, 226
Fondamenta delle Eremite 139
Fondamenta di Borgo 139
J5 Fondamenta Nuove, cheiuri 119, 152-153, 184, 278
Fondamenta Sangiantoffetti 34
Fondi dei Sette Morti 307
Forlati, profesor 169
Foscari, Alvise 218
Foscari, familie 47
Foscari, Francesco, doge 47, 49, 175, 218, 260
Foscarini, Antonio 49
Foscarini, Francesco, doge 120
I6 Franchetti, muzeu 144
Francisc, sfânt 288-289
Francisc al II-lea, împărat 208
Franco, Veronica 62
F7 Frari, biserică (Santa Maria Gloriosa) 57, 62, 67, 69, 73, 91,
112-113, 160, 180, 186, 205, 214, 218, 221-222, 234
Frederic I Barbarossa, împărat 223
Frederic al III-lea, împărat 117, 280
Freyberg, general 255
I8 Frezzeria, stradă 215

Fusina, sat de pe continent 119, 267, 271

Galilei, Galileo 165, 226

E6 gară 120, 229, 238

Garibaldi, Giuseppe 312

Gautier, Théophile 143, 311

Gazometrul orașului 150

Gazzettino, ziar 62

G10 Gesuati (Santa Maria del Rosario), biserică 230

J5 Gesuiti (Santa Maria Assunta), biserică 179, 219, 228

Gheorghe, sfânt 86, 217, 233

F4 ghetou 98-100, 119, 228, 238

Giocondo, Fra 148

Giorgione da Castelfranco 86, 154, 228, 234

Giudecca, canal 147

Giudecca, insulă 66, 77, 81, 89-90, 93, 98, 104, 119-120, 127, 129-130, 133, 145-146, 153-154, 187-188, 230-231, 238, 241, 258

Giustinian, familie 31, 47

I7 Gobbo di Rialto 212

Goethe, Johann von 20, 27, 70, 117, 165, 169, 208, 304, 311

Goldoni, Carlo 33, 36, 49, 57, 61, 230

Gorzowsky, general 110

Grazia, Duca della 143

O11 Grădinile Publice 42, 59, 63, 66, 69, 81, 90, 118, 145-146, 174, 224, 229, 238

I9 Grădinile Regale 66

Grigore al XVI-lea, papă 285

Grimani, Antonio 55

Grimani, cardinal 55

Grimani, familie 143

Grimani, Filippo, conte 167

Guardi, Francesco 40, 228, 231, 234

Guasto, Marchese del 221

Guggenheim, Peggy 239

Hare, Augustus 59, 204

I9 Harry's Bar 46, 96, 192-193, 198, 203, 210, 275

Hemingway, Ernest 192, 311

Henric al III-lea, rege al Franței 75-77, 211

Henric al VIII-lea, rege al Angliei 99

Hitler, Adolf 312

Howell, James 279, 313

Howells, W.D. 104, 160, 208

Hutton, Barbara 208

Hutton, Edward 301

Ibn Khaldun 26

Ieronim, sfânt 173, 222, 233

Iesolo, oraș lagunar 268, 302

Ioan al XXIII-lea, papă 79, 91

Ioan Botezătorul, sfânt 34, 216-217

Ioan Evanghelistul, sfânt 87

Isonzo 246

Iulian Martirul, sfânt 87

Iustinian, împărat 31

închisoare 151

James, G.P.R. 160

James, Henry 105, 311

Kokoschka, Oskar 311

G9 La Carità, fostă biserică 164, 209

La Grazia, insulă 290

La Lupa, fortăreață din lagună 259

Lama 264

Laurențiu, sfânt 228

Law, John 157

Lawrence, D.H. 313

Leon al XIII-lea, papă 67

Liberi, Pietro 221

Lido, insulă 36-37, 46-47, 70, 81, 99, 111, 120, 136, 160, 209-210, 240, 242, 259, 265, 297-303

Lido di Sottomarina, coastă lagunară 266, 269, 298

Liga din Cambrai 26, 98

F5 Lista di Spagna, stradă 107

Litorale di Cavallino, coastă lagunară 266

Litorale di Pellestrina, insulă 298, 303

Livenza 246

Lombardi, frații 232
Longfellow, Henry 285, 311
Longhena, Baldassare 40, 101, 223
Longhi, Pietro 40, 174
Loredan, familie 143
Loredan, Girolamo 49
Lotto, Lorenzo 229, 231
Luca, sfânt 86, 217
Lucas, E.V. 194
Lucia, sfântă 216
I9 Luna, hotel 255

Macaulay, Rose 162
H5 Maddalena, biserică 179
Madonna del Monte, insulă 258
H4 Madonna dell'Orto, biserică 86, 89, 170, 179, 186, 221, 226,
228
Magistratura Apelor 51, 249
Magnus, sfânt 216
Malamocco, oraș lagunar 250-251, 272, 302-303, 305
Manet, Edouard 311
Manin, Daniele 109-110, 121, 236, 254
Manin, Ludovico, doge 218-219
Mann, Thomas 161, 311
Mantegna, Andrea 223, 228
Mantova, ducele de 36, 143
J8 Marciana, Biblioteca 222, 230

Marcu, sfânt 24, 50-52, 54-55, 70, 92, 148, 165, 173, 216, 272, 300

Marghera, fort 257

Maria Magdalena, sfântă 217

Marinetti, Emilio 256

Mazzorbo, insulă 295-296, 305

Mechitar, abate 284, 287

mechitariști, călugări 284-287

Medici, Lorenzino de' 179

Mendelssohn-Bartholdy, Felix 311

J8 Merceria, stradă 69, 138, 172, 196, 206-207, 234

Mestre, oraș de pe continent 69, 118-119, 239-241, 255, 257, 262, 264, 266-268, 271

Metternich, Paul, prinț 67

Michelangelo 148

Michiel, Domenico, doge 282

Michiel, Giustina Renier 29

Michiel, Vitale I, doge 179

Michiel, Vitale al II-lea, doge 179

Milne, Monkton 135

Mincio 246

I5 Misericordia, *vezi* Santa Maria della Misericordia

Mitchell, Donald 105

Monet, Claude 311

Montagu, lady Mary Wortley 59

Montaigne 267

H6 Monte di Pietà, casă de amanet 79, 154-155

Montesquieu, Charles de Secondat, baron de 176
Monteverdi, Claudio 191
Moro, Cristoforo, doge 208, 217
Moro, familie 32
Morosini, Francesco, doge 68, 218, 224
Morosino, amiral 49-50
H7 Municipality 144
Murano, insulă 120, 172, 249, 278-283, 305
Murazzi, diguri 304
Musset, Alfred de 177, 311
Mussolini, Benito 110, 121
H6 Muzeul de Artă Modernă 144
G5 Muzeul de Istorie Naturală 126, 144, 181, 226-227
M8 Muzeul Naval 129, 227

Napoleon Bonaparte 26-27, 44-45, 52, 70, 90, 99, 101, 108, 120,
137, 145, 157, 175, 184, 208, 214, 217-218, 224, 253-254, 256-
257, 273, 283-285, 290-291
Narses, eunuc 260
Negroponte, Antonio da 107
Nicolae, sfânt (episcop al Mirei) 55, 86, 299-300
Nicolotti, facțiune 34, 40, 224, 263
Nietzsche, Friedrich 312
Norfolk, ducele de (secolul al XIV-lea) 156

Oberdan, Giuliano 66
Oglio 246

F9 Ognissanti, biserică 139

Oratoriul Bunei Vestiri 227

Orseolo, Pietro, doge 291, 298

Otto al III-lea, împărat 291

Ouida (Marie Louise de la Ramée) 311

Pad 25, 70, 119, 147, 245, 247, 254, 262, 268

Pala d'Oro, bazilică 184, 236

G9 Palatul Ambasadorilor 107

J8 Palatul Dogilor 24, 31, 36, 40, 46, 49, 53, 64, 69, 77, 88, 97, 106, 108-109, 111, 133, 154, 163, 168, 170, 172, 174, 176-177, 180, 186, 205, 219, 221, 223-224, 226-227, 235-236, 263, 312-314

G8 Palazzo Balbi 143, 208

G9 Palazzo Barbaro 209

H7 Palazzo Coccina-Tiepolo 143

G8 Palazzo Contarini delle Figure 178

H9 Palazzo Corner 143

H6 Palazzo Corner della Regina 154

I7 Palazzo Dandolo 50

H9 Palazzo Dario 209, 235

G9 Palazzo degli Scrigni 209

Palazzo del Duca Sforza 143

Palazzo Ducale, *vezi* Palatul Dogilor

H5 Palazzo Erizzo 179

F5 Palazzo Flangini 143

G9 Palazzo Franchetti 175

H7 Palazzo Grimani 143
F5 Palazzo Labia 143, 209, 228, 255
Palazzo Marcello 159
H4 Palazzo Mastelli 186, 226
G8 Palazzo Mocenigo 209, 224
H6 Palazzo Pesaro 223
G9 Palazzo Pisani 216
G5 Palazzo Vendramin (Cazinoul Municipal) 143, 150, 156,
179
H9 Palazzo Venier dei Leoni 143
Palladio, Andrea 75, 90, 120, 148, 217, 222, 231, 234
Palma, Jacopo (Il Giovane) 219, 221-223
Palma, Jacopo (Il Vecchio) 221, 229, 258
Pavel, sfânt 290
Părintele Ioan 184
Pellestrina, oraș lagunar 119, 298, 303-304
E4 Penitenților, fostă mănăstire 62
Pepin, rege al Italiei, fiul lui Carol cel Mare 250-251, 263, 293
Perreau, Claude 174
Pesaro, Giovanni, doge 186
Pescara, marchiza de 221
Petrarca, Francesco 64, 104, 311
Petru, sfânt 19, 54, 185, 216, 223
Pianta, Francesco 56, 222, 234
H8 piața de pește 213
J8 Piața San Marco 30, 32-33, 37, 44, 73-74, 77, 100-101, 110,
124, 130, 136, 170, 190, 196, 200, 202, 204-206, 213, 224,

236, 240, 253, 262, 264-265, 280, 283, 291, 311

Piave 245-247

E7 Piazzale Roma 40, 57, 121-122, 136-137, 147, 203, 231-232, 238, 240

J8 Piazzetta dei Leoncini 86, 175

J8 Piazzetta San Marco 108, 175, 177, 207, 224, 228, 230, 292, 313

Piombi 177

Pisani, familie 142

Pisani, Vittore 251, 258

Pisis, Filippo de 208, 311

Pius al VII-lea, papă 217

Pius al X-lea, papă 79, 90, 95, 167, 230

F8 Podul femeii cinstite, *vezi* Ponte di Donna Onesta

F6 Podul gării 148-149

J8 Podul paielor, *vezi* Ponte della Paglia

F8 Podul pumnilor, *vezi* Ponte dei Pugni

I7 Podul Rialto (Ponte di Rialto) 34, 38-40, 50, 61, 80, 83, 95, 123, 133, 148-149, 154, 205, 295

Pole, cardinal 208

Polo, Marco 25, 36, 49, 183, 226

Ponte dei Pugni (Podul pumnilor) 75, 146, 198

Ponte dei Sospiri (Puntea suspinelor) 31, 146, 236

G9 Ponte dell'Accademia 38, 80, 90, 93, 103, 111, 143, 151, 175, 184, 191

Ponte della Paglia (Podul paielor) 69, 146, 263, 305

Ponte di Donna Honesta (Podul femeii cinstite) 62, 146

Ponte di Rialto, *vezi* Podul Rialto
Pordenone (Giovanni Sacchiense) 151, 219
Porta della Carta 174-175
Porto di Chioggia 251
Porto di Lido 252-253, 262, 298
Porto di Malamocco 252, 264, 303
Porto di Treporti 268
Porto Marghera, *cheiuri de pe continent* 118, 241, 266
Porto Secco, *sat lagunar* 303
I7 Poșta, *vezi* Fondaco dei Tedeschi
Poveglia, *insulă* 293
Pozzi 177, 187
H9 Prefectura 144, 235
Proust, Marcel 311
Punta Sabbioni 259, 269
J8 Puntea Suspinelor, *vezi* Ponte dei Sospiri

Quadri, *cafenea* 111, 206
K6 Querini, *club de canotaj* 127
Querini Benzoni, *contesă* 44
J7 Querini-Stampalia, *galerie de artă* 174, 229

Radetzky, *mareșal* 254
G6 Ramo Salizada Zusto 138-139
Reade, Charles 311
H11 Redentore, *biserică* 147, 155, 231
Régnier, Henri de 209

Réjane, Gabrielle 208
Renoir, Pierre 311
Rialto 23, 30, 35, 73, 148, 210-214, 233, 248, 262, 295
I8 Ridotto, fost cazinou 216
Rilke, Rainer Maria 311
H4 „Rioba, Signor Antonio” 57, 186
Rio degli Ognissanti 140
G11 Rio del Ponte Lungo 66
H12 Rio della Croce 129
G9 Rio della Toletta 54, 197
I5 Rio di San Felice 147
G9 Rio San Trovaso 97, 107, 136
K8 Riva degli Schiavoni 64, 70, 78, 86, 112, 136, 175, 200, 216,
235, 238, 241, 290
Rizzo, Antonio 36, 229
Rizzo, familie 172
Robert, Léopold 180
Rocco, sfânt 155, 216
Rogers, Samuel 252
Roncalli, cardinal, *vezi* Ioan al XXIII-lea
Rossetti, Dante Gabriel 311
Rousseau, Jean-Jacques 107, 311
Ruskin, John 98, 104, 120, 135, 153, 175, 179, 208, 218, 268,
272, 281, 292, 311, 313-314

D11 Sacca Fisola, insulă 81, 153
Sacca Sessola 290

Salamen, Menelik, negus 67
L7 Salizzada delle Gatte 107
I9 Salute, biserică (Santa Maria della Salute) 32, 34, 128, 147,
155, 163, 205, 219, 230, 258
F9 San Barnaba, biserică 111
San Barnaba, cartier 46
I7 San Bartolomeo, biserică 89
J8 San Basso, fostă biserică 89
H6 San Cassiano, biserică 232
San Clemente, capelă 61
San Clemente, insulă 291
San Cristoforo, insulă 158, 283
San Cristoforo, mănăstire 283
San Donato, catedrală de pe insula Murano 172, 281-282
San Francesco del Deserto, insulă 288-289, 294
L7 San Francesco della Vigna, biserică 107, 150, 180, 229
M9 San Francesco di Paola, biserică 83
San Geminiano, fostă biserică 90
F5 San Geremia, biserică 143
G6 San Giacomo dell'Orio, biserică 137, 232
I7 San Giacomo di Rialto, biserică 205, 212-213, 231
San Giacomo in Paludo, insulă 258
E4 San Giobbe, biserică 155, 174, 191, 217, 228, 232
San Giorgio, insulă 154, 239, 263-264, 290
San Giorgio, mănăstire 224
K7 San Giorgio degli Schiavoni, Scuola, *vezi* Scuola di San
Giorgio degli Schiavoni

K8 San Giorgio dei Greci, biserică 101, 163, 229
San Giorgio in Alga, insulă 292
K10 San Giorgio Maggiore, biserică 120, 154, 164, 217, 234,
313
San Giovanni, Scuola, *vezi* Scuola Grande di San Giovanni
Evangelista
San Giovanni (Biserica Cavalerilor de Malta) 229
I6 San Giovanni Crisostomo, biserică 223, 228
G5 San Giovanni Decollato (San Zan Degola), biserică 34, 232
I7 San Giovanni Elemosinario, biserică 231
G7 San Giovanni Evangelista, Scuola, *vezi* Scuola Grande di
San Giovanni Evangelista
L8 San Giovanni in Bragora, biserică 229
J8 San Giovanni in Oleo, biserică 87
F4 San Girolamo, biserică 89
J8 San Giuliano, biserică 102, 230
H9 San Gregorio, fostă biserică 111, 230
San Lazzaretto, insulă 34, 258
San Lazzaro, insulă 283-288
J6 San Lazzaro dei Mendicanti 153
G5 San Leonardo, fostă biserică 89
K7 San Lorenzo, fostă biserică 89
J6 San Marco, Scuola, *vezi* Scuola Grande di San Marco
San Marco, *sestiere* 154, 229
San Marco in Bocca Lama, insulă 306
San Marcuola (Santi Ermagora e Fortunato), biserică 34, 89,
165, 178

L8 San Martino, biserică 218
H5 San Marziale, biserică 86, 220, 222
H9 San Maurizio, biserică 90, 198
K4 San Michele, cimitir 94, 119, 147, 157-161, 178, 180, 228,
283, 296
I8 San Moisè, biserică 157, 172, 220
E7 San Nicola da Tolentino, biserică 232
D9 San Nicolò dei Mendicoli, biserică 174, 231, 255
San Nicolò di Lido, biserică 265, 299
F8 San Pantaleone, biserică 89, 231
San Paternian, biserică 90
San Pietro, biserică (Murano) 283
O8 San Pietro di Castello, biserică 89, 163, 171, 185, 216, 224,
252
San Pietro in Volta, sat lagunar 303, 306
G7 San Polo, biserică 187
San Polo, *sestiere* 154, 198, 231
F7 San Rocco, biserică 86, 155, 179, 219, 231
F7 San Rocco, Scuola, *vezi* Scuola Grande di San Rocco
I7 San Salvatore, biserică 30, 151, 222, 230
San Samuele 139, 224
E9 San Sebastiano, biserică 62, 155, 231
San Secondo, insulă 257
San Servolo, insulă 291-292
F6 San Simeone Grande (San Simeone Profeta), biserică 155,
232
H6 San Stae (Sant'Eustachio), biserică 34, 49, 132, 185, 222

G8 San Tomà, biserică 216
F9 San Trovaso (Santi Gervasio e Protasio), biserică 128, 191, 224, 230
G9 San Vio, biserică 89
G9 San Vitale, fostă biserică 89, 168
K8 San Zaccaria, biserică 179, 222, 229
G5 San Zan Degola, *vezi* San Giovanni Decollato
J6 San Zanipolo (Santi Giovanni e Paolo), biserică 34, 49, 56, 69-70, 87, 89, 153, 157, 179, 181-182, 218, 234
Sand, George 96, 177, 311
Sansovino (Jacopo Tatti) 108, 148, 222, 230, 258, 313
G3 Sant'Alvise, biserică 34, 228
D7 Sant'Andrea, biserică 150, 152
Sant'Andrea, fort 253, 259, 265, 299
Sant'Angelo, biserică 164
Sant'Angelo della Polvere, insulă 258
K8 Sant'Antonino, biserică 72
Sant'Antonio, sat lagunar 303
H7 Sant'Aponal, biserică 34, 90, 172, 174
Sant'Ariano, insulă 296, 305
P11 Sant'Elena, biserică 89, 229
Sant'Elena, insulă 167, 175, 187, 232, 238
Sant'Erasmo, insulă 265, 294-295
H6 Sant'Eustachio, *vezi* San Stae
Sant'Ilario, mănăstire 264
Sant'Ilario, stație petrolieră 241, 264, 303
D6 Santa Chiara, biserică 174-175, 198

E6 Santa Croce, fostă biserică 90
Santa Croce, *sestiere* 154, 231
I8 Santa Croce degli Armeni 102
H5 Santa Fosca, biserică 75, 179
Santa Fosca, biserică (Torcello) 274
F8 Santa Margherita, fostă biserică 172
Santa Maria Assunta, *vezi* Gesuiti
Santa Maria Assunta, catedrală (Torcello) 274
J6 Santa Maria dei Miracoli, biserică 86, 107, 170, 233
E8 Santa Maria del Carmelo, *vezi* Carmini
Santa Maria del Giglio 149
G10 Santa Maria del Rosario, *vezi* Gesuati
Santa Maria della Misericordia, biserică 147, 180, 228
I9 Santa Maria della Salute, biserică 32, 34, 128, 147, 155, 163,
205, 219, 230, 258
E6 Santa Maria di Nazareth, *vezi* Scalzi
Santa Maria di Nazareth, mănăstire 34
J7 Santa Maria Formosa, biserică 35, 162, 173, 221, 229
F7 Santa Maria Gloriosa, *vezi* Frari
D8 Santa Maria Maggiore, fostă biserică 89
H6 Santa Maria Mater Domini, biserică 232
H9 Santa Maria Zobenigo, biserică 85, 164, 191, 198, 220, 222,
230
Santa Marina, fostă biserică 89
Santa Ternita, biserică 164
I6 Santi Apostoli, biserică 86, 103, 183
Santi Ermagora e Fortunato, *vezi* San Marcuola

F9 Santi Gervasio e Protasio, *vezi* San Trovaso
J6 Santi Giovanni e Paolo, *vezi* San Zanipolo
Santo Spirito, insulă 258
H8 Santo Stefano 216
Santo Stefano, biserică (Murano) 282
Santo Stefano (San Stin), biserică 34, 93, 123, 151, 163-164,
180, 216, 218, 230
Sanudo, Marin 64
Sarpi, Paolo 35, 49, 53, 87, 158, 179
Sarto, cardinal, *vezi* Pius al X-lea, papă
I8 *Scala dal Bovolo* (Scara Melcului) 230
E6 Scalzi (Santa Maria di Nazareth), biserică 218, 255
Scamozzi, Vincenzo 148
Scuola di San Giorgio degli Schiavoni 71, 233
Scuola Grande dei Carmini 231
Scuola Grande di San Giovanni Evangelista 227
Scuola Grande di San Marco 56, 153, 174-175, 229
Scuola Grande di San Rocco 55-56, 86, 93, 155, 205, 222, 234
Sfântul Ludovic, biserică, *vezi* Sant'Alvise, biserică
Sforza, duce 63, 70, 143, 208
Shakespeare, William 97, 140-141, 157, 187, 217, 267
Shelley, Clara 156, 300
Shelley, Percy Bysshe 104, 109, 133, 156, 291, 311
Sile 245-247
Simion, sfânt 232
Sinodul de la Niceea 299
Sitwell, sir Osbert 32

H5 Slujitoarele Sfintei Fecioare, mănăstire 145, 233
Smith, Joseph 301
Soliman, sultan 221
Spania, far 302
Spencer, Herbert 313
J6 Spitalul Municipal 153
H9 St George, biserica anglicană 103
Stanier, Frank 160
Stark, Freya 311
F8 stația de pompieri 151, 231
Stendhal 311
Steno, Michiel, doge 19
Strada Făuritorilor de Săgeți 215
I6 Strada Nova 182
Stravinski, Igor 191
Symonds, John Addington 312

P11 Școala Navală 175

Tafur, Pedro 250
Tagliamento 246
Taglioni, Marie 208
Taine, Hippolyte 311
Teodor, sfânt 24, 51, 54, 71, 148, 205, 216
Tessera, insulă 289
Theotokos, Maica lui Dumnezeu (Catedrala din Torcello) 274,
276

Ticino 245
Tiepolo, Bajamonte 44, 49, 148, 224
Tiepolo, Domenico 221
Tiepolo, Giovanni Battista 228, 231, 255
Tinti, Paolo Nicolò 180
Tintoretto (Jacopo Robusti) 40, 49, 55, 75, 86, 162, 170, 173, 176, 179, 202, 205, 208, 219, 221-222, 228, 230, 234
Tițian (Tiziano Vecellio) 29-30, 36, 40, 49, 53, 75, 107, 151, 154-155, 170, 204-205, 210, 221-222, 228, 232, 234, 236, 258
Torcello, insulă 54, 193, 271-276, 278, 282, 295-296, 305
Tradonico, Pietro, doge 179
Treporti, fort din lagună 259, 265, 268
Tresse, insulă 257
Trevelyan, G.M. 253
I6 Tribunalul (Rialto) 39, 231
Trifon, sfânt 233
Tron, Nicolò, doge 218
Turner, J.M.W. 148, 311
J8 Turnul cu Ceas 175, 186, 188, 191, 206-207, 236
Twain, Mark 176, 188

Varè, Daniele 67
Vecellio, Francesco 222
vechea închisoare 163
Vedova, Emilio 31
Velázquez, Diego 234
Vendramin, Andrea, doge 218

Vendramin, familie 143
Veniero, amiral 312
Verdi, Giuseppe 67
Veronese, Paolo 65, 75, 88, 220, 231, 234
Verrocchio (Andrea del Cione) 223
I8 Via 22 Marzo 71, 110
Vicentino (Andrea di Michieli) 221, 312
Victor Emanuel, rege 70, 175
Vignole, insulă 259, 294-295
Vittoria, Alessandro 40, 222
Vivaldi, Antonio 190
Vivarini, Alvisè 229, 235
Voltaire, François M.A. de 27, 48

Wagner, Richard 90, 135, 143, 156, 208, 311, 315
Ward, Mrs Humphry 311
Welles, Orson 96, 193
Whistler, J. McN. 311
Windsor, „Baron Odoardo” 157
Wordsworth, William 106, 311
Wotton, sir Henry 50, 87, 104, 107
Wright, Frank Lloyd 208

Zaharia, sfânt 216
G10 Zattere, cheiuri 57, 64, 91, 93, 111, 119, 136, 206, 216, 227,
231, 240-241
Zeno, Carlo 251-252

Zobenigo, familie 220